

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 34
Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 8 від 02.07.2024 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Литвин О.Г. СПОСОБИ ЗАМІНИ АКТИВНИХ ДІСПРИКМЕТНИКІВ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ В ТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	7
Ліштаба Т.В., Данилко О.Г., Тернавська Т.А. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ.....	12
Масло О.М., Волкова І.В. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>ЗЕМЛЯ</i> В НАРАТИВАХ ЖИТЕЛІВ КУП'ЯНЩИНИ ТА БОЙКІВЩИНИ.....	17
Мунтян О.О. ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ НОВИН.....	26
Остапко О.М., Горбань Г.М. ВИВЧЕННЯ ФАХОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА МАТРІАЛІ БЛОКУ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	32
Приймачок О.І. ЕКСПРЕСИВИ СУЧАСНОГО НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ ПРИРОДНИЧОЇ ТЕМАТИКИ.....	39
Таран А.А. НОВІ АНГЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗВИТКУ ІТ-ОСВІТИ.....	46
Швидка Н.В., Полякова Т.В., Решетняк О.О. МІКРОТОПОНІМІКА РІПКІНЩИНИ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	52

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Пальчевська О.С., Шмагало С.В. НОМІНАЦІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ МОВІ XIX СТ.....	58
Савченко О.В. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В РОБОТІ НАД КОНТЕКСТУАЛЬНОЮ СКЛАДОВОЮ ЛЕКСИКИ.....	63
Станко Д.В. АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОСИСТЕМА ФАНФІКШЕН.....	68
Turshukova N.H. PRAGMA-COMMUNICATIVE ASPECT OF THE OLEKSANDR USYK VS TYSON FURY FIGHTING DISCOURSE, 05.18.24, RIYADH, SAUDI ARABIA.....	72
Fabian M.P. STRATEGIES OF POSITIVE AND NEGATIVE POLITENESS IN ACADEMIC DISCOURSE.....	77
Черчата Л.М., Король Л.Л. ВИКОРИСТАННЯ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ІНОЗЕМНОМОВНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	84
Yurko N.A., Romanchuk O.V., Vorobel M.M., Kalymon Yu.O., Styfanyshyn I.M. COMPONENTIAL ANALYSIS OF ENGLISH TERMS IN ATHLETICS.....	90

РОЗДІЛ 3

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Запухляк І.М., Табаран Д.О. ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У РОМАНІ МАРКУСА ЗУЗАКА «КРАДІЙКА КНИЖОК».....	95
Гльєнко О.Л., Михайлова Т.В., Шумейко Л.В. ЗАГОЛОВКИ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ.....	101
Кучма Т.В. МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ТВОРАХ О. ПРОЙСЛЕРА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	109
Статівка А.О. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ НАВЧАННЯ СИНХРОННОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	114

РОЗДІЛ 4

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Смельянова Д.В. КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ЯВИЩА ПОЛІСЕМІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ І КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ: СХОЖІСТЬ ТА ВІДМІННОСТІ.....	118
---	-----

РОЗДІЛ 5

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Негодяєва С.А. КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА.....	126
---	-----

РОЗДІЛ 6

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Вихрущ А.В. КОНЦЕПТ САМОТНІСТЬ – ТЕОРІЯ Й ПРАКТИКА.....	132
Журба С.С., Марценко Г.О. УКРАЇНСЬКА ПРОЗА 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: МАРГІНАЛЬНІСТЬ ЛІТЕРАТУРИ / МАРГІНАЛЬНІСТЬ В ЛІТЕРАТУРІ.....	138
Медведчук О.П. НЕОМІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В ПОВІСТІ-КАЗЦІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «МІСЦЕ ДЛЯ ДРАКОНА».....	145
Савенко О.П. КЛЮЧОВІ МОДАЛЬНОСТІ ТА ДОМІНАНТИ У ЖАНРОВІЙ МОДИФІКАЦІЇ ПОСЛАНЬ І. ВИШЕНСЬКОГО.....	151
Яо Сяо Сяо НАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БЕСТСЕЛЕРІВ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	156

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Антонова В.Ф. СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧОГО НАРАТИВУ В РОМАНІ «ЕНН ІЗ ІНГЛСАЙДУ» Л.М. МОНТГОМЕРІ.....	162
Вигravenko A.S. THE FEMALE VOICE IN CONTEMPORARY POETRY: EXPLORING FEMINIST DISCOURSE.....	168
Іщенко Н.А. БІОГРАФІЧНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ «ЕНН ІЗ ЗЕЛЕНИХ ДАХІВ» Л.М. МОНТГОМЕРІ.....	174
Кравець О.М. ТИПОЛОГІЯ ФЕМІННИХ ОБРАЗІВ У СЕРІЇ РОМАНІВ «ЕНН» Л. М. МОНТГОМЕРІ.....	179

РОЗДІЛ 8

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ван Сяоюй. ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ В МАЛІЙ ПРОЗІ ГЕО ШКУРУПІА І ЛУ СІНЯ (鲁迅).....	185
Голубішко І.Ю. ВІДОБРАЖЕННЯ МІФОЛОГІЧНИХ І ЛІТЕРАТУРНИХ СЮЖЕТІВ У ДАВНЬОГРЕЦЬКОМУ ВАЗОПИСІ.....	191

РОЗДІЛ 9

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Zemliana S.V. FEATURES OF LANGUAGE IN CINEMA AND LITERATURE IN THE CONTEXT OF THE FILM ADAPTATION OF S. ANDRUKHOVYCH'S NOVEL «FELIX AUSTRIA».....	195
---	-----

РОЗДІЛ 10

РЕЦЕНЗІЇ

Харчук Л.В. БАГАТОГРАННІСТЬ ДМИТРА ДОНЦОВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЙОГО СЕНТЕНЦІЙ-ЦИТАТ. РЕЦЕНЗІЯ НА СЛОВНИК ОКСАНИ МИКИТЮК «ЩАСТЯ – БУТИ СИЛЬНИМ. АФОРИЗМИ ТА СЕНТЕНЦІЇ ДМИТРА ДОНЦОВА». ЛЬВІВ : ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІКИ, 2021. 392 С.....	200
---	-----

РОЗДІЛ 11

НЕКРОЛОГ

Микитюк О.Р. НАША НАЦІОНАЛЬНА ЛЕГЕНДА (СЛОВО ПАМ'ЯТИ ПРО ІРИНУ ФАРІОН: 29.04.1964–19.07.2024).....	203
--	-----

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Lytvyn O.H. WAYS TO REPLACE ACTIVE PARTICIPLES OF THE PRESENT TENSE IN TECHNICAL TERMINOLOGY.....	7
Lishtaba T.V., Danylko O.H., Ternavska T.A. COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A COMPONENT OF THE GENERAL CULTURE OF THE MODERN SPECIALIST.....	12
Maslo O.M., Volkova I.V. VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF LAND IN THE NARRATIVES OF THE INHABITANTS OF KUPYANSHCHINA AND BOIKIVSHCHINA.....	17
Muntian O.O. EXTRAPOLATION OF COMPUTER TERMINOLOGY IN UKRAINIAN NEWS TEXTS.....	26
Ostapko O.M., Horban H.M. STUDY OF PROFESSIONAL TERMINOLOGY IN THE PROCESS OF LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE BASED ON THE MATERIAL OF ECONOMIC BLOCK DISCIPLINES.....	32
Pryimachok O.I. EXPRESSIVE MEANS OF THE MODERN POPULAR NATURAL SCIENCE TEXTS.....	39
Taran A.A. NEW ANGLICISMS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A REFLECTION OF THE DEVELOPMENT OF IT-EDUCATION.....	46
Shvydka N.V., Poliakova T.V., Reshetniak O.O. MICROTOPONOMICS OF RIPKY REGION: ETHNOLINGUISTIC ASPECT.....	52

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Palchevska O.S., Shmahalo S.V. NOMINATIONS DESIGNATING A PERSON IN THE VERNACULAR ENGLISH OF THE NINETEENTH CENTURY.....	58
Savchenko O.V. COMPETENT APPROACH IN WORK WITH CONTEXTUAL VOCABULARY.....	63
Stanko D.V. ENGLISH TERMINOLOGICAL SYSTEM OF FANFICTION.....	68
Turshukova N.H. PRAGMA-COMMUNICATIVE ASPECT OF THE OLEKSANDR USYK VS TYSON FURY FIGHTING DISCOURSE, 05.18.24, RIYADH, SAUDI ARABIA.....	72
Fabian M.P. STRATEGIES OF POSITIVE AND NEGATIVE POLITENESS IN ACADEMIC DISCOURSE.....	77
Cherchata L.M., Korol L.L. USING THE TEXT-CENTERED APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE SKILLS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES STUDENTS.....	84
Yurko N.A., Romanchuk O.V., Vorobel M.M., Kalymon Yu.O., Styfanyshyn I.M. COMPONENTIAL ANALYSIS OF ENGLISH TERMS IN ATHLETICS.....	90

SECTION 3**TRANSLATION STUDIES**

Zapukhliak I.M., Tabaran D.O. LEXICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF THE NOVEL "THE BOOK THIEF" BY MARKUS ZUSAK.....	95
Iliencko O.L., Mykhailova T.V., Shumeiko L.V. TITLES OF LITERARY TEXTS IN ENGLISH: TRANSLATION ASPECT.....	101
Kuchma T.V. THE LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING OF COMPARATIVE CONSTRUCTIONS IN THE WORKS OF O. PREUSSLER AND THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN.....	109
Stativka A.O. PRACTICAL ASPECT OF TRAINING SIMULTANEOUS INTERPRETING.....	114

SECTION 4**COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS**

Yemeljanova D.V. COGNITIVE-PRAGMATIC ASPECT OF THE PHENOMENON OF POLYSEMY IN THE UKRAINIAN AND CHINESE LANGUAGES: SIMILARITIES AND DIFFERENCES.....	118
--	-----

SECTION 5

LITERATURE STUDIES

Nehodiaieva S.A. CONTEXTUAL APPROACH IN THE FORMATION OF READING LITERACY OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN THE EXTRACURRICULAR WORK OF A LANGUAGE ARTS TEACHER.....126

SECTION 6

UKRAINIAN LITERATURE

Vykhruhch A.V. THE CONCEPT OF “LONELINESS” – THEORY AND PRACTICE.....132

Zhurba S.S., Martsenko H.O. UKRAINIAN PROSE OF THE 20S OF THE 20TH CENTURY: MARGINALITY OF LITERATURE / MARGINALITY IN LITERATURE.....138

Medvedchuk O.P. NEOMYPHOLOGICAL IMAGES IN YURI VYNNYCHUK’S STORY-TALE “A PLACE FOR THE DRAGON”.....145

Savenko O.P. KEY MODALITIES AND DOMINANTS IN THE GENRE MODIFICATION OF THE EPISTLES OF I. VYSHENSKY.....151

Yao Siao Siao. NARRATIVE FEATURES OF UKRAINIAN BESTSELLERS OF MASS LITERATURE.....156

SECTION 7

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Antonova V.F. SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES OF THE CHILDREN’S NARRATIVE IN “ANNE OF INGLESIDE” BY L.M. MONTGOMERY.....162

Buravenko A.S. THE FEMALE VOICE IN CONTEMPORARY POETRY: EXPLORING FEMINIST DISCOURSE.....168

Ishchenko N.A. BIOGRAPHICAL INTERTEXT IN THE NOVEL “ANNE OF GREEN GABLES” BY L.M. MONTGOMERY.....174

Kravets O.M. TYPOLOGY OF FEMININE IMAGES IN THE SERIES OF NOVELS “ANN” BY L. M. MONTGOMERY.....179

SECTION 8

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Van Siaoiiui THE EXISTENTIAL DIMENSIONS IN THE SHORT PROSE OF GEO SHKURUPIY’S AND LU XUN (鲁迅).....185

Holubishko I.Iu. REPRESENTATION OF MYTHOLOGICAL AND LITERARY PLOTS IN ANCIENT GREEK VASE PAINTING.....191

SECTION 9

LITERARY THEORY

Zemliana S.V. FEATURES OF LANGUAGE IN CINEMA AND LITERATURE IN THE CONTEXT OF THE FILM ADAPTATION OF S. ANDRUKHOVYCH’S NOVEL “FELIX AUSTRIA”.....195

SECTION 10

REVIEWS

Kharchuk L.V. DMYTRA DONTSOV’S VARIETIES THROUGH THE PRISM OF HIS SENTENCES-QUOTES.....200

SECTION 11

OBITUARY

Mykytiuk O.R. OUR NATIONAL LEGEND (A WORD IN MEMORY OF IRYNA FARION: 29.04.1964–19.07.2024)...203

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'367.625.43:81'373.46

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.1>

СПОСОБИ ЗАМІНИ АКТИВНИХ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ В ТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

WAYS TO REPLACE ACTIVE PARTICIPLES OF THE PRESENT TENSE IN TECHNICAL TERMINOLOGY

Литвин О.Г.,

*orcid.org/0000-0002-8549-5123**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови**Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті підкреслено, що проблема вживання активних дієприкметників теперішнього часу вже була предметом наукових досліджень, але залишається актуальною, тому що стосується упорядкування науково-технічної термінології. В основі мовної норми в термінології лежить норма загальнолітературної мови з урахуванням тих особливостей слововживання і словотворення, які більш властиві термінам. У технічній термінології ненормативні форми є наслідком «мовної політики», яка, вилучивши українські словотворчі засоби, спрямовувала розвиток мови на шлях калькування. Збереженню автентичності наукової мови сприяє використання наявних в українській літературній мові моделей творення термінів.

Метою статті є показати, що характерною рисою сучасної української літературної мови є відсутність активних дієприкметників теперішнього часу на -уч(ий)/(-ючий), -ач(ий)/-яч(ий), і ця риса властива українській науково-технічній термінології. За нашими спостереженнями, у галузевих термінологіях трапляються терміни-дієприкметники теперішнього часу на -уч(ий)/-юч(ий), -ач(ий)/-яч(ий). З метою деросійщення мови, вилучення інтерферем з науково-технічної мови треба послідовно уникати термінів, утворених за чужими словотвірними моделями. Автор пропонує ряд способів заміни невласних технічній термінології активних дієприкметників, щоб уникнути інтерференції на рівні суфікса.

У дослідженні застосовано переважно описовий метод, щоб узагальнити і класифікувати мовні факти. Порівняльний метод використано, щоб простежити явище інтерференції на синхронному і діахронному рівні.

У статті на фактичному матеріалі доведено, що словотвірна модель «основа дієслова +уч(ий)/-юч(ий), -ач(ий)/-яч(ий)» не характерна для української технічної термінології. Щоб не порушувати стрункості термінологічних систем, під час укладання термінологічних словників, написання підручників для спеціалістів різних професій треба брати до уваги способи заміни тих термінів-кальок.

Ключові слова: активні дієприкметники, інтерферема, мовна норма, термін, технічна термінологія.

The article emphasizes that the problem of the use of active participles in the present tense has already been the subject of scientific research, but remains relevant because it concerns the organization of scientific and technical terminology. The language norm in terminology is based on the norm of general literary language, taking into account those features of word usage and word formation that are more characteristic of terms. In technical terminology, non-normative forms are the result of "language policy", which, having removed Ukrainian word-formation tools, directed the development of the language to the path of tracing. The preservation of the authenticity of the scientific language is facilitated by the use of term creation models available in the Ukrainian literary language.

The purpose of the article is to show that a characteristic feature of the modern Ukrainian literary language is the absence of active participles in the present tense in -уч(ий)/(-ючий), -ач(ий)/-яч(ий), and this feature is characteristic of Ukrainian scientific and technical terminology. According to our observations, in industry terminologies there are present tense adjective terms in -уч(ий)/-юч(ий), -ач(ий)/-яч(ий). In order to improve the language, to remove interference from the scientific and technical language, it is necessary to consistently avoid terms formed according to other people's word-formation models. The author offers a number of ways to replace active verbs that are not characteristic of the technical terminology in order to avoid interference at the suffix level.

The research mainly used a descriptive method to summarize and classify linguistic facts. The comparative method was used to trace the phenomenon of interference at the synchronous and diachronic level.

In the article, based on factual material, it is proved that the word-formation model "verb base +уч(ий)/-юч(ий), -ач(ий)/-яч(ий)" is not characteristic of Ukrainian technical terminology. In order not to violate the coherence of terminological systems, it is necessary to take into account the ways of replacing those terminologies when compiling terminological dictionaries and writing textbooks for specialists of various professions.

Key words: active participles, interferema, language norm, term, technical terminology.

Постановка проблеми. Українська мова має власні словотвірні моделі для свідомого творення науково-технічних термінів за допомогою словотворчих морфем, які в галузевих терміносистемах є визначниками конкретних значень і виконують класифікаційну функцію, тому скальковані словотворчі засоби, які з позамовних причин активно впроваджувались для творення нових термінів, треба вилучити або замінити. До таких словотворчих засобів належать суфікси **-уч(ий)/-юч(ий)**, **-ач(ий)/-яч(ий)**, які творять активні дієприкметники, скальковані з церковнослов'янських утворень російської мови, у якій мають акцент на процесуальності, а український контекст далеко не завжди потребує цієї дієвості. У тих випадках українська мова має прикметники дієслівного походження на **-чий**, **-ший**, що втратили дієслівні ознаки і набули сталої прикмети, наприклад: *лежачий камінь*, *неминучі наслідки*, *роботящі руки*, крім того, «ці слова мають наголос на суфіксові й утворені безпосередньо від інфінітивних коренів із усіканням передінфінітивних суфіксів» [13, с. 82–84]. За нашими спостереженнями, у галузевих термінологічних словниках і в технічній літературі наявні активні дієприкметники теперішнього часу із суфіксами **-уч(ий)/-юч(ий)**, **-ач(ий)/-яч(ий)**, що сприяє утворенню інтерферем, які функціонують у ролі термінів. Причиною цього явища є «Резолюція Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній» (1933 р.), у якій оголосили непримиренну жорстоку боротьбу зі шкідницькою націоналістичною роботою в галузі граматики, фразеології й стилістики [12, с. 148–152].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження мовних процесів підтверджують, що 30-ті рр. ХХ ст., після ліквідації Інституту української наукової мови, в українській мові запанувала тенденція штучного зближення із російською мовою і знищення нашої мови як незалежного мовного утворення. Наслідком тривалого калькування з російської мови є вживання нехарактерних для української літературної мови і науково-технічної термінології активних дієприкметників із суфіксами **-уч(ий)/-юч(ий)**, **-ач(ий)/-яч(ий)**, проти таких форм виступали О. Синявський, О. Курило, А. Кримський та ін.

Ці словотворчі афікси є проблемою під час перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики з російської мови на українську, що засвідчують наукові праці Н. Бабич, Г. Дядюри, С. Єрмоленко, І. Кочан, Г. Мацюк, Л. Мацько, О. Сербенської та ін. Мовознавці О. Курило, І. Вихованець, К. Городенська вважають, що

в українській мові активних дієприкметників не існує. Причини вживання активних дієприкметників і перехід їх у прикметники розглядали Б. Антоненко-Давидович, С. Караванський, О. Пономарів, І. Фаріон. Способам усунення інтерференційних явищ на словотвірному мовному рівні в галузевих термінологіях присвячено дослідження О. Сербенської, І. Кочан, З. Куньч, Н. Клименко, О. Литвин, І. Ментинської, Т. Мішеніної тощо. Це актуальне питання порушували учені-нефілологи: Б. Рицар, М. Гінзбург, Б. Кінаш, В. Моргунок та ін.

Актуальність дослідження зумовлена потребою виявити терміни-дієприкметники, які порушують словотвірну мовну норму, і запропонувати нормативні способи їхньої заміни в технічній термінології.

Постановка завдання. Метою дослідження є показати, що характерною рисою сучасної української літературної мови є відсутність активних дієприкметників теперішнього часу на **-уч(ий)/(-ючий)**, **-ач(ий)/-яч(ий)**, і ця риса властива українській науково-технічній термінології. За нашими спостереженнями, у галузевих термінологіях трапляються терміни-дієприкметники теперішнього часу на **-уч(ий)/-юч(ий)**, **-ач(ий)/-яч(ий)**: незамерзаючий, ріжучий, в(у)ловлюючий, тяжіючий, крутячий, шліфуючий тощо. З метою деросійщення мови, вилучення інтерферем з науково-технічної мови треба послідовно уникати термінів, утворених за чужими словотвірними моделями. Пропонуємо ряд способів заміни невласливих технічній термінології активних дієприкметників, щоб уникнути інтерференції на рівні суфікса.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано переважно описовий метод, щоб узагальнити і класифікувати мовні факти. Порівняльний метод використано, щоб простежити явище інтерференції на синхронному і діахронному рівні.

Виклад основного матеріалу. У 20-ті роки ХХ ст. активно функціонує українська літературна мова у всіх сферах спілкування. Задля формування нової України у цей період науковці намагались дистанціюватись від «структури російської мови, подолати залежність від практики її використання в низці важливих сфер комунікації й одночасно випрацювати ресурс формальних засобів (лексичних, термінологічних, граматичних) для відтворення засобами української мови значних змін у суспільстві» [3, с. IV].

Природний процес термінотворення на засадах народної мови тривав лише до 30-х рр. ХХ ст., відколи почали політично втручатись у закони

мови, вишукувати «націоналістичні перекручування в питаннях українського словотвору», одним із пунктів такого «національного шкідництва» є невживання дієприкметникової форми на *-чий*. У цих політичних приписах зазначено, що «замість цілком природних, цілком нормальних: *обертаючий, регулюючий*, тощо, як відповідники до рос. *вращающий, регулирующий*; ми скрізь зустрічаємо... *поворотний, регуляційний* і т. ін. без жодної поступки формам на *-чий* [12, с. 200–246]. Саме термінологічні бюлетені, які виходили у 1934–1935 рр. запровадили творення термінів – активних дієприкметників на *-уч(ий)/-юч(ий), -ач(ий)/-яч(ий)*. С. Караванський, описуючи окремішні риси української мови, звертає увагу на те, що «за останні півстоліття ці моделі не виробили жодного словесного зразка», а це є наслідок «мовної політики», яка, заморозивши українські самобутні моделі словотвору, спрямовувала розвиток мови у напрямі калькування [6, с. 53].

Українські мовознавці наголошують, що властивістю української літературної мови є відсутність в активному вжитку дієприкметників теперішнього часу. Як зазначає Ю. Шевельов, активні дієприкметники не перебувають у регулярних мотиваційних зв'язках із відповідним типом дієслівних основ, а тому їх слід вважати периферійними щодо морфологічної системи української мови віддієслівними похідними й характеризувати як книжні витвори, утворені за зразком російської мови [15]. На цьому теж наголошує О. Курило: «Українська мова не знає активних дієприкметників на *-ч(ий), -(в)ший*, ані пасивних на *-мий* у тому творенні та в тій функції, як їх уживає сучасна українська літературна мова, як ото: Факт, спостерігаємий... Вражаючий випадок та ін.» [7, с. 18].

У 1990-х рр., за словами Л. Симоненко, з'явилася навіть теорія заміни таких дієприкметникових форм: було запропоновано вживати: віддієслівні прикметники з суфіксами *-льн-, -івн- (-ивн-), -ч-* (*регулювальний, вимірювальний, передавальний, друкувальний, крутильний, формувальний, формівний, виконавчий*), але в композиціях, якщо перша частина позначає об'єкт дії, прикметник слід творити за допомогою суфікса *-н-*: (*стінопробивний, водовідвідний, нафтодобувний, ракетноносний, хвороботворний, вітрозатримний, берегозахисний* тощо) [11, с. 203–209].

Технічна термінологія розвивається за законами загальнонародної мови, тому треба позбутись інтерферем, щоб зберегти ідентичність нових термінів властивим українській мові способам творення слів та словотвірним типам,

у формуванні галузевих терміносистем на національній основі [4, с. 3]. С. Караванський звертає нашу увагу на те, що українська мова здатна творити найскладнішу наукову й спеціальну термінологію, але, розробляючи її, «не можна сліпо наслідувати – калькувати – іншомовну форму, а навпаки, відходити від неї, дбаючи про зміст та образність» [5, с. 160]. Мовознавець подає «напрямні пошуку» українських відповідників для заміни дієприкметникових зворотів, наголошує, що «для розвитку мови, чим більше варіантів, тим краще. Мовці ж виберуть з їх числа найвдаліший і найвідповідніший» [5, с. 161].

Погоджуємось із думкою мовознавців, що активні дієприкметники не є фактом української мови, що, без сумніву, потрібно послідовно це брати до уваги під час їх перекладу в науковій літературі [14, с. 188–192]. Варто зазначити, що в сучасних термінографічних працях автори подають варіанти термінів, наприклад: **направляючий** – *спрямовувальний, спрямувальний, напрямівний, скеровуваний, який (що) спрямовує, який (що) напрямляє, який (що) скеровує, який (що) направляє*; ім. *спрямівник, -а, напрямник, -а, скеровувач, -а, направник, -а* [10, с. 391]. Термінографи наполягають на тому, щоб, вибираючи способи подання цих термінів, звертати увагу на контекст, «оскільки російська мова вживає дієприкметники як у власне дієприкметниковій формі, так і з прикметниковим та іменниковим значенням, наприклад: **сжимающий** – перех. дієслово на позначення властивості в українській мові має відповідник *стискальний*, на означення стану – *що стискає*, а назва пристрою – *стискач* [2, с. 12].

Зі сказаного вище випливає, що утворені від перехідних дієслів активні дієприкметники теперішнього часу не відповідають нормам сучасної української мови, тому в термінографічних працях, у технічній літературі їх доцільно замінити на:

1) віддієслівні прикметники з суфіксами *-льн-, -івн-, -н-* (рос. блокующий – укр. *блокувальний, блоківний*; рос. окружающий – укр. *навколишній*; рос. измеряющий – укр. *вимірювальний*; рос. тормозящий – укр. *гальмувальний, гальмівний*; рос. направляющий – укр. *напрямний*; рос. улавливающий – укр. *в(у)ловний, в(у)ловлювальний*; рос. фокусирующий – укр. *фокусувальний, фокусівний*; рос. загрязняющие вещества – укр. *забруднювальні речовини*);

2) віддієслівні прикметники на *-уч(ий)/-юч(ий), -ач(ий)/-яч(ий)* (переважно з наголосом на суфіксі), що втратили дієслівні ознаки (час

і вид) й означають уже не дію, як дієприкметники, а стали властивістю когось чи чогось (плаваючий бак – *плавучий бак*; лежачий камінь; *колючий інструмент*);

3) віддієслівні прикметники на **-ч(ий)** (*випробовчий, заготовчий, виконавчий, відбудовчий, розпізнавчий*). Варто звернути увагу на те, що, на жаль, цей словотворчий афікс малопродуктивний у технічній термінології, як доводить С. Караванський, «наросток -ч- може творити й творити влучну, компактну, високоякісну лексику, заступаючи кальковані форми. Мовні ж канони УССР віддавали перевагу важким і довгим формам, ігноруючи можливості українського словотвору» [6, с. 54] Мовознавець пропонує надавати перевагу суфіксу **-ч-** над громіздким **-увальн(ий)**;

4) віддієслівні прикметники на **-ційн(ий)** (інтегруючий чинник – *інтеграційний*; регулююча система – *регуляційна система*; провокуючий метод – *провокаційний метод*; координуюча група – *координаційна група*);

5) прикметник з іншою основою або однокорневим (несуча конструкція – *опорна конструкція*; ведучий інженер – *провідний інженер*; існуючі недоліки – *наявні недоліки*; зв'язуюча ланка – *сполучна ланка*; текучий рік – *поточний рік*; вміщуючий залізо – *багатий на залізо*; біжуча вода – *проточна вода*; крокуючий екскаватор – *кроковий екскаватор*);

6) іменник у формі називного відмінка (завідуючий лабораторією – *завідувач лабораторії*; запам'ятовуючий пристрій – *пристрій пам'яті*; оточуюче середовище – *довкілля*; працюючий – *працівник*; енергозберігаючі лампи – *лампи енергозбереження*);

7) іменники-прикладки (початкуючий інженер – *інженер-початківець*; несуча частота – *частота-носії*; транслуюча програма – *програма-транслятор*);

8) іменник з прийменником: (комплектуючі деталі – *деталі для комплектування*; миючі засоби – *засоби для миття, мийні засоби*; підслуховуючий пристрій – *пристрій для підслуховування*);

9) підрядні частини складнопідрядного речення або на описові звороти (інженер, працюючий над проектом – *інженер, який працює над проєктом*; колючий – *який (що) коле*; режу-

щий – *який (що) ріже*; вибрируючий – *який (що) вібрує*; блокуючий – *який (що) блокує*);

10) дієприслівникові звороти (виступаючі депутати – *виступаючи, депутати закликали*; працююча людина – *працюючи, людина...*).

У наукових і термінографічних працях простежуємо, що активними є форми на **-увальн(ий)**, **-івн(ий)**, наприклад: *гальмуючий*–*гальмувальний* / *гальмівний* (призначення); *охолоджуючий* – *холодильний* / *охолоджувальний* (призначення), *холодівний* (здатність до активної дії), *що холодить, що охолоджує* (перебування в активній дії); *крутячий* – *крутильний* / *обертальний* (призначення), *що крутить, що обертає* (перебування в активній дії) [8, с. 148]. Варто звернути увагу й на те, що в термінографічних працях автори активно подають описові конструкції, які, на думку Б. Антоненка-Давидовича, не порушують стрункості, простоти викладу фрази [1, с. 137].

Висновки і пропозиції. Отже, порушення словотвірної мовної норми виникає внаслідок проникнення у структурно-словотвірну чітку систему літературної мови ненормативних суфіксальних морфем. В українському мовознавстві чітко обґрунтовано принципи деривації як на синхронному рівні, так і в діахронії, що сприяє поширенню наукового системно-функційного підходу до упорядкування термінотворчих процесів окремих терміносистем [9, с. 86–91]. У технічній термінології ненормативні форми є наслідком «мовної політики», яка, вилучивши українські словотворчі засоби, спрямовувала розвиток мови шляхом інтерференції. Усунення непродуктивних словотвірних моделей сприятиме унормуванню термінології, збереженню самобутності української мови. Мовознавці переконливо доводять, що характерною рисою сучасної літературної мови є відсутність активних дієприкметників теперішнього часу, утворених від перехідних дієслів за допомогою суфіксів **-уч(ий)/-юч(ий)**, **-ач(ий)/-яч(ий)**, подають схеми перекладу тих російських термінів власне українськими словотворчими засобами. Дослідження показує, що словотвірна модель «основа дієслова +-уч(ий)/-юч(ий), -ач(ий)/-яч(ий)» не характерна для української мови, щоб не порушувати стрункості термінологічних систем, треба брати до уваги способи заміни тих термінів-кальок під час укладання термінологічних словників, написання підручників для спеціалістів різних професій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ: Либідь. 1991. 256 с.
2. Войналович О., Моргунюк В. Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять). Київ : Вірій, Сталкер. 1997. 256 с.
3. Гриценко П., Бріцин В. Цінне джерело формування української наукової мови [передмова]. *Словник технічної термінології (загальний)* / І. Шелудько, Т. Садовський. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2019. С. IV.
4. Городенська К. Г. Словотвірна варіантність і процеси унормування сучасної української термінології. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. пр. : Київ : КНЕУ, 2003. Вип. V. С. 3–6.
5. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я». Київ : Академія. 2001. 240 с.
6. Караванський С. Секрети української мови. Київ : УКСП «Кобза», 1994. 152 с.
7. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 303 с.
8. Литвин О. Г. Руйнування словотвірної мовної норми. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. Київ : Вид. дім «Гальветика», 2022. Том 33 (72) № 4. Том 1, 2022. С. 29–33.
9. Ментинська І., Наконечна Г. Структурно-словотвірні особливості сучасної комп'ютерної термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2016. № 842. С. 86–91.
10. Російсько-український та українсько-російський словник термінів будівництва й архітектури = Русско-украинский и украинско-русский словарь терминов строительства и архитектуры : в 2 т. / за ред. Р. Кінаша. Т. 1. Російсько-український словник термінів будівництва й архітектури [близько 60 тис. термінів] / уклад. С. С. Жуковський, Р. І. Кінаш, Л. М. Полюга, В. В. Базилович. Львів: Ліга-Прес, 2005. 960 с.
11. Симоненко Л. О., Місник Н. В. Про стан здоров'я мови медицини (термінологічний аспект). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2002. № 453. С. 262–269.
12. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду : документи і матеріали / Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Т. Шевченка; за ред. Л. Масенко ; упоряд. Л. Масенко [та ін.]. Київ : Києво-Могилянська академія, 2005. 399 с.
13. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : [монографія]. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 337 с.
14. Шевчук С. Моделі активних дієприкметників в сучасній українській літературній мові. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство)*. 2013. Вип. 5. С. 188–192.
15. Шерех Ю. Поза книжками і з книжок / упор. Р. Корогодський. Київ : Час, 1998. 456 с.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A COMPONENT OF THE GENERAL CULTURE OF THE MODERN SPECIALIST

Ліштаба Т.В.,

orcid.org/0000-0002-6060-0900

кандидат філологічних наук, доцент,

*методист відділу ліцензування та акредитації Центру забезпечення якості вищої освіти
Львівської академії Національного авіаційного університету*

Данилко О.Г.,

orcid.org/0000-0002-7942-8012

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри фізико-математичних дисциплін
та застосування інформаційних технологій в авіаційних системах
Львівської академії Національного авіаційного університету*

Тернавська Т.А.,

orcid.org/0000-0002-9464-3175

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін
Львівської академії Національного авіаційного університету*

Статтю присвячено дослідженню аспектів формування комунікативної компетентності як важливої складової загальної культури сучасного фахівця. Розкрито зміст поняття «комунікативна компетентність». З'ясовано, що це узагальнена комунікативна властивість особистості, що включає розвинуті комунікативні здібності, уміння і навички міжособистісного спілкування, знання про основні його закономірності та правила. Сформована комунікативна компетентність надає можливість фахівцю успішно вступати в різного роду (вербальні та невербальні, усні й письмові) контакти для вирішення комунікативних задач (передачі інформації, ведення переговорів, встановлення та підтримки контактів, інші).

Визначено роль комунікативної компетентності в професійній підготовці сучасного фахівця авіаційної галузі. Проаналізовано комплекс комунікативних знань та вмінь, що складають комунікативну компетентність фахівців, зокрема майбутніх диспетчерів та пілотів.

Доведено, що техніка комунікування в професійній діяльності спеціалістів авіаційної галузі передбачає низку важливих компонентів, яких необхідно дотримуватися: володіти мовою, словом, голосом, інтонацією; слухати, розуміти й демонструвати розуміння співрозмовника; переконувати, радитися; налагоджувати психологічний контакт із різними категоріями партнерів по спілкуванню; спостерігати за співрозмовником і швидко орієнтуватися в ситуації спілкування; під час спілкування звертати увагу на невербальну комунікацію та використовувати засоби її впливу; доступно викладати свої думки; сприяти створенню неформальної і формальної обстановки в процесі спілкування; регулювати свій стан та стан співрозмовника, емоції учасників бесіди.

Ключові слова: комунікація, комунікативна компетентність, комунікативні здібності, професійна підготовка сучасного фахівця авіаційної галузі, культура мовлення.

The article is devoted to the study of aspects of the formation of communicative competence as an important component of the general culture of a modern specialist. The concept of «communicative competence» is revealed. It was found that this is a generalized communicative property of the individual, which includes developed communicative abilities, skills and abilities of interpersonal communication, knowledge of its main regularities and rules. Formed communicative competence enables the specialist to successfully engage in various types of (verbal and non-verbal, oral and written) contacts to solve communicative tasks (transferring information, conducting negotiations, establishing and maintaining contacts, etc.).

The role of communicative competence in the professional training of a modern specialist in the aviation industry is indicated. The complex of communicative knowledge and skills that make up the communicative competence of specialists, in particular future dispatchers and pilots, is analyzed.

It has been proven that the communication technique in the professional activity of specialists in the aviation industry involves a number of important components that must be observed: mastering the language, speech, voice, intonation; listen, understand and demonstrate understanding of the interlocutor; to convince, consult; establish psychological contact with different categories of communication partners; observe the interlocutor and quickly navigate the communication situation; during communication, pay attention to non-verbal communication and use means of its influence; it is possible to express one's thoughts; contribute to the creation of an informal and formal environment in the process of communication; to regulate one's state and the state of the interlocutor, the emotions of the conversation participants.

Key words: communication, communicative competence, communicative abilities, professional training of a modern specialist in the aviation industry, culture of speech.

Постановка проблеми. Уміння комунікувати – це запорука успішної діяльності представників різних спеціальностей, а тому важливою складовою загальної культури сучасного фахівця можна вважати комунікативну компетентність. Вона визначає здатність індивіда ефективно спілкуватися, взаємодіяти та будувати професійні стосунки, що є ключовими елементами успішної діяльності в будь-якій сфері.

Особливо актуальним є розвиток навичок спілкування для фахівців авіаційної галузі, яка характеризується високим рівнем відповідальності та необхідністю точності у виконанні завдань. Помилки в комунікації між представниками цієї спеціальності можуть мати серйозні наслідки, включаючи аварії та втрати людських життів. «Важливість володіння пілотом та диспетчером уміннями та навичками професійного спілкування пояснюється високою ціною помилки, оскільки від діалогу залежить не тільки успіх людської діяльності, а й життя пасажирів» [1, с. 343]. У цьому контексті, комунікативна компетентність працівників стає критично важливою. У зв'язку із цим розгляд проблеми культури мовлення, формування комунікативних навичок майбутніх фахівців-авіаторів є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття комунікативної компетентності як основи будь-якої професійної діяльності досліджували вчені Т. Бутенко, І. Данченко, Н. Завіниченко, О. Касаткіна, І. Козубовська, О. Краєвська, С. Макаренко, В. Назаренко, М. Тимофієва, А. Хом'як, В. Черевко та ін.

Лінгвістичним аспектом дослідження мови спілкування пілотів та диспетчерів займалися І. Асмукович, Н. Дупікова, А. Кириченко, Т. Мальковська.

Грунтовні дослідження підготовки майбутніх пілотів та диспетчерів до професійної комунікації висвітлено у роботах: О. Ковтун [2] (професійне мовлення фахівців авіаційної галузі); О. Москаленко [3] (підготовка курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах); А. Дранко [4] (професійна взаємодія майбутніх пілотів цивільної авіації у процесі наземної практичної підготовки); О. Васюкович [5] (професійна готовність майбутніх диспетчерів до ведення радіообміну у нестандартних ситуаціях); Л. Герасименко [1] (шляхи підвищення ефективності підготовки майбутніх пілотів та диспетчерів до професійного спілкування на міжнародних повітряних трасах); С. Тимченко [6] (формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління

повітряним рухом); А. Савицької [7] (комунікативна готовність майбутніх військових пілотів до взаємодії під час міжнародних миротворчих операцій); І. Демченко [8] (взаємозв'язок професійної та міжкультурної комунікації в авіаційній галузі). Разом з тим, проблема формування комунікативної компетентності як складової загальної культури сучасного фахівця і сьогодні залишається актуальною.

Метою статті є визначення ролі комунікативної компетентності в професійній підготовці сучасного фахівця авіаційної галузі.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі авіаційна галузь є однією з найважливіших сфер діяльності. Високий рівень безпеки, ефективності та комфорту пасажирів значною мірою залежить від професіоналізму працівників цієї галузі. Одним із ключових компонентів професіоналізму є комунікативна компетентність, оскільки:

1. Чітка та зрозуміла комунікація між членами екіпажу, диспетчерами та технічним персоналом є критично важливою для забезпечення безпеки польотів. Найменші непорозуміння можуть призвести до серйозних наслідків. «Незважаючи на те, що комунікація учасників радіообміну в стандартних ситуаціях чітко підпорядкована визначеними документами, існують проблеми у радіопереговорах під час екстремальних умов. Пілоти та диспетчери мають швидко й правильно прийняти рішення та передати інформацію про нього. Безпека життя пасажирів залежить від правильно побудованої професійної комунікації, значну роль у якій відіграють уміння професійного спілкування учасників радіообміну» [1, с. 343].

2. Працівники авіаційної галузі, такі як менеджери авіаційних перевезень, стюарди та стюардеси, повинні мати високий рівень комунікативної компетентності для забезпечення високої якості обслуговування пасажирів. Уміння слухати, розуміти потреби клієнтів та відповідати на їхні запити є важливими складовими успішної роботи.

3. Авіація є глобальною галуззю, і працівники часто взаємодіють з представниками різних культур і мов. Комунікативна компетентність дозволяє ефективно спілкуватися та уникати міжкультурних конфліктів.

Аналіз багатьох наукових джерел свідчить, що комунікативна компетентність – це узагальнена комунікативна властивість особистості, що включає розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння і навички міжособистісного спілкування, знання про основні його законо-

мірності та правила. Таким чином, сформована комунікативна компетентність надає можливість фахівцю успішно вступати в різного роду (вербальні та невербальні, усні й письмові) контакти для вирішення комунікативних задач (передачі інформації, ведення переговорів, встановлення та підтримки контактів, інші).

Як стверджує Л. Гавриляк, «до комплексу комунікативних знань та вмінь, що складають комунікативну компетентність фахівця, дослідники відносять наступні: знання норм та правил спілкування (ділового, повсякденного, святкового тощо); високий рівень мовленнєвого розвитку, що дозволяє у процесі спілкування вільно передавати і сприймати інформацію; розуміння невербальної мови спілкування; уміння вступати в контакт з людьми з урахуванням їх статевих, вікових, соціокультурних, статусних характеристик; уміння вести себе адекватно ситуації та використовувати її специфіку для досягнення власних комунікативних цілей; уміння впливати на співрозмовника таким чином, щоб схилити його на свій бік, переконати у силі своїх аргументів; здатність правильно оцінити співрозмовника як особистість, як потенційного конкурента або партнера й обирати власну комунікативну стратегію в залежності від цієї оцінки; здатність викликати у співрозмовника позитивне сприйняття власної особистості» [9, с. 71].

Усі названі характеристики мають бути притаманні спеціалістам будь-якої галузі, тому комунікативна компетентність є невід'ємною складовою професійної підготовки сучасного висококваліфікованого фахівця.

С. Тимченко виокремила такі основні комунікативні уміння професійного спілкування майбутніх диспетчерів: інтерактивні (уміння слухати партнера; уміння керувати емоційним станом; уміння підтримувати ділові контакти за допомогою технічних засобів зв'язку та безпосереднього спілкування; уміння використовувати невербальні засоби спілкування; уміння дотримуватись норм та правил колективу; уміння виявляти толерантність у поведінці; уміння орієнтуватись у змінних умовах; уміння дійти до компромісу; уміння прогнозувати поведінку партнера); комунікативні (уміння формулювати та аргументовано обстоювати свої позиції; уміння правильної побудови речень; уміння здійснювати непідготовлену комунікацію; уміння бути точним у висловлюваннях); перцептивні (уміння оцінювати поведінку партнера; уміння розуміти настрій партнера за його вербальною та невербальною поведінкою; уміння встановлювати емоційний контакт; уміння

уважно ставитись до партнера) [6]. Дослідниця зауважує, що розвиток цих умінь забезпечить надійність професійної комунікації.

Серед комунікативних умінь, що властиві пілотам, науковці виділяють: комунікативні (уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт; враховувати індивідуально-психологічні особливості об'єкта комунікативного впливу; уміння будувати логічне, аргументоване або емоційно-образне повідомлення в залежності від ситуації (у польоті, під час підготовки на землі, побутові умови); уміння використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування; обирати адекватні способи передачі інформації; уміння забезпечувати і враховувати відповідну інформацію членів екіпажу та здійснювати корекцію своїх дій та повідомлень); інтерактивні (уміння приймати рішення, виконувати і розподіляти обов'язки, функції, ролі, задачі адекватно ситуації взаємодії; поводити себе в проблемних і конфліктних ситуаціях; уміння прогнозування та керування конфліктами: надавати конструктивної форми протиріччям або передбачати, усувати негативні наслідки і спиратися на позитивні риси підлеглого в конфлікті; уміння обирати адекватні способи взаємодії з членами екіпажу, реалізовувати їх, коригувати взаємодію); перцептивні (точно уявляти цілі, мотиви, установки членів екіпажу; уміння адекватно сприймати себе і членів екіпажу; швидко й правильно орієнтуватися в ситуації й умовах спілкування в цілому; точно й адекватно сприймати фізичні, емоційні та поведінкові, рольові характеристики партнера й моделювати його особистість; саморефлексія в спілкуванні; уміння адекватно сприймати групові процеси; знання теорії соціальної перцепції); інші (знання етнокультурних норм, еталонів, стандартів спілкування; знання етикету; стереотипів поведінки; знання професійних ритуалів; уміння саморегуляції при комунікаціях) [4, с. 64].

Таким чином, техніка комунікування в професійній діяльності пілотів, диспетчерів управління повітряним рухом, авіаційних операторів, стюардів та стюардес, менеджерів авіаційних перевезень передбачає низку важливих компонентів, яких необхідно дотримуватися: володіти мовою, словом, голосом, інтонацією; слухати, розуміти й демонструвати розуміння співрозмовника; переконувати, радитися; налагоджувати психологічний контакт із різними категоріями партнерів по спілкуванню; спостерігати за співрозмовником і швидко орієнтуватися в ситуації спілкування; під час спілкування звертати увагу на невербальну комунікацію та використовувати

засоби її впливу; доступно викладати свої думки; сприяти створенню неформальної і формальної обстановки в процесі спілкування; регулювати свій стан та стан співрозмовника, емоції учасників бесіди.

Заслуговує на увагу наукова позиція Т. Огаренко, яка зазначає, що для ефективної успішної комунікації «важливими є техніки створення й використання оптимальної обстановки комунікації, як-от:

- вибір місця контакту;
- просторове планування й оптимізація дистанції спілкування;
- забезпечення атмосфери інтимності спілкування» [10, с. 45].

«Техніки залучення партнера до спілкування, – зауважує авторка, – сприятимуть формуванню відвертості, зокрема, доречно використовувати такі прийоми:

- прийом накопичення згод (вибір нейтрального матеріалу, уникнення суперечностей на початку спілкування, переважна увага до об'єктів згоди);

- прийом зближення (активне вживання прономінатива «ми» для формування колегіального відчуття, звернення за допомогою)» [10, с. 45].

Для ефективної комунікації, на думку дослідниці, «важливим є встановлення емоційного контакту, чому сприяють техніки емоційного впливу:

- називання співрозмовника на ім'я для інтимізації розмови («ім'я власне»);
- комплімент (вербальна й психологічна похвала);
- привітна міміка («посмішка»);
- повернення уваги нестандартною інформацією» [10, с. 45].

Надзвичайно важливими в авіаційній діяльності є техніки налагодження комунікації та взаєморозуміння, які передбачають:

- показ розуміння партнера;
- використання лексики, синтаксичних конструкцій, зрозумілих партнеру;
- використання сильних / слабких сторін особистості партнера;
- демонстрація перспективи;
- заклик до спільного мислення.

Вагоме значення для успішної комунікації мають і техніки мотивування партнера, тому варто використовувати такі прийоми:

- акцентуація на особистих інтересах партнера;
- апеляція до статусу партнера;
- вияв розуміння проблем, труднощів партнера;
- мотивування необхідності встановлення контакту.

Володіння різними техніками спілкування надзвичайно важливе, оскільки комуніканти впливають один на одного, і виникає необхідність швидко реагувати й змінювати стратегії мовленнєвої поведінки. О. Землянська наголошувала: «За допомогою спілкування люди передають один одному різні відомості, накази, діляться своїми ідеями, планами. На відміну від технічних систем, в системах «людина – людина» інформація не тільки передається, але і піддається кількісним і якісним змінам, приймається і інтерпретується різними людьми по-різному, згідно з їх мотивацією, досвідом, рівнем інтелектуального і правового розвитку і іншими властивостями їх психіки. При цьому: відбувається оцінка отриманої інформації, так як вона завжди отримує якусь конкретну особистісну значущість і зміст; в процесі спілкування партнери завжди намагаються вплинути один на одного, тобто обмін інформацією завжди передбачає вплив на поведінку партнера» [11, с. 2].

Висновки. Комунікативна компетентність – це не лише наявність знань, умінь та навичок, а й готовність їх адекватного та ефективного використання в безпосередній професійній діяльності. Комунікативна компетентність носить нормативний характер, включає в себе норми та правила комунікативної поведінки в суспільстві, є особистісною характеристикою сучасного фахівця. Її розвиток та вдосконалення сприяє підвищенню ефективності роботи фахівців авіаційної галузі, забезпеченню безпеки польотів та покращенню обслуговування пасажирів.

Впровадження комплексних заходів з підвищення комунікативної компетентності має стати пріоритетом для авіакомпаній та навчальних закладів, які готують фахівців для цієї галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Модернізація професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі : монографія / кол. авторів; за ред. Т. С. Плачинди. Кропивницький : «Поліум», 2020. С. 343–366. URL: <http://dspace.sfa.org.ua:80/handle/123456789/743>
2. Ковтун О. Вплив інформаційно-комунікативних технологій сучасного повітряного судна на організацію мовної освіти майбутніх авіаційних операторів. *Науковий вісник Донбасу*. 2010. № 1. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN9/10kovmao.pdf>

3. Москаленко О. Теоретичні і методичні засади підготовки курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2017. 39 с.

4. Дранко А. Формування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації у процесі наземної практичної підготовки : дис. ... канд.пед.н. : 13.00.04 / Льотна академія Національного авіаційного університету. Кропивницький, 2018. 224 с.

5. Васюкович О. Формування професійної готовності майбутніх авіадиспетчерів до ведення радіообміну у нестандартних ситуаціях : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2018. 20 с.

6. Тимченко С. Теоретичний аспект проблеми формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2010. Вип. 91. С. 220–222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2010_91_51

7. Савицька А. Сутність та структура готовності майбутніх військових льотчиків до професійного іншомовного спілкування при виконанні міжнародних миротворчих операцій. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка*. 2016. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaped_2016_3_12

8. Демченко І. Взаємозв'язок професійної та міжкультурної комунікації в авіаційній галузі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2022 № 54. С. 46–49.

9. Гавриляк Л. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Науковий журнал «ЛОГОС. Мистецтво наукової думки»*. 2019. №3. С. 70–73.

10. Огаренко Т. Комунікативна компетентність як складова загальної культури працівника правоохоронних органів. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 1. С. 44–47. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-1>

11. Землянська О. Комунікативна компетентність та її роль в діяльності працівника поліції. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.)*. Харків, 2017. С. 134–136. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_11_2017/pdf/67.pdf

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЗЕМЛЯ В НАРАТИВАХ ЖИТЕЛІВ КУП'ЯНЩИНИ ТА БОЙКІВЩИНИ

VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF LAND IN THE NARRATIVES OF THE INHABITANTS OF KUPYANSHCHINA AND BOIKIVSHCHINA

Масло О.М.,

orcid.org/0000-0002-1586-2805

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Волкова І.В.,

orcid.org/0000-0003-4725-8837

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

У статті окреслено психоментальну специфіку концепту земля в наративах жителів Куп'янщини та Бойківщини. Було виокремлено такі найбільш значущі концепти для жителів вищезазначених територій: *воля, земля, віра (традиції), хата (домівка), родина, праця, громада, доля*. І хоча ці концепти представлені в мовній картині світу як жителів Куп'янщини, так і Бойківщини, але для концептосфери кожного регіону можна виділити базові. Концепт *воля* набуває більш широкого осмислення, виформовуючись у наративах бойків як визначальний чинник існування нації. Доведено, що концепт формувався під впливом низки чинників, а саме: історичного (у контексті спогадів про радянську систему, колективну працю в колгоспах, розкуркулення, визвольну боротьбу ОУН-УПА, Революцію Гідності), географічного (стеги, поля (Схід), гори, ліси (Захід)); культурного (для бойків це діяльність Гределів (німецькі підприємці, Сколівщина), європейські цінності в співжитті один з одним, традиції святкування Різдва, Великодня та ін.; для жителів Куп'янщини це поняття *громади, збереження сімейних цінностей*). Проаналізовано номінативне поле концепту, яке становлять такі лексеми: *грунт, сад, город, поле, сад* – мають просторовий характер та корелюють із особистісною територією мешканців Сходу; *Україна (Батьківщина), ліси, гори, рідна домівка* – мають національні конотації в наративах бойків. Концепт *земля* залишається одним із центральних модусів формування етнічності, відповідно, є найуживанішим як у фольклорі, так й у творчості українських письменників. Переважає осмислення *землі* як *присадибної ділянки*, при цьому увиразнюється сема *заробіток*. Концептуальне поле створюється під впливом суспільно-історичних обставин. На відміну від жителів Бойківщини, на Сході селяни дотримують певних правил щодо періодів, сприятливих для землеробської роботи, у цьому вбачаємо архетипний зв'язок із прадавнім мисленням українського народу.

Ключові слова: концепт, лексема, номінативне поле, етноментальні компоненти, асоціативне поле, конотації, національно-культурні константи.

The article outlines the psychomental specificity of the concept of land in the narratives of the inhabitants of Kupyanshchina and Boykivshchina. The following most significant concepts for residents of the above-mentioned territories were singled out: will, land, faith (traditions), house (home), family, work, community, destiny. Although these concepts are represented in the linguistic picture of the world by both the inhabitants of Kupyanshchina and Boykivshchina, the basic ones can be singled out for the conceptual sphere of each region. The concept of will acquires a wider meaning, taking shape in the narratives of the fighters as a determining factor of the nation's existence. It has been proven that the concept was formed under the influence of a number of factors, namely: historical (in the context of memories of the Soviet system, collective labor in collective farms, disarmament, the liberation struggle of the OUN-UPA, the Revolution of Dignity), geographical (steppes, fields (East), mountains, forests (West)); cultural (for the Boiks, this is the activity of the Gredels (German entrepreneurs, Skolivshchyna), European values in living together with each other, the traditions of celebrating Christmas, Easter, etc.; for the residents of Kupyanshchina, it is the concept of community, preservation of family values). The nominative field of the concept is analyzed, which consists of the following lexemes: soil, garden, garden, field, garden – have a spatial character and correlate with the personal territory of the inhabitants of the East; Ukraine (Motherland), forests, mountains, native home – have national connotations in the narratives of the fighters. The concept of land remains one of the central modes of ethnic formation, and accordingly, it is the most widely used both in folklore and in the works of Ukrainian writers. The interpretation of the land as a homestead predominates, while the meaning of earnings is emphasized. The conceptual field is created under the influence of socio-historical circumstances. In contrast to the inhabitants of Boykivshchina, in the East, peasants follow certain rules regarding periods favorable for agricultural work, in this we see an archetypal connection with the ancient thinking of the Ukrainian people.

Key words: concept, lexeme, nominative field, ethnomental components, associative field, connotations, national and cultural constants.

Постановка проблеми. На сьогодні особливої значущості набувають дослідження концептів як ментальних одиниць, що є маркерами картини світу певного народу, адже містять у собі приховані змісти, віддзеркалені в колективній свідомості.

Виокремлення основних концептів – культурних, ментальних, історичних констант – на матеріалі говірок Куп'янщини та Бойківщини відбувся в межах грантового проєкту «Динаміка етнокультурних концептів Сходу і Заходу (на матеріалі говірок Центральної Слобожанщини і Бойківщини). Інформаторами були 22 особи Куп'янщини (с. Токарівка, Колодязне, Вільшана, Дворічна, м. Куп'янськ) та 44 особи Бойківщини (Сколе, Тухля, Славське, Труханів, Верхне Синьовидне, Ялинкувате, Хашчованя, Волосянка, Гребенів, Либохора) різної вікової категорії та професійної діяльності. Зауважимо, що опитування відбувалося незадовго до широкомасштабного вторгнення росії. Більшості вищеперерахованих сіл Куп'янщини вже не існує, як й інформаторів.

Спираючись на те, що концепти формуються під впливом соціопсихологічних та історичних чинників, було виокремлено такі найбільш значущі концепти для жителів вищезазначених територій: *воля, земля, віра (традиції), хата (домівка), родина, праця, громада, доля*. І хоча ці концепти представлені в мовній картині світу як жителів Куп'янщини, так і Бойківщини, але для концептосфери кожного регіону можна виділити базові. Для Сходу це концепти *земля (праця), хата (домівка), родина*. Кожний концепт має свої концептуальні ознаки. Наприклад, концепт *земля*, що є для Куп'янщини найбільш значущим, вербалізується насамперед лексемами *город, ґрунт, поле*. Щодо концепту *воля*, то він майже не представлений або його втілення реалізується через особистісну територію реципієнта: *покірність волі батьків* (молода дівчина не вільна у виборі пари/долі, не може керувати своєю поведінкою, обираючи нареченого), *своєчасно виконана робота (або її наявність), насолода від споглядання краєвидів*. В опозиції до концепту *воля* є *неволя, рабство* в контексті безгосподарськості як за радянської системи, так і сьогодні, коли питання землі особливо гостро сприймається через набуття чинності Закону про ринок землі в Україні.

На Бойківщині базовими концептами є *воля, хата (домівка), родина, віра (у контексті традицій, свят), земля*, але вони мають дещо інші конотації. Наприклад, концепт *воля* набуває більш широкого осмислення, виформовуючись у наративах бойків як визначальний чинник існу-

вання нації, і має такі компоненти: *незалежність України* («*Воля для мене є мій рідний дім, в якому живу я і моя родина. Це є моє місто, в якому живуть мої родичі, мої земляки, мої співвітчизники, мої друзі, яким ніколи нічого не загрожує. Це Україна, в якій я можу вільно подорожувати. Це є моє бачення Європи, я люблю їздити в Європу, я люблю там дивитися. Але я приїжджаю з Європи і щось позичаю там, а тут втілюю уже. Тобто для мене воля, ну, вона зараз для мене є. Я вільна людина. Мені ніхто не може нічого боронити і заборонити. Я щаслива власне тим, що у нас Україна вільна і незалежна держава*» (Тетяна, 1973 р.н., м. Сколе); *визвольна війна, українська ідея* («*Воля – це тисячі людей тут приймали участь в ОУН, УПА. По горах можна знайти могили. Раніше тут все плюндрували. У ті часи людей знищували тотально. Тут йшла боротьба совєтів з ОУН-УПА на смерть до останнього, поки не вибили останнього. Як цинічно... Під час війни тут національно-визвольний рух був сильний, рух опору проти совєтів і німців*» (Ігор, 1960 р.н., м. Сколе); «*Воля є в нашому тризубі. Люди, які боролися ще сотні років назад, закодували волю в тризубі. То є наша ідентичність*» (Юрій, 1960 р.н., м. Сколе), «*То не просто Захар Беркут – то гімн свободі, то є заклик бути такими, як хотів би був чи Бандера, чи другі борці за незалежність*» (Ольга, 1955 р.н., Тухля).

Отже, і для Сходу, і для Заходу характерні спільні концепти, але вони мають інші конотації.

Зібраний матеріал уможливорює розуміння базових концептів для різних регіонів України як складних ментальних утворень, що формувалися під впливом географічного, соціального, історичного, культурного чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка робіт на сьогодні присвячена визначенню понятійного поля концепту. Так; із етносимволами співвідносить більшість концептів В. Жайворонок [4; с. 27], як унікальні поняття етнічної культури розглядає концепти І. Голубовська [3; с. 92]. В. Ужченко, Д. Ужченко зазначають: «Семантико-культурологічний обсяг концепту можна безкінечно уточнювати, віднаходити все нові й нові грані. Оскільки він виступає об'єктом дослідження не тільки лінгвістики, а й логіки, психології, культурології, філософії» [14; с. 234–235].

Концепт *земля* залишається одним із центральних модусів формування етнічності, відповідно, є найуживанішим як у фольклорі, так й у творчості українських письменників. На матеріалі української поезії та крізь призму фразеологічної та паремійної картини світу А. Огар дослідила образні

аспекти концепту *земля* [8; с. 11]; О. Павлушенко проаналізувала об'єктивацію концепту *земля* в художній картині світу Михайла Стельмаха [10]; Н. Голюкова – у художньому дискурсі П. Загребельного [2]; О. Слюніна – у поетичній картині світу Павла Мовчана [15] та в українській мовній картині світу [13]; І. Серебрянська – у мові української прози другої половини ХХ століття [11]; М. Лаюк – у творчості В. Герасим'юка [6] та ін. Низка праць присвячена дослідженню концепту *земля* у мовній картині світу українців: Н. Лобур [7], О. Железняк [5], Л. Бісовецька [1] та ін.

Психоментальна природа концепту *земля* в наративах жителів Куп'янщини та Бойківщини ще не були об'єктом дослідження мовознавців. З'ясування семантики концепту *земля* на прикладі різних регіонів України уможливить осмислення асоціативного процесу смислетворення, сфокусованого на різних поняттєво-естетичних узагальненнях.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити лінгвокультурну специфіку концепту *земля* в мовній картині світу жителів Куп'янщини та Бойківщини.

Виклад основного матеріалу. Концептосфера жителів Бойківщини та Куп'янщини генерує етнокультурні та етноментальні компоненти, що формують національну мовну картину світу. Як для жителів Куп'янщини, так і для мешканців Бойківщини концептосфера формувалася під впливом різних історичних та географічних чинників, що визначали певне асоціативне поле національно-культурних констант, серед яких одним із базових є *земля*. Спираючись на картотеку зібраного матеріалу, автори дослідження виявили, що концепт *земля* домінує в концептосфері жителів Сходу та частково Заходу, але має різні конотації.

У наративах жителів Сходу когнітивні дефініції концепту *земля* відображені по-різному: *ділянка землі, город, сад, поле, степ*. Вони становлять ядро концепту. Найбільш уживаним іменниковим репрезентантом концепту *земля* є лексема **город** як об'єкт щоденної праці: «У мене земельного паю вобщі немає. Просто **огород** свій і все... У нас на **вгородах** шо, ми садим картошку, кукурузу, морковку, буряк, огірки, перець, петрушка там, що це... окроп сіємо це все, редиску садимо, помідорчики садимо, ну все, те, шо надо нам, все ми садимо» (Любов, 1959 р.н., смт Дворічна), «Земля – це **город**. В основном корміліца» (Павло, 1966 р.н., с. Токарівка), «Нас і земля, і пенсія корме» (Олександр, 1945 р.н., с. Колодязне). «Держим **городи**, інакше за що жити. Земля – годувальниця» (Анатолій, с. Токарівка).

Такі просторові номінації, як *степ, поле* представляють типовий рельєф для Східної України.

Однією з когнітивних класифікаційних ознак концепту є кількісний параметр: наявність землі чи її відсутність, відповідно, заможність особи вимірюється чітко визначеними розмірами – кількістю соток (гектарів): «**Город не великий – шість соток всего**» (Ольга, 1949 р.н., с. Токарівка), «Ну, оце ж як дід Микола вмер, синок же засадив, бачила чи? **Дерева, ну яблунями засадив половину огорода, а було двадцять чотири сотки, а стало десять соток**» (Катерина, 1944 р.н., Вільшана).

На відміну від жителів Бойківщини, на Сході селяни дотримують певних правил щодо періодів, сприятливих для землеробської роботи, у цьому вбачаємо архетипний зв'язок із прадавнім мисленням українського народу: «**На Явдоишку (чотирнадцятого) посади картошку. Ну як воно же нема морозу та снігу, а як сніг уже ж не посадиш. Тридцять першого, тридцять первого Альошка, тож посади картошку. Ну, ткнеш шо-небудь там потрошки**» (Катерина, 1944 р.н., Вільшана).

Емоційним компонентом просторового образу землі у наративах жителів Сходу є лексема *пісня*. «А це десь отуда за село два кілометри там буряки були. Ідуть, ну ладно, туди це, може, знаєте, хто проснувся, хто ні – **співають**. Ну йдуть уже назад, це ж уже понаморюються так, вироблені (і тоді ж перевіряли там, щоб через кажді двадцять сантиметрів бурячок цей ріс, строго ж дивилися, щоб не так уже ж, як навстоячі час уже, вже я полола вже навстоячі, а тоді ж проривали отак пальчиками), ідуть – **співають**. Вечером ідуть – **співають**» (Ольга, 1949 р.н. Токарівка). «У нашому селі **співали**. Ну раніше збиралися колективами і на поля їхали, співали **пісні українські там, всякі**» (Любов, 1959 р.н., смт Дворічна). Процес роботи на землі не містить негативних конотацій, навпаки, опоетизовується.

Асоціативний ряд становлять лексеми **тяжка праця, постійний заробіток, хліб, пшениця**. Наприклад: «Земля **лучше, раз і навсегда, це ж доход постійний**» (Павло, 1966 р.н., Токарівка). «Земля – це **праця**, якщо немає праці, немає сенсу жити» (Павло, 1966 р.н., Токарівка). «На Харківщині у мене жив брат [...] Це був Нововодолазький район. У вас **степи**, але ми як їхали туди, переїхали всю Україну з заходу на схід, ми справді побачили те, чого вже більше, напевно, не побачимо. Коли ми перший раз їхали, це був ще радянський час. Це ще всюди була **пшениця**, там наскільки було красиво!» (Анна, 1958 р.н., Славське); «Як звичайно, добра вчили,

трудитися з раннього віку. Пастри, корови доїли і на полі заставляли роботи, і на городі заставляли робити, всюди» (Марія, 1965 р.н., Либохора), **«Працюємо на землі [...] Тут працювали батьки мого чоловіка, тут ми вже працюємо, я вже тут сорок років, тут діти мої вирости. Ми привикли, ми з дитинства привикли працювати тяжко»** (Оксана, 1959 р.н., Славське), **«Я так люблю на полі робити, на землі. Я ондики, як з тиждень по операції, але всьо роблю. Я всьо собі сама роблю»** (Марія, 1951 р.н., Славське).

Водночас у наративах старшого покоління є занепокоєння щодо «покинутості» землі, байдужості до неї сьогодні, відповідно тематичне мікрополе опозиції **«земля» – «пустка»** становлять **«Поле, врожай – бур'ян, трава»**: **«Слабо слабо, не хочуть робити, бо всьо в магазині є. Шо такі старші та є, та й так»** (Софія, 1949 р.н., Тухля); **«Я люблю (про роботу на землі), але не так уже можу. А діти не хочуть помагати. Діти не хочуть допомагати, бо легше купити»** (Ігор, 1955 р.н., Тухля) **«Я з міста, женився в село, пішов косити і десь зачепив косою межу – крику було, а тепер – коси, скільки хочеш. Поле позаростало»** (Ігор, 1971 р.н., Славське), **«Зараз все заростає. Ліси заростають, поля заростають, воно вже нікому нічо не треба. Корови не тримають, мало хто, вже хати обростають зараз. Лісом обростають зараз»** (Марія, 1965 р.н., Либохора)

У наративах жителів Бойківщини концепт земля вербалізується насамперед лексемами **Україна (Батьківщина), ліси, гори, рідна домівка**: **«Ну це ті красоти, які ми бачимо довкола. Це земля. Коли ти дивився на фотографію, ну і якихось чарівних міст, ну ти аналізуєш увесь цей світ, це така домівка для наших людей. Це такий шанс побачити усі красоти, що створив Бог** (Тетяна, 1973 р.н., Сколе), **«Нас годує ліс, нас годують гори»** (Тетяна, 1973 р.н., Сколе); **«Наші люди знають ціну землі. У мене є ділянка на Дубині. У мене вже чоловік сто питали, чи може б я продав. Нехай там будяки ростуть, але я продавати не буду»** (Ігор, 1960 р.н., Сколе); **«Я є україноцентричним, україноцінний. Дехто зациклений на своїй малій батьківщині, на тій же Слобожаничині. Земля – це вся Україна»** (Юрій, 1960 р.н., Сколе), **«Бойки завжди, завжди, всі віки був працюючий, своєрідний, цікавий народ, який не висувався, замкнутий, власний, кожен мав якусь там свою хатку, земельну ділянку, сім'ю. Це був їхній світ»** (Ігор, 1960 р.н., Сколе).

Концепт земля постає архетипом родової пам'яті в наративах жителів Заходу, іменниковим репрезентантом є лексема **спадок**: **«У нас є власна**

земля з діда-прадіда» (Ірина, 1984 р.н., Славське); **«Землю передавали у спадок. Як донька виходила заміж, віддавали земельну ділянку і там вже будували хату, і там же сім'я жила. Але жили всі разом. Рідко хто де виїжджав. Це закладалося: і любов до свого, своєї землі, своєї хати, до сім'ї»** (Ігор, 1960 р.н., Сколе); **«... отут, де ми з берега, аж туди, ну то більше як то туди, дальше почала дорога, то була земля мого діда, і то було майже от аж до ріки, але ж то прийшли та пороздавали під плани людьми. Немає»** (Анна, 1951 р.н., Славське).

Водночас увиразнюється сема історична пам'ять у контексті розповідей про гідроніми (річка *Опір*), антропоніми (*Захар Беркут*, *Олекса Довбуш*), топоніми (с. *Труханів*, *Славське*, *Любінці*), ороніми (*гори Маківка*, *Ключ*; *Писана*, *Клива*, *Тростян-гора*, *Колманці*, *Погар*): **«там де гора Писана, ви не знаєте де, ну добре, тепер її називають Захар Беркут, але вона Писана Криниця – гора, бо якщо ви чули, в Карпатах колись був, ну то років, напевно, вже більше єсть, коли триста, Олекса Довбуш, ви чули, чи ні? От і він, туди він зі своїми побратимами ходив по тих горах, допомагав бідним людям, бо колись у нас була і Австрія – на Західній Україні, а далі була Польща, а тоді вже неповноважно. Але чому його гора назвали Писана, вона дуже красива, полога полонина і там дуже багато красивих квітів, там надзвичайно навесні... хоч це Захар Беркут, то колись було в нас, якщо, то, напевно, може, ви і, напевно, не чули того, щоб то такий був голова, як то говорять, села, його старостою називали, і коли сюди монголи аж сюди прийшли, татаро-монголи, і там село Тухля за нами. Там така дуже полого рівнина і там дуже була велика така битва, там з усіх сіл люди походилися і тих монголів не допустили далі, а то б були вони я не знаю, куди б вони пройшли, і назвали. Потім там є гора його Захар Беркут, бо він називав це Захар і Беркут прізвище отаке мав той староста, о, так що то – все має свою історію, дівчата»** (Анна, 1951 р.н., Славське). **«Можу вам розказати там є в нас гора Клива, о там звідси не видно, бо дерево, о там, така красива гора. Там є Тростян-гора, отам далі, там багато туристів. А чому гора Тростян, тому що там таке було, як вам сказати, озерце, озеро, і росла звідти тростина – і назвали Тростян-гора... Отут, як вам показати, є гора Колманці називається, бачите, така полого, а під нею, внизу, велика така долина назвали Варшава, а чому Варшава назвали, тому що там дуже жив такий майстер, що до нього люди, звідки**

Бог знає звідки, приходили, він всім помагав, казав, як до того, а назвали його ще Іваном. Як до того Івана далеко іти, як до поляка у Варшаву, тому назвали ту долину **Варшава**... у нас тут як ота гора, що відразу сюди за нами через річку, то називається **Погар**. А чому **Погар**. Тому що колись не знаю коли то було, там був ліс, ліс вигорів, і лиш **Погар – погоріло**» (Анна, 1951 р.н., Славське). «Наприклад, село, на Стрий іхати, **Любінці** тепер. Фактично воно не було **Любінці** за Польщі. Воно було від слова дуб – з липи такий дуб: **Луб'єнци**, знову ж, бойківський діалект...» ((Володимир, 1956 р.н., Верхнє Синьовидне); «Люди не хочуть знати історію, людям байдужа історія, люди якісь інертні такі, матеріалісти. В даний час, я маю на увазі. Колись жили бідно, але... ну звичайно, не всі..., але духовно багато...» (Ігор, 1960 р.н., Сколе). «Село **Труханів**. Бо заснували **три хани**. Наїхали тут у гори три хани, і кажуть, що поселились тут. І так від них [...] село і називається. Не **Триханів**, а **Труханів**» (Юрій, 1966 р.н., Труханів), «**Славний** (були раніше в ті часи), а тепер перекутили шо то (і руске є добавляли), а правильніше – **Славське**» (Василь, Славське); «Річка **Опір** правильніше має називатися **Опір – спротив**. **Славське** – назва від 'славний'. За легендами, дуже славно тут чинили опір монголо-татарським [завойовникам] А в кінці одинадцятого не ми, тухляни, не славчани, а є таке село **Опорєць**, перед Лавочним. От. І там починається річка **Опорєць**, вона впадає в річку **Опір**. Бо вони і ми всі чинили спротив одвічний – бойківський, бойко!» (Ольга, 1955 р.н. років, Тухля).

Інформатори з Бойківщини вербалізують сегмент асоціативного поля «Рослинний та тваринний світ» у межах концепту земля: «Знаєте, нас більше тягне на **гриби**, на **ягоди**, на **лісові трави**. Ми чарівники свого роду, бо ми все знаємо про **гори**, чим та трава цікава, чим вона лікувальна, коли її збирати (Тетяна, 1973 р.н., Сколе); «Звичайно, шо працювати. З найдавніших часів тут, в Карпатах, селилися люди, жили люди, які для того, щоб вижити, треба було працювати. Треба було і на **полювання ходити**, і землю обробляти, і **худобу**, як **кажуть**, **кохати**, і доглядати, і годувати – з того люди жили (Ігор, 1960 р.н., Сколе). «Була своя земля (аякже), господарка була, **корови тримали**, **свині**, **кури**, так **тросечки пам'ятаю вівці**, більше **корови були**» (Марія, 1951 р.н., Славське). «В нас, що було головне – **тваринництво**. Ми... В кожній хаті було по дві – три корови. За Хрущова треба було не більше одну корову, не більше, бо то

податок. А тепер кажуть тримайте, хоч сто, а в селі, може десять – п'ятнадцять штук...» (Ольга, 1955 р.н., Тухля). «У мене там у селі, у центрі, **чотири корови**, було **тросє поросятко**, **дві овечки**, **телятка**, а зараз уже нема господарства» (Василь, 1959 р.н., Славське). «[Дід і баба] **корови** тримали, косили, молоко, сметану продавали. Зараз так само і у нас **получається**: корову тримаєш, сир-сметану продаєш. [...] І зараз **хазайство**. В мене **кінь**, **корова**, **тьолка**, **свинка**, **кури**... [...]» (Юрій, 1966 р.н., Труханів).

Образна парадигма концепту земля має інтертекстуальний вимір – мотив «Кайдашевої сім'ї» у контексті сварок за землю: «Коли Україна розпалася, тоді дуже люди за землю. Коли своє шукав би то. То там за межу чуть, то чуть не билися» (Марія, 1965 р.н., Либохора). «Ділимо межу. Усе буває. Не деруться за межу, а обзиваються. «Кайдашева сім'я» тут буває. Все буває, потім **миряться**» (Павло, Тетяна, 1966 р.н., 1961 р.н., с. Токарівка)

Слововживання концепту земля в наративах жителів Сходу пов'язане з уживанням епітетів з позитивною емоційно-оцінною конотацією, у наративах бойків – як з позитивним, так і з негативним емоційно-оцінним змістом: **рідна**, **файна**, **золота**, **багата**, **власна**, **родюча**, **свята**, **чорна**, **важка (тяжка)**, **млака (млачна земля)**, **камінний ґрунт**: «За **святу землю** **гризуться**... Раніше всі були рівні. Хто має наглість, то все добє» (Стефа, 1942 р.н., Славське); «А нас така знаєте земля, не є **чорна – кам'янистий ґрунт**» (Марія, 1965 р.н., Либохора). «Я тут народився, хочу тут і померти. Я їздив по Європі – в мене тут **рідна земля**» (Ігор, 1960 р.н., Сколе); «Я завжди **братові** казала (брат живе на Харківщині): «Слухай, ми би в тебе **трохи** тої землі хоч в сумці привезли». У нас же... **каміння**. **Ґрунт такий**, як у вас під низом метр в глибині» (Анна, 1958 р.н., Славське); «**Фермерів у нас нема**. Землі немає. **Землі погані**. **Ґрунт не є такий родючий**. Тут так немає такої землі. Мама каже: «**Тяжка земля**». На Стрийщині є фермери. Але земля не є така **родюча**, як в Східних областях. Навіть на Волині – там пісок. Там садили багато картоплі. У нас **земля важка**» (Леся, 1960 р.н., Сколе). «Та в нас тут земля **не дуже гарна**, **млака** називається» (Ольга, 1955 р.н., Тухля); «У нас на землі добре **камінь родить** і через рік чорниця. Так шо можна з города назбирати камінь на фундамент хати» (Ігор, 1971 р.н., Славське). «**Батьківська земля була файна**, такий **городичь золотий**: там і помідори, і всьом **файно** м садила бульбу, **капусту**; **всьо мала**» (Марія, 1929 р.н., Славське).

«А у нас називають таке поле, де дуже багато води, – болото, що мокре таке, вологе – ото **млако**, **млачне**» (Анна, 1951 р.н., Славське). Про плодючу землю згадує жителька Бойківщини в контексті спогадів про відвідування Слобожанщини: «Для нас ото було дивно: ті красоти, ті такі тополи височезні, **багата земля, родюча земля**» (Анна, 1958 р.н., Славське). Щодо визначення плодючості землі, то в опозиції до номена **земля** перебуває номен **камінь**. Безпосередню причетність до землі як України реципієнти з Бойківщини виражають через займенники *наша, моя*, атрибути *рідна, свята, власна*: «Хісна, як у нас старі люди казали, але то є **моя** [земля], я отут во буду природу... І чи вродить тота бульба, чи не вродить, але якось так...» (Ольга, 1955 р.н., Тухля).

Образність, якою сповнені порівняльні конструкції в мовленні респондентів, засвідчує усвідомлення землі як центру родини: «Земля – то є друга **мама**, можна сказати» (Марія, 1964 р.н., Славське), «Для мене земля – то святе, як **жінка, мати, як діти, як сім'я**» (Ігор, 1960 р.н., Сколе).

Естетичний характер концепту земля в наративах бойків виявляється в конотемах «традиції, обряди, культура»: «Врахуйте те, що зараз Бойківщини, тої красоти, того всього, що пов'язано з Бойківщиною, тобто **культура, обряди, вишивка** і так далше, майже немає. Автентичного, я маю на увазі, немає. Купляють вишиванку, а душі в ній немає, смислу... Колись вишивали сорочку, то знали. Орнамент віками складався, його знали... Так само і тоді бойківську вишивку можна було пізнати всюди, бо вона бойківська, вона така, як космацька, жовтогаряча вишивка, шо її не спутаєш ні з ким. Це конкретно така автентика гуцульська. Тут то пропало. Тут все... ну зараз трошки піднімається... От у мене одна така жіночка, старша була, вона ще... [...] І донька тої бабусі зберігла дві материнські сорочки. Одна вишита, плаття було гарне. [...] Тут якби з плечей донизу розлітаються орли – така вишивка була красива. Вона пояснювала, шо це туга за Батьківщиною» (Ігор, 1960 р.н., Сколе).

Концептуальне поле створюється під впливом суспільно-історичних обставин. Для жителів Сходу це *радянська система, колгоспи, набуття чинності Закону про ринок землі*. Для бойків концептуальне поняття земля формується насамперед як визначальний чинник **боротьби за свободу**, генеруючи таким чином українську ідентичність у контексті спогадів про Захара Беркута, визвольну боротьбу ОУН-УПА, таких політичних та культурних діячів, як С. Бандера, Я. Стецько,

Є. Коновалець, М. Лебідь, А. Шептицький; створення патріотичних організацій, українських громадських організацій: «Просвіта», «Луг», «Сокіл», прихід радянської влади; розкуркулювання, голод: «Тому традиції українства тут були міцні. Австрія не була така гноблива, як Польща, як Росія. І за Польщі почав формуватися український супротив, починаючи з молодіжних організацій **«Сокіл», «Пласт»** (пластуни), потім **ОУН** формувався і так далше. Тому підпілля проти Польщі було дуже сильне. І тому коли в тридцять дев'ятому прийшли воїни Сталіна, то всьо підпілля переключилося на советів...» (Володимир, 1956 р.н., Верхне Синьовидне), «**Бандера** був добрий, він боровся за Україну, а під його марку тако здавали людей... Одні борці, другі не борці... Патріотів більше раніше було» (Стефа, 1942 р.н., Славське); «То, що вчив **Захар Беркут**, то донині треба «об'єднуйтеся», але того нема. Абсолютно! Я би так сказала ще, як негатив такий» (Ольга, 1955 р.н., Тухля); «Хтось може звинувачувати **керівників** тогочасного **визвольного руху**, шо для чого такі жертви. Але тут є виправдання: вони боролися за себе, хоча свідомо знали, шо їх радянська влада знищить... було багато сформованих українських громадських організацій: **«Просвіта», «Луг», «Сокіл»** і так далше. Тоді дозволяли вони. І через те трошки той сільський люд піднімався. Там спілки всякі, єдність отут була, яка давала змогу людям своєю справу створювати, тобто якийсь маленький, як тепер кажуть, бізнес» (Ігор, 1960 р.н., Сколе). «Бойки – це оті во, шо у Львові, оті **націоналісти, оті Бандера (Стрий), Стецько, Лебідь, Коновалець** – то є ми! То є бойки! Ви мене зрозуміли? Духу бойка важливо в першу чергу не мастки, а внутрішнє переконання, шо ми не під ким ніколи... Чи ви зрозуміли? Бойки відстоювали незалежність» (Ольга, 1955 р.н., с. Тухля); «За **советів** нікому не жилося добре» (Ігор, 1971 р.н., Славське); «Тут був **голодомор**, страшенно знищив людей, репресії. Воно наскільки переламало свідомість людей... і не тільки голодомор. **Репресії**... Тут же у тюрмах знищено у кожному містечку, починаючи від Сколе, закінчуючи Львовом, Тернополем – десятки, сотні тисяч людей було знищено. Хто лишився живий, той завжди має якусь [...] образу на той радянський устрій. Ну поляки тоже проводили свою роботу, вони тоже в деякій мірі гнобили. Австро-Угорщина більш лояльна була...» (Ігор, 1960 р.н., Сколе) «**Голод** не скажу в якому тото році... По війні. Пухли, вмирали. Боже! А в тата й мами була корова, вівці були; молоко,-

сир, смитана була. Виживали» (Марія, 1929 р.н., Славське). Отже, концептуальне поняття земля у наративах бойків виформовується як простір самоствердження себе як нації.

Щодо сьогодення, то в наративах мешканців Західної України з'являється занепокоєння з приводу екологічних проблем, пов'язаних із вирубкою лісів, виїзду молоді за кордон у пошуках кращого заробітку: «А у нас ті чудеса знищують, рублять ліс, тотально знищують по горах... [...] Кажуть, визискувачі, капіталісти – так. Але вони (Гределі) не тільки збирали ліс, але вони і вміли його посадити. Різати правильно, в певний період. Вони не нищили так, як зараз знищили всі Карпати, всю Сколівщину, що проблеми з наводками, починаючи з Закарпаття і так далі» (Ігор, 1960 р.н., Сколе); «Зараз дуже завидні люди, дуже завидні, по заграницях пороз'їжджалися, попробували іншого світа [...] Дуже багато людей ідуть...» (Любов, 1951 р.н., Верхнє Синьовидне). «Пани про людей не думали, але ... все було по-газдівському. Звичайно, в своїх інтересах, але виконувалися функції державного значення. Чого тепер абсолютно... Ну що ви повірите, що оті, що крадуть ліс, що вони не в зговорі з усіма вищестоящими органами... Розумієте, що в нас тепер робиться: попри потоки води, де стікає вода, завжди був... така традиція бойківська – не дай Боже зрубане дерево! За то голову можна було відрізати, відрубати! А тепер найлегше де стягнути, вкрасти?» (Ольга, 1955 р.н., Тухля). «Зараз дуже завидні люди, дуже завидні, по заграницях пороз'їжджалися, попробували іншого світа, гроші [...] Дуже багато людей ідуть... Багато пороз'їжджалось, порозводилися. Боже! Пороз'їжджалися... То вчать одні, то по заробітку, бо що тут заробиш? Тут нема де робити в нас. Нема роботи, як то колись, як той колгосп [був]. Одні пасли худобу, другі доїли, треті... Та й все якось ішло. А тепер...» (Любов, 1951 р.н., Верхнє Синьовидне); «А уявіть собі, якщо би була позиція держави до кожної людини зокрема, до кожної сім'ї, щоб батьки не їхали по світах на ті заробітки, а дати тут заробити. У нас тут море роботи, тут треба піднімати кожен куток, починаючи з свого подвір'я, закінчуючи цілою Україною» (Ігор, 61 рік, Сколе).

Для жителів Куп'янщини, незважаючи на поодинокі негативні конотації, лексема *колгосп* має переважно позитивні характерологічні ознаки: *стабільність, надійність*. «Раньше, як розпадалися *колхозы*, людям зарплату не платили, люди картошку продавали, люди так виживали» (Павло, Тетяна, 1966 р.н., 1961 р.н., Токарівка)

«Ну раньше хоть работа в селах была, робили, ну хтось їхав десь шукав далі, а зараз ж в основному роботи в колхозах нема, *колхозів же ж нема, роботи немає*, їдуть кращої шукати долі» (Любов, 1959 р.н., смт Дворічна). «*Наша земля була в колхозні*, ну, в колгоспі не дуже хараішо платять» (Наталя, 1938 р.н., Колодязне), «*Колгосп, радгосп – у нас все було тут. І колгосп, і радгосп, і ми робили, й пололи буряки, і на фермі ось Оля робила, пололи буряки. Всі пололи... А во-первых, сахарь давали, і зернечко давали, в сім'ю шось ішло... Колхоз допомагав*» (Ольга, Ніна, с. Токарівка).

У наративах бойків згадки про радянську систему, колгоспи, навпаки, мають більше негативних конотацій із предикатними сполуками *радянська влада нищить, плюндрує, краде: «Колгосп паї не давав, то було всьо їхнє, абсолютно їхнє. А тоді вже розвалилися, але з другого боку, в колгоспі щось було і заробітки якісь трошки...»* (Ольга, 1955 р.н., Тухля); «*Ми в колгосп ходили,.. ми товкли льон...Збираємося, як почнемо співати... Згадка про колядку (голод 1946 року). Тяжкі життєві пісні*» (Стефа, 1942 р.н., Славське). «*Радянський Союз нікого не питався. Зараз ні. В нас то приватизоване, а то поля попало дідового ну там 1500 квадратних метрів разом з будинком, а там інших місцях є та слухайте, та потім ніхто не дивився. То всьо прийшла *радянська влада* та все було державне і ти не мав права. Он то шо за нами другий сусід був отакий, як його назвали Роман Іваночків вродє прізвище, то в нього було стільки землі, шо його як куркуля відправили в Казахстан. Ну він тоже помер*» (Анна, 1951 р.н., Славське) «*Прийшли чужинці, які повністю забороняли і релігію, і ту культуру, яка пов'язана з автентичною Бойківщини. І злам відбувся не тільки в матеріальних речах. Які пропали просто. А злам відбувся в свідомості людей. У вас з вісімнадцятого року, а тут, рахуйте, з тридцять дев'ятого року. Все. І воно поступово *нищилося, нищилося, нищилося*... Потім з приходом радянської влади в тридцять дев'ятому році все пішло на смарку... *радянська влада розікрала, знищила, сплюндрувала*, а натомість ніби після війни вже почали створювати лісгоспи» (Ігор, 1960 р.н., Сколе). «*На Сибір забрали тата, бабу і діда. Чого? Та прийшла *Совецька власть*, та тоді вивозили вагонами після війни. Позабірали всьо: хазяйство, коня, корову, хату розібрали... Сорок сьомий рік. Через десять років [повернувся] Прописки нема, жити нема де, хати нема. [...] А шо робити, як взяли і виселили? Як забрали тут? Казали**

раньше, шо прийшли москалі та й повивозіли всю Західну Україну, кóго куда. [...] Ви не бачите по телевизору, як вивозіли, як знуцалися з людей, як не було, шо їсти?» (Юрій, 55 років, Труханів); «За **советів** нікому не жилося добре, хіба окремих людям: завскладом...мали підпільні цехи» (Ігор, 1971 р.н., Славське); «**Поваги (до советів)** ніякої не було. Тато поляків не любив. Але за поляків культура була вища...Росіян не люблять тут здавна. Але не тих, що в Сибіру, бо там всі були виселені. То бабуся з ними спілкувалася. Ті росіяни, що там були (у Сибіру), нам так допомагали. ... І сказали, що є які там російські люди були кращі, ніж наші. А до москалів партійних мали претензії і їх не любили» (Олександра, 1960 р.н., Сколе).

Поодинокі позитивні конотації пов'язані із знову ж таки *рівністю, стабільністю, наявністю роботи*: «... я не можу сказати, що в мене ностальгія за радянським часом. Але в цей час була якась **стабілізація**, була якась **дисципліна і праця теж**» (Оксана, 1959 р.н., Славське) «**Батьки робили в радгоспі (мусіли бути задоволені тою роботою), за трудодні якісь робили, в ланці, їм там щось трошечки платили**» (Марія, 1951 р.н., Славське).

Концепт *земля* в контексті спогадів жителів Куп'янщини набуває нового семантичного наповнення – *колективна праця, згуртованість громади*, у наративах бойків – *генетичної пам'яті*: «А потім став колхоз, а з колхоза уже почали перекидувати нас то туди, то туди, а тепер уже все землі раскідали, арендатори кругом – розділили вообщем. Расколоті деревню, расколоті село – повиєжались люди в город» (Неля, 1950 р.н., Токарівка); «Ну раньше збиралися колективами і на поля їхали» (Любов, 1959 р.н., смт Дворічна); «**Колись бойко жив віками на своїй землі, народжувався в тому Скольому і вмирав у тому Скольому, чи в Підгородцях, чи в Тисовці. [...] Триста років ті покоління жили в Рябчику чи в Тисовці. Люди дуже цінували землю, люди не продавали так, як зараз роблять, а навпаки: той, хто десь приїхав в Америку на заробітки, то вони приїжджали й купляли землю**» (Ігор, 1960 р.н., Сколе).

Щодо громади, то в наративах бойків ця сема набуває зовсім іншого змістового наповнення – політичні об'єднання, що боролися за незалежність України. Так, на запитання про громади на Бойківщині, інформатор відповів: «*То ж тоді весь такий Рух організовувався. А вона така активна діячка була (про подругу). Мамині брати були в УПА. От їх (родину) тоді виселили були в Сибір. Поряд з нами жив генерал УПА Гасен ...*

Щодруга хата була зв'язана з УПА» (Олександр, 1960 р.н., Сколе); «То молодь вся була організована в Стрию (була в УПА)» (Ігор, 61 рік, Сколе).

Висновки. Отже, номінативне поле концепту *земля* у наративах жителів Куп'янщини та Бойківщини формується під впливом різних соціопсихологічних та історичних чинників. Спираючись на картотеку зібраного матеріалу жителів Сходу, було виявлено, що концепт *земля* становлять такі лексеми: *грунт, сад, город, поле, сад*. Вони мають, відповідно, просторовий характер, а також обмежуються особистісною територією реципієнта. Концепт *земля* позбавлений національних конотацій, але постає як архетипна модель землі-годувальниці, це виявляється в асоціативному ряді: *праця, хліб, заробіток, життя*. Радянська система ведення сільського господарства міцно вкоренилася у свідомості жителів Куп'янщини, отже, центральним семантико-когнітивним компонентом концепту *земля* є *колгосп*, що має переважно позитивні характерологічні ознаки: *стабільність, надійність*. У контексті спогадів про радянський час концепт *земля* моделюється такими компонентами, як *колективна праця, громада*. Переважає осмислення землі як *присадибної ділянки*, при цьому увиразнюється сема *заробіток*. Концептуальне поле створюється під впливом суспільно-історичних обставин. Для жителів Сходу це *радянська система, набуття чинності Закону про ринок землі*.

Концепт *земля* в наративах жителів Бойківщини вербалізується такими лексемами, як *Україна (Батьківщина), ліси, гори, рідна домівка*. Концепт *земля* має національні конотації, корелюючи з концептом *воля* в контексті спогадів про визвольну боротьбу ОУН-УПА, таких політичних діячів, як С. Бандера, Є Коновалець, Я. Стецько, М. Лебідь. Переважає осмислення землі як *Батьківщини*, увиразнюється сема *родова (історична) пам'ять, спадок*. У контексті розмов про сьогодення бойки занепокоєні вирубкою лісів, що призводить до катастрофічних наслідків, номінативне поле концепту доповнюється лексемою *екологія*. Жителі Куп'янщини занепокоєні появою орендарів, Законом про ринок землі, концепт *земля*, відповідно, набуває нових конотацій і скорегований сучасною економічною політикою.

У наративах жителів Сходу слововживання лексеми *земля* пов'язане з епітетами з позитивною емоційно-оцінною конотацією, у наративах бойків – як з позитивною, так і з негативною емоційно-оцінною характеристикою: *рідна, файна, золота, багата, власна, родюча, свята, чорна, важка (тяжка), камінний ґрунт*.

Концепт *земля* для жителів обох регіонів набуває символічного значення, уміщуючи компоненти *життя, Україна, рід, дімівка*. Він є модусом загальнолюдиської картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бісовецька Л.А. Концептуалізація землі в мовній картині світу українців. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2020. № 13. С. 5–10.
2. Голікова Н. Концепт «земля» в художньому дискурсі Павла Загребельного. *Українська мова*. 2017. № 2. С. 31–35.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія. Київ: Логос, 2004. 284 с.
4. Жайворонко В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–35.
5. Желєзняк О. Концептуалізація архетипу земля в поетичній картині світу українців. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка*. Сер.: Філологічні науки. 2010. Вип. 89 (1). С. 412–416.
6. Лаюк М. Карпатський текст у творчості Василя Герасим'юка: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спец 10.01.01 «Українська література», Київ, 2018. 21 с.
7. Лобур Н. Культ землі в українській мові. *Дивослово*. 1996. № 3. С. 22–23.
8. Огар А. Образні аспекти концепту земля (на матеріалі української поезії). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 46–51.
9. Огар А. Вербалізація концепту земля у фразеологічній та паремійній картинах світу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 2011. С. 203–208.
10. Павлушенко О. А. Об'єктивація концепту земля в художній картині світу Михайла Стельмаха. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / [гол. ред. І.Я. Завальнюк]. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2017. Випуск 24. С. 113–121.
11. Серебрянська І. Лексико-семантична група «Особливості земної поверхні» як репрезентант концепту «земля» в мові української прози другої половини ХХ ст. *Мовознавчий вісник: збірник наукових праць*. Черкаси, 2010. Вип. 11. С. 273–277.
12. Слюніна О. В. Концепт земля в українській мовній картині світу: лінгвокогнітивне осмислення. *Лінгвістика: зб. наукових праць*. Луганськ. 2009. 31(16). С. 159–169.
13. Слюніна О. Образ Землі в індивідуальній поетичній картині світу Павла Мовчана: лінгвокогнітивний вимір. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер. : Філологічні науки. 2010. Вип. 89(5). С. 92–98.
14. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: Посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.

ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ НОВИН

EXTRAPOLATION OF COMPUTER TERMINOLOGY IN UKRAINIAN NEWS TEXTS

Мунтян О.О.,

orcid.org/0000-0002-7004-0249

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та перекладу

Київського національного університету технологій та дизайну

У статті досліджується екстраполяція комп'ютерної лексики у тексти новинних повідомлень, акцентуючи на її висхідну популярність серед цільової аудиторії. Автор трактує комп'ютерну термінологію як сукупність спеціалізованих термінів і словосполучень, які використовуються для опису та обговорення комп'ютерних технологій, програмного забезпечення, апаратних засобів, мережесистем та інших аспектів інформаційних технологій. Метою дослідження є виявлення тенденцій використання комп'ютерної лексики в новинних текстах та аналіз її впливу на сприйняття інформації читачами. Актуальність теми зумовлена швидким розвитком інформаційних технологій та їхнім впливом на повсякденне життя, що спричиняє необхідність адаптації мови новин до нових реалій. Методи дослідження включають контент-аналіз новинних текстів, порівняльний аналіз використання комп'ютерної лексики та її нейтральних еквівалентів, а також лінгвістичний аналіз для визначення впливу технічних термінів на розуміння інформації. Проведений аналіз демонструє, як технічні терміни все більше інтегруються в загальноповсякденну мову, що відображає вплив технологічного прогресу на сучасне суспільство. Дослідження базується на аналізі текстів новин з провідних українських інтернет-видань. Проведений аналіз демонструє, як комп'ютерна лексика все більше інтегрується в загальноповсякденну мову, що відображає вплив технологічного прогресу на сучасне суспільство. Наведено приклади заміни комп'ютерних термінів на нейтральні еквіваленти, що підкреслює необхідність адаптації мови новин для різних аудиторій. Висновки статті підкреслюють важливість балансу між технічною точністю і доступністю, а також потребу в підвищенні цифрової грамотності населення для кращого розуміння сучасних інформаційних технологій та їх впливу на соціальні та політичні процеси.

Ключові слова: комп'ютерна лексика, новинні тексти, екстраполяція, цифрова грамотність, мовна адаптація.

The article examines the extrapolation of computer vocabulary into news articles, emphasizing its growing popularity among the target audience. The author interprets computer terminology as a set of specialized terms and phrases used to describe and discuss computer technology, software, hardware, network systems and other aspects of information technology. The aim of the study is to identify trends in the use of computer vocabulary in news texts and analyze its impact on readers' perceptions of information. The relevance of the topic is due to the rapid development of information technology and its impact on everyday life, which necessitates the adaptation of the new language to new realities. The research methods include content analysis of news texts, comparative analysis of the use of computer vocabulary and its neutral equivalents, and linguistic analysis to determine the impact of technical terms on the understanding of information. The analysis demonstrates how technical terms are increasingly integrated into common language, reflecting the impact of technological progress on modern society. The study is based on an analysis of news articles from leading Ukrainian online media. The analysis demonstrates how computer vocabulary is increasingly integrated into the common language, which reflects the impact of technological progress on modern society. Examples of replacing computer terms with neutral equivalents are given, which emphasizes the need to adapt the language of news for different audiences. The conclusions of the article emphasize the importance of a balance between technical accuracy and accessibility, as well as the need to increase the digital literacy of the population to better understand modern information technologies and their impact on social and political processes.

Key words: computer vocabulary, news texts, extrapolation, digital literacy, language adaptation.

Постановка проблеми. Сучасний інформаційний простір характеризується швидким розвитком технологій, що впливає на всі аспекти життя, включаючи мову та її використання в медіа. Одним із важливих аспектів цього впливу є інтеграція комп'ютерної термінології у різні типи текстів, зокрема у тексти новин. В українському інформаційному просторі цей процес набуває особливого значення через активний розвиток ІТ-сектора та підвищений інтерес суспільства до новітніх технологій.

Узагальнюючи різноманітні трактування комп'ютерної термінології [1; 2; 3], визначаємо її як сукупність спеціалізованих термінів і словосполучень, які використовуються для опису та обговорення комп'ютерних технологій, програмного забезпечення, апаратних засобів, мережесистем та інших аспектів інформаційних технологій. Основними характеристиками комп'ютерної термінології постають:

1. *Технічна специфіка.* Комп'ютерні терміни є високоспеціалізованими та мають чітко визна-

чене значення в контексті ІТ. Наприклад, терміни такі як «процесор», «алгоритм», «сервер» мають конкретні технічні значення, які відрізняються від загальноживаних понять.

2. *Запозичення.* Багато термінів у комп'ютерній термінології запозичені з англійської мови. Це пов'язано з тим, що англійська є основною мовою міжнародного спілкування в ІТ-сфері.

3. *Акроніми та аббревіатури.* Часто використовуються скорочення, які представляють довгі терміни або назви технологій. Наприклад, «RAM» (Random Access Memory – оперативна пам'ять), «CPU» (Central Processing Unit – центральний процесор).

4. *Швидкі зміни.* Терміни в комп'ютерній сфері можуть швидко змінюватися або з'явитися нові у зв'язку з розвитком технологій. Наприклад, з'явилися нові терміни, пов'язані з хмарними технологіями, такими як «cloud computing» (хмарні обчислення), «SaaS» (Software as a Service – програмне забезпечення як послуга).

5. *Уніфікація.* Багато термінів використовуються універсально в різних мовах, що сприяє глобальному розумінню ІТ-концептів. Це особливо помітно в контексті програмування і стандартів мережевого обладнання.

Аналіз використання комп'ютерної термінології у текстах українських новин є важливим для розуміння сучасних тенденцій у розвитку мови. У цьому контексті постає питання, як новітні терміни адаптуються до української мови, як впливають на структуру і зміст новинних повідомлень, а також які механізми використовуються для запозичення та інтеграції нових слів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

С. Федущко у своїй праці досліджує специфічний пласт української мови, що виник і розвивається у сфері комп'ютерних технологій [3]. Авторка наголошує на тому, що комп'ютерний сленг є динамічною і швидко змінюваною частиною мови, яка формується під впливом англійської мови та швидких технологічних змін. Це дослідження є важливим для розуміння того, як нові терміни проникають у загальне мовлення і ЗМІ, зокрема новинні повідомлення. Комп'ютерна лексика, будучи зрозумілою для певної цільової аудиторії, часто використовується журналістами для привертання уваги молодих та технічно обізнаних читачів.

Зі свого боку, Н. Блинова аналізує процес адаптації та редагування запозиченої лексики в Інтернет-ЗМІ [1]. Авторка підкреслює, що використання запозичень є невід'ємною частиною сучасної мовної практики, зокрема у сфері

мас-медіа та соціальних мереж. Вона розглядає приклади редакційного втручання, спрямованого на поліпшення зрозумілості та адекватності використання таких термінів для широкої аудиторії. Дослідження показує, що запозичення з комп'ютерної лексики часто потребують адаптації для того, щоб бути зрозумілими широкій аудиторії. З. Галаджун досліджує роль і обов'язки мас-медіа у суспільстві, зокрема питання соціальної відповідальності, торкаючись теми, як засоби масової інформації, включаючи новинні агентства, мають бути обачними у використанні спеціалізованої лексики, щоб забезпечити доступність інформації для всіх верств населення [4]. У контексті комп'ютерної лексики, соціальна відповідальність ЗМІ передбачає уникнення надмірного використання вузькоспеціалізованих термінів без необхідних пояснень, що може ускладнити розуміння новин. Н. Гудима аналізує процес семантичної адаптації запозичених лексем у сучасній українській літературній мові, приділяючи увагу тому, як змінюється значення та використання іноземних слів у новому контексті [5]. В аспекті комп'ютерної лексики це дослідження є важливим, оскільки багато комп'ютерних термінів запозичуються з англійської мови та проходять процес адаптації, перш ніж стати частиною мовлення в українських ЗМІ. О. Кирилук досліджує, як мова реагує на суспільно-політичні процеси, зокрема в інтернет-дискурсі [6]. Автор розглядає приклади використання комп'ютерної лексики у політичних контекстах, підкреслюючи, що такі терміни часто використовуються для підкреслення сучасності та технічної обізнаності мовців. Використання комп'ютерних термінів у політичному дискурсі може впливати на сприйняття повідомлення аудиторією, роблячи його більш релевантним і сучасним. В. Каленич акцентує на важливості культури мовлення для журналістської майстерності [7]. У своєму дослідженні автор розглядає питання вживання запозичень, зокрема комп'ютерної лексики, у журналістських текстах, наголошуючи на тому, що журналісти повинні дотримуватись високих стандартів культури мовлення, включаючи обережне і доречне використання технічних термінів.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що використання комп'ютерної лексики в текстах новинних повідомлень є важливим аспектом сучасної журналістики, яка спрямована на інформування технічно обізнаної аудиторії. Проте для забезпечення зрозумілості та доступності інформації для ширшої аудиторії важливо адаптувати та пояснювати спеціалізовані терміни. Дослідження вказу-

ють на необхідність редакційного втручання та семантичної адаптації запозичень для підтримки високих стандартів культури мовлення і соціальної відповідальності мас-медіа. З огляду на те, що мова новинних повідомлень є динамічною, адже реагує на зміни у суспільстві, політиці та науці, її дослідження не втрачає актуальності. У цьому контексті виникає необхідність вивчення екстраполяції комп'ютерної термінології у текстах українських новин.

Метою дослідження є виявлення тенденцій використання комп'ютерної лексики в новинних текстах та аналіз її впливу на сприйняття інформації читачами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комп'ютерна лексика все частіше використовується у текстах новинних повідомлень через те, що вона стає все більш звичною та зрозумілою для цільової аудиторії. Це явище можна пояснити кількома ключовими чинниками. По-перше, технологічний прогрес і повсякденне використання комп'ютерів та смартфонів призвели до того, що комп'ютерна лексика стала невід'ємною частиною нашого життя. Сучасні новини часто висвітлюють теми, пов'язані з інформаційними технологіями, кібербезпекою, соціальними мережами, а також новими розробками у сфері штучного інтелекту та великих даних [1; 3]. Таким чином, використання комп'ютерної термінології є необхідним для точного та зрозумілого висвітлення цих тем.

По-друге, інтернет і соціальні мережі стали основними джерелами інформації для багатьох людей, що сприяє збільшенню обізнаності та розумінню комп'ютерної термінології серед широкого загалу. Слова і словосполучення, які раніше були відомі лише вузькому колу фахівців, зараз стали звичними для значної частини населення. Наприклад, такі терміни як «хештег», «лайк», «пост», «фоловер» та інші вже давно вживаються не тільки в контексті соціальних мереж, але і в новинних повідомленнях, рекламних кампаніях та повсякденному спілкуванні.

По-третє, сучасні медіа активно адаптуються до потреб та інтересів своєї аудиторії. Використання комп'ютерної лексики дозволяє новинним виданням говорити однією мовою зі своїми читачами, що підвищує ефективність комунікації та залученість аудиторії, що особливо важливо для молодих людей та професіоналів, які щоденно працюють з технологіями та звикли до технічної термінології.

Таким чином, екстраполяція комп'ютерної лексики у тексти новинних повідомлень є при-

родним наслідком технологічного розвитку та зміни інформаційного середовища. Ця тенденція відображає зростаючу важливість технологій у нашому житті та прагнення медіа бути актуальними та зрозумілими для своєї аудиторії.

Екстраполяція комп'ютерної лексики в тексти новинних повідомлень часто призводить до використання спеціалізованих термінів, які можуть бути замінені на нейтральну або загальнозживану лексику. Розглянемо кілька прикладів комп'ютерної лексики та їх можливих заміни: *акаунт* – *обліковий запис*; *браузер* – *вебглядач*; *завантажити* – *скачати*; *завантаження* – *відправка файлів*; *сервер* – *обслуговуючий комп'ютер*; *хештег* – *мітка*; *лайк* – *вподобання*; *пост* – *повідомлення*; *фоловер* – *підписник*; *вірус* – *шкідлива програма*; *файрвол* – *система захисту*; *бекап* – *резервне копіювання*; *апдейт* – *оновлення*; *файл* – *документ*; *месенджер* – *програма для обміну повідомленнями*; *домен* – *інтернет-адреса*; *хостинг* – *послуга розміщення сайту*; *плагін* – *додаток або розширення* [2].

Заміна комп'ютерної лексики на нейтральну або загальнозживану лексику може зробити тексти новин більш доступними для широкої аудиторії, яка може бути не знайома з технічними термінами, що підвищує розуміння тексту новинного повідомлення реципієнтами, які не мають глибоких знань у сфері інформаційних технологій.

З лінгвістичного погляду, аналіз кожного нижченаведеного прикладу демонструє, як комп'ютерна лексика проникає у загальнозживану мову, особливо в контексті новинних повідомлень. Коментарі підкреслюють значення термінів і необхідність їх заміни на більш зрозумілі для широкої аудиторії еквіваленти.

1. Плагін – Оригінал: *Уряд встановив новий плагін для збору даних, який дозволить ефективніше моніторити соціальні мережі та виявляти дезінформацію* (<https://umoloda>, 10.11.2022). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *Уряд впровадив нове розширення для збору даних, яке дозволить ефективніше моніторити соціальні мережі та виявляти дезінформацію.*

Слово «плагін» є специфічним технічним терміном, який не завжди зрозумілий широкій аудиторії. Заміна на «розширення» робить повідомлення більш доступним, оскільки цей термін частіше використовується у загальнозживаній мові.

2. Акаунт – Оригінал: *Міністр закордонних справ закликав громадян активніше використовувати офіційні акаунти на державних порталах для отримання актуальної інформації* (<https://>

gazeta.ua/; 05.07.2021). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *Міністр закордонних справ закликав громадян активніше використовувати офіційні **облікові записи** на державних порталах для отримання актуальної інформації.*

Термін «акант» широко використовується в інтернеті, але «обліковий запис» є більш зрозумілим для тих, хто не знайомий з інтернет-лексикою, зберігаючи при цьому точність значення.

3. Бекап – Оригінал: *Міська адміністрація оголосила про створення **беканів** усіх важливих документів на випадок кібератак* (<https://umoloda;> 10.09.2022). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *Міська адміністрація оголосила про створення **резервних копій** усіх важливих документів на випадок кібератак.*

Слово «бекап» є технічним терміном, зрозумілим користувачам комп'ютерів, але словосполучення «резервні копії» є більш загальноприйнятим і зрозумілим виразом, що робить текст більш доступним.

4. Верифікація – Оригінал: *У процесі **верифікації** виборців використовується спеціальне програмне забезпечення для запобігання шахрайству* ([https://gazeta.ua/;](https://gazeta.ua/) 10.05.2021). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *У процесі **підтвердження особи** виборців використовується спеціальне програмне забезпечення для запобігання шахрайству.*

Слово «верифікація» є специфічним терміном, часто використовуваним в технологічному контексті. Заміна на «підтвердження особи» робить текст зрозумілішим для широкої аудиторії.

5. Налаштування – Оригінал: *Міністерство освіти радить школам перевірити **налаштування** своїх онлайн-платформ перед початком нового навчального року* (<https://umoloda;> 10.11.2023). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *Міністерство освіти радить школам перевірити **параметри** своїх онлайн-платформ перед початком нового навчального року.*

Слово «налаштування» є загальноживаним терміном, але в певних контекстах може бути більш технічним. Заміна на «параметри» робить текст більш універсальним.

6. Апдейт – Оригінал: *Останній **апдейт** урядового порталу покращив функціонал для зворотного зв'язку з громадянами* ([https://gazeta.ua/;](https://gazeta.ua/) 12.06.2023). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *Останнє **оновлення** урядового порталу покращило функціонал для зворотного зв'язку з громадянами.*

Слово «апдейт» є англіцизмом, який стає все більш поширеним у мовленні, але «оновлення»

є точнішим і більш зрозумілим терміном в українській мові.

7. Хостинг – Оригінал: *Новий **хостинг** урядових вебсайтів забезпечує вищий рівень безпеки та доступності для громадян* (<https://umoloda;> 01.08.2021). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *Нова **послуга розміщення** урядових вебсайтів забезпечує вищий рівень безпеки та доступності для громадян.*

Слово «хостинг» є технічним терміном, відомим серед інтернет-користувачів, однак словосполучення «послуга розміщення» є більш зрозумілим для загальної аудиторії.

8. Месенджер – Оригінал: *Уряд рекомендує використовувати захищені **месенджери** для обговорення чутливих політичних питань* ([https://gazeta.ua/;](https://gazeta.ua/) 10.05.2021). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *Уряд рекомендує використовувати захищені **програми для обміну повідомленнями** для обговорення чутливих політичних питань.*

Слово «месенджер» є англіцизмом, який часто використовується в інтернеті. Словосполучення «програма для обміну повідомленнями» є точнішим і більш зрозумілим терміном.

9. Сервер – Оригінал: *Уряд оголосив про новий **сервер** для зберігання конфіденційної інформації, що підвищить рівень безпеки даних* (<https://umoloda;> 19.06.2020). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *Уряд оголосив про нову **систему** для зберігання конфіденційної інформації, що підвищить рівень безпеки даних.*

Термін «сервер» є специфічним і може бути незрозумілим для всіх читачів. Заміна на «система» робить текст більш зрозумілим і доступним, оскільки «система» має ширше значення і використовується в більш загальному контексті.

10. Хакери – Оригінал: ***Хакери** зламали базу даних виборців, що призвело до витоку особистої інформації* (<https://umoloda;> 10.11.2021). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *(Кібер)злочинці зламали базу даних виборців, що призвело до витоку особистої інформації.*

Термін «хакери» є технічним і може мати негативне забарвлення. Заміна на «(кібер)злочинці» робить повідомлення більш точним і зрозумілим, підкреслюючи незаконну діяльність, яка була здійснена.

11. Брандмауер – Оригінал: *Уряд впровадив новий **брандмауер** для захисту державних інформаційних систем* (<https://umoloda;> 10.11.2021). Модифіковане речення з нейтральною лексикою: *Уряд впровадив нову **систему захисту** для державних інформаційних систем.*

Термін «брандмауер» (файрвол) є специфічним для ІТ-сфери. Заміна на словосполучення «система захисту» робить текст більш зрозумілим для широкої аудиторії, оскільки пояснює функціональність без використання технічного жаргону.

12. Платформа – Оригінал: *Уряд розробив нову платформу для електронного голосування* (<https://gazeta.ua/>; 10.05.2021). Модифіковане речення з нейтральною лексику: *Уряд розробив нову систему для електронного голосування.*

Термін «платформа» може бути неоднозначним і технічним. Заміна на «система» робить речення чіткішим і зрозумілим, оскільки «система» є більш загальнозживаним словом.

13. Вірус – Оригінал: *Комп'ютерний вірус вразив урядові сервери, призвівши до втрати даних* (<https://umoloda>; 12.05.2023). Модифіковане речення з нейтральною лексику: *Шкідливе програмне забезпечення вразило урядові сервери, призвівши до втрати даних.*

Термін «вірус» у наведеному прикладі є вузькоспеціалізованим і технічним. Заміна на словосполучення «шкідливе програмне забезпечення» надає більш точне і загальнозрозуміле пояснення, оскільки підкреслює характер загрози.

Аналіз засвідчує, що використання специфічної комп'ютерної лексики в новинних текстах може утруднити розуміння інформації широкою аудиторією. Заміна технічних термінів на більш загальнозживані та зрозумілі слова сприяє підвищенню доступності та зрозумілості повідомлень, що є важливим для ефективного сприйняття інформації. Таким чином, адаптація термінології відповідно до цільової аудиторії є необхідною для покращення комунікації та зменшення інформаційних бар'єрів.

Наведені приклади та коментарі до них підкреслюють важливість вибору лексики в новинних повідомленнях для забезпечення їх доступності та зрозумілості для широкої аудиторії, особливо коли йдеться про політичні та соціальні теми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз поширення комп'ютерної лексики у текстах новинних повідомлень дозволяє зробити кілька важливих висновків. Комп'ютерні терміни все частіше використовуються в новинних текстах, відображаючи зростаючий вплив технологій на суспільство. Це явище підкреслює важливість технічної грамотності серед широкої аудиторії. Для забезпечення доступності та зрозумілості новинних повідомлень важливо використовувати нейтральну лексику або пояснювати технічні терміни. Це допоможе уникнути непоро-

зумін і забезпечить точність передачі інформації.

Технологічний прогрес сприяє появі нових термінів, які швидко інтегруються в мовлення. Знання цих термінів стає необхідним для ефективної комунікації в сучасному інформаційному середовищі. При цьому важливо знайти баланс між використанням точних технічних термінів і доступністю мови для широкої аудиторії. Використання зрозумілих, але точних еквівалентів сприяє кращому сприйняттю інформації.

Використання комп'ютерної лексики в новинних повідомленнях підкреслює важливість розвитку цифрової грамотності серед населення. Це допоможе людям краще розуміти сучасні технології та їх вплив на суспільство.

В ході аналізу було продемонстровано, як технічні терміни можуть бути замінені на нейтральні еквіваленти без втрати змісту. Це дозволяє зробити новинні тексти більш зрозумілими та доступними для широкої аудиторії.

Таким чином, екстраполяція комп'ютерної лексики у тексти новинних повідомлень є природним процесом, який відображає зміни в суспільстві та мовленні. Важливо враховувати ці зміни та адаптувати мову новин для забезпечення максимальної зрозумілості та доступності інформації. Дослідження комп'ютерної термінології в новинних текстах є важливим кроком у розумінні впливу технологій на сучасну мову.

Подальші дослідження у цій галузі можуть охоплювати кілька напрямків, що дозволять глибше зрозуміти динаміку використання комп'ютерної лексики та її вплив на аудиторію. По-перше, варто провести порівняльний аналіз комп'ютерної термінології у різних медіа, таких як телебачення, радіо, друковані видання та онлайн-новини. Це дозволить визначити, як різні медіаплатформи адаптують технічні терміни для своєї аудиторії, і які з них є найбільш ефективними. По-друге, дослідження може зосередитися на еволюції комп'ютерної термінології в новинних текстах протягом певного часу. Аналіз змін у використанні комп'ютерної лексики дозволить виявити, як нові технології та терміни проникають у мову, як змінюється їх значення та вживання.

По-третє, важливим аспектом є вплив комп'ютерної термінології на розуміння новин широкою аудиторією. Соціолінгвістичні дослідження, такі як опитування або експерименти з різними групами читачів, можуть показати, наскільки технічна лексика впливає на сприйняття інформації та які терміни потребують додаткових пояснень.

Нарешті, міждисциплінарні дослідження, що поєднують лінгвістику з соціологією, психологією, комп'ютерними науками, можуть дати комплексне розуміння ролі комп'ютерної термінології у сучасному суспільстві та її впливу на різні сфери життя.

Окреслені перспективи досліджень допоможуть не лише глибше зрозуміти роль комп'ютерної термінології у сучасних новинних текстах, але й сприятимуть розвитку більш ефективних методів комунікації в інформаційну епоху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блинова Н. М. Редакційно-видавниче опрацювання запозичень у мові Інтернет-ЗМІ (на прикладі лексики зі сфери мас-медіа та соціальних мереж). *Наукова школа Романа Іванченка* : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції: [до 60-річчя Видавничо-поліграфічного інституту, 55-річчя кафедри видавничої справи та редагування, до 85-ї річниці з дня народження професора Р. Г. Іванченка (1929–2004)]. К.: НТУУ «КПІ», 2014. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). С. 19–28.
2. Словник комп'ютерної термінології для студентів-іноземців: словник / Л. Є. Азарова, Ю. В. Поздрань, І. А. Сташкевич. Вінниця: ВНТУ, 2019. 53 с.
3. Федущко С. Український комп'ютерний сленг URL: <http://webstyletalk.net/node/5>
4. Галаджун З. До питання про поняття та види соціальної відповідальності масмедіа. *Теле- та радіожурналістика*. 2017. Вип. 16. С. 68–74.
5. Гудима Н. В. Семантична адаптація запозичених лексем у сучасній українській літературній мові. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 32(1). С. 27–31.
6. Кирилюк О. Л. Мовні реакції на суспільно-політичні процеси (на прикладі інтернет-дискурсу). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2014. Вип. 11. С. 187–190.
7. Каленич В. Культура мовлення як чинник журналістської майстерності. *Український інформаційний простір*. 2014. № 3. С. 72–76.

ВИВЧЕННЯ ФАХОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА МАТЕРІАЛІ БЛОКУ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

STUDY OF PROFESSIONAL TERMINOLOGY IN THE PROCESS OF LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE BASED ON THE MATERIAL OF ECONOMIC BLOCK DISCIPLINES

Остапко О.М.,

orcid.org/0009-0002-3660-8731

*старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Національного транспортного університету*

Горбань Г.М.,

orcid.org/0009-0002-9823-2549

*асистент кафедри теорії та історії держави і права
Національного транспортного університету*

У статті розглядається навчання іноземних студентів української мови як іноземної на прикладі вивчення економічних дисциплін, яке є обов'язковим для всіх здобувачів вищої освіти Національного транспортного університету і закладає основу для подальшого вивчення низки дисциплін економіко-правового напрямку як необхідної умови формування їхньої професійно орієнтованої комунікативної компетентності. Однією з найбільших проблем оволодіння професією стає формування навичок наукового мовлення, невід'ємною частиною яких є користування термінологією. Розглянуто особливості функціонування термінологічних одиниць порівняно з іншими лексичними одиницями, з'ясовано важливі для методики організації вивчення термінології функції, які виконує термін в науковому тексті. Такими притаманним лише термінам є гносеологічна і класифікаційна функції, що відрізняють їх від решти загальнонавчаної української лексики.

Особливу увагу приділено трьом етапам навчання термінологічної лексики. Це введення і способи семантизації термінів, підготовчі вправи для засвоєння термінології і тренування вживання термінів у ситуаціях професійного спілкування. Акцентовано увагу на труднощах, пов'язаних з засвоєнням іноземними студентами української термінології, які існують на кожному з наведених етапів. Розглянуто продуктивні словотвірні композиційні моделі, за якими утворюються українські терміни. У словотвірних моделях найбільш продуктивним є суфіксальний тип, до якого увійшли як питомо українські, так і запозичені суфікси. Значну увагу приділено утворенню термінологічних словосполучень за моделлю багаточленних генетивних конструкцій і шляхам їх семантизації. Запропоновано різні типи вправ, що полегшують іноземним студентам сприйняття і засвоєння термінології і готують їх до самостійної роботи з оригінальними науковими текстами.

Ключові слова: іноземні студенти, наукова термінологія, навички наукового мовлення, словотвірні моделі, багаточленні генетивні конструкції, сприйняття наукових текстів.

The article examines the teaching of foreign students of the Ukrainian language as a foreign language on the example of the study of economic disciplines, which is mandatory for all applicants for higher education at the National Transport University and lays the foundation for further study of a number of disciplines in the economic and legal direction as a necessary condition for the formation of their professionally oriented communicative competence. One of the biggest problems of mastering the profession is the formation of scientific communication skills, an integral part of which is the use of terminology. The peculiarities of the functioning of terminological units in comparison with other lexical units are considered, and the functions performed by the term in the scientific text, which are important for the method of organizing the study of terminology, are clarified. Such terms have epistemological and classification functions that distinguish them from the rest of the commonly used Ukrainian vocabulary.

Special attention is paid to three stages of learning terminological vocabulary.

This is the introduction and ways of semanticizing terms, preparatory exercises for learning terminology and training the use of terms in situations of professional communication. Attention is focused on the difficulties associated with the assimilation of Ukrainian terminology by foreign students, which exist at each of the above stages. Productive word-forming compositional models, according to which Ukrainian terms are formed, are considered. In word-formation models, the most productive is the suffix type, which includes both specifically Ukrainian and borrowed suffixes. Considerable attention is paid to the formation of terminological phrases based on the model of polynomial genetic constructions and ways of their semanticization. Various types of exercises are offered, which make it easier for foreign students to understand and learn terminology and prepare them for independent work with original scientific texts.

Key words: foreign students, scientific terminology, scientific speech skills, word-formation models, polynomial genetic constructions, perception of scientific texts.

Постановка проблеми. Навчання української мови як іноземної (УМІ) у закладах вищої освіти ставить за мету оволодіння мовою як

засобом професійної комунікації для подальшої успішної професіоналізації, адже для студентів-іноземців саме володіння УМІ є умовою

формування професійно орієнтованої комунікативної компетентності як набутий особистістю досвід діяльності в певній сфері. Зважаючи на те, що навчання іноземців української мови у ЗВО – це порівняно новий напрям у методиці викладання мови, існує багато не розв'язаних досі проблем, серед них – формування навичок наукового мовлення, невід'ємною частиною яких є користування термінологією. Тому значна увага приділяється пошуку дієвих способів навчання іноземних студентів національної фахової лексики, що полегшить їм процес оволодіння майбутньою спеціальністю.

Актуальність дослідження. Ефективне і успішне вивчення української термінології як складової навчання іноземних студентів професійного спілкування є надзвичайно важливим, оскільки виявлення і подолання труднощів навчання іноземних здобувачів вищої освіти призведе до удосконалення цього напрямку освітнього процесу і впливатиме на ефективність подальших освітніх і наукових контактів України.

Постановка завдання. Метою статті є розглянути особливості функціонування термінологічних одиниць порівняно з іншими лексичними одиницями, дослідити особливості вивчення термінології в іншомовній аудиторії, проаналізувати основні труднощі, що виникають у процесі засвоєння студентами-іноземцями української термінології, запропонувати деякі види граматичних завдань для закріплення умінь і навичок студентів у ході навчання УМІ.

Аналіз останніх досліджень. Питання визначення природи термінів, вивчення закономірностей розвитку терміносистем знаходяться у центрі уваги багатьох українських дослідників. Проблеми формування і функціонування термінів вивчають І.М. Кочан, Г.П. Мацюк, Т.І. Панько, Т.Р. Кияк [1, 2].

З огляду на те, що термін, з одного боку, є елементом лексичної системи, а з іншого – штучно створеним знаком, існують різні погляди на термінологію. Перша точка зору (А.В. Крижанівська, Л.О. Симоненко) розглядає термінологію як окрему галузь загальноживаної мови, як елемент її словникового складу, як її функціональний різновид [3]. Протилежна точка зору (А.В. Суперанська, Н.В. Подольська) вважає, що терміни принципово відрізняються від загальноживаної лексики. На нашу думку, терміни є невід'ємною частиною загальноживаної лексики, оскільки поряд зі специфікою вживання, вони є широкоживаними в загальній мові, але в особливій функції.

Існує велика кількість дефініцій терміна. У більшості мовознавців в основу визначення поняття «термін» покладено ідею, що терміни – це слова чи словосполучення, що обслуговують певні сфери людської діяльності. Термінологічна енциклопедія подає таке визначення терміна: «Термін (від. лат. terminus – межа) – слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності» [4, с. 617].

Розходяться науковці і у вимогах, які висуваються до терміна. На думку дослідників, щоб виконувати свої функції, термін має відповідати таким вимогам як номінативність, наявність дефініції, однозначність, семантична точність, незалежність від контексту, стилістична нейтральність, відсутність експресивності, системність [5, с. 146–147].

Як і будь-яка інша лексична одиниця, термін виконує в тексті певні функції. Функціональний підхід до вивчення термінів започаткував Г.О. Винокур, який визначив термін як слово в особливій функції. Виходячи з того, що терміни використовують лексичні одиниці загальноживаної мови, розглянемо в рамках функціонального підходу основні функції, які виконують термінологічні одиниці в мові.

Номінативна, чи як її ще називають, репрезентативна функція лексичних одиниць полягає в номінації певних понять, предметів, явищ тощо. Будь-яке слово мови називає (позначає) щось. Специфіка реалізації цієї функції в терміні полягає в тому, що він позначає спеціальне поняття певної сфери людської діяльності: науки, техніки, виробництва. Часто зауважують про репрезентативний характер терміна, оскільки він часто не називає, а представляє певне поняття. Репрезентативна функція не є притаманною лише термінам, однак відмінність її реалізації зумовлена відмінністю самої системи наукових понять від побутових.

Сигніфікативна чи семасіологічна функція полягає у здатності термінів виражати відмінні риси, змістове поняття про певний клас предметів. Кожному терміну притаманна певна дефініція, тлумачення, яке всесторонньо відбиває властивості позначуваного предмета. Сьогодні досить поширеною є наявність кількох дефініцій одного терміна, оскільки одні й ті ж самі терміни мають здатність переходити з однієї терміносистеми в іншу або набувати нових відтінків значень залежно від удосконалення чи видозміни вже існуючих і позначуваних ними об'єктів. Терміни

являють собою динамічний шар лексики, знаходяться у постійному русі й зазнають певних модифікацій залежно від змін властивостей означуваного об'єкта.

Сутність комунікативної функції полягає в передачі між суб'єктами певної змістовної інформації за допомогою слів із встановленням зворотного зв'язку. Комунікативну функцію ще називають інформаційною, навчальною, інформативно-пізнавальною тощо. Ця функція взагалі притаманна всім лексичним одиницям.

Сучасна наука виділяє ще одну головну функцію лексичних одиниць – когнітивну чи гносеологічну. Ця функція визначається як властивість лексичних одиниць встановлювати зв'язок мисленнєвих процесів з процесами вивчення дійсності, передавання знань. Зі слів про передавання знань можна зробити висновок, що ця функція тісно пов'язана з комунікативною. І це цілком логічно, оскільки обмін знаннями може відбуватися лише за умови спілкування. Виділяють ще класифікаційну функцію, оскільки людина в процесі наукового пізнання навколишнього світу класифікує ті чи інші предмети та явища, згруповуючи їх за певними спільними ознаками. Особливо ця функція проявляється у термінах, бо термін є невід'ємним елементом певної системи та займає в ній своє чітке місце [6, с. 237–239].

Загалом же, як бачимо, термінам притаманні ті ж самі функції, що і лексичним одиницям загальноживаної мови, але з деякими особливостями. Деякі функції, наприклад, гносеологічна та класифікаційна, притаманні саме термінам, а не іншим лексичним одиницям. Це пояснюється більш свідомим та глибоким процесом пізнання навколишнього світу науковцями та фахівцями, а властивість термінів концентрувати знання про предмети та явища професійної діяльності та їхнє відповідне систематизування сприяють оптимізації та успішності комунікації в спеціальних сферах.

Виклад основного матеріалу. Професійне мовлення фахівця будь-якої сфери діяльності залежить від сформованості його термінологічного запасу, а опанування спеціальної лексики є необхідним складником у формуванні професійної компетентності майбутнього фахівця, оскільки термінологія наукового стилю є водночас засобом здобуття галузевих знань. Навчання спілкування в професійній сфері передбачає формування вмінь використання української мови як засобу систематичного розширення власних фахових знань і навичок, що неможливо без формування професійної компетентності. Професійна

комунікативна компетентність формується шляхом поповнення словникового запасу іноземних студентів новими термінологічними одиницями в результаті систематичної праці з фаховими текстами, насиченими галузевою термінологією.

Терміни мають кілька важливих ознак, які роблять таку лексику складною для вивчення в іншомовній аудиторії. Насамперед, терміни мають чітко окреслене значення, адже термін не просто виражає поняття, а й спирається на його наукову дефініцію. Таким чином термін реалізує свою сигніфікативну функцію. Термінам властиві однозначність і денотативність. Така номінативна функція терміна виключає наявність додаткового емоційного чи стилістичного забарвлення, що зумовлено відмінністю самої системи наукових понять від загальноживаних. Проте саме однозначність і денотативність значно полегшують подання термінів іноземним студентам, оскільки максимально спрощують коментування.

Процес навчання термінологічної лексики зазвичай має три етапи (відповідно до етапів формування вмінь і навичок): 1) уведення термінів: ознайомлення із планом вираження й планом змісту фахової лексики, тобто презентація, звернення уваги на вимову й правопис термінів, їх семантизація, словотворчий аналіз, приклади вживання для впізнання й розуміння термінів (сполучуваність з іншими термінами); 2) підготовчі (мовні) вправи для запам'ятовування студентами термінів: обирання визначення серед кількох варіантів або формулювання таких визначень, праця із професійною лексикою в текстах та ін.; 3) вправи для тренування щодо вживання термінів у мовленнєвих ситуаціях (моделювання можливих професійних умов, за яких студенти відпрацьовують навички автоматичного вживання термінів в усному й писемному мовленні). Ми погоджуємося з ученими, які твердять, що моделювання можливих професійних ситуацій спілкування (отже, багаторазове повторювання термінологічних одиниць у різних граматичних формах протягом заняття) допомагає засвоювати терміни й формувати іншомовну комунікативну компетентність [7, с. 24].

Труднощі, пов'язані з викладанням української термінології іноземцям, є на всіх цих етапах. Так, проблемою першого етапу є правильна семантизація термінів на заняттях з української як іноземної на першому – четвертому курсах. Вдаватися до семантизації слід на різних етапах вивчення мови, але методи цієї роботи залежать багато в чому від рівня володіння мовою [8, с. 12].

Навчаючи спеціальної лексики, викладач УМІ повинен мати уявлення про специфіку термінологічного матеріалу (бути обізнаним із фаховою інформацією), уміти безпомилково ввести терміни у професійне мовлення за допомогою ефективних методичних прийомів, яким, зокрема, є наведення дефініції. Частина термінів іноземці засвоюють уже на початку навчання в технічному закладі вищої освіти при вивченні дисциплін економічного блоку, наприклад: *наука, теорія, процес, продукт, обмін, гроші*. У практиці навчання УМІ зазвичай використовують цілий комплекс прийомів, зважаючи на такі лінгводидактичні вимоги до семантизації нових лексичних одиниць як науковість, ефективність і функціональність. Для засвоєння спеціальної термінології іноземними студентами необхідно добирати такі способи семантизації, які б враховували рівень знання української мови, мови-посередника, етап навчання та рівень професійної підготовленості слухачів.

Семантизаційний прийом, який, на наш погляд, є досить ефективним уже на початковому етапі навчання спеціальності і який слід застосовувати на всіх етапах, – це звернення уваги на словотвірну цінність слова. На основі словотвірного ланцюжка, акцентуючи увагу на значенні словотвірних морфем, можна демонструвати процес включення семантики твірного слова в похідне і через різницю у їхній словотвірній структурі показати специфіку лексичного значення похідного слова: *власність-власний-власник, господарство-господарський-господар, фінанси-фінансовий-фінансист*. У такий спосіб можна не тільки одразу ознайомити студентів із декількома спільнокореневими термінами, витлумачити їх, але й збагатити словниковий запас новими спеціальними одиницями.

Ефективним прийомом семантизації фахової лексики є переклад терміна. Поширеною є точка зору, що переклад слід застосовувати там, де неможливі інші прийоми семантизації. Поза сумнівом, що цей прийом є найбільш ефективним на початковому етапі навчання УМІ. Переклад здійснюється здебільшого рідною мовою іноземця або мовою-посередником. Щоправда, такий прийом, виправданий на початковому етапі вивчення української як іноземної, на жаль, забезпечує лише ознайомлення з термінами, але не виявляє особливостей семантики українських термінів, не вказує на системні зв'язки між одиницями спеціальної лексики, часто не виявляє особливостей їх застосування. Зрозуміло, що студенти намагаються знайти відповідник у рідній мові

або мові-посереднику, щоб знайти підтвердження правильного розуміння значення спеціальної одиниці. Іноземці в разі потреби звертаються до ресурсів інтернету, щоб перекласти ті чи інші терміни, проте варто зауважити, що машинне перекладання не завжди надає правильні варіанти відповідно до значення спеціальних одиниць, тому варто переорієнтувати здобувачів освіти на користування перевіреними технічними словниками. Отже, до перекладу слід вдаватися у тих випадках, коли решта методів не дає ефекту, адже в понятійній системі іншої мови може не існувати поняття, що його треба перекласти.

Поширеним прийомом семантизації є тлумачення значення терміна. Для цього залежно від етапу навчання можна використовувати рідну мову іноземця, мову-посередник чи українську мову як іноземну. Тлумачення терміна українською мовою буде доречним на основному та завершальному етапах, наприклад: капітал – це *«матеріальні і фінансові ресурси в системі факторів виробництва»*.

Термінотворення – це такий різновид словотвірної процедури, який відрізняється від звичайного словотвору переважним вживанням певних компонентів і композиційних моделей. Вдало створений компонент термінологічної системи стає зразком для створення інших компонентів цієї системи, значення яких відповідає значенню поняття, що послужило зразком. Таким чином в терміносистемі з'являються ряди номінацій, створених за єдиною структурною моделлю. Серед шляхів утворення термінів-дериватів виділяються два основних типи структурних моделей: суфіксальний і префіксальний.

Найбільш поширеним в українській термінології є суфіксальний тип структурних моделей, до якого увійшли як питомо українські, так і запозичені суфікси [9, с. 24; 10].

Моделі, основані на утворенні віддієслівних іменників поєднанням основи дієслова з суфіксами *-ання (-яння), -ення (-єння), -іння (-їння)* із загальним значенням процесу є продуктивними і утворюються не лише від українських дієслівних основ, а й від запозичених: *споживання, сприяння, накопичення, засвоєння, падіння, стимулювання, кредитування, балансування, інвестування*.

Терміни, утворені від основи дієслова або іменника + *-ація, -ція* з таким самим значенням процесуальності утворюються лише від інтернаціональних основ: *приватизація, монополізація, конкуренція, функція, амортизація*. Також терміни можуть утворюватися шляхом так званої нульової суфіксації, наприклад: *вплата, перехід*,

обмін, розподіл, випуск, кругообіг. Утворені за такими моделями віддієслівні деривати є базою, на якій утворюються багатокомпонентні термінологічні словосполучення генетивного типу, які є, з одного боку, досить поширеними в текстах економічної тематики, а з іншого – досить важкими для вивчення і розуміння в іноземній аудиторії.

Продуктивною є модель поєднання основної якісної чи відносної прикметника і суфікса *-ість*, на основі якої утворюються однослівні терміни зі значенням певних властивостей чи ознак, зазвичай абстрактного характеру. Ця модель є продуктивною як у поєднанні з питомо українськими твірними основами (*власність, прибутковість, вартість, залежність, схильність*), так і з іноземними (*ефективність, функціональність, збалансованість, престижність, продуктивність*). Терміни, утворені так само від прикметників, але за допомогою суфікса *-ізм (-изм)* мають значення певної риси, тенденції розвитку чи теорії: *протекціонізм, колабораціонізм, монополізм*.

Серед інших продуктивних моделей утворення термінів економічної спрямованості слід зазначити утворення прикметників від іменників за допомогою суфікса *-н:* *товарний, валютний, монопольний, рівноважний*; суфікса *-ов:* *ціновий, плановий, прибутковий, правовий*; суфікса *-чн:* *теоретичний, монополістичний, капіталістичний, економічний*; суфікса *-альн:* *раціональний, національний, інституціональний*, суфікса *-ч:* *виробничий, споживчий, законодавчий*. Загалом же вибір твірного суфікса є великою проблемою для іноземців. Їм часто не зрозуміла логіка вибору саме цього суфікса. Намагаючись формалізувати цей процес, вони утворюють такі похідні форми як *товаровий, товарочний, товарський, товаральний* і дивуються, чому вони є помилковими. На нашу думку, щоб запобігти утворенню таких помилкових форм, слід регулярно давати завдання на утворення прикметникових форм за певним зразком і потім багаторазово повторювати ці форми в різних завданнях і текстах до повної автоматизації цієї навички. Ось приклади кількох завдань.

Завдання 1. Утворіть і запишіть прикметник від іменника. Поставте запитання. Підкресліть спільний корінь.

Зразок: фінанси (що?) → фінансОВий (який?).
Ринок, світ, ціна, папір.

Зразок: економія (що?) → економНий (який?).
Товар, валюта, цінність, район, кредит, інвестиція, інформація.

Зразок: регіон (що?) → регіонАЛЬНий (який?).

Нація, функція, глобус.

Завдання 2. Допишіть у словосполученнях закінчення прикметників.

Перекладіть їх.

Зразок: приватн... підприємство → приватне підприємство.

Приватн... власність, фізичн... особа, державн... підприємство, найман... працівник, індивідуальн... господарство, дрібн... капітал, акціонерн... товариство, цінн... папери, юридичн... особи.

Завдання 3. Вставте необхідні слова в речення. Використайте текст уроку.

1. (___ і ___) власність – це дві основні форми власності.

2. Приватною власністю називається власність (___ і ___) осіб.

3. Власність держави називається (_____) власністю.

4. (____) товариство об'єднує багато дрібних капіталів.

Завдання 4. Вставте замість крапок слова у правильній формі.

споживач – споживчий

Ринок регулює відносини між виробниками і ... .

... ринок – це ринок ... товарів і послуг.

товар – товарний

Ринкові відносини реалізуються через попит і пропозицію ... .

Ринок поділяється на ... ринок і фінансовий ринок.

ринок – ринковий

В ... економіці не існує «чистих» продавців і «чистих» покупців.

... засобів виробництва – це ... предметів праці та засобів праці.

З досвіду викладання УМІ нам відомо про значні труднощі, з якими стикаються іноземні студенти при опрацюванні текстів економічної тематики, насичених віддієслівними іменниками. Значення похідних віддієслівних іменників можна пояснити через значення словотвірних суфіксів, за допомогою яких вони утворені. Хоча такі приклади як *функціонування/функція* вимагають додаткових коментарів з боку викладача. З метою формування і подальшої автоматизації навичок утворення віддієслівних форм іменників пропонуються завдання утворити за певним зразком деривати, попередньо з'ясувавши значення твірного дієслова, а потім вжити їх у правильній формі в реченнях. Ось кілька прикладів завдань:

Завдання 1. Утворіть і запишіть іменник від дієслова. Поставте запитання. Підкресліть спільний корінь.

Зразок: бажати (що робити?) → бажАННЯ (що?).

Споживати, інформувати, стимулювати, балансувати, формувати, існувати.

Зразок: знижувати (що робити?) → знижЕННЯ (що?).

Підвищувати, збільшувати, зменшувати, утворювати, врівноважувати, розширювати, скорочувати.

Завдання 2. Вставте замість крапок слова у правильній формі.

розвиватись – розвиток

Циклічний ... ринкової економіки зумовлює явища зайнятості і безробіття.

Ринкова економіка ... циклічно, тому існують явища зайнятості і безробіття.

відтворювати – відтворення

В результаті трудової діяльності працездатне населення ... робочу силу.

Для ... робочої сили працездатне населення забезпечує себе робочими місцями.

Такі віддієслівні форми широко вживаються передачі змісту тексту, а також при написанні планів, конспектів чи анотацій.

Як уже було зазначено вище, значною трудностю для іноземних студентів є вивчення термінологічних словосполучень, утворених за моделлю багаточленних генетивних конструкцій (БГК). Вивчення БГК викликає у іноземців значні труднощі, пов'язані з тим, що родовий відмінок – єдиний, який здатен вибудовувати багаточленні лінійні ланцюжки, де кожна залежна ланка є водночас головною для наступної. Всі ланки, окрім першої, мають спільну граматичну форму, що ускладнює розуміння. Методика вивчення БГК в текстах економічної тематики, на наш погляд, має полягати в наступному. По-перше, слід навчити студентів визначати формальні межі такого словосполучення, де перший і головний компонент – це девербатив, а останній – форма родового відмінка завершальної ланки термінологічного ланцюжка. Тобто тут ми переходимо від етапу дотекстової, підготовчої роботи, до етапу роботи з науковим текстом, відповідним чином відібраним і адаптованим згідно з цілями навчання і рівнем мовної підготовки студентів.

Так, в реченні «Фрикційне безробіття зумовлене професіональним, віковим та регіональним переміщенням робочої сили.» курсивом виділено БГК з головним членом *переміщення*, до якого і буде ставитись запитання: *Чим зумовлене фрикційне безробіття?*

Необхідно акцентувати увагу студентів на тому, що саме головний член БГК зазнає різних граматичних змін, а родовий відмінок залишається незмінним. Цю закономірність можна проілюструвати, наприклад, таким завданням.

Завдання. Поставте дані словосполучення у множині.

Зразок: явище зайнятості → явища зайнятості.

Система відносин, процес людської діяльності, вид зайнятості, структура трудових ресурсів, скорочення ручної праці, частина населення, форма безробіття, цикл розвитку.

Наступним кроком буде навчити студентів утворювати за певною моделлю аналогічні конструкції, які вони будуть вживати у власних професійних висловлюваннях уже на рівні продуктивного мовлення. Таким завданням повинен передувати граматичний коментар про те, що знахідний відмінок без прийменника, яким керує дієслово, переходить у родовий після девербатива, а інші непрямі відмінки зберігаються, наприклад: *отримувати додаткові прибутки* → *отримання додаткових прибутків*, але *виражатись грошима* → *вираження грошима*. Такі БГК виконують в реченнях як роль підмета, так і іменної частини складеного присудка в конструкціях на зразок *полягати в чому чи називатися (бути) чим*, а також роль додатків. Засвоївши навички розпізнавання і розуміння БГК, іноземні студенти оволодіють одним із найпродуктивніших способів утворення термінів, що суттєво полегшить їм подальше навчання і професійну діяльність.

При роботі з науковим текстом слід обов'язково подавати список дієслів, які зустрінуться у тексті з завданням перекласти їх значення. В текстах економічної спрямованості їх досить багато. При першому ознайомленні з текстом дається завдання виписати терміни, проаналізувати їхню структуру та заповнити таблицю за зразком, підкресливши головне слово:

Зразок:

N1	Adj1 N1	Adj1 Adj1 N1	N1 N2	N1 N2 N2	Adj1 N1 N2
дохід	земельна рента	пряма заробітна плата	рівень безробіття	стан ринку праці	оборотні кошти виробництва

В неадаптованих текстах зустрічаються синонімічні моделі утворення термінологічних словосполучень на зразок *галузь виробництва* = *виробнича галузь*. Щоб підготувати

студентів до подібної синонімії, пропонується завдання:

Завдання. Вставте синонімічні конструкції до таблиці за зразком. Підкресліть головне слово.

Зразок:

N1+ N2	Adj1 + N1
елемент ринку	ринковий елемент

умови виробництва, виробничі умови; товарні виробники, виробники товарів;

цінова конкуренція, конкуренція цін; витрати виробництва, виробничі витрати; знижки цін, цінові знижки; товарна якість, якість товарів; виробниче об'єднання, об'єднання виробників; природні ресурси, ресурси природи; монополістичний союз, союз монополістів; конкуренція монополій, монопольна конкуренція.

Подальші завдання змушують студентів повторно звертатися до тексту, щоб, наприклад, поставити дієслово в дужках у правильній формі; чи вставити в речення пропущені слова, звернувшись до тексту; чи поставити запитання за певною моделлю визначення (*що – це що; чим називається що*), опису структури (*що входить до складу чого; що складається з чого*) чи класифікації (*що поділяється на що*).

Завершальною частиною роботи з текстом обраної теми є завдання відповісти на запитання до тексту, переказати текст, використовуючи опорні слова, написати називний план тексту.

Висновки. Терміни існують не самотійно, а утворюють складну систему понять, визначень та функціональних одиниць, які не лише називають предмет (явище) сфери професійної діяль-

ності та його поняття, а й фіксують, передають та зберігають інформацію про нього. Відмінною рисою цих функцій у термінів, на нашу думку, є специфіка сфери їхнього функціонування. Саме професійна спрямованість термінів накладає на функції, що вони реалізують, певні особливості. Також термінам притаманні всі функції, що їх виконують лексичні одиниці загальноживаної мови, але ці функції мають деякі додаткові відтінки та особливості.

Подання термінології іноземним студентам має враховувати етап навчання, ступінь володіння українською мовою, рівень обізнаності з фаховою термінологією. Прийоми семантизації фахової лексики блоку економічних дисциплін повинні враховувати найбільш продуктивні типи творення однослівних термінів та термінологічних словосполучень. Особливу увагу слід приділяти трудношам у засвоєнні термінології, пов'язаним як зі специфікою українського словотвору, так і з перевагою певних композиційних моделей утворення термінів. Метою вивчення фахової термінології має стати підготовка іноземних студентів до сприйняття як науково-популярних, так і власне наукових текстів економічної тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. Львів: Світ, 1994. 215 с.
2. Кияк Т.Р. Лінгвістичні аспекти термінознавства. Київ, 1989. 104 с.
3. Крижанівська А. В., Симоненко Л.О. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології. Київ, 1987. 185 с.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
5. Панько Т. І. Українське термінознавство. Львів, Світ. 1992. 190 с.
6. Щерба Д.В. Термін та його дефініція як головні онтологічні поняття термінознавства. Вісник ЖДУ ім. І. Я. Франка, Житомир, 2006. Вип. 28. С. 237–239.
7. Процик І. Презентація нової лексики в лінгводидактиці для чужоземців. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. Вип. 2. С. 24–30.
8. Мазурик Д. Державний стандарт з української мови як іноземної (від теорії до практики). Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів, 2010. Вип. 5. С. 12.
9. Кочан Ірина. Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології. Київ, 2012. С. 24.
10. Михайлова О. Г., Сидоренко, А. А., Сухопар В. Ф. Українська наукова термінологія. НТУ ХПІ. Харків, 2002. 119 с.

ЕКСПРЕСИВИ СУЧАСНОГО НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ ПРИРОДНИЧОЇ ТЕМАТИКИ

EXPRESSIVE MEANS OF THE MODERN POPULAR NATURAL SCIENCE TEXTS

Приймачок О.І.,

orcid.org/0000-0002-9725-1249

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено дослідженню способів і засобів творення експресивності природничого науково-популярного тексту. Популяризатор науки знайде свого читача тільки в тому разі, якщо подбає про належний рівень виразності і привабливості свого продукту та зробить його цікавим і доступним для нефахівця. Матеріалом для лінгвістичного аналізу стала книга хіміка, судмедексперта й журналіста Володимира Саркісяна «Хімія повсякдення. Від шампуню і прального порошку до смаженої картоплі». З'ясовано, що в цьому тексті використано три різних за своєю природою рівні експресивів: загальномовні, контекстні (мовленнєві) і текстотвірні (композиційні). До першого належать питомо експресивні компоненти мовної структури: стилістично маркована лексика (слова книжних і розмовного стилів), різна за сферами вживання лексика (терміни, побутові назви, професійний сленг тощо), фразеологізми, словотвірні засоби (форми суб'єктивного вияву ознаки), морфологічні форми (ступені порівняння прикметників і прислівників) і синтаксичні конструкції (вставні слова, питальні й спонукальні речення). Другий рівень складають експресиви, що виникають тільки за особливих умов комбінування в контексті різноманітних мовних одиниць; у результаті це призводить до появи метафор, порівнянь, перифраз, аналогій, оксиморонів, гіпербол тощо, а також до виникнення тематичного й стилістичного контрасту. Третій рівень експресивності пов'язаний із творенням завершеного тексту книги, тобто продуманою композицією та архітектонікою, влучними назвами розділів і підрозділів (як і заголовку), різними способами формування інтертекстуальності, застосуванням невербальних засобів унаочнення. Комбінування різнорівневих експресивів гарантує не тільки читабельність складного для сприйняття контенту, а й емоційно-інтелектуальне задоволення від отриманого знання.

Ключові слова: науково-популярний текст, лінгвістичний аналіз тексту, науковий стиль, експресив, рівні експресивності (загальномовний, контекстний, текстотвірний).

The article is devoted to the study of ways and means of creating expressiveness in a popular science text. A populariser of science will find his readers only if he pays attention to the right level of expressiveness and attractiveness of his product and makes it interesting and accessible to a nonspecialist. The material for the linguistic analysis was a book by chemist, forensic scientist and journalist Volodymyr Sargsyan, "Everyday Chemistry. From Shampoo and Washing Powder to Fried Potatoes". It was found that this text, by its very nature, uses three different levels of expression: linguistic (ordinary), contextual (speech) and textual (compositional). The first level includes specifically expressive components of the linguistic structure: stylistically marked vocabulary (words of book and colloquial styles), vocabulary different in terms of spheres of use (household names, professional slang, etc.), phraseological units, means of word formation (forms of subjective expression of a characteristic), morphological forms (degrees of comparison of adjectives and adverbs) and syntactic constructions (introductory words, interrogative and exhortative sentences). The second level is made up of expressions that arise only under special conditions of combination in the context of different linguistic units; this leads to the emergence of metaphors, similes, periphrases, analogies, oxymorons, hyperboles, etc., as well as to the emergence of thematic and stylistic contrasts. The third level of expression is related to the creation of a complete book text, i.e. a well thought-out composition and architecture, apt titles of sections and subsections (as well as the title), various forms of intertextuality and the use of non-verbal means of visualisation. The combination of multiple levels of expression guarantees not only the readability of difficult content, but also the emotional and intellectual satisfaction of the knowledge gained.

Key words: popular science text, linguistic analysis of the text, scientific style, expressive means, levels of expressiveness (linguistic, contextual, textual).

Постановка проблеми. Стрімке зростання науково-популярного контенту в сучасному світі цілком відповідає запитам інформаційного суспільства, у якому доступ до інформації (наукової в тому числі) є невід'ємною умовою його існування. Популяризація знань про наукові здобутки, відкриття, їх застосування має різні форми: від спеціальних оглядів у друкованій періодиці, від інтерв'ю, репортажів чи блогів у медіа до окремих книг відомих у світі популяризаторів науки.

В Україні чимало видавництв започаткували навіть цілі серії такої літератури (наприклад, серія «Наукопо» у видавництві «Віхола»). Закономірно актуальним стає питання лінгвістичного аналізу цих ресурсів, адже від форми та стилю подання наукової інформації широкому загалу залежить адекватне її сприйняття. Дослідження особливих засобів і прийомів наукової метамови вже має певну традицію, але постійне поповнення джерельної бази свідчить про необхідність деталь-

ного вивчення факторів виразності сучасних науково-популярних текстів з різних галузей знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні лінгвістичні студії науково-популярного дискурсу (або окремо, або в межах наукової комунікації) різновекторні: це й дослідження окремих мовних рівнів тексту (Н. І. Кочукова, Т. В. Ягубова [1]), риторичних та стилістичних особливостей праць відомих популяризаторів науки (О. М. Мельник [2], О. І. Приймачок [3]), проявів авторської індивідуальності (М. П. Баган [4], Н. А. Ковальська [5]), мультимодальної природи науково-популярних текстів (Н. В. Космацька, Т. П. Карплюк [6]) тощо. Такий ґрунтовний аналіз переконливо свідчить, що релевантною ознакою сучасного науково-популярного дискурсу є його експресивність, і це попри те, що сама вона досі не має чіткого статусу в системі лінгвістичних понять і категорій, ба більше, обсяг поняття експресивності і її стосунок до емоційності, оцінності, модальності досі не уточнено.

Постановка завдання. Мета статті – схарактеризувати різномірні загальномовні, контекстні й текстотвірні засоби і прийоми експресивності (експресиви) науково-популярного видання природничої тематики. Матеріалом для дослідження слугувала книга «Хімія повсякдення. Від шампуню і прального порошку до смаженої картоплі» Володимира Саркіяна [7].

Виклад основного матеріалу. Вивченню експресивної функції мови, пошукам механізмів експресивізації мовлення, описові конкретних мовних одиниць з експресивним потенціалом присвячено чимало наукових праць, тому є потреба визначитися з поняттями: експресивність – це спроможність мовного знака «підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного увиразнення» [8, с. 156], а експресив – це і конкретний знак (тобто одиниця будь-якого рівня, не тільки вербального, якщо йдеться, наприклад, про мультимодальний текст), що виконує експресивну функцію, і спеціальний прийом, що призводить до реалізації такої функції.

Існує кілька підходів до класифікацій вербальних експресивів української мови, і вони жодним чином не суперечать одна одній. Так, В. А. Чабаненко вважає, що експресивність забезпечується головно чотирма чинниками: засобами мовної структури (фонетичними, семантичними, морфемними, просодичними, граматичними тощо), стилістичною обробкою мовних елементів, застосуванням стилістичних фігур і використанням тропів [9]. Т. Л. Коваль класифікує

експресиви відповідно до рівнів мовної структури на фонетичні, лексичні, фразеологічні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні й стилістичні [10, с. 473]. Дослідниця експресивної лексики української мови Н. І. Бойко звертає увагу на ще один чинник реалізації мовної виразності – контекст, у якому автор усвідомлено здійснює «спеціальний добір і комбінування лексичних одиниць, спрямованих на їх семантичний чи стилістичний контраст» [11, с. 52]. При зіткненні генетично чи стилістично віддалені одиниці (наприклад, книжна лексика з розмовною, нейтральна – з діалектною чи сленгом тощо) отримують нові семантичні відтінки й мають експресивний ефект.

Окрім наукових дискусій щодо засобів експресивності (набору експресивно маркованих одиниць), активно обговорюється проблема доцільності їх використання в гетерогенних текстах. Зрозуміло, що експресивність художнього мовлення чи публіцистики зовсім іншого порядку і ґатунку, ніж наукова. Якщо питання доречності й доцільності особливих виражальних моментів, скажімо, у фаховій статті, монографії чи дисертації лишається відкритим, то жодних сумнівів щодо експресивності науково-популярного тексту вже давно немає. Що виразніше, що цікавіше буде представлено науковий факт чи продукт, то більше читачів (слухачів, глядачів) можна зачепити, залучити до розмови, а значить створити той самий дискурс наукового пізнання і задовольнити потреби допитливих реципієнтів у їхніх пошуках потрібної інформації. «Науку часто звинувачують у тому, що вона не пояснює на широкий загаль сенсу накопичених нею знань і змісту досліджень, – пише В. Саркіян. – Однак це не є завданням науки. Її царина – дослідження питань, відповідей на які людство ще не має. Шукати ж в інформаційному просторі давно відомі відповіді кожна людина має самотужки» [7, с. 169].

Стиль В. Саркіяна не знеособлений, а персоналізований (є автор і читач): *Отже, скаже уважний читач, можна мити руки просто лугом?* [7, с. 72]; *Читач, напевно, вже уявив собі детективний сюжет* [7, с. 120]. Частіше вони представлені особовими чи присвійними займенниками, як-от: *Уявіть, що ви резидент розвідки, якому, за класикою жанру, потрібно зустрітися з кур'єром* [7, с. 34]; *На місці жертви я припинив би страждання отруйника* [7, с. 41]; *Згадаймо, що саме ми відчуваємо, коли втамовуємо голод* [7, с. 119]; *Кожен із нас із певною регулярністю працює хіміком-органіком... Все це відбувається на наших кухнях* [7, с. 52].

Апелювання до уявного читача постійно підтримується дієслівними формами першої і другої особи дійсного чи наказового способу, наприклад: *Спробуємо розібратися...* [7, с. 52]; *Побіжно зауважимо, що така ситуація характерна не лише для України* [7, с. 85]; *Як бачите, давні римляни не обмежувалися простим випарюванням солі з морської води* [7, с. 60]; *Уявімо класичного персонажа детективного роману...* [7, с. 39]; *Згадаймо бодай шалену кількість реклами...* [7, с. 168]; *Пригадайте, яку гарну піну мило утворює з дощовою водою на відміну від морської* [7, с. 81]. Уживання таких питомо нейтральних мовних одиниць у науково-популярному тексті, на наш погляд, і є тим прийомом, що увиразнює оповідь, бо робить читача причетним до теми, змушує його згадати свій життєвий досвід, а модальні імперативи є, своєю чергою, визнаним елементом експресивного синтаксису.

Зробити текст ближчим до реципієнта допомагає й розмовна лексика, майстерно «вмонтована» в авторське мовлення: *Якщо зібрати скалки докупи й добряче погамселити молотком...* [7, с. 13]; *Закрити цю ментальну вавку я вважаю гідним «гайням часу»* [7, с. 10]; *В одному грамі кухонної солі міститься в 50 із хвостиком разів більше молекул...* [7, с. 28]; *Його ефективність доведена силою-силенною спостережень...* [7, с. 38]; *Ви ніби випадково зіткнетеся з агентом і непомітно тицьнете йому контейнер* [7, с. 35]; *Продираючись крізь щільну юрбу, у якій вас щосекунди штовхають пересічні таволови* [7, с. 35]; *Римські стиляги прали свої тоги сечею, яку сумлінно збирали в баняки* [7, с. 78]; *А численні слоїки і каламарчики на полиці для косметики* [7, с. 96]; *Син великого Езопа був-таки витонченим гурманом, а не просто протринькував батьківську спадщину* [7, с. 110]; *Геродот і Теофаст передавали фінікійські побрехеньки грекам...* [7, с. 125]; *Їхнє виробництво так тхнуло...* [7, с. 78]. А якщо взяти до уваги, що всю цю марковану розмовним стилем лексику вжито в одному реченні, в одному абзаці, в одній мікротемі з доволі складними термінами природничої науки (найпростішими з яких є назви хімічних елементів), то стає зрозуміло, що завдяки прийому навмисного зіткнення різностильових одиниць і виникненню контрасту текстова експресія забезпечена.

Такий самий механізм створення експресивності спостерігаємо і в контактному розміщенні лексем з абсолютно різних сфер уживання, як-от поєднання в одному реченні або ССЦ наукових понять і термінів з побутовою лексикою. Якраз таким є промовистий заголовок книги *Хімія*

повсякдення. Від шампуню і прального порошку до смаженої картоплі. Ось аналогічні контексти поєднання хімічних термінів і слів з абсолютно інших сфер життя: *Коли ми скаржимося на «хімічний присмак» напоїв і страв або «хімічний подих» засобу для миття посуду, варто додавати: з тонкими нотками математики і квантової фізики* [7, с. 167]; *Чим смакує хімія* [7, с. 103]; *Хімія в кисло-солодкому соусі* [7, с. 111]; *Спровокувати біохімію задоволення можна* [7, с. 121]; *Секрети варіння яєць у розрізі хімії білків* [7, с. 11]; *Родичі бойових отрут* [7, с. 160]. Загалом у цьому науково-популярному тексті лексем побутової тематики не менше, ніж книжно-наукової. Тут і назви продуктів харчування і процесів (сіль, оцет, олія, картопля, яйце, чай, кава, горілка, м'ясо, сало, кока-кола, газованка, прянощі, смак, нюх, варити, смажити, солити, квасити, їсти, куштувати, нюхати, смакувати тощо), посуду (домашнє начиння, каструля, сковорідка, слоїк, горнятко, баняк, макогон, склянка, духовка), ужиткових предметів (молоток, пляшка, взуття, ложка, прикраси, чоботи тощо), звичних предметів гігієни і пов'язаних з ними речей (ванна, душ, крем, мило, пральний порошок, окріп, волосся, шкіра, нігті, піт, слюзи, мити, чистити, прибирати, мазати, натирати тощо) та багато інших (назви видів транспорту, рельєфу, будівель, осіб). Саме такий контраст (знайоме – незнайоме, відоме – невідоме) створює уявний місток між досвідом і новим знанням, з одного боку, і досить приємну для засвоєння наукового контенту атмосферу, з іншого. Почергове нанизування, неочікуване зіткнення в одному реченні (абзаці, ССЦ) назв хімічних елементів, сполук чи реакцій і знайомих предметів чи процесів нашого повсякдення – особливий прийом науково-популярної оповіді, яка демонструє роль наукового знання в житті пересічної людини. Тобто експресивність виникає тільки в контексті: різнотематичні або різностильові номінації, розширюючи свої синтагматичні зв'язки, «працюють» на єдину прагматичну мету. Прийом такого слововживання доцільно вважати контекстним експресивом.

Майже всі фразеологізми аргіогі експресивні, тому автор досить часто послуговується сталими виразами і книжного, і розмовного походження. Наприклад: *Аристократія жила в неробстві, споживаючи плоди праці живих машин із плоти та крові – себто рабів і селян* [7, с. 9]; *Наука є однаково зрозумілою для всіх народів мовою, що уможливує не зведення безглуздої Вавилонської вежі, а об'єднання зусиль...* [7, с. 10]; *Він є нашою ахіллесовою п'ятою, в яку цілять хитрі сучасні*

трянці, маніпулюючи свідомістю [7, с. 10]; Жреці й філософи билися над секретом виготовлення прозорих отрут [7, с. 25]; У 100 мл розчину, з якого зловмисник починає свою чорну справу... [7, с. 39]; Цього цілком достатньо, щоби доросла людина квітучого здоров'я опинилася по той бік добра і зла [7, с. 40]; Традиція солити страви губиться в нетрях праісторії [7, с. 59]; Польський майстер детективного жанру не зрішив проти істини [7, с. 129]; За поширеністю марихуани ці країни пасуть задніх [7, с. 147].

Прикметники й прислівники з семою 'інтенсивний вияв ознаки' теж належать до фондових експресивів, які в науково-популярній літературі виконують практично ту саму функцію, що й епітети в художній: *Талановитий хімік, блискучий популяризатор науки ХХ століття Айзек Азімов писав...* [7, с. 9]; *Плин часу відбувається лише завдяки цьому нескінченному руху атомів через Буття...* [7, с. 14]; *Уміння приготувати вбивчий напій стало надзвичайно затребуваним* [7, с. 25]; *Ця пекельна дихотомія підитовхнула науку до розвитку фармакокінетики* [7, с. 37]; *Його гігантські молекули розпадаються на порівняно невеликі* [7, с. 53]; *На жаль, ці варварські антисептичні методи не мали успіху* [7, с. 71]; *Можє, стовпчик термометра сьогодні опустився занадто низько* [7, с. 155]; *Вода згортається в максимально щільні краплини* [7, с. 45]; *Згадаймо шалену кількість реклами косметичних засобів* [7, с. 168]. Декотрі прикметники мають ще й відповідні словотвірні показники, як-от: *Контейнер з надсекретною речовиною* [7, с. 35]; *Звичайнісіньке нефільтроване пиво є істинним розчином спирту й цукру у воді* [7, с. 27]; *Такі величезні перлини зазвичай прикрашають парадні головні убори королів...* [7, с. 108].

До традиційних експресивів науково-популярного підстилю, які, на думку багатьох дослідників, є доречними і в академічному тексті, належать граматичні форми ступенів порівняння прикметників і прислівників: *Молекулі ведеться ще гірше* [7, с. 35]; *Золотистий стафілокок – найпоширеніший забруднювач шкіри* [7, с. 32]; *Краплини стікають з полірованої поверхні від найменшого струсу* [7, с. 45]; *Іони Натрію набагато привабливіші для молекули води, ніж білки* [7, с. 57]; *Сіль – неодмінна й найуживаніша харчова добавка у світі* [7, с. 59]; *Поклади галіту Бахмутського басейну вважають найчистішими у світі* [7, с. 63]; *Сальні залози найінтенсивніше функціонують під час дітородного періоду* [7, с. 68]; *Найширшу лікарську практику... давали війни* [7, с. 74]; *Найпопулярнішим і найзагадкові-*

шим косметичним засобом є так звана міцелярна вода [7, с. 85]; *Подейкували, що кориця – це шкіра дикого бика, на якого полювали найхоробріші перські мисливці* [7, с. 125]; *Що більш надворі зимно, то гірше працюють реагенти проти ожеледиці* [7, с. 154].

З арсеналу експресивного синтаксису, окрім згаданих уже спонукальних, В. Саркісян регулярно послуговується питальними конструкціями, причому це не риторичні запитання, а прямі, відкриті, на які автор обов'язково пропонує відповідь з детальним обґрунтуванням: *Чому я обрав жанр наукопн?* [7, с. 9]; *Солити чи не солити?* [7, с. 52]; *Навіщо чистити кремом взуття і як працює автомобільний «антидоц»?* [7, с. 11]; *Чому мило миє?* [7, с. 67]; *Як це працює?* [7, с. 159]; *Чому ж тоді чайної ложки на горнятку чаю буває малувато, а та сама кількість солі робить напій невимовно солоним?* [7, с. 28]; *Чи потрібно солити воду для варіння яєць і чому?* [7, с. 55]; *Як уберегти улюблений посуд під час миття?* [7, с. 65]; *На чому базується дія ліків?* [7, с. 127]; *Чому б так само не обробляти тротуари?* [7, с. 151]; *Чому смакують прянощі?* [7, с. 103]. На тлі розповіді про прості й складні хімічні реакції та їх використання в нашому щоденному побуті будь-яке питальне чи спонукальне речення формує уявний діалог з читачем, активізує його сприйняття, змушує ментально зреагувати на порушену проблему і, можливо, через особистий досвід навіть долучитися до її вирішення.

Окрім притаманних академічному тексту вставних слів, що вживаються з метою впорядкування наукової інформації, стилю В. Саркісяна властиві абсолютно різні за семантикою вставні слова й словосполучення. Наприклад: *Отже, можна мити руки просто лугом? На превеликий жаль, ні* [7, с. 72]; *Певно, на світі немає людини, яка хоч раз у житті не відчувала дискомфорту від потрапляння мила в очі* [7, с. 89]; *На щастя, наш мозок захищений від цього* [7, с. 120]; *На жаль, це недосяжний варіант* [7, с. 94]; *На перший погляд, це просте завдання* [7, с. 94]; *Щоправда, ціаніди лужних металів здатні перетворюватися на соду або поташ* [7, с. 130]; *Напевно, не випадково серотонін є похідним піридину* [7, с. 122]; *Мовляв, Королівська академія наук не брала до розгляду опис нової речовини. Це, звісно, байка...* [7, с. 111]; *На горе експериментаторам і на радість школярам, природа суттєво обмежує принципи поєднання атомів між собою* [7, с. 18]; *Хай як дивно, викопна сіль веде своє походження зовсім не від океану* [7, с. 60]. За такими встав-

ними конструкціями приховано постать автора, його емоції, реакції на повідомлювані факти.

До особливих контекстних експресивів належать засоби образності, які зближують науково-популярний виклад з художнім чи публіцистичним. Аналіз спеціальних прийомів залучення образного мислення читача варто розпочати з найпоширенішого в тексті В. Саркіяна тропу – метафори. Метафора суттєво урізноманітнює процес пізнання довкілля, бо дозволяє мовцям знаходити схожість між абсолютно різними предметами і явищами, застосовувати свої знання і досвід з однієї сфери буття для ознайомлення з іншою, новою. Метафоризація в науково-популярному тексті спрямована на встановлення стійкого зв'язку між двома картинами світу: наївною (побутовою) і науковою. Ступінь образності того чи того тропу – явище певною мірою суб'єктивне. Так, з-поміж досить звичних метафор (*людству знадобилося понад тисячу років, сучасна наукова думка, імунна система натренована, шкірне сало захищає організм, зародження природничих наук, пік боротьби, ринок харчових добавок, молекули передають інформацію, людський організм опрацював тощо*) в аналізованому тексті трапляються цікаві індивідуальні метафори-експресиви. Наприклад: *Поєднуючись у молекулу, атоми віддають сусідам у загальне користування один або кілька власних електронів* [7, с. 18]; *Речовина опирається воді* [7, с. 24]; *У повітрі вільно плавають тверді частинки пилу й краплі рідини* [7, с. 67]; *Властивості натурального мила глузують із цієї мудрості давніх* [7, с. 69]; *Темний шлак впроєктується з ожеледдю швидше* [7, с. 154]; *Цей мікроб розчин перекису водню вживає як енергетик* [7, с. 33]; *Приблизно так само почувається молекула речовини* [7, с. 35]; *«Працювати» сіль починає, лише коли розчиняється у воді* [7, с. 153]; *Є сенс «присолювати» лише ті ділянки стежок, які перебувають під прямим сонячним промінням* [7, с. 154]; *Потужність лабораторії Природи перевищує всі можливості цивілізації* [7, с. 167]; *Треба доставити молекули ліків до якомога більшого числа клітин-мішеней* [7, с. 38]; *Під час смаження пательня «плюється» значно сильніше* [7, с. 55]. Метафори В. Саркіяна – це радше не прикраса, не оздоба його авторського мовлення, а абсолютно органічний ресурс кооперації наукової і наївно-побутової картин світу.

Таку саму мету (наближення науки до життя) і той самий принцип (перенесення інформації зі знайомої сфери в незнайому чи навпаки) мають і порівняння: *Вода тягне на себе і розхитує молекули речовини так, як досвідчений муляр виймає*

камінь із цегляного муру [7, с. 49]; *Щойно мило потрапляє у воду, на нього зусібч кидаються молекули розчинника, точнісінько як голодні гулі на корм* [7, с. 69]; *Хвости-радикали мила чіпляють жирні плями, немов гарпуном* [7, с. 70]; *Легенди про походження кориці були так само прямими, як і вона сама, і такими далекими від істини, як Янцізи від Нілу, і такими живучими, як піраміди* [7, с. 125]; *Пігулки, термін придатності яких спливає сьогодні, на завтра не перетворюються на абищичю, як карета Попелюшки на гарбуз* [7, с. 133].

Про загадкові хімічні процеси автор повідомляє, вдаючись до образних аналогій: *Якби нам пощастило потрапити на ядро атома Гідрогену, як на планету, то замість блискучої зірки супутника-електрона на всіяному атомами-зорями небосхилі ми побачили б затягнуте сірою хмарою низьке небо* [7, с. 20]; *Кожна рибка-молекула (розчинник) намагається вхопити цього черв'ячка (мило) за голову й геть ігнорує хвіст* [7, с. 69]; *Ці спеціальні рецептори за своєю функцією нагадують автомобільні датчики* [7, с. 135]; *Так само як кожен з батьків віддає однакою кількість хромосом дитині, атоми віддають електрони на утворення зв'язку між ними* [7, с. 20]; *Вільні радикали відіграють роль молекулярних сигнальників – таких собі кур'єрів, які курсують між клітинами* [7, с. 138].

З корпусу образно-виражальних стилістичних засобів В. Саркіян ще використовує гіперболу (*Із процесами розчинення речовин ми стикаємося в побуті чи не щохвилини* [7, с. 32]; *Мило, яке ми з вами кільканадцять разів на день беремо в руки* [7, с. 68]), оксиморон (*Синільна кислота є гіркою, з металевим або пекучим присмаком* [7, с. 116]; *Так само пахне смажена кавка – об'єктивно гіркий продукт, споживаючи який, однак, ми отримуємо насолоду* [7, с. 122]), перифразу (*гормони щастя* (про серотонін), *молекулярний цемент* (про електронні зв'язки), *цілюща порожнеча* (про гомеопатію), *біологічне пальне* (про глюкозу); *рятівники планети* (про мікроорганізми, що живляться пластиком)).

Остання група експресивів пов'язана з текстотворенням, тобто тими авторськими прийомами, що роблять виразним і цікавим власне текст науково-популярної книги в цілому, допомагають утримувати увагу читача від першої до останньої сторінки. По-перше, це чітка композиція (вступ, зміст, 5 розділів з підрозділами, список літератури). Назви розділів і підрозділів нетривіальні: деякі є видозміненими фразеологізмами чи афоризмами (*Про ложку атомів у бочці води; Вийти*

сухим з води; Солити чи не солити? Бабусині рецепти; І дешево, і марно), деякі – метафорами (Цеглинки Всесвіту; Молекулярний цемент; Чим смакує хімія; Солоня вулиця; Зелена революція), інші мають структуру запитання, антитези, контрасту чи парадоксу (Чому мокре скло різати легше?, Чи ймовірно отруїтися простроченими ліками?, Яке мило обрати?, Як діють отрути?, Удавані й істинні; Від королів справжніх до королів мильних; Мильна гора чи мильна бульбашка; Рубіни і баняки; Університет Осло і майонез; Тріумф і фіаско ДДТ; Ромашки проти бліх). Цікаво, що кожен підрозділ має ще й другу назву (так само, як і заголовок книги має підзаголовок), але загальний зміст книги нею не переобтяжений. Усі назви короткі (від двох до семи слів) і не містять складних хімічних термінів.

Інший прийом експресивного текстотворення – залучення до оригінальної оповіді елементів «чужого» тексту. Це відбувається в різний спосіб – від прямого цитування (понад 10 фрагментів із Біблії, пригодницьких і детективних романів А. Азімова, Ж. Верна, А. Дюма, Є. Едигея, В. Коллінза, С. Гейра, А. Крісті, трактатів Плінія Старшого, Марка Вітрувія) до літературних і кінематографічних ремінісценцій: *Навряд чи хтось із наших сучасників може конкурувати з боцманом з роману Жуль Верна «Тасмичий острів» у вигадливості щодо страв з яєць* [7, с. 55]; *Господині не потрібно, як бідосі Пенкрофу, постійно контролювати, щоб яйце не вибухнуло* [7, с. 56]; *А численні слоїки і каламарчики ... застерігають авторів детективів від плагиату романів Агати Крісті* [7, с. 96]; *Смакують гірким більшість алкалоїдів, зокрема згаданий у романі Дюма бруцин* [7, с. 115]; *Якби дворецький Бріггс придбав ДДТ замість ціаніду, злочин просто не відбувся б* [7, с. 158]; *Сцена, у якій лікарі довго миють руки з милом і труть їх циткою, стала невіддільним атрибутом фільмів із життя медиків* [7, с. 72]. А якщо додати принагідно згадані В. Саркісяном численні історичні анекдоти, пов'язані з прецедентними іменами Клеопатри, Марка Антонія, Езопа, Нерона, Карла Великого та інших, то стає зрозуміло, наскільки вдало можна застосувати прийом інтертекстуальності для емоційно-експресивного викладу такого серйозного контенту, як наука.

Поряд із вербальними засобами та особливими прийомами їх експресивізації у загальній архітектоніці тексту В. Саркісяна певну роль відіграють і невербальні компоненти. Гортаючи книгу, пересічний читач неодмінно зупинить свій погляд на таблицях, рисунках, схематичних зображеннях хімічних речовин і процесів (усього їх понад двадцять), які наочно доповнюють текст. Такі способи організації наукової інформації залучають різні канали її сприйняття, тому природно є виразнішими як на візуальному, так і на ментальному етапі засвоєння знань. Популяризатор науки знайде свого читача тільки в тому разі, якщо, подбавши про належний рівень експресивності і привабливості свого продукту, зробить його цікавим і доступним для нефаківця.

Висновки. Як засвідчив детальний лінгвостилістичний аналіз, у науково-популярному тексті хімічної тематики використано три різних за своєю природою рівні експресивів: мовні (узуальні), контекстні (мовленнєві) і текстотвірні (композиційні). До першого належать питомо експресивні компоненти мовної структури: стилістично маркована лексика (слова книжних і розмовного стилів), різна за сферами вживання лексика (терміни, побутові назви, професійний сленг тощо), фразеологізми, словотвірні засоби (форми суб'єктивного вияву ознаки), морфологічні форми (ступені порівняння прикметників і прислівників) і синтаксичні конструкції (вставні слова, питальні й спонукальні речення). Другий рівень складають експресиви, що виникають тільки за особливих умов комбінування в контексті різноманітних мовних одиниць; у результаті це призводить до появи метафор, порівнянь, перифраз, аналогій, оксиморонів, гіпербол тощо, а також до виникнення тематичного й стилістичного контрасту. Третій рівень експресивності пов'язаний із творенням тексту книги в цілому, тобто продуманою композицією та архітектонікою, влучними назвами розділів і підрозділів (як і заголовку), різними способами формування інтертекстуальності, застосуванням невербальних засобів унаочнення. Креативна реалізація мовних, контекстних і текстотвірних експресивів гарантує не тільки читабельність досить складного для сприйняття контенту, а й інтелектуальне задоволення від нового знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кочукова Н. І., Ягубова Т. В. Лексичні й синтаксичні засоби репрезентації сучасного українського науково-популярного медіатексту. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 26. Т. 2. С. 14–19.
2. Мельник О. М. Виразальні засоби сучасного науково-популярного тексту (на матеріалі українського перекладу книги Мічіо Кайку «Майбутнє розуму»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5 (73). С. 147–150.

3. Приймачок О. І. Риторика фахового науково-популярного дискурсу (на матеріалі мовознавчої трилогії Ольги Дубчак). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2023. № 59. Т. 3. С. 40–44.
4. Баган М. П. Експресивність сучасного українськомовного наукового дискурсу: межі можливого. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер.: філологія*, 2017. Т. 20. № 1. С. 9–17.
5. Ковальська Н. А. Релевантність експресивності в науково-популярних текстах економічного дискурсу. *Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки*: ЗНУ, 2015. № 1. С. 276–385.
6. Космацька Н. В., Карплюк Т. П. Мультиmodalність науково-популярних текстів (на матеріалі французької мови). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Сер.: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73). № 2. С. 81–86.
7. Саркісян В. Хімія повсякдення. Від шампуню і прального порошку до смаженої картоплі. Київ: Віхола, 2021. 176 с. (Серія «Наукопо»).
8. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ: Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2004. 824 с.
9. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: Вид-во ЗДУ, 1993. 216 с.
10. Коваль Т. Л. Експресиви як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2011. Вип. XXIV. Ч. 2. С. 468–476.
11. Бойко Н. Семантична основа лексичної експресивності. *Лінгвостилістичні студії: наук. журн. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки*, 2016. Вип. 4. С. 39–54.

НОВІ АНГЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗВИТКУ ІТ-ОСВІТИ

NEW ANGLICISMS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A REFLECTION OF THE DEVELOPMENT OF IT-EDUCATION

Таран А.А.,

orcid.org/0000-0001-8091-1477

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

У статті на матеріалі нових англійзмів у сучасній українській мові розглянуто тенденції оновлення лексики сфери освіти й науки. З'ясовано, що запозичування слів – складні лексико-семантичні трансформації, що відбуваються внаслідок мовних контактів і впливають на мовну динаміку. Цьому процесу сприяє тенденція до глобалізації, що виявляється в активному вживанні англійзмів. Нові лексеми сфери освіти й науки є результатом введення цієї царини в європейський освітній і науковий контекст і водночас засвідчують тенденцію інтернаціоналізації лексичного складу мови. Для запозичень ХХІ ст. характерні кількісність, новизна, переважно однорідність щодо мови-джерела (більшість слів – англійзми). Зауважено, що запозичення є необхідними назвами багатьох комунікативних сфер, натомість невиправдане переобтяження такими номінаціями витісняє національну складову. Обґрунтовано, що поява нових запозичень може засвідчувати поглиблення категоризації та аспектуалізації понять у мові або вироблення спектра позначень спільного об'єкта за різними його аспектами. Проаналізовано англійзми, які функціонують без українських відповідників. Це пов'язано з тим, що терміни, які входять в ужиток разом із загальними поняттями, є запозиченими з тієї мови, з якої, власне, запозичено й саме поняття. Зосереджено увагу на випадках вживання запозичень і тоді, коли можна без вагань використовувати власні слова й словосполучення, точно і яскраво можна назвати поняття по-своєму, без чужих елементів. Досліджено запозичені слова не лише нові для української мови за формою і/або значенням, а й приховані, тобто повторні, з уже наявною в мові-реципієнті формою і новим лише значенням. Кодифікація нових англійзмів у нормативних словниках передбачає «випробовування» мовною практикою: з'ясування трансферу лексичного значення (звуження, розширення, комбінації семантичних модифікацій значення), усталення граматичної форми і семантичних зв'язків з іншими словами.

Ключові слова: мовна динаміка, мовний контакт, тенденції розвитку мови, нові англійзми, повторне запозичення, терміни освіти й науки.

The article uses the material of new anglicisms in the modern Ukrainian language to analyze the tendencies of updating the lexicon of education and science. It is found that word borrowing is a complex lexical and semantic transformation that occurs as a result of language contacts and affects the language dynamics. This process is facilitated by the trend towards globalization, which is manifested in the active use of Anglicisms. The new lexemes of education and science are the result of the introduction of this field into the European educational and scientific context and at the same time show the tendency of internationalization of the lexical composition of the language. The borrowings of the twenty-first century are characterized by quantitative, novelty, and mostly homogeneity in terms of the source language (most words are anglicisms). It is noted that borrowings are necessary names for many communicative spheres, while unjustified overloading with such nominations displaces the national component. It is substantiated that the emergence of new borrowings may indicate a deepening of the categorization and aspectualization of concepts in the language or the development of a spectrum of designations of a common object according to its various aspects.

The article analyzes anglicisms that function without Ukrainian equivalents. This is due to the fact that the terms that are used along with general concepts are borrowed from the language from which the concept itself is borrowed. The author focuses on the cases when borrowings are used and when one can use one's own words and phrases without hesitation, and one can accurately and vividly name the concept in one's own way, without foreign elements. The borrowed words studied are not only new to the Ukrainian language in terms of form and/or meaning, but also hidden, i.e. repeated, with a form already present in the recipient language and only a new meaning. The codification of new anglicisms in normative dictionaries involves «testing» them with language practice: finding out the transfer of lexical meaning (narrowing, expansion, combinations of semantic modifications of meaning), establishing grammatical form and semantic relations with other words.

Key words: language dynamics, language contact, language development trends, new anglicisms, re-borrowing, terms of education and science.

Постановка проблеми. Виклики, що постали перед Україною: війна, міграція населення й водночас євроінтеграція та глобалізація – вимагають нових підходів в освіті й науці. Синергія освіти й інновацій вплинули на сучасну мовну ситуа-

цію, відобразилися в мовній динаміці української мови. Нові англійзми почали активно потрапляти до сфери освіти і науки у ХХІ ст., що пов'язано з цифровою трансформацією цієї сфери, зокрема створенням електронного освітнього середовища,

цифровою трансформацією послуг і процесів, а також підвищенням цифрової компетентності освітан. Водночас прагнення до інтеграції, що має необмежені можливості через стрімкий розвиток техніки, натрапляє на спротив – збереження національних й індивідуальних особливостей. Тому у сфері освіти й науки засвідчено конкурування питомих і нових запозичених ресурсів та розподіл їх за сферами вживання. Нові англізми функціонують як засоби спеціалізації та як засоби експресивізації.

Н. Ф. Клименко зауважила, що з другої половини ХХ століття активізувалася англійська мова як мова науки. Вона стала відігравати роль мови-посередниці. Велика кількість термінів, що запозичені з мови Європи, викарбувані в англійській з грецького та латинського матеріалу [3, с. 110].

Г. Пауль однією з причин запозичування називає культурний вплив. Особливе зацікавлення викликає співіснування / конкурування запозичених і питомих слів, адже використання і питомих, і запозичених слів задовольняє насамперед потребу людини висловити думку, а не зробити лексеми узуальними [15]. На думку В. Матезіуса, специфіка запозичень буває особливо відчутна, коли вони функціонують для позначення предмета або поняття поряд з питомими словами або коли мовці їх вживають частково. Зловживання запозиченими словами свідчить, як зауважує В. Матезіус, про відсутність смаку. Натомість боротися із запозиченнями не потрібно і неможливо: з одного боку, їх поява обумовлена постійним обміном ідей і явищ між народами, а з іншого – запозичення мають перевагу над питомими словами через природність їх появи [13]. Е. Сепір переконаний у тому, що залежно від накопичення досвіду носіям мови зручно, а інколи й треба запозичувати слова з іншомовного середовища. Тому можливим є розширення значень наявних слів, створення нових слів за допомогою власних мовних ресурсів за аналогією до наявних або запозичення в інших народів для номінації нових понять [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Запозичення були і є об'єктом і предметом теоретичних і прикладних досліджень у мовознавстві. У наукових працях кінця ХХ – початку ХХІ ст. досліджено особливості функціонування запозичень в українській мові. Н. Ф. Клименко проаналізувала співіснування питомих і запозичених одиниць біологічної термінології; Г. А. Сергеева – англійські запозичення в українській правничій термінології. Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк

дослідили словотвірний потенціал та особливості адаптації запозичень у сучасній українській мові. У дисертаційній праці Я. В. Битківської окреслено тенденції засвоєння і розвитку семантики англізмів у сучасній українській мові. Функціонально-стильову диференціацію новітніх запозичень описано в дисертації Ю. О. Молоткіної. О. А. Стишов структурував нові запозичення за тематичними групами. Л. М. Архипенко з'ясувала етапи і ступені адаптації іншомовні лексичних одиниць в українській мові.

Постановка завдання. В умовах стрімкого розвитку ІТ-освіти в Україні процес запозичення нових слів набагато пришвидшився, поповнення англійськими відбувається як у процесі появи нових явищ, що від початку одержали назву англійською мовою, так і в процесі дублювання вже наявних понять. Якраз тому актуально окреслити нові англізми в українській мові як наслідок розвитку ІТ-освіти. Джерельною базою для написання статті слугували тексти різних жанрів на сайті Міністерства освіти і науки України: пресрелізи, інтерв'ю, коментарі, нормативні документи тощо.

Виклад основного матеріалу. Запозичення є необхідними назвами багатьох комунікативних сфер, натомість невиправдане переобтяження такими номінаціями витісняє національну складову. Прочитаймо уривок із пресрелізу на сайті Міністерства освіти і науки України: *11–12 грудня в Києві відбулася масштабна конференція з ІТ-освіти – «Synergy. IT Business & IT Education». Цього року вперше до події долучилися успішні українські EdTech-стартапи. Подія тривала два насичених дні, об'єднала приблизно 30 спікерів та велику кількість онлайн-глядачів, які брали активну участь у кейс-стаді, чотирьох ґрунтовних панельних дискусіях та восьми воркшопах від лідерів ринку. Корпоративні університети у співпраці з приватними та державними ЗВО створюють успішні освітні програми, реалізують благодійні проекти, навчають молодь, світчерів та дорослих, які прагнуть удосконалюватися у професії* (<https://mon.gov.ua/> 13 грудня 2023). На нашу думку, деякі слова легше зрозуміти носієві англійської мови, ніж українцю. Як слушно зауважує П. Селігей, «коли треба з'ясувати точне значення якогось слова, наприклад, *симультанний*, марно шукати його в українських словниках (навіть іншомовних слів) – треба відразу ж звертатися до словника латинської мови чи англо-українського словника. І виходить парадокс: перекладний словник замінює читачам наукових текстів тлумачний словник рідної мови» [7, с. 5]. Запропонований уривок,

звичайно, не науковий текст, але рясніє новими запозиченнями, ще не зафіксованими в словниках української мови. Наприклад, лексема *воркшоп* у Merriam-Webster's Collegiate Dictionary має два значення: «1. Невеликий заклад, де ведеться виробництво або ремесло; 2. Зазвичай коротка інтенсивна освітня програма для відносно невеликої групи людей, яка зосереджена особливо на техніках і навичках у певній галузі». Як частковий синонім функціонує лексема *майстерклас* / *майстер-клас* «Показове заняття чи система занять переважно досвідченого фахівця, який має довершені навички в певній галузі мистецтва, освіти чи науки, спорту, виробництва тощо» (<https://slovnuk.ua/>), пор.: *У період осінніх шкільних канікул учні та студенти ХІІІ проведуть понад 30 інтерактивних лекцій, майстер-класів, воркшопів та презентацій* (<https://mon.gov.ua/18> жовтня 2018). Проте *воркшоп* відрізняється від майстер-класу формою проведення – учасники одержують знання самостійно. Що стосується інших лексем, то *кейс-стаді* – це тематичні дослідження, *світчери* – ті, хто змінив свою діяльність, але не просто працює в іншій сфері, а здобув освіту за новою спеціальністю. Переважно це слово функціонує в середовищі програмістів. За «Англо-українським тлумачним словником з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування» Е. М. Пройдакова, Л. А. Теплицького *switch* «1. Комутатор, перемикач; пристрій, використовуваний для встановлення з'єднань у комп'ютерних мережах; 2. Перемикач, елемент командного рядка» [6, с. 483]. Переносне значення сформувалося за моделлю: «предмет – людина». Юкстапозит *EdTech-стартапи* – компанії, що тільки починають свою діяльність і реалізують проекти в галузі освітніх технологій.

Засвідчуємо тексти, у яких функціонують англізми без українських відповідників. Це пов'язано з тим, що терміни, які входять в ужиток разом із загальними поняттями, є запозиченими з тієї мови, з якої, власне, запозичено й саме поняття. Напр.: *Міністерство освіти і науки України разом з Мінцифрою, Українським фондом стартапів, Фондом Президента України з підтримки освіти, науки та спорту та акселератором УЕР організують конкурсний добір на участь у конференції. Основні вимоги до проектів: 1. EdTech-стартап, що перебуває на стадії Seed або Series A. 2. Має traction, клієнтів та залучені інвестиції* (<https://mon.gov.ua/10> листопада 2023).

Поява нових запозичень може засвідчувати поглиблення категоризації та аспектуалізації понять у мові або вироблення спектра позначень

спільного об'єкта за різними його аспектами. Наприклад, лексема *фасилітація* вживається для позначення одного зі способів групової роботи, коли учасники через різні вправи та техніки обговорюють проблеми і шукають способи їх вирішення. Ця лексема виявляє активний словотвірний потенціал, фіксуємо похідні в межах однієї публікації, що реалізують динамічні ознаки цього процесу роботи, пор.: *Члени регіональних рад професійної освіти зможуть пройти фасилітовані навчальні сесії. За результатами анкети респонденти з Київської області виявилися найбільш активними та відкритими до співробітництва, тому цей регіон було обрано для пілоту фасилітованого навчання. Фасилітацією заходу, зокрема, займалася експертка, залучена за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні. Для відкритого обговорення проблем фасилітатори пропонували учасникам низку вправ* (<https://mon.gov.ua/3> березня 2021). Фасилітатором називають модератора (ведучого) таких заходів.

Автори текстів активно залучають запозичення і тоді, коли можна без вагань використовувати власні слова й словосполучки. Точно і яскраво можна назвати поняття по-своєму, без чужих елементів, напр.: *Ключова особливість концепції та курикулуму – це індивідуальна освітня траєкторія для кожного учня чи учениці* (<https://mon.gov.ua/18> грудня 2023). У Merriam-Webster's Collegiate Dictionary *курукулум* зафіксовано в значеннях: «1. Курси, які пропонує навчальний заклад (навчальна програма середньої школи); 2. Набір курсів, що становлять галузь спеціалізації (інженерна навчальна програма; навчальна програма гуманітарних наук)» [14]. Уважаємо, що в такому контексті недоцільно віддавати перевагу чужим кореням. Бажано використати питому словосполучку *навчальний план*. До того ж у цьому пресрелізі для уникнення тавтології самі автори вживають як заміник словосполучку *навчальний план*, пор.: *Зокрема, у базовому навчальному плані наявне більше максимальне навчальне навантаження, ніж у проєкті стандарту, проте розробники пропонують розв'язати цю суперечність, зробивши заклад повного дня і, відповідно, гнучко організуючи освітній процес* (<https://mon.gov.ua/18> грудня 2023).

Ще один приклад: *У кожній аудиторії був присутній незалежний проктор, а процес контролювали через дистанційне адміністрування та відеоспостереження* (<https://mon.gov.ua/21> березня 2024). За Merriam-Webster's Collegiate Dictionary *проктор* «Той, хто контролює студентів, наглядає за ними // у США: хтось, хто контролює студент-

ські іспити. Основне завдання інспектора – стежити за студентами, щоб переконатися, що вони дотримуються правил тестування та не діляться відповідями // у Британії: офіцер в університеті, який відповідає за дисциплінарні заходи» [14]. Функціонує вже і похідне слово – назва процесу, що закінчується суфіксом **-инг**, напр.: *Апробаційне ЄДКІ відбувалося у формі комп'ютерного онлайн-тестування українською мовою з незалежним прокторингом у кожній аудиторії, дистанційним адмініструванням та відеоспостереженням* (<https://mon.gov.ua/29> вересня 2023). В українській мові ці поняття є новими, оскільки окреслюють період після введення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) – форма здійснення контролю досягнення здобувачем освіти результатів навчання та їх оцінювання. До цього під час складання учнями зовнішнього незалежного оцінювання, національного мультимедійного тексту, єдиного вступного іспиту (ЄВІ) – тесту загальної навчальної компетентності (ТЗНК) і тесту з іноземної мови – в аудиторії були присутні спостерігачі. Питома лексема *спостерігач* має значення «1. Той, хто спостерігає, стежить за ким-, чим-небудь, підмічає щось // Особа, яка за професією або за дорученням займається спостереженням за ким-, чим-небудь [СУМ, IX, с. 580], що цілком, на нашу думку, виконує номінативну функцію й задовольняє потреби мовців. Оскільки лексеми *проктор*, *прокторинг* ще не зафіксовані в академічних нормативних словниках і не всі мовці знають значення слів, то автори текстів можуть додатково пояснювати, як-от: *ЄДКІ проводився у формі комп'ютерного онлайн-тестування із організацією очного контролю (прокторингу) в кожній аудиторії, дистанційним адмініструванням та відеоспостереженням* (<https://mon.gov.ua/18> травня 2023).

Лексему *пінчинг* також ще не зафіксовано в українських словниках іншомовних слів. В англійській мові це багатозначне слово зі складною ієрархічною послідовністю лексико-семантичних відношень. Одним зі значень є «3. презентувати чи рекламувати (наказ): *вмикайте, рекламуюте*; 2. намагатися переконати (комерційна пропозиція); 3. представити (ідею фільму чи програми) на розгляд (як телепродюсер)» [14]. У процесі запозичування основний зміст англізму формує якість одне значення. Слово *пінчинг* в українській мові вживається в значенні «коротко й переконливо представляти свої ідеї», напр. : *пінчинг під час третього дня хакатону*. На прикладі слова *пінчинг* спостерігаємо транстермінування, оскільки спочатку слово

вживалося в економічній сфері, бізнес-індустрії. В українській мові від іменника утворилося дієслово *пінчити*, напр.: *Як ефективно пінчити свої ідеї* (Економічна правда, 8 серпня 2022).

Оскільки сьогодні ІТ-галузь є одним із головних чинників трансформації освіти, то в мові з'являються номінації для позначення подій, заходів. Наприклад, поширеною є лексема *хакатон*, яку в Merriam-Webster's Collegiate Dictionary потрактовано як «подія, під час якої комп'ютерні програмісти інтенсивно співпрацюють один з одним, а іноді й з людьми інших спеціальностей протягом відносно короткого періоду часу для створення коду, як правило, для нового програмного продукту чи послуги» [14], напр.: *Перший хакатон буде присвячений упровадженню інклюзивних підходів у процес навчання англійської* (<https://mon.gov.ua/13.09.2023>). Натомість в освітньому середовищі України набуває значення «захід, на якому учасники репрезентують свої ідеї й проекти, зустрічаються з провідними менторами та експертами в галузі новітніх технологій».

Як бачимо, запозичені слова можуть бути новими для української мови за формою і/або значенням чи прихованими, тобто повторними, з уже наявною у мові-реципієнті формою і новим лише значенням. Так, наприклад, відбувається повторне запозичення слова *трек*. Прочитаймо речення: *Учасникам запропоновано два треки: AI-трек фокусується на використанні штучного інтелекту для розроблення інструментів, які підвищують цифрову доступність вивчення англійської; EdTech-трек має втілити рішення для комфортного персоналізованого навчального процесу користувачів з інвалідністю* (<https://mon.gov.ua/02> квітня 2024). У Словнику іншомовних слів О. С. Мельничука зафіксовано такі значення слова *трек* (англ. *track*, букв. *слід, стежка, шлях*): «1) Спортивна споруда, призначена для проведення велосипедних (іноді мотоциклетних) гонок. 2) Слід, який залишає заряджена частинка в речовині (напр., у фотоемulsії)» [9, с. 235]. В «Англо-українському тлумачному словнику з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування» Е. М. Проїдакова, Л. А. Теплицького подано такі відповідники: «1. доріжка # магнітний диск є сукупністю магнітних доріжок, кожна з яких має вигляд кільця, яке залишає нерухома голівка читання/записування на поверхні обертової пластини (тарілки) диска. 2. слід; 3. курс, шлях; 4. стежити, простежувати, супроводжувати (виріб в експлуатації); відслідковувати, контролювати (наприклад, проходження замовлення чи зміни стану об'єкта). [6, с. 499]. У сфері освіти

слово *трек* формує нове значення «додаток, інтерактивний помічник» (*AI-трек, EdTech-трек*). Незважаючи на те, що в українській мові поширені похідні терміни з музичної сфери *саундтрек* (англ. *sound-track, soundtrack* – звукова доріжка; у Сучасному словнику іншомовних слів подано значення «у кіно- та фототехніці – фонограма до кіно- або телефільму, естрадної вистави» [12, с. 612]) і *бонус-трек* (*bonus track* – додаткова доріжка; «композиція, що входить до музичного альбому як додаткова» (лексикографічно не зафіксовано)), простежуємо зміни в семантичній структурі запозичення. Українська мова переймає з англійської також значення «курс, шлях», напр.: *Вона [Національна стратегія інновацій] діятиме спільно з треком із трансформації системи освіти*. Один із треків трансформації – зміст і сенс освіти. Синонімом може бути лексема план. Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий у Верховній Раді перед призначенням його на посаду сказав: *Мій трек з освіти, з позашкільної освіти привів мене в цей зал* (Освіта.UA 21 березня 2023).

Фіксуємо також уживання лексеми *фасттрек*, напр.: *Demium – мініпрограма для проєктів «Мері Поппінс», «ClinCaseQuest» та ще одного проєкту, який обирає команда, і передбачає: доступ до навчальних матеріалів для старту; фасттрек зустрічі з інвесторами та венчурним фондом* (<https://mon.gov.ua/> 05 липня 2022). Українцям, які подорожують, відомо, що фасттрек – це послуга в аеропортах, яка вможливує проходження в супроводі представника аеропорту

і без черг реєстрації на авіарейс, паспортного контролю тощо. В українському мовленні англізм відтворює такі лексико-семантичні варіанти лексеми *fast-track*: «1. курс, що веде до швидкого просування або успіху; 2. курс прискореного розгляду або затвердження». Пор. інший приклад: *Fast-track до перемоги! Якщо Ви виробник чи розробник БПЛА, який ще не прийнятий на озброєння, але вже готовий виконувати бойові задачі – заповніть коротку заяву за посиланням* (<https://miltech.usf.com.ua>).

Висновки. Нові англізми сфери освіти й науки є результатом введення цієї царини в європейський освітній і науковий контекст і водночас засвідчують тенденцію інтернаціоналізації лексичного складу мови. Непрозора для носіїв української мови внутрішня форма професіоналізмів-запозичень спричинює їхню перевагу. Такі лексеми потребують фахового аналізу, адаптації до норм української мови. Усі проаналізовані лексеми не зафіксовані в словниках, проте їх кодифікація в нормативних словниках передбачає «випробовування» мовною практикою: з'ясування трансферу лексичного значення (звуження, розширення, комбінації семантичних модифікацій значення), усталення граматичної форми і семантичних зв'язків з іншими словами.

Вивчення співвідношення нових англізмів у сфері освіти й науки з використанням питомих ресурсів мови у творенні термінів свідчить про взаємодоповнюваність цих процесів. У добу глобалізації потрібно докласти зусиль, аби українська мова зберігала своєрідність і ядро термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кін. ХХ – поч. ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 20 с.
2. Етимологічний словник української мови : В 7 т. – Т. 3. / Гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1989. 553 с.
3. Клименко Н. Ф. Українська біологічна термінологія кінця ХХ – початку ХХІ ст. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 212 с.
4. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. Харків, 1997. 114 с.
5. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Київ, Вища школа, 1985. 152 с.
6. Пройдаков Е. М., Теплицький Л. А. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. Київ : Видавничий дім «СофтПрес», 2006. Вид. 2. 824 с.
7. Селігей О. П. Що нам робити із запозиченнями? *Українська мова*. 2007. № 3. С. 3–16; № 4. – С. 16–32.
8. Сергеева Г. А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 250 с.
9. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ, 1977. 775 с.
10. Словник української мови : у 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
11. Словник української мови в 11 т. Додатковий том: у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2017.
12. Сучасний словник іншомовних слів / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.

13. Mathesius V. Nebojte se angličtiny: Průvodce jazykovým systémem : Určeno pro posl. fak. filosof. v Brně, Praze, Bratislavě, Olomouci a Prešově, Univerzita J.E. Purkyně : Brno, 1969. 61 p.
14. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>
15. Paul H. Principien der Sprachgeschichte. Halle, 1937. 309 p.
16. Sapir E., Irvine J. The psychology of culture : A course of lectures. Berlin : Walter de Gruyter, 2002, 296 p.

МІКРОТОПОНІМІКА РІПКИНЩИНИ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

MICROTOPONOMICS OF RIPKY REGION: ETHNOLINGUISTIC ASPECT

Швидка Н.В.,

orcid.org/0000-0002-0096-143X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Полякова Т.В.,

orcid.org/0000-0002-1401-9939

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Решетняк О.О.,

orcid.org/0000-0002-8039-3929

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті проаналізовано локальні географічні назви Ріпкинщини для вияву оригінальності й самобутності таких найменувань; простежено зв'язок топооб'єктів досліджуваної місцевості з її історичним минулим і ландшафтним розташуванням; здійснено таке дослідження мікротопонімів у семантичному й мотиваційному аспектах; окреслено позамовні чинники їх формування; обґрунтовано значущість етнолінгвістичного дослідження, здійсненого методом польового збору інформації від мешканців зазначеного району.

Під час експедиції до Ріпкинського району, організованою Державним науковим центром захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, було обстежено 28 населених пунктів, опитано 60 респондентів, записано 16 годин цифрового аудіозапису. Польовий матеріал був зібраний відповідно до тематичного напрямку «Ономастика. Мікротопоніміка» за авторським питальником.

Дослідження передбачало максимально вичерпну фіксацію та класифікацію зафіксованого матеріалу, зібраного під час експедиції різними методами: аудіофіксація сеансу опитування, спонтанне мовлення (як діалогічне, так і монологічне), фотофіксація об'єктів, які містять топонімну інформацію. Під час роботи з респондентами різного віку й соціального статусу було з'ясовано назви малих географічних об'єктів на території обстежених населених пунктів, їх семантику, етимологію (насамперед народну). Такі географічні назви є пам'ятками української культури, тому потребують збереження.

Зафіксовані мікротопоніми доводять, що одним з особливих виявів етнічної та культурної історії мешканців окресленого краю є місцеві найменування малих географічних об'єктів: одні з них відбивають етнонаціональний чи соціальний склад населення, інші маніфестують зв'язок з географічно-ландшафтними особливостями тієї чи тієї місцевості, з різновидами колишніх промислів і ремесл. Для потрактування власних назв значущим є саме народний варіант, тому що офіційні версії досить часто є не точними. Дослідження малих географічних назв уможливило їх збереження, оскільки чимало з них зникає під впливом різноманітних екстралінгвальних чинників.

Ключові слова: мікротопоніми, Ріпкинщина, респондент, народна етимологія, номінація, хутір, куток села, урочище.

In the article the authors analyze the local geographical names of the Ripky region in order to reveal the originality of such names; the connection of topographic objects of the studied area with its historical past and landscape position is traced; such a study of microtoponyms in semantic and motivational aspects is carried out; non-linguistic factors of their formation are outlined; the significance of the ethnolinguistic research carried out by the method of field collection of information from the residents of the specified district is substantiated.

During the expedition to the Ripky district, organized by the State Scientific Center for the Protection of Cultural Heritage from Man-made Disasters, 28 settlements of the Ripky district were surveyed, 60 respondents were interviewed, and 16 hours of digital audio were recorded. The field material was collected in accordance with the thematic direction «Onomastics. Microtoponymics» according to the authors' questionnaire.

The research involved the most exhaustive recording and classification of recorded material collected during the expedition using various methods: audio recording of the survey session, spontaneous speech (both dialogic and monologic), photo recording of objects that contain toponymic information. When working with respondents of different ages and social status, the names of small geographical objects on the territory of the surveyed settlements, their semantics, etymology (primarily folk) were clarified. Such geographical names are monuments of Ukrainian culture, therefore they need to be preserved.

The recorded microtoponyms prove that one of the special manifestations of the ethnic and cultural history of the inhabitants of the delineated region are the local names of small geographical objects: some of them reflect the ethno-national

or social composition of the population, others manifest a connection with the geographical and landscape features of this or that area, with varieties of former trades and crafts. For the interpretation of proper names, it is the popular version that is significant, because the official versions are quite often not accurate. The study of small geographical names makes it possible to preserve them, since many of them disappear under the influence of various extralinguistic factors.

Key words: microtoponyms, Ripky region, respondent, folk etymology, nomination, hamlet, village edge, tract.

Постановка проблеми. Для української ономастики на сучасному етапі значущими є дослідження регіональних мікротопонімів, номінації яких слугують об'єктом аналізу істориків, етнографів, етнолінгвістів, географів. Такі наукові студії дають змогу простежити еволюцію свідомості людей, які заселяли той чи той край, їхнє відношення до довкілля. Найменування топооб'єктів уможливають ідентифікацію навколишніх географічних реалій для орієнтації на певній території. Науковці до аналізу залучають назви малих географічних об'єктів, що маркують природні й ландшафтні особливості обстежуваних сіл, вони засвідчують історію краю, наявність народних промислів і ремесл тощо. Потреба вивчення локальних найменувань полягає передусім у тому, що назви мікрооб'єктів із часом зазнають суттєвих змін або взагалі нівелюються. Значна їх частина залишилася лише на географічних мапах, таку ситуацію спричинила здійснена «колективізація», меліорація на Чернігівщині, зникнення хуторів, відтік сільського населення. Сьогоднішня доба додала ще жакливіших «коректив»: російська агресія знищує українські міста й села. Регіональні дослідження малих географічних назв дають змогу краще вивчити історію заселення сіл, пізнати господарську діяльність їх мешканців, природні умови їхнього життя тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні ономастичні студії представлені значною кількістю регіональних досліджень різного спрямування, присвячених насамперед збору таких найменувань і подальшому їх науковому аналізу. Малі регіональні географічні назви досліджували такі науковці: Я. Пура на матеріалах Рівненщини, І. Чеховський – Чернівецької області, О. Михальчук – мікротопонімію Підгір'я, Західне Поділля – Н. Сокол, В. Баньої – топооб'єкти басейну річки Уж, О. Проць здійснила комплексний аналіз мікротопонімів Львівщини, Є. Черепанова – Чернігово-Сумського Полісся, Н. Вебер – Івано-Франківщини, Л. Білінська – Покуття, О. Лужецька – Південно-Західного Опілля, Л. Сегін – міст Донецької області, зокрема Слов'янська, Торецька, Є. Ткаченко здійснив дослідження на матеріалах Слобожанщини. Мікротопоніміку Чернігівщини досліджували епізодично, переважно наявні окремі зауваги, нотатки на цю тему трапляються

в книгах-нарисах про окремі населені пункти. С. Павленко значно доповнив реєстр мікротопонімів Чернігово-Сіверщини, зокрема назв хуторів, які вже припинили існування, найменування кутків, полів, лугів, урочищ, долин, ярів та інших ландшафтних об'єктів населених пунктів Придесення, проте без коментарів семантичної мотивації таких найменувань.

На сьогодні нагальною є проблема подальшого збору польових матеріалів, що дасть змогу не лише виявити особливості найменувань територіальних утворень, а й з'ясувати загальні тенденції їх формування, що посприятиме ґрунтовному вивченню української ономастики. З огляду на те, що етнолінгвістичний аналіз мікротопонімів сіл Ріпкинського району Чернігівської області не був об'єктом окремого вивчення, вважаємо таке дослідження актуальним.

Мета статті полягає в аналізі локальних мікротопонімів Ріпкинщини для вияву оригінальності й самобутності цих найменувань. Реалізація окресленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: 1) простежити зв'язок топооб'єктів досліджуваної місцевості з її історичним минулим і ландшафтним розташуванням; 2) здійснити класифікацію малих географічних назв у семантичному й мотиваційному аспектах; 3) окреслити екстралінгвальні чинники формування мікротопонімів сіл Ріпкинського району.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає О. Карпенко, мікротопонім – це власна назва невеликого топооб'єкта, а саме: лісу та його частин, урочища, поля, пасовища тощо. Дослідниця акцентує, що «таким найменуванням притаманний щільний зв'язок з апелятивами, насамперед географічними термінами, вони зберігають власну мотивацію. Майже всі є локальними орієнтирами на певній місцевості» [1, с. 345]. О. Лужецька визначає мікротопоніми як «назви невеликих за розміром та формою рукотворних об'єктів, зокрема частин села, кутків, вулиць, криниць, джерел, боліт, горбів, гір, долин, лугів, пасовищ, полів, урочищ, ярів тощо. Такі найменування відомі, як правило, лише вузькому колу місцевих жителів, функціонування їхнє обмежено локально» [2, с. 12]. На думку дослідниці (яка є слушною), «кожне найменування – це певною мірою результат спостереження, відображення фантазії, здатності людини виокремити

основну характеристику географічного об'єкта, що диференціює його в момент назвотворення від інших собі подібних» [2, с. 11]. Виникнення мікротопонімів як номінацій фрагментів реалій довкілля, за словами Н. Яницької, відбувалося «на духовному рівні, на рівні етнічної ментальності, у способі світосприйняття, світовідчуття, осмислення та оцінювання реальної дійсності певним мовним колективом» [3, с. 172]. Можна додати, що на семантику таких номінацій мали вплив і позамовні чинники, насамперед афективний та естетичний.

Під час експедиції до Ріпкинського району, організованою Державним науковим центром захисту культурної спадщини від техногенних катастроф у 2017 р., було обстежено 28 населених пунктів, зокрема села Пилипча, Грабів, Велика Вісь, Звеничів, Буянка, Даничі, Красківське, Старі Яриловичі, Нові Яриловичі, Ловинь, Олешня, Лопатні, Задеріївка, Миси, Сиберіж, Суличівка, Вороб'їв, Петруші, Губичі, Мокрі Велички, Незаможне, Рудня, Комарівка, Горностаївка, Вербівка, Великий Зліїв, Малинівка, Мохначі. Загалом було опитано 60 респондентів, записано 16 годин цифрового аудіозапису. Польовий матеріал був зібраний відповідно до тематичного напрямку «Ономастика. Мікротопоніміка» за авторським питальником.

Дослідження передбачало максимально вичерпну фіксацію та класифікацію зафіксованого матеріалу, зібраного під час експедиції різними методами: аудіофіксація сеансу опитування, спонтанне мовлення (як діалогічне, так і монологічне), фотофіксація об'єктів, які містять топонімну інформацію. Під час роботи з респондентами різного віку й соціального статусу було з'ясовано назви малих географічних об'єктів на території обстежених населених пунктів, їх семантику, етимологію (насамперед народну).

Одним з особливих виявів етнічної та культурної історії Ріпкинщини є місцева мікротопоніміка, зокрема мотивація назв сіл, хуторів, кутків сіл, боліт, урочищ, лісів тощо. Вони є певним інформативним джерелом історико-етнографічного й етнолінгвістичного аналізу зазначеної території. Деякі з них відбивають етнонаціональний і соціальний склад населення, інші маніфестують світоглядні чи асоціативні його уявлення, зв'язок з географічно-ландшафтними особливостями тієї чи тієї місцевості, з різновидами колишніх промислів і ремесл. Проблема походження мікротопонімів, їх семантику можна з'ясувати лише завдяки усній (оповідній) історії, тобто відповідним народним переказам, свідченням

окремих респондентів. Такі географічні назви є пам'ятками української культури, тому потребують збереження.

Територію сучасного Ріпкинського району в давнину заселяли автохтони чернігівського Полісся переважно на берегах річок, бо водні шляхи були найзручнішими в залісненій і заболоченій місцевості. Цієї територією проходив літописний шлях «із варяг у греки». За часів Київської Русі місцевість була щільно заселеною, проте монголо-татарське нашествя призвело до спустошення регіону. І лише за литовської доби, яка посприяла стабілізації внутрішньополітичної ситуації, відбулася нова хвиля заселення краю. У кінці 16 століття неподалік колишніх давньоруських поселень, поблизу озера Кораблище (означає пристань для торгових суден (кораблів), які волоком перетягували у верхів'я р. Білоус. Озеро було не лише центром водного шляху, а й стоянкою тодішніх кораблів, де їх охороняли й, можливо, ремонтували), через 350 років по припиненню їх існування відновилося життя. Поновилися давньоруські назви, утворені раніше тюрського походження, зокрема села Малий Зліїв, Великий Зліїв походять від назви давнього сіврянського роду Злея; Звеничів зберіг давньоруську назву («у городку» – центрі літописного Звеничівського городища була дерев'яна церковка, яка мала такий гучний дзвін, що його було чути ген-ген далеко, аж на другому кінці широкого болота. З наближенням небезпеки дзвонили, аби попередити про неї не лише своїх жителів, а й сусідніх поселень» (Шуровоз О. Д., 1965 р. н.). Найменування сіл Старі Яриловичі й Нові Яриловичі мотивовані іменем дохристиянського давньослов'янського бога Ярила, кам'яний ідол якого жителі називали «божком», він стояв на горі при в'їзді в Нові Яриловичі. Ойконім Скиток мотивовано так: на території сучасного села предки сучасних мешканців влаштовували ігрища на честь «божка», пізніше в давньослов'янському «городку» Ільїнський монастир «устроїв скит», навколо якого пізніше виникло село, номіноване Скиток (Пилипович Н. І., 1947 р. н.). Від другої половини 15 століття відомі села Сиберіж, Велика Вісь, Буянки, Грабів, Красківське. У польську добу формувалася мережа інших населених пунктів. Отже, виникнення досліджуваних населених пунктів є досить давніми, їх мікротопоніміка переважно не змінювалася впродовж століть, вона є архаїчним й усталеним пластом лексики, де зафіксовано не лише інформацію

про певну місцевість, а й історичні, етнографічні, культурні й ментальні ознаки людності, яка тут проживала.

Майже всі топонімі найменування не змінювалися, крім таких назв: Курганова гора («розташована в урочищі Курганки») → Спалене поселення (Поселення) → Грабів; Духовщина («землі, на яких виникло поселення, були власністю чернігівського духовенства») → Малинівка; Посудевська Рудня → Рудня; Вертеча → Борисоглібівські дачі → Незаможне; Сибєріж → Сибєреж, Сибєріж. Усім досліджуваним поселенням притаманний історичний варіант номінацій, крім сіл: Олешня (народний варіант Гута, сучасних мешканців цього села називають «глечики, намисники або з Гуті»), Вороб'їв – неофіційний варіант Воробйов (Воробйово), Редьківка (по-народному Редковка).

Гідроніми Ріпкинського району вирізняються усталеною граматичною формою, семантикою, є давньоруськими за походженням і не змінювалися впродовж століть. Річкова мережа окресленої місцевості належить до басейну Дніпра, найбільшими є Стрижень, Сож, Вир, Білоус; малі річки: Немильня («не можна було купатися») (Гордієнко С. К., 1944 р. н., с. Нові Яриловичі), Вертеч (с. Незаможне), Кривиця (бере початок за с. Красківське, впадає в Десну), Сухий Вир (або Олешка), Борзна (с. Редьківка), Григорівка (с. Малинівка), П'ятницька – притока Білоус (с. Суличівка), Каганець (по-народному Минтяйка) і Маладуша, що впадає в р. Каганець у с. Горностаївка, Болгарка (с. Мохначі), Ловинь (с. Ловинь), Чорна (с. Пилипча) тощо. А від таких річок, як *Замглай*, *Мотуз*, *Муравля* залишилися лише згадки. На сухі річища перетворилися такі: Чонка («походить від слова човен, по ній плавали раніше човни») (Сапун Г. Г., 1951 р. н., с. Даничі), селяни називають урочище й частину лісу за найменуванням колишньої річки («У Чонку ходять по гриби»); Мала Плехова, Велика Плехова («витікали з Городяниці, були судохідними річками, тягнуться в Заглай») (Самардак Т. М., 1940 р. н., с. Олешня); Сибєріжка («залишився рівчак»), імовірно, впадала в Стрижень; р. Хохол («брала початок у с. Вороб'їв»); річки Козловська, Загрудов, Кривая, Старик («старе русло Сожу») були в с. Губичі, Лисиця – у с. Мокрі Велички тощо.

В окремих селах зафіксовано поширене в українців явище номінувати поселення на підставі гідроніма, зокрема р. Олешка → с. Олешня, р. Сибєріжка → с. Сибєріж, р. Вертеча → с. Вертеча, р. Ловинь → с. Ловинь.

Ойконімія обстежених сіл засвідчує, що джерела її походження різноманітні, мотиви номінації можна диференціювати так: 1. Відантропонімне походження: с. Петруші («родова мастність шляхтичів Петрушевських (Петрушів)»), с. Мокрі Велички («на честь власника Івана Величка»); с. Красківське («від прізвища першого поселенця Красківського»); с. Пилипча («від імені Пилипа, прізвище невідоме»); с. Суличівка («від прізвища Сулич, чи то козака, чи то моряка»); с. Редьківка («від пана Редька»); с. Вороб'їв («від прізвища поміщика Воробйова»). 2. Рослинне походження: с. Лопатні («від назви рослини лопоту – жовтих квіток, що розцвітають весною по всіх низинах, болотяних місцях») (Юнченко В. М., 1968 р. н., с. Лопатні); с. Олешня (назва села мотивована наявністю «вільхових зарослей (ольхові-олешняк) біля річки Сухий Вир»); с. Грабів («навколо були дрімучі грабові ліси, сировину грабів використовували для вітрових млинів») (Чорна Є. М., 1933 р. н.), с. Вербівка («у цій місцевості завжди росли верби, перший поселенець – утікач від панщини – зробив під вербою курінь») (Мекшун М. М., 1939 р. н., с. Вербівка); с. Задеріївка («воно розташоване було за дрімучими лісами, або «за деревами») (Козел В. М., 1948 р. н.), пізніше трансформувалося в Задеріївку; с. Малинівка (колишня Духовщина) мотивацію сучасної назви села респонденти пояснити не змогли. 3. Відміфонімне походження: Старі Яриловичі, Нові Яриловичі. 4. Відапелятивне походження: Велика Вісь (велике село), с. Даничі походить (від слова данина), с. Звеничів (від слова дзвони), с. Буянки мотивовано назвою *буяни* – розбійники, які заснували хутір Буянки. 4. За промисловим напрямом: Рудня («вироблення заліза з болотної руди»). 5. Тваринне походження: с. Горностаївка («від назви тварин горностаїв, яких було дуже багато в навколишніх лісах») (Гарицький В. С., 1932 р. н.) тощо.

Хуторна система на Ріпкинщині не була такою розгалуженою, як на Волині. Власні назви хуторів мотивовані здебільшого: 1. Офіційним / неофіційним ім'ям їх засновників: Кадовба, Зайцево (с. Нові Яриловичі), Жушманов сад, Циркуновщина, Журов сад (с. Мокрі Велички), Люлічі, Бабий, Левитіна гора (с. Горностаївка), Гостянин, Олександрівка (с. Мохначі) тощо. 2. Рослинним походженням: Лозовий («дуже добра лоза») (с. Буянки), Лесовщина (с. Красківське), Хутір Дубов (с. Петруші) тощо. 3. Місцем розташування чи формою: Пристрій (с. Даничі), Слобода (с. Красківське), Заводський хутір, На Олешню (с. Ловинь), За селом, На хуторі (с. Горностаївка),

Забуда (За будою) (с. Малинівка) тощо. 4. Певною ознакою хуторян: Дроздовицький («*бо вихідці із с. Дроздовець*») (с. Ловинь), Мужова («*заможні жили*») (с. Даничі), Добрий («*бо мешканці витящили з болота карету цариці/царя*») (Соболь Є. Ф., 1938 р. н., хутір Добрий), Геволка («*мешканці розводили волів для гужевого транспорту, наїзники погоняли їх словами «Гей воли»*») (Ісипенко В. С., 1942 р. н., с. Вербівка) тощо. 5. Довкіллям чи рельєфом: Корчов'я (с. Лопатні), Зелений хутір (с. Сиберіж), Чисті лужі (с. Вороб'їв), Слобода (с. Красківське) тощо. На сьогодні залишилося небагато хуторів. Як пояснюють респонденти, хуторяни переселялися, бо далеко було возити дітей до школи; села були електрифіковані, тобто життя було зручнішим у колгоспах. Загалом можна констатувати, що селяни різних вікових груп переважно «ностальгують» за колгоспною епохою.

Узвичасним є побутування назв кутків села, їх народна мотивація різноманітна: 1. Відантропонімне походження: Морозівка, Красножонівка (с. Пилипча); Марковичі, Коваленщина (Коваленків), Кужільний (с. Звеничів); Булашовка, Кудраковка, Якубовка (с. Даничі); Павленки, Гайники, Брільовщина (Брилівщина); Мажуговщина (с. Красківське); Воробйовка, Обісінія (Абісінія), Климовка, Плосковка, Хазяєвка («*від Хазей*») (с. Старі Яриловичі); Долевка, Гагаловка, Глушаківка (с. Нові Яриловичі); Петраковка, Ковальовка (с. Ловинь); Кобзарі, Балабайовщина (с. Олешня); Надточійівка (с. Редьківка); Маловщина («*від прізвища Малий*») тощо. 2. За місцем розташування чи формою: Низ, Гора («*бо протікала р. Свинь*») (с. Велика Вісь); Загребелля, Гонча дорога («*у давні часи через Звеничів проходила стратегічна дорога з Києва і Чернігова до Гомеля, Могильова, Пскова. То була Гончою дорогою*») (Голобура І. І., 1958 р. н., с. Звеничів); Заперевал, Глухий кут (куток), Косогор, На село (Село) (с. Лопатні); Заболоття (с. Сиберіж); Чабаток (Чоботок), Песок (с. Губичі) тощо. 3. За ознакою виду діяльності хуторян: Бондарівка («*бо жили майстри*»); Шабельщина (виготовляли «*шабети*» – сумки або шабелі); Поперня («*була мельниця, где делали папір*») (с. Нові Яриловичі) тощо.

Значну частину зібраного матеріалу містять назви боліт, урочищ, лісів та їх частин, сінокосів, пасовиськ. Таким номінаціям притаманна однослівна й двослівна моделі. Зафіксовані назви боліт є власне українськими з прозорою мотивацією: Замглай (з давньоруської за мглою), Осока, Фролове болото, Під могилки (с. Лопатні); Чорне

болото, Суховирське («*від р. Вир*») (с. Олешня); Копейчиха («*жила богачка*»), Конське («*були кошари коней*»), Пожарище, Рогове, Головка («*наче в головах до Білоросії*») (с. Задеріївка); Поганка («*пішла церква під землю*») (с. Мохначі); Мале болото, Горіла лоза (с. Вороб'їв); Гадюче, Семенов мох (с. Вербівка) тощо.

Найменування урочищ мотивовані так: 1. Рослинним походження: Вільшаник («*Алешнік, колишня долина літописної р. Свинь, заросла вільхами*»), Гречановщина («*село славилося високими врожайми гречки в давнину*»), (с. Звеничів); Любча («*росли конвалії*»), Пуща (с. Петруші); Осинове (с. Миси); Ягодное (с. Губичі); Дубове (с. Красківське), Осяковське («*бо гайок*») (с. Буянки); В'язницьке (В'язники) («*росли в'язи і була заболочена місцевість*») (с. Сиберіж); Олішанець, Нова лоза (с. Лопатні) тощо. 2. Відантропонімним походженням: Чухистин острів (с. Звеничів); Тарасова долина, Величковское (с. Губичі); Жданова гора (с. Горностаївка); Якова десятина, Гапина десятина, Левкова нива (с. Ловинь); Любина долина (с. Сиберіж); Фролове болото (с. Вороб'їв); Микулиха, Григорово (с. Лопатні); Клоновщина, Кибальчеве, Пилипенщина, Антоненкове, Юліне («*колишній масток пані Юлії на березі раніше повноводної річечки Борздни*») (Бобровник С. В., 1966 р. н., с. Мокрі Велички) тощо. 3. Ландшафтними чи промисловими особливостями: Содолевоє (від сода), Пасіка (с. Губичі); Пасики, Курганки, Пористе (с. Грабів); Гончаровка, Цегельня (с. Красківське); Довгі луки («*частина заболоченої долини колишньої р. Вир*»), Дьогтярня («*походить від дьоготь, який викурювали з берести беріз*»), Загребелля (с. Звеничів); Горки, Груд («*підвищення*») Довгий, Груд Плоский, Груд Хороший (с. Буянки); Озерище («*колись було озеро*»), Рів («*колись протікала р. Сиберіжка, що впадала в р. Хохлу*»), Гуменне («*було гумно, млин*»), Вінниця («*був винокурний завод*») (с. Суличівка); Кички («*купи в лісі*»); Хімсклад (с. Редьківка) тощо. 4. Напрямом і місцем розташування: За Батяйовою хатою (с. Звеничів); До хреста (с. Петруші); Клубівський шлях, Тисячний кілометр (с. Нові Яриловичі); В Ісаєву, У лісники, До Скидана, До землянки (с. Олешня); Білоруський луг (с. Лопатні) тощо. 5. Певними подіями: Різун («*монголо-татари вирізали все населення за те, що один із жителів вбив чи то ханину, чи то якусь провідницю*») (Козіна Г. Т., 1947 р. н., с. Сиберіж); Тарачин («*від назви тюркського племені торки, яке перебувало на службі в руських князів*») (с. Вороб'їв);

Спорна («пани не поділили урочище») (с. Ловинь); Катовщина («калісь у тому місці без суда катавали за більшу правину людей. Калі їх на довгій широкій услон і білі розкамі стуолькі раз, скуолькі присуділа громада») (Осадчий М. С., 1951 р. н., с. Звеничів) тощо.

Зафіксовані власні назви частин лісів здебільшого є українськими за походженням, зазвичай інформатори можуть пояснити їх семантику, мотивовану переважно напрямком і місцем розташування: Сидорище («де жив дід Сидір»), Гуцулова ділянка («гуцули валили ділянку в лісі») (с. Ловинь); За млином, Гумницька («був вітряк, гумно для переробки конопель»), У Монахов («колись там були монахи»), К бабі Копейчихи (с. Лопатні); Ловинський («поселенці-ловці, від слова ловити») (с. Буянки); Шпиль («вузька протока»), Общее («на місці слияння двох річок») (с. Старі Яриловичі) тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, мікротопоніміка сіл Ріпкинського району репрезентує важливу інформацію про ментальність місцевого населення. Такі топоніми можуть слугувати фактографічним матеріалом для досліджень історико-етнографічного й етнолінгвістичного спрямування, насамперед для типологічного аналізу окремих етнографічних регіонів. Зафіксовані лексико-семантичні моделі малих географічних назв і фонетичні особливості мовлення респондентів зумовлені історичними й побутовими реаліями Чернігівщини. Дослідження народної мікротопоніміки вмож-

ливить їх збереження, оскільки чимало таких мовних одиниць зникає під впливом багатьох чинників. На сьогодні демографічна ситуація на території обстежених сіл катастрофічна, статистика за 2006 р. ілюструє, що смертність населення в 8–15 разів перевищує народжуваність. За останні десять років ситуація лише погіршилася, у багатьох селах половина жителів пенсійного віку, багатом обстеженим населеним пунктам загрожує вимирання, зокрема літописний Звеничів перетворився на село-«резервацію», де немає жодного закладу соціально-культурного призначення, навіть відсутній транспортний зв'язок з районним центром. Із 28 обстежених населених пунктів Ріпкинщини в 14 селах уже припинили існування школи, бібліотеки, відповідно етнографічні музеї, кімнати, куточки (села Пилипча, Велика Вісь, Звеничів, Лопатні, Суличівка, Сиберіж, Петруші, Миси, Губичі, Мокрі Велички, Незаможне, Вербівка, Комарівка, Рудня), що призводить до трансформації духовної культури, нівелювання пам'яті мешканців чернігівського Полісся. Постає проблема не лише зникнення багатьох сіл (навіть не хуторів), а й втрати інформації про них, що збіднює історичну й етнолінгвістичну спадщину цього краю.

Вважаємо подальші історико-етнографічні й етнолінгвістичні дослідження Чернігівщини перспективними, вони посприяють аналізу особливостей світосприймання чернігівських поліщуків, збереженню витворів їхньої духовно-матеріальної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Українська мова. Енциклопедія / ред. кол.: В. М. Русанівський та ін. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія М Бажана», 2004. 824 с.
2. Лужецька О. Б. Мікротопонімія Південно-Західного Опілля: [монографія]. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 292 с.
3. Яницька Н. Р. Мікротопоніми центральних та східних районів Львівщини, мотивовані дендролексемами (етнолінгвістичний аспект). Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство / [гол. ред. Г. Р. Аркушин]. Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. Вип. 5. С. 171–176.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'371

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.9>

НОМІНАЦІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ МОВІ XIX СТ.

NOMINATIONS DESIGNATING A PERSON IN THE VERNACULAR ENGLISH OF THE SIXTH CENTURY

Пальчевська О.С.,

orcid.org/0000-0002-2090-4870

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Шмагало С.В.,

orcid.org/0009-0004-8082-4487

студентка IV курсу

Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Стаття присвячена аналізу номінацій народної мови на позначення людини в контексті лінгвокультурної мотивації внутрішньої форми слова, етимологічної реконструкції його значення з урахуванням принципів антропоцентризму та етноцентричної спрямованості. Автори зазначають, що лінгвокультурна мотивація номінації розглядає зв'язок культури та мови, відображення національних традицій, світогляду, релігії в конкретних мовних одиницях. Культурні чинники часто є ключовими у формуванні та еволюції слів. Наприклад, багато англійських народних лексем XIX ст., що позначають людину містять компоненти-гіпероніми типу *man, woman, brother, wife* та ін., які маркують композити, юкстапозити та двокомпонентні утворення на позначення професій, соціального та родинного статусу, тощо. До вмотивованих номінацій на позначення людини відносимо лексеми та фразеологічні звороти з експресивною характеристикою зовнішніх чи внутрішніх якостей означуваного: поведінки, вигляду, способу дії і т.п. Такі номінації наділені більш чи менш постійною ознакою, що дає змогу реконструювати національно-культурні образи, які покладено у їхню основу. За способом утворення превалюють метафоричні номени, фразеологізми та фразеологізми-порівняння, які встановлюють схожість ознаки того, що номінується з людьми, місцями, тваринами, предметами, міфічними істотами і т.д.

Реконструкція образу номінацій народної мови – це процес відтворення первісного значення та образу, що стоїть за певними словами чи виразами, які використовуються у повсякденній мові людей. Цей процес включає аналіз внутрішньої форми слів, їх етимології та лінгвокультурної вмотивованості. Етимологічний аналіз дозволяє дослідити походження слова, його історичне коріння та еволюцію становлення значення та форми, виявити комплексні культурні, історичні, соціальні та інші чинники, що вплинули на утворення та розвиток слова.

Ключові слова: народна мова, етимологічний аналіз, лінгвокультурна вмотивованість, внутрішня форма, антропоцентризм.

The article is devoted to the analysis of the vernacular nominations for a person in the context of internal form of the word linguistic and cultural motivation, etymological reconstruction of its meaning taking into account the principles of anthropocentrism and ethnocentric orientation. The authors note that the linguistic and cultural nomination motivation considers the relationship between culture and language, the reflection of national traditions, worldview, and religion in specific linguistic units. Cultural factors are often key in the formation and evolution of the words. For example, many nineteenth-century English vernacular lexemes denoting a person contain hypernym components such as *man, woman, brother, wife*, etc., which mark composites, juxtaposites and two-component formations denoting professions, social and family status, etc. Motivated nominations for a person include lexemes and phrases with expressive characteristics of the external or internal qualities of the signifier: behaviour, appearance, mode of action, etc. Such nominations are endowed with a more or less permanent feature, which makes it possible to reconstruct the national and cultural images that form their basis. The method of formation is dominated by metaphorical nomens, phraseological units and phraseological units of comparison, which establish the similarity of the feature of the nominated object with people, places, animals, objects, mythical creatures, etc.

The reconstruction of the vernacular nominations image is the process of recreating the original meaning and image behind certain words or expressions used in people's everyday speech. This process involves analysing the internal form of words, their etymology and linguistic and cultural motivation. Etymological analysis allows us to investigate the origin

of a word, its historical roots and the evolution of its meaning and form, to identify complex cultural, historical, social and other factors that influenced the formation and development of a word.

Key words: vernacular, etymological analysis, linguistic and cultural motivation, internal form, anthropocentrism.

Постановка проблеми. У сучасній теорії мови активізуються дослідження, яким притаманне поєднання лінгвістичних та екстралінгвальних факторів, що впливають на способи вербалізації та кодифікації уявлень людини про оточуючий світ та саму себе як носія певної культури в рамках антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у зіставному аспекті лінгвокультурологічної семантики народних лексем на позначення людини означуваного періоду на матеріалі близько неспоріднених мов не представлене у сучасному українському мовознавстві, що й викликало прагнення спроби багатоаспектної систематизації таких одиниць (А. Вежбицька, Р.М. Кісінг, J. Bartminski, R. Grzegorzycowa тощо). Необхідність такого аналізу у дусі антропоцентризму із урахуванням новітніх досягнень лінгвокультурології та етнолінгвістики, а також детермінація статусу «народної» картини світу кожної з порівнюваних мов у відношенні до наївної картини світу і зумовлюватимуть **актуальність** цієї розвідки.

Внутрішня форма слова розкриває мотиваційний зв'язок між значенням слова та його зовнішньою формою [4]. Вона дозволяє зрозуміти, які асоціації, образи або історичні умови призвели до появи цього слова та відображає етимологічне значення, тобто первинне значення, яке було закладене в лексему на момент її утворення [5].

У нашій розвідці використовується мотиваційний аналіз з елементами етимологічної інтерпретації, під час якого «розкривається» інформація, що міститься у внутрішній формі мовних одиниць, яка є найстійкішою, системно закріпленою та соціально значущою [1]. Вона ж дає змогу виявити суттєві для носія мови зв'язки між поняттями / явищами, свідчить про спосіб бачення носієм мови того чи іншого факту дійсності. Основною одиницею аналізу є мотиваційна модель, що виявляється під час зіставлення значень мотивуючого та мотивованого слова. При цьому важливим виявляється встановлення мотиваційної ознаки, що покладена в основу номінації та визначає вибір тих об'єктів дійсності, що пов'язуються у свідомості носія мови з досліджуваним поняттям (чоловік, жінка, дитина тощо) [6].

Вибір мотиваційних ознак визначається певною логікою, за якою стоїть етнокультурний контекст сприйняття й оцінювання людини, що має

особливий статус. У зв'язку з цим пошук причин виокремлення того чи того мотиваційного смислу також важливий. Умовними ланками мотиваційної логіки і, відповідно, одиницями аналізу на цьому рівні є мотиви номінації. Процес визначення мотивів має інтерпретаційний характер, оскільки нерідко причина вибору саме цієї ознаки (тобто власне мотивація) та потребує звернення до екстрамовних сутностей – ментальних образів, міфологічних уявлень, ритуальної сфери або практичного досвіду [2].

У лексиці народної мови уявлення про людину відображені багатогранно. При позначенні останньої носій народної мови звертає увагу практично на все: на зовнішній вигляд, діяльність людини, моторику, характер взаємовідносин у соціумі, ставлення до людини тощо, – що знаходить відображення в образах, покладених в основу таких номінацій.

Метою нашої розвідки є намагання проаналізувати внутрішню форму народних лексем XIX ст., що позначають людину та містять компоненти-гіпероніми типу *man, woman, brother, wife* та ін., які маркують композити, юкстапозити та двокомпонентні утворення на позначення професій, соціального та родинного статусу, тощо.

Дослідження внутрішньої форми слова вміщує аналіз етимології, семантики та вмотивованості слова. Це дозволяє виявити, як первинне значення слова відображається в його сучасному вжитку, а також як змінюється значення слова з часом. Таким чином, реконструкція внутрішньої форми слова є ключовою для розуміння формування семантики номінації а відображення світогляду носіїв мови на різних етапах історичного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До вмотивованих номінацій на позначення людини відносимо лексеми та фразеологічні звороти з експресивною характеристикою зовнішніх чи внутрішніх якостей означуваного: поведінки, вигляду, способу дії і т.п. [3]. Такі номінації наділені більш чи менш постійною ознакою, що дає змогу реконструювати національно-культурні образи, які покладено у їхню основу. За способом утворення превалюють метафоричні номени, фразеологізми та фразеологізми-порівняння, які встановлюють схожість ознаки того, що номінується з людьми, місцями, тваринами, предметами, міфічними істотами і т.д.

Їхньому виникненню зазвичай передувала поява прецедентних позначень людини чи місця за подібністю зовнішнього вигляду, якостей, характеристик живого чи неживого предмета.

Серед таких номінацій можна виокремити такі, які позначають соціальний статус. Наприклад, в англійській мові зустрічаємо номінацію *Grass-widow* (буквально – трав'яна вдова) пропаша жінка, яка народила до шлюбу [7]. За даним етимологічного словника «Etymonline» найдавніше зафіксоване значення – «коханка»; алюзія на траву незрозуміла, але зазвичай вважалося, що це згадка про випадковий статевий зв'язок (порівняйте з виразом *give (a woman) a grass gown* «грайливо качати її по траві» (1580-ті рр.), що також є евфемізмом для позначення втрати цноти). Наприкінці 18 ст. ця номінація набула значення «та, що вдас, ніби була заміжня, але ніколи нею не була». На початку 19 ст. вона могла означати «заміжня жінка, чий чоловік зник», також часто застосовувалася як евфемізм в контексті розлученої чи покинутої дружини або незаміжньої жінки, яка народила дитину [8]. Показовою є номінація *Bead-men* – бідні люди, жебраки, які населяли молитовні будинки та притулки для бідних і підносили молитви за упокій душ засновників, де *bead* молитва [7].

Waif-woman – жінка без майна і зв'язків [7]. Лексема *Waif* – у кінці 14 ст., означала «незатребуване майно, залишки, бродяча тварина», від англо-франц. *waif* (13 ст., ст.-фр. *guaif*) «безхазяйне майно», щось загублене. Пізніше лексема набула значення «людина (особливо дитина) без домівки чи друзів», яку вперше було засвідчено 1784 року та виникла в контексті юридичного словосполучення *waif and stray* у значенні «загублений, заблукалий, бездомний» [8].

Mishap child – позашлюбна дитина [7]. *Mishap* – середина 13 ст., «невдача, нещастя, нещасливий випадок», від *mis-* «поганий» + *hap* (n) «удача». Ймовірно, утворилося за аналогією до старофранцузького *mescheance*. Значення «нещаслива подія» з середини 14 століття [8].

На позначення позашлюбної дитини використовуємо також номінацію *Chance-child* [7]. *Chance* – «те, що відбувається, те, що трапляється, подія» (добра чи погана, але частіше погана), особливо несподівана, непередбачена або непідвладна людині, також «удача, жереб, фортуна», добра чи погана; у позитивному значенні «можливість, сприятлива випадковість»; також «непередбачена або несподівана подія, те, що може статися або не статися, або не здійснитися». Походить від старофранцузького *cheance*

«випадок, випадковість, фортуна, удача, ситуація, падіння костей» (12 ст., сучасне французьке *chance*), від вульгарної латини **cadentia* «те, що випадає», термін, що використовується в грі в кості, від середнього роду множини латинського *cadens*, дієприкметника теперішнього часу *cadere* «падати» (від пінського кореня **kad-* «падати»). В англійській мові часто вживається у множині, *шанси*. Поняття «можливість» і «випадковість» цього слова такі ж старі, як і запис про нього в англійській мові, і зараз майже витіснили його первісне поняття «простого виникнення» [8].

Чи не найчисленнішою виявилась група лінгвокультурем на позначення професій. Яскравим прикладом таких номінацій є *Candy-man* – продавець «цукерок» [7]. Де *Candy* – наприкінці 13 ст., «кристалізований цукор», від старофранцузького *çucres candi* «цукрові цукерки», зрештою від арабського *qandi*, перського *qand* «тростинний цукор», ймовірно, від санскритського *khandā* «шматок (цукру)», можливо, від дравідійського (порівняйте тамільське *kantu* «цукерка», *kattu* «тверднути, згущуватися»). Значення поступово розширилося (особливо в США) і до кінця 19 ст. означало «будь-який кондитерський виріб, основою якого є цукор». У Британії – це *цукерки*, причому *цукерками*, як правило, називають солодощі, виготовлені лише з вареного цукру і розфарбовані в яскраві кольори [8].

Юкстапозит *Cattle-man* використовується на позначення працівника ферми, який доглядає за коровами [7]. У 13 столітті це слово просто означало «власність», від середньовічного латинського *capitale*, «майно або запаси». Минуло близько 300 років, перш ніж слово «*cattle*» стало означати «корови» [9].

Crock-man – людина, яка продає глиняний та звичайний посуд [7]. Значення слова *crock* Середньоанглійське *crokke*, від давньоанглійського *crocc*, *crocca* «горщик, глиняна посудина, глечик або банка», від прагерманського **krogi* «глечик, горщик» (джерело також давньофризського *krocha* «горщик», давньосаксонського *kruka*, середньонідерландського *cruke*, голландського *kruik*, давньоверхньонімецького *kruog* «глечик», німецького *Krug*, давньоскандинавського *krukka* «горщик»). Такі номінації походять з того ж джерела, що й середньоірландське *crocan* «горщик», грецьке *krossos* «глечик», старослов'янське *krugla* «cup». Зокрема, посудина для їжі, масла, молока тощо, або для приготування їжі; зазвичай глиняна посудина, але іноді з латуні або заліза. З 19 ст. використовується як образ нікчемного сміття, можливо, від використання посуду в якості горщиків.

Але існували й інші варіанти використання слова *crock*, наприклад, «стара вівця» (1520-ті роки, шотландська мова), зневажливе позначення виснажених або недієздатних людей (19 ст.). Також порівняйте середньоанглійське *croke*, *crok* «шкаралапа, лущиння», переносно «сміття», нижньонімецьке *krak* «річ, що не має цінності», розмовне англійське *crock* «сажа, бруд» (1650-ті роки) [8].

Delf-man – шахтар, робітник у кам'яному кар'єрі [7]. Середньоанглійське *delven*, від давньоанглійського *delfan* «копати, вивертати лопатою або іншим інструментом, розкопувати». Можливо, воно походить від праїндоевропейського кореня **dhelbh-* (джерело також литовського *delba* «лом», чеського *dlabati*, польського *dlubać* «довбати»; чеського *dlato*, польського *dhuto* «довбати»). Слабкі флексії з'явилися в 14–16 ст. Переносне значення «проводити копітку або тривалу дослідницьку роботу» з'явилося в середині 15 ст. [8].

Garthman – пастух, двірник; той, хто доглядає за худобою [7], де *Garth* – «невелика ділянка обгородженої землі», північно-західне та західне англійське діалектне слово, середина 14 ст., від давньоскандинавського *garðr* «двір, подвір'я, огорожа», споріднене з давньоанглійським *geard* «обгороджена огорожа», від кореня **gher-* (1) «схоплювати, обгородити» [8].

Gaitsman – робітник, зайнятий у вугільній шахті для прокладання проходів або доріг вугільній шахті для прокладання проходів або доріг [7]. *Gaits* – *gate* «шлях або хода, виїзд, подорож», раніше «шлях, дорога, стежка» (бл. 1200 р.) походить від прагерманського **gatwon* «йти» (джерело також давньонімецького *gazza* «вулиця», нім. *Gasse* «шлях, дорога», готського *gatwo*). Значення «манера ходити, перенесення тіла під час ходьби» набуло лексемою з середини 15 століття [8].

Handy-man – механік, слюсар, оброблювач інструментів [7] Згідно етимологічного словника «*handy-man*», «людина, найнята для виконання різних видів робіт», до 1843 року, від *handy* + *man* (n). Поступово розвинулося зі значення «людина, яка здатна до будь-якої роботи» [8].

Bairn's woman – дитяча медсестра, доглядальниця [7], де *bairn* – «дитина» (будь-якої статі або віку), «син або дочка», давньоанглійське *bearn* «дитина, син, нащадок», походить від прагерманського **barnan* (джерело також давньосаксонського *barn*, давньофризського *bern*, давньонімецького *barn* «дитина»; втрачено в сучасній німецькій та голландській мовах), від праїндоевропейського кореня **bher-* (1) «носити», а також

«народжувати дітей». Спочатку це було загальноанглійське слово, в сучасній англійській мові обмежене північною Англією та Шотландією з близько 1700 року. У середньоанглійській мові зустрічалась номінація *bairn-team* на позначення виводка дітей [8].

Bell-woman – плакальниця рибальського містечка. Ходячи від хати до хати, дзвонарка відчиняла двері, дзвонила в дзвоник [7]. *Bell* – «порожнистий металевий інструмент, який дзвонить при ударі», давньоанглійське *belle*, яке має споріднені слова в середньонідерландській *belle*, середньонімецькій *belle*, але не зустрічається в інших германських мовах; можливо, від імітаційного кореня **bhel-* «звучати, ревти» (можна порівняти з давньоанглійським *bellan* «ревти»), яке використовувалось на позначення поділу добового часу на борту корабля дзвонами, які били кожні півгодини [8].

Spae-woman – жінка-ворожка [7]. *Spae* – «про-рокувати, віщувати, передбачати за знаками», де *spa*, північне та шотландське слово, від давньоскандинавського *spa*, споріднене з данським *spra* «пророчтво» і пов'язане з давньосаксонським *spahi*, давньонімецьким *spahi* «мудрий, вправний», давньонімецьким *spehon* «підглядати». У функції іменника означає «передбачення, пророцтво». Споріднене: *Spae-book* «книга, що містить вказівки для ворожіння». Номінація може мати варіанти *spraeman*; *spraewife* [8].

Haggis-wife – жінка, яка продає перемелену і приправлену телятину [7]. *Haggis* – страва з подрібнених нутрощів, зараз переважно шотландська, але була поширена по всій Англії до 1700 р., невизначеного походження. Можливо, від старофранцузького *hacheiz* «фарш», від *agace* «сорока», за аналогією з дрібницями, які збирає птах. Існує ще один варіант етимології від давньоанглійського *haggen* «рубати», або безпосередньо від давньоскандинавського *höggva* «рубати, різати, бити, вражати» [8].

Witch-child – зачарована або надприродна дитина [7]. Компонет *witch* – давньоанглійське *wisce* «жінка-чаклунка, чаклунка», у пізнішому вживанні особливо «жінка, яка має зв'язок з дияволом або злими духами і здатна за їхньої співпраці здійснювати надприродні дії», ж. р. давньоанглійського *wicca* «чаклун, чарівник, людина, яка практикує чаклунство або магію», від дієслова *wiccian* «практикувати чаклунство» (можна порівняти з давньонімецьким *wikken*, *wicken* «використовувати чаклунство», *wikker*, *wicker* «віщун»). Словник англійських діалектів

зазначає невизначене походження лексеми. Те, що *wicce* колись мало більш конкретне значення, ніж пізніше загальне значення «жінка-маг, чаклунка», можливо, свідчить наявність інших слів у давньоанглійській мові, що описують більш специфічні види магічного ремесла [8].

Sister-bairn – дитина сестри; двоюрідна сестра по материнській лінії [7]. *Bairn* – «дитина» (будь-якої статі або віку), «син або дочка», давньоанглійське *bearn* «дитина, син, нащадок», від прагерманського **barnan* (джерело також давньосаксонського *barn*, давньофризького *bern*, давньовірхньонімецького *barn* «дитина»; втрачено в сучасній німецькій та голландській мовах), від праіндоєвропейського кореня **bher-* «носити», а також «народжувати дітей». Спочатку це було загальноанглійське слово, в сучасній англійській мові обмежене північною Англією та Шотландією з 1700 року. Це була англійська форма первісного германського слова «дитина». Голландське, давньовірхньонімецьке слово *kind*, німецьке *Kind* походять від доісторичного **gen-to-m* «народжений», від того ж кореня, що й латинське *gignere* [8].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, можна зазначити, що реконструкція вну-

трішньої форми номінацій народної мови – це процес відтворення первісного значення, що стоїть за певними словами чи виразами, які використовуються у повсякденній мові людей. Цей процес поєднує аналіз внутрішньої форми слів, їх етимології та лінгвокультурної вмотивованості. Етимологічний аналіз дозволяє дослідити походження слова, його історичне коріння та еволюцію становлення значення та форми, виявити комплексні культурні, історичні, соціальні та інші чинники, що вплинули на утворення та розвиток слова. Серед номінацій, які позначають людину частотними є такі, які містять містять компоненти-гіпероніми типу *man*, *woman*, *brother*, *wife* та ін., які маркують компоненти, юкстапозити та двокомпонентні утворення на позначення професій, соціального та родинного статусу, тощо. Другий компонент такої номінації у переважній більшості випадків є мотиваційною основою та семантичною домінантою значення слова. Перспективним вважаємо дослідження метафоричних відатропонічних утворень на позначення рослин, тварин, знарядь праці тощо в картині світу народної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аркушин Г.Л. Діалектна назва: мотивація, культурологічний аспект. *Етнолінгвістичні студії*. Вип. 1. Житомир: Полісся, 2007. С. 38–48.
2. Гурбанська С. О. Лінгвокультурологічний аспект досліджень семантичної структури стійких висловлювань з антропонімічними компонентами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 84–87.
3. Мізін К. І. Лінгвокультурологічна маркованість антропоцентричних усталених порівнянь у німецькій мові. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2013. Книга 4. С. 130–134.
4. Пальчевська О.С. Біблійні прецедентно мотивовані номінації «народної мови» XIX ст. *Львівський філологічний часопис*, 2018 (4), 84–88.
5. Усик Л.М. Когнітивно-ономасіологічна реконструкція оцінного компонента у семантиці фітонімів (на матеріалі назв лікарських рослин у німецькій, англійській, російській та українській мовах): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 21 с.
6. Ханикіна Н. В. Мотиваційна основа дієслів зі значенням зовнішнього й внутрішнього станів суб'єкта. *Одеський лінгвістичний вісник*. № 6, том 1, 2015. С. 1250129.
7. EDD Online. URL: <https://eddonline4-proj.uibk.ac.at/edd/> (дата звернення 15.05.24).
8. Etymonline. URL: <https://www.etymonline.com/columns/post/bio> (дата звернення 15.05.24).
9. Vocabulary.com. URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/cattle> (дата звернення 15.05.24).

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В РОБОТІ НАД КОНТЕКСТУАЛЬНОЮ СКЛАДОВОЮ ЛЕКСИКИ

COMPETENT APPROACH IN WORK WITH CONTEXTUAL VOCABULARY

Савченко О.В.,

orcid.org/0000-0002-3403-5442

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри філології та перекладу

Навчально-наукового інституту

«Український державний хіміко-технологічний університет»

Українського державного університету науки і технологій

Стаття присвячена формуванню та розвитку компетенцій, необхідних для коректного вживання лексичних одиниць відповідно до специфіки теми повідомлення (усно та письмово).

Розглянуто роль фіксованих лексичних пар, які вживаються в мові постійно, відповідаючи певному контексту. Увага також приділена процесу вивчення фразеологізмів з їх подальшим вживанням в процесі комунікації.

Акцентована увага на культурному бекграунді англійської мови в контексті вживання фразеологізмів. Обґрунтовано важливість роботи з аутентичними періодичними виданнями та медіа з метою демонстрації найбільш часто вживаних лексичних пар, фразеологізмів та мовних кліше.

Охарактеризовано ключові аспекти роботи над опануванням необхідного словникового запасу з метою спілкування на різні специфічні теми, як-от політика, наука, спорт, мистецтво тощо.

Сформовано підхід до розробки тренувальних вправ, направлених на автоматичне й природне вживання необхідних слів, спілкуючись на різні професійні теми.

Обґрунтовано необхідність компетентнісного підходу до роботи на контекстуальною складовою лексики в процесі викладання шкільного курсу англійської мови, а також у вищій школі.

В статті аргументовано необхідність досконалого знання граматики англійської мови, а також підкреслено важливість виконання вправ на перекладацькі трансформації.

Увага приділена загальним мовним компетенціям студентів вищих навчальних закладів в контексті зв'язного мовлення на різні теми. Сформульовані основні компетенції викладача, який використовує компетентнісний підхід до навчання лексичної лексики.

За результатами розгляду матеріалів статті визначено перспективні напрямки подальших досліджень, направлених на застосування компетентнісного підходу як одного з головних в процесі формування вмінь та навичок, необхідних для фахового спілкування.

Ключові слова: компетентнісний підхід, навчання лексики, фахове спілкування, комунікативні навички, контекстуальна складова, тренувальні вправи, зв'язне мовлення.

The article delves into the formation and development of competencies that are not only necessary but also highly practical for the accurate use of lexical units, both in oral and written communication, in line with the specific subject of the message.

The role of fixed lexical pairs, which are constantly used in the language and correspond to a particular context, is considered. Attention is also paid to studying phraseological units and their subsequent use in communication.

Considerable attention is given to the cultural context of the English language in the use of phraseological units. The significance of engaging with authentic periodicals and media to illustrate the most frequently used lexical pairs, phraseological units, and linguistic clichés, thereby fostering a deeper cultural understanding, is underscored.

The critical aspects of mastering the necessary vocabulary to communicate on various topics, such as politics, science, sports, art, etc., are characterized.

An approach to developing training exercises aimed at the automatic and natural use of the necessary words when communicating on various professional topics has been formed.

The necessity of a competent approach to working on the contextual component of vocabulary in teaching an English course in school and higher education has been substantiated.

The article argues that perfect knowledge of English grammar is necessary and emphasizes the importance of performing exercises on translation transformations.

Attention is paid to the general language competencies of students of higher educational institutions in the context of coherent speech on various topics.

Based on the results of considering the article's materials, promising directions for further research to apply the competence approach as one of the main ones in forming the skills and abilities necessary for professional communication are determined.

Key words: competence approach, vocabulary training, professional communication, communication skills, contextual component, training exercises, coherent speech.

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід до навчання лексики – це система роботи над словниковим запасом, яка покликана уможливити фахове спілкування на різні теми. Навчальні програми надають доволі вичерпний перелік тем, якими повинен володіти студент, однак практичне застосування нерідко викликає складнощі. Отже, практична реалізація набутих знань – пріоритетне завдання в роботі зі студентами.

Значної уваги потребує робота з лексичними парами, фразеологізмами, а також розширене вживання базових іменників та дієслів (мова йде про їх друге й третє значення). Попередньо розширене значення базових слів уточнюється, надається відповідний контекст. Головна проблема полягає у необхідності концептуального узагальнення методів такої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Над питанням лексичної компетентності з лінгвістичної точки зору працювали такі дослідники, як О. Бондар, Ю. Карпенко, В. Задорожний, О. Селіванова, І. Білодід, О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецька, В. Русанівський, О. Тараненко та інші [2].

Дослідники розглядають головну лексичну одиницю – слово. Авторами описуються різниця між поняттям та лексичним значенням слова, здійснюється поділ слів за лексичним значенням та контекстуальним використанням.

Ознайомлення з актуальними публікаціями сформувало чітке уявлення вектору розвитку навчання англійської мови, який полягає у компетентнісному підході, великій кількості тренувальних вправ комунікативного характеру, розвитку ситуативного мовлення за фаховими темами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наразі залишається недостатньо розробленою загальна концепція навчання лексики з урахуванням контекстуальної складової. Стаття не може охопити всі аспекти такої роботи, однак можливо виокремити ключові етапи підготовки студентів до компетентного фахового спілкування.

Завдання статті полягає у визначенні навчальних засобів, які б сприяли ефективному опануванню лексичних одиниць з урахуванням відповідного контексту. Необхідно розробити систему тренувальних вправ, направлених на розвиток компетенцій, пов'язаних із спілкуванням за специфічними темами, як-от політика, медицина, наука, спорт тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне з пріоритетних завдань сучасної освіти полягає у формуванні та розвитку компетентного

користувача англійської мови, який здатен здійснювати ситуативну фахову комунікацію.

Однією з найважливіших комунікативних компетенцій є компетенція лексична, її «ширина» й «глибина». Також важливою є здатність самоконтролю в процесі мовлення, готовності до ситуативних змін між співрозмовниками. Проблема формування англомовної лексичної компетенції потребує фундаментального розуміння того, що навчання фаховій лексиці – це надбудова над міцними базовими знаннями англійської мови, її головними особливостями [8].

Методисти визначають лексичну компетенцію як «здатність індивіда на основі лексичних знань, рецептивних та репродуктивних лексичних навичок адекватно розпізнавати на слух та коректно оформлювати власне висловлювання, враховуючи лінгвосоціокультурні та термінологічні особливості загальнокультурної та фахової лексики, ситуацію спілкування та стилі мовлення, а також забезпечувати підтримку функціонування зазначених навичок на необхідному рівні та здійснювати постійний самоконтроль лексичного оформлення власного мовлення» [9, с. 145].

Важливою є й думка Н. Єлагіної, яка визначає комунікативну компетенцію іноземної мови як «набір навичок, умінь і знань, що дозволяє вчитися, працювати і спілкуватися в багатонаціональному суспільстві й досягти взаєморозуміння і взаємодії з представниками інших культур в рівноправному діалозі» [7].

В 1990-х роках методика навчання іноземним мовам отримала новий вектор – пошук шляхів розвитку комунікативних компетенцій студентів. Було сформульовано завдання розвивати комунікативні навички шляхом комплексного засвоєння особливостей англомовного середовища, спираючись на автентичні матеріали та тренувальні вправи навчального характеру. Виникає поняття «міжкультурного навчання», що ґрунтується на принципі полікультурності [1, с. 33].

В процесі роботи над новим лексичним матеріалом, викладачеві необхідно орієнтуватися на «рівень володіння мовою відповідно до «Європейських рекомендацій мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання». <...> Викладання лексики та формування лексичної компетентності має бути логічною складовою процесу формування іншомовної комунікативної компетентності», незалежно від фахового спрямування англійської мови» [7, с. 108].

Автори О. Драч та І. Миронова виокремлюють необхідність підвищення загальних мовних компетенцій студентів, що полягає в «успішному

вирішенні навчальних та професійних завдання під час інтерактивного спілкування в іншомовному комунікативному середовищі» [6].

Дослідниця А. Джумаєва вказує на те, що «особлива увага приділяється набуттю розмовних навичок і компетентностей, лінгвістичних знань про мовні одиниці та особливості їх функціонування на рівні фрази, речення й тексту. Реалізація поставлених завдань можлива за умови успішного оволодіння всіма мовними рівнями» [5, с. 64].

Мета формування лексичної компетенції спирається на низку принципів, як-от диференційний підхід до роботи над лексикою, врахування вікових особливостей студентів, врахування рівня наявних знань аудиторії [8].

Ефективне застосування компетентнісного підходу до навчання фахової лексики передбачає тривале накопичення словникового запасу, мовної ерудиції та високого рівня фонових знань [7].

Граматична складова не менш важлива за лексичну, оскільки вона нібито «обслуговує» слова – допомагає швидко та коректно донести до співрозмовника необхідне повідомлення [4, с. 23].

Одна з помітних тенденцій сучасного викладання англійської мови – це мимовільне запам'ятовування граматичних конструкцій. Кінцева мета – інтуїтивне та коректне використання англійської граматики в будь-якій комунікативній ситуації, що уможлиблюється лише за умови цілеспрямованого відпрацювання граматики і лексики.

Опанування нової лексики складається з трьох головних етапів: ознайомлення з новими словами, їх первинне закріплення, а також розвиток практичних навичок їх використання.

Увагу необхідно приділяти не тільки лексиці, але й характерним граматичним конструкціям, в яких вона використовується. Такий підхід зроби́ть процес навчання максимально наближеним до реальних умов фахової комунікації [3, с. 3].

Способи семантизації лексики можна розділити на дві категорії: перекладні і безперекладні. Перекладні передбачають переклад як найдієвіший спосіб пояснення значення слова. Однак необхідно пам'ятати, що «об'єм слів в різних мовах не співпадає, тому даний спосіб семантизації повинен супроводжуватися аналізом решти значень слова» [там само].

Способи презентації лексики, які передбачають переклад, поділяються на однослівний переклад (англ. *boy* – хлопчик, *chair* – стілець); багатослівний (англ. *realize* – розуміти, здійснювати, отримувати (гроші, суму); пофразовий переклад (застосовується на переговорах, бізнес-зустрічах

тощо); пояснення слова рідною мовою студентів (одночасно аудиторії надається еквівалент пояснюваного слова рідною мовою). Наприклад, *cool* – захоплена оцінка предмета або явища та *cool* в значенні «прохолодний». Пояснення різниці між словами (англ. *watch* – годинник, який носять на руці, *clock* – настінний або настільний годинник).

До безперекладних способів презентації лексики входить наочна семантизація – демонстрація малюнків або предметів. Переваги цього способу полягають в його максимальній наближеності до умов реального життя (особливо, якщо слова пояснюються на прикладі предметів в учбовому кабінеті). Такий підхід можна трансформувати, додаючи зв'язані предмети або ситуації, які необхідно коментувати в процесі фахового спілкування. Доцільно також поєднувати навчальну фразу з дією (наприклад, речення *I'm so tired today* можна супроводити демонстрацією втоми). Можна зіставляти нову лексичну одиницю з іншими словами, які знають студенти (наприклад, доцільним є підбір антонімів та синонімів до слова) [там само].

Використання способу семантизації визначається особливостями слова, яке презентується аудиторії: його значеннями, формами та іншими особливостями вживання. Відповідно, абстрактні поняття неможливо семантизувати шляхом унаочнення або ілюстрованим реченням. В таких випадках найкращим варіантом є однослівний переклад [11, с. 52–54].

З метою акцентування уваги студентів на новому слові, викладач уповільнює мовлення, виділяє слово інтонацією тощо. В процесі такої роботи доцільно ніби «віддавати» слово аудиторії, стимулюючи тим самим його використання у відповідному контексті. Наприклад, можна «передати» студентам слово *air conditioner* через фразу та запитання, що йде після неї: «*There's an air conditioner in the classroom. Is there an air conditioner in your flat, Emily?*»

Однак як швидко та ефективно навчити спеціальній лексиці? Обговорюючи політику або науку, студентам важче інтегрувати нове слово в мовлення, оскільки складно підібрати відповідний контекст – немає сформованих навичок спілкування на вищевказані теми.

В англійськомовних країнах популярними є комунікативно-пізнавальні методи викладання мови. В процесі застосування таких підходів, аудиторія опановує нові лексичні одиниці та граматичні конструкції шляхом виконання завдань академічного спрямування, вивчаючи нові факти, явища

та поняття, даючи інструкції та інші пояснення англійською мовою [12].

Для ефективного засвоєння граматичного й лексичного матеріалу необхідно створювати комунікативні умови, максимально наближені до реального життя [4, с. 23].

Відбір навчальних матеріалів доцільно здійснювати у виданнях на кшталт *The Economist*, *Foreign Affairs*, *Foreign Policy*, *The USA Today*, *The Washington Post* тощо. По-перше, статті перерахованих видань завжди містять фахову лексику, необхідну для компетентного спілкування на згадані теми. По-друге, студентам пропонується цікавий аналітичний матеріал, який висвітлює регіональну та загальносвітову повістку в царині права, політики, соціології, економіки та ін.

Як відомо, знання великої кількості усталених пар слів – це одна з необхідних умов впевненого спілкування англійською мовою, незалежно від теми (напр. *peace talks*, *foreign policy*, *negotiation process*, *land corridor*, *international trade* і т.д.). В контексті нашого дослідження студентам необхідно пропонувати роботу з тематичною лексикою, яка відповідає певному контексту або темі спілкування.

Окрім виписування усталених лексичних пар, доцільно також працювати з іншими фіксованими лексичними комбінаціями, як-от *the UN Charter*, *the UE*, *the Napoleonic Wars*, *the French Revolution* тощо. Попередня робота з перерахованими власними назвами допоможе студентам впевненіше вживати їх в процесі мовлення, зокрема мова йде про вживання в наведених прикладах означеного артикля. Наступний етап полягає в розгляді власних назв, які містять комбінацію *the..of* (напр. *the University of Edinburgh*, *the Tower of London*, *the Chinese Academy of Sciences* тощо). Необхідно включити в тренувальні вправи й інші комбінації з означеним артиклем та прийменником *of*, як от *the improvement of*, *the process of*, *the beginning of* тощо.

Дієвим є й звертання до так званого *shadowing*, тобто повторення слів, речень або навіть цілих фрагментів мовлення за носіями англійської мови. Таким чином, уможлиблюється сприймання темпоритму англійської мови, особливостей розстановки наголосів в словах та реченнях.

За умови систематичної роботи, новий лексичний матеріал поступово стане частиною довгострокової пам'яті. В процесі опанування нової лексики треба робити активні перерви, як-от читання вголос, усний та письмовий підбір синонімів та антонімів [7, с. 109].

Дієвою тренувальною вправою є робота з так званими *flashcards*, головний зміст яких – інте-

рактивна роботи з лексикою: запам'ятовування нових слів, переклад, підбір синонімів та антонімів. Окрім інтерактивного характеру, переваги роботи з картками полягає в їх компактності – вчитися можна будь-де.

Інтелектуальні карти – це ще один спосіб запам'ятовування нових слів, вибудувати лексичні асоціації та навіть відпрацювати мовлення на задану тему. Наприклад, викладач малює на дошці коло з променями, всередині якого слово *politics*, а біля кожного променя студенти пишуть слова, пов'язані з політикою.

Не слід забувати й про активне читання як інструмент опанування нового лексичного матеріалу: «запам'ятовуєте не тільки окреме слово, але і його лексичне оточення» [7, с. 109].

Системного відпрацювання потребує вживання артиклів. Студенти повинні розуміти вживання та невживання означеного артикля у випадках на кшталт *language – the language*, *culture – the culture*. Також необхідно звертати увагу на вирази, в яких означений артикль вживається завжди (*in the world*, *in the middle of*, *in the meaning of*).

Сучасний викладач англійської повинен бути зразком компетентності, самоорганізації та самовдосконалення. Студентам необхідно доносити думку щодо необхідності постійного самонавчання, невпинного добору знань з огляду на потребу міжкультурного спілкування [10].

Обґрунтованим є спонукання студентів до роботи з текстами різної тематики, здійснюючи тим самим вихід із зони комфорту. Студенти повинні розвивати навички аналізу текстової інформації, акцентуючи увагу на головних аспектах повідомлення, а також опрацьовуючи проблемні фрагменти тексту [7].

Практичне завдання викладача, який використовує компетентнісний підхід до навчання, полягає у створенні ефективної системи навчальних вправ, головні аспекти яких були висвітлені нами в статті. Першою чергою мова йде про відпрацювання фіксованих лексичних пар, фразеологізмів, ідіом, мертвих пар тощо.

Висновки. Розглянувши наведені матеріали, можна зробити низку концептуальних узагальнень. Компетентнісний підхід для навчання лексики з урахуванням контекстуальної складової передбачає комплексну роботу зі словами, необхідними для фахового спілкування. Такий підхід невіддільний від загального вектору розвитку навчання англійської мови – постійного розвитку комунікативних навичок студентів.

Однією з необхідних умов здійснення комунікації за спеціальними темами є відпрацювання

фіксованих лексичних пар, фразеологізмів, ідіом та інших усталених конструкцій англійської мови. Пріоритетною є робота з автентичними англомовними матеріалами.

Застосування компетентнісного підходу до навчання лексики передбачає розробку тренувальних вправ, які характеризуються тематичною релевант-

ністю, ситуативністю та відповідністю поточному рівню знань студентів. Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка тренувальних занять проектного характеру за різними темами. Подібні заняття – це дієвий спосіб практичного застосування нового лексичного матеріалу в умовах, максимально наближених до реального життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
2. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
3. Гаврилук Н.М. Принципи навчання лексиці на заняттях з іноземної мови у вищих навчальних закладах. Вінниця, 2021. С. 1–9.
4. Гусленко І.Ю. Конспект лекцій з дисципліни «Методика навчання іноземних мов» : для студентів 5 курсу ф-ту «Референт-перекладач», які навчаються за спец. 035 Філологія (Переклад) / Нар. укр. акад., [каф. теорії та практики пер.; авт.-упор. І.Ю. Гусленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2018. – 64 с.
5. Джумаєва А.В. Лінгвістичні особливості формування лексичної компетентності. *Житомирський державний університет імені Івана Франка*. Житомир, 2022. С. 64–67.
6. Драч О.І., Миронова І.М. Навчання іншомовній професійно-орієнтованій лексиці майбутніх фахівців сектору безпеки. *Вісник науки та освіти*. № 7 (13). Київ, 2023. С. 499–512.
7. Єлагіна Н.І., Федчищин Н.О. Методи вивчення лексики англійської мови за професійним спрямуванням студентами-медиками. *Медична освіта*. № 3. Тернопіль, 2021. С. 106–112.
8. Іконописцева М.О. Формування лексичних навичок на різних етапах навчання англійської мови. Суми, 2020. 50 с.
9. Палянічко О. Д. Компоненти змісту лексичної компетентності майбутніх вчителів історії. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 13 (2 том). Ужгород, 2020. С. 143–146.
10. Пилячик Н.Є. Силабус навчальної дисципліни навчання лексики в контексті. Івано-Франківськ, 2019. С. 1–6.
11. Столяр М.Є. Деякі прийоми закріплення лексики / М.Є.Столяр // *ИЯШ* 4/92, стор. 52–54.
12. Kamalja Mahesh Deelip. *Modern Approaches and Methods in Teaching English Language*. 2014. URL: http://www.researchgate.net/publication/305709368_Modern_Approaches_and_Methods_in_Teaching_English_Language

АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОСИСТЕМА ФАНФІКШЕН

ENGLISH TERMINOLOGICAL SYSTEM OF FANFICTION

Станко Д.В.,
orcid.org/0000-0002-7858-8663
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету

У статті висвітлюються особливості англійської терміносистеми фанфікшен. Семантична класифікація термінів фанфікшен демонструє, як різноманітні аспекти цього жанру відображаються у специфічній термінології. Виокремлено такі категорії: терміни, пов'язані з оригінальними творами (наприклад, «canon» і «non-canon»), альтернативними світами та часовими лініями (такі як «AU» та «crossover»), типами персонажів («OC» та «OOC»), стосунками між персонажами («OTP», «ship», «slash»), жанрами та стилями написання («fluff», «angst», «hurt/comfort», «lemon», «PWP»), структурою та форматом фанфіку («drabble», «one-shot», «multichapter») та термінами, пов'язаними зі спільнотою («fandom», «beta-reader»). Способи словотвору англійських термінів фанфікшену відображають різноманітні мовні процеси, що використовуються для створення нових термінів і адаптації існуючих слів. Основні методи включають композицію, аббревіацію, афіксацію, калькування, скорочення та запозичення з інших мов. Ці способи словотвору допомагають створювати терміни, що відображають специфічні явища та поняття у фанфікшені, забезпечуючи точність і ефективність комунікації серед учасників спільноти. Завдяки цьому терміни стають частиною динамічної та інноваційної мовної системи, яка відповідає потребам і розвитку фанфікшен-культури. Етимологія англійських термінів фанфікшену показує, що вони походять з різних джерел, включаючи канонічні твори, фанатську культуру, характеристики персонажів, жанрові особливості, структурні та форматні аспекти творів, а також запозичення з інших мов і культур. Ці терміни відображають інновації та адаптації в мові, що виникають у відповідь на потреби фанатських спільнот. Завдяки цим різноманітним етимологічним кореням терміни фанфікшену стають багатогранними і відображають динаміку розвитку жанру, його взаємодію з іншими культурними та мовними традиціями, а також специфічні особливості творів, створених фанатами.

Ключові слова: термін, терміносистема, семантична класифікація, етимологія, фанфікшен.

The article highlights the peculiarities of the English terminology of fan fiction. Semantic classification of fan fiction terms demonstrates how various aspects of this genre are reflected in specific terminology. The following categories are distinguished: terms related to original works (such as “canon” and “non-canon”), alternate worlds and timelines (such as “AU” and “crossover”), character types (“OC” and “OOC”), relationships between characters (“OTP”, “ship”, “slash”), genres and writing styles (“fluff”, “angst”, “hurt/comfort”, “lemon”, “PWP”), fanfic structure and format (“drabble”, “one-shot”, “multichapter”) and terms related to the community (“fandom”, “beta-reader”). The ways in which English fan fiction terms are formed reflect the various linguistic processes used to create new terms and adapt existing words. The main methods include composition, abbreviation, affixation, clipping, and borrowing from other languages. These patterns of word formation help create terms that reflect specific phenomena and concepts in fan fiction, ensuring accuracy and efficiency of communication among community members. Thanks to this, the terms become part of a dynamic and innovative language system that meets the needs and development of fan fiction culture. The etymology of English fan fiction terms shows that they come from a variety of sources, including canonical works, fan culture, personage characteristics, genre features, structural and format aspects of works, and borrowings from other languages and cultures. These terms reflect the innovations and adaptations in language that arise in response to the needs of fan communities. Thanks to these diverse etymological roots, fan fiction terms become multifaceted and reflect the dynamics of the genre's development, its interaction with other cultural and linguistic traditions, as well as the specific features of fan-made works.

Key words: term, terminological system, semantic classification, etymology, fan fiction.

Постановка проблеми. Фанфікшен вже давно став невід'ємною частиною сучасної поп-культури, тому вивчення англійської терміносистеми фанфікшен є актуальним з кількох причин, пов'язаних з культурними, лінгвістичними та соціальними аспектами. Терміносистема фанфікшену є цікавим об'єктом для лінгвістичного аналізу, оскільки вона містить безліч нових слів і фраз, що відображають інновації в мові. Англійська є глобальною мовою, тож вивчення її терміносистеми у фанфікшені дозволяє дослідити, як мова адаптується і змінюється під впливом нових культурних явищ.

Соціальний аспект містить дослідження терміносистеми фанфікшену спрямовані на пояснення того, як формуються і розвиваються онлайн-спільноти фанатів. До того ж, терміни фанфікшену можуть відображати групову ідентичність та відчуття належності до певної спільноти. Вивчення фанфікшену має також освітню цінність. Так, вивчення англійського фанфікшену може покращити навички аналізу текстів, літературного критичизму та розуміння жанрових особливостей.

У цілому, фанфікшен є глобальним явищем, тож дослідження англійської терміносистеми

дозволяє краще розуміти глобальні тенденції в культурі фанфікшену. Аналіз термінів і концепцій, що використовуються в англomовних фанфікшенах, допомагає у перекладі та адаптації цих творів для інших культур і мов. Формування терміносистеми фанфікшену важливе для дослідження цифрової культури, зокрема поведінки користувачів на платформах для обміну текстами.

Таким чином, вивчення англomовної терміносистеми фанфікшен є актуальним і корисним з різних аспектів, що включають культурні, лінгвістичні, соціальні, освітні та міжнародні перспективи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різноманітне дослідження феномену фанфікшен розпочалося в 1980-х роках, а в 1990-х роках набуло системного характеру. Пілотними розвідками у цій сфері стали роботи двої вчених: у 1992 році Х. Дженкінс опублікував свою монографію «Текстові браконьєри: телевізійні шанувальники та культура співучасті», а К. Бекон-Сміт написала працю «Підприємливі жінки: телевізійний фандом і створення популярного міфу». Генрі Дженкінс визначив фанфікшен як культуру «текстових браконьєрів», які несуть значення та образи канонічних творів для створення величезної кількості інших текстів різного типу та статусу [10].

Досить часто перші дослідження фанфіків розглядали це явище з гендерної точки зору, оскільки, як вважалося, практика фанфіку переважно жіноча. Найпоширенішим джерелом для дослідження фанфіків були фандомні матеріали з популярних на той час телесеріалів. Основним фокусом дослідження фандомів були практики та цінності їх учасників, характеристики фана як особистості, а також відмінні риси культури, яку створили учасники фандомів. Переважна більшість наукових робіт про фанфіки опубліковано в країнах ЄС та США. У них, зокрема, феномен фанфіку досліджувався як феномен культури [9; 11], соціокультурний феномен [12], комплексний соціокультурний феномен [3; 4; 5], спеціальний літературний твір [6; 7]. Проте, як бачимо, у даному переліку бракує лінгвістичного фокусу дослідження, що увиразнює актуальність нашої статті.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у аналізі терміносистеми англomовного фанфікшену. Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання: 1) розглянути теоретичне підґрунтя дослідження; 2) виокремити мотивувальні особливості англomовних термінів фанфікшену; 3) охарактеризувати системно-структурні особливості англomовних термінів фанфікшену.

Виклад основного матеріалу. Терміносистема – це сукупність термінів певної галузі знань або діяльності, які пов'язані між собою за змістом і утворюють організовану систему. Термінологія кожної окремої галузі має свої особливості та структуру, яка допомагає систематизувати й ефективно передавати знання. Основні характеристики терміносистеми включають:

- системність (терміни об'єднані в логічно організовану систему, де кожен термін має своє місце і функцію);

- спеціалізованість (терміни використовуються в конкретній галузі знань і часто мають вузькоспеціалізовані значення);

- однозначність (терміни мають чітко визначені значення, що мінімізує можливість неоднозначного трактування);

- стандартизація (багато терміносистем піддаються стандартизації для забезпечення єдиного підходу до вживання термінів);

- динамічність (терміносистеми можуть змінюватися та оновлюватися в міру розвитку відповідної галузі знань).

Терміносистема дозволяє упорядкувати знання в певній галузі, забезпечити ефективну комунікацію між фахівцями, полегшити процес навчання та передачі знань, сприяти стандартизації та уніфікації термінів для уникнення неоднозначностей.

На нашу думку, найбільш повне визначення поняття «термін» подає українська вчена О. Селіванова у своїй термінологічній енциклопедії: «термін (від лат. terminus – межа, Terminus у давніх римлян був богом межі і межового каменя, який охороняв недоторканність земельної ділянки, установлював межу), – слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності» [1, с. 617].

Терміни зазвичай створюються шляхом метафоризації (використання знаків з одного контексту для позначення іншого), запозичення, калькування з інших мов або морфологічних методів утворення слів, часто з використанням міжнародних елементів, стандартних морфем (терміноелементів), абрєвіацій та аналогій. Між загальною мовною системою та спеціалізованою терміносистемою відбувається взаємодія, яку дослідники називають детермінологізацією (коли термін стає загальноживим словом) або термінологізацією (коли звичайне слово або сполука стають термінами). Також існує процес ретермінологізації – переміщення термінів з однієї терміносистеми в іншу зі збереженням або зміною

семантики. Терміносистеми мови є предметом вивчення лінгвістичної галузі – термінології [1].

На нашу думку, щодо напрямків дослідження термінів, можна виділити три різних підходи у розвитку теорії терміна і термінології. Перший напрямок виокремлює термін як «особливу одиницю», знак спеціальної семіотичної системи, що виходить за межі мови. Другий напрямок розглядає термін у рамках загальнолітературної мови як слово з усіма характеристиками слова як лексичної одиниці, не маючи особливих відмінностей у формі або змісті. Третій напрямок базується на системно-структурному та функціональному підході до аналізу та класифікації мовних одиниць, де термін (будь то просте слово, складне слово чи словосполучення) визначається в рамках загальнонаціональної мови, враховуючи його функцію як мовного засобу номінації спеціального значення в системі понять науки, техніки та інших сфер професійної діяльності. На нашу думку, саме третій підхід є найбільш повним та відкриває широкі можливості для всебічного вивчення певної терміносистеми [2].

Отже, терміносистема є важливим інструментом для організації та розвитку будь-якої галузі знань, включаючи такі специфічні області, як фанфікшен. Насамперед розглянемо критерії семантичної класифікації аналізованих термінів. Виокремлюємо наступні різновиди:

Терміни, пов'язані з оригінальними творами

– Canon – оригінальний сюжет, події та персонажі, створені авторами офіційних творів.

– Non-canon – події або стосунки, які не є частиною офіційного сюжету.

Терміни, пов'язані з альтернативними світами та часовими лініями

– AU (Alternate Universe) – альтернативний всесвіт, де події та персонажі відрізняються від канону.

– Crossover – історія, яка поєднує елементи двох або більше різних канонів.

Терміни, що описують типи персонажів

– OC (Original Character) – оригінальний персонаж, створений автором фанфіку.

– OOC (Out of Character) – поведінка персонажа, яка не відповідає його канонічному образу.

Терміни, що описують стосунки між персонажами

– OTP (One True Pairing) – улюблена пара фанатів у конкретному фандомі.

– Ship – стосунки між двома персонажами, які підтримують фанати.

– Slash – романтичні або сексуальні стосунки між персонажами однієї статі.

Терміни, що описують жанри та стилі написання

– Fluff – легка, мила, безконфліктна історія.

– Angst – історія, сповнена страждань, емоційної напруги та конфліктів.

– Hurt/Comfort – жанр, де один персонаж переживає біль або труднощі, а інший його підтримує.

– PWP (Plot? What Plot?) – історія без значного сюжету, зазвичай зосереджена на сексуальних сценах.

Терміни, пов'язані зі структурою та форматом фанфіку

– Drabble – дуже короткий фанфікшен, зазвичай близько 100 слів.

– One-shot – фанфікшен, що складається з однієї завершені історії.

– Multichapter – фанфікшен, що складається з кількох розділів.

Терміни, пов'язані з фанатською спільнотою

– Fandom – спільнота фанатів певного медіа.

– Beta-reader – людина, яка перевіряє та редагує фанфікшен перед його публікацією.

Перейдемо до розгляду основних способів словотвору. Проведений аналіз показав, що у термінології фанфікшену використовуються різноманітні методи словотвору, які допомагають створювати нові терміни та адаптувати існуючі. Основні методи словотвору включають:

Композиція (Compounding), яка передбачає поєднання двох або більше слів для створення нового терміну, наприклад, fanfiction: «fan» (фанат) + «fiction» (художня література).

Абревіація (Abbreviation), яка використовує скорочення слів або фраз. AU є скороченням від «Alternate Universe»; OTP – скорочення від «One True Pairing», OOC – скорочення від «Out of Character», OC – скорочення від «Original Character».

Афіксація (Affixation). Цей метод включає додавання префіксів або суфіксів до основи слова, наприклад, fandom: основа «fan» + суфікс «-dom».

Калькування (Calquing) передбачає переклад або адаптацію термінів з інших мов. Наприклад, lemon – японський термін, що означає еротичний зміст, запозичений в англійську фанфікшн-культуру.

Скорочення (Clipping) Зменшення слова шляхом відсічення частини, наприклад, fluff є скороченням від «fluffy» (пухнастий, легкий), ship – скорочення від «relationship» (відносини), використовується для позначення улюблених пар.

Запозичення (Borrowing) передбачає запозичення слів з інших мов або культур. Так, canon має латинське походження, що означає «правило»

або «стандарт», адаптоване для опису оригінального твору.

Зазначені методи допомагають створювати нові терміни та адаптувати існуючі, що відображає динамічність та інноваційність фанфікшн-культури.

Висновки. Семантична класифікація термінів фанфікшен демонструє, як різноманітні аспекти цього жанру відображаються у специфічній термінології. Терміни фанфікшену можна поділити на кілька основних категорій, які включають терміни, пов'язані з оригінальними творами (наприклад, «canon» і «non-canon»), альтернативними світами та часовими лініями (такі як «AU» та «crossover»), типами персонажів («OC» та «OOC»), стосунками між персонажами («OTP», «ship», «slash»), жанрами та стилями написання («fluff», «angst», «hurt/comfort», «lemon», «PWP»), структурою та форматом фанфіку («drabble», «one-shot», «multichapter») та термінами, пов'язаними зі спільнотою («fandom», «beta-reader»). Ця класифікація допомагає систематизувати терміни, полегшуючи розуміння їх значення та використання у контексті фанфікшену, а також підкреслює багатогранність та специфічність цього жанру як важливої частини сучасної поп-культури та цифрової культури.

Способи словотвору англomовних термінів фанфікшену відображають різноманітні мовні процеси, що використовуються для створення

нових термінів і адаптації існуючих слів. Основні методи включають композицію, абрєвіацію, афіксацію, калькування, скорочення, використання фразеологічних одиниць та запозичення з інших мов. Ці способи словотвору допомагають створювати терміни, що відображають специфічні явища та поняття у фанфікшені, забезпечуючи точність і ефективність комунікації серед учасників спільноти. Завдяки цьому терміни стають частиною динамічної та інноваційної мовної системи, яка відповідає потребам і розвитку фанфікшен-культури.

Етимологія англійських термінів фанфікшену показує, що вони походять з різних джерел, включаючи канонічні твори, фанатську культуру, характеристики персонажів, жанрові особливості, структурні та форматні аспекти творів, а також запозичення з інших мов і культур. Ці терміни відображають інновації та адаптації в мові, що виникають у відповідь на потреби фанатських спільнот. Завдяки цим різноманітним етимологічним кореням терміни фанфікшену стають багатогранними і відображають динаміку розвитку жанру, його взаємодію з іншими культурними та мовними традиціями, а також специфічні особливості творів, створених фанатами.

Перспективу цього дослідження вбачаємо в аналізі функціонування зазначених термінів в межах англomовних платформ фанфікшен.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Д'яков С. А., Кияк Е. Р., Куделько, З. Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ, Академія. 2000. 199 с.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля – К., 2006. 716 с.
3. Black R. W. Access and Affiliation : The Literacy and Composition Practices of English-Language Learners in an Online Fanfiction Community. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. 2005. Vol. 49 (2). P. 118–128.
4. Bronwen T. What Is Fanfiction and Why Are People Saying Such Nice Things about It? *Story Worlds : A Journal of Narrative Studies*. 2011. Vol. 3. P. 1–24.
5. Busse K., Hellekson K. *Work in Progress. Fan Fiction And Fan Communities in the Age of the Internet*. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 5–32.
6. Derecho A. Archontic literature : A definition, a history and several theories of fan fiction. *Fan fiction and fan communities in the age of the Internet*. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 61–78.
7. Driscoll C. One true pairing : the romance of pornography and the pornography of romance. *Fan fiction and fan communities in the age of the Internet*. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 79–98.
8. Fanfiction. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fan_fiction (дата звернення: 10.05.2024).
9. Fiske J. The cultural economy of fandom. *The adoring audience. Fan culture and popular media*. London : Routledge, 1992. P. 30–49.
10. Jenkins H. *Textual poachers: Television fans and participatory culture*. London: Routledge, 1992. 424 p.
11. Grossberg L. The affective sensibility of fandom. *The adoring audience. Fan culture and popular media*. London : Routledge, 1992. P. 50–65.
12. Pugh S. The democratic genre. *Fan fiction in a literary context / S. Pugh*. Brigend, UK : Seren Books, 2005. 282 p.
13. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 12.05.2024).
14. Collins dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com> (дата звернення: 12.05.2024).
15. Oxford dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> (дата звернення: 12.05.2024).
16. Webster's dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 12.05.2024).

PRAGMA-COMMUNICATIVE ASPECT OF THE OLEKSANDR USYK VS TYSON FURY FIGHTING DISCOURSE, 05.18.24, RIYADH, SAUDI ARABIA**ПРАГМА-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ДИСКУРСУ БОЮ ОЛЕКСАНДРА УСИКА ПРОТИ ТАЙСОНА Ф'ЮРІ, 18.05.24, РІЯД, САУДОВСЬКА АРАВІЯ****Turshukova N.H.,***orcid.org/0000-0002-2275-1396**Candidate of Philological Sciences,**Associate professor at the English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*

The following work deals with the pragma-communicative features of the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia. It is stated that the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, is a type of sport discourse – boxing one. It stressed that the given discourse is a complex phenomenon of language usage for social practices with pragma-communicative purposes of its participants. It is underlined that the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, has features of the institutional, mass media, advertising, ideological, entertaining discourses. It is pointed out that structurally the given discourse consists of 3 phases: pre-fighting, fighting itself and after-fighting. It is stated that the main pragma-communicative purposes of the given discourse are: to get victory and become the absolute world heavyweight champion with 4 belts: IBF, WBA, WBC, WBO, to propagate some ideas, to popularize sports, boxing, sport clubs, styles of living, to popularize countries punchers represent, to advertise and promote some products, services, and brands, to make spectacular show for audience. It is stated that Tyson Fury used insulting and making fears strategy and tactics to demoralize Oleksandr Usyk, his team and fans, to make panic among rivals and thus bring victory, while Oleksandr Usyk and his team used strategy and tactics of peace and balance, as well as strategy and tactics of professionalism and inventiveness, which were more effective in given discourse and finished in the Oleksandr Usyk and his team victory over Tyson Fury and his team. It is proved that Tyson Fury and Oleksandr Usyk used images for discourse realization. Oleksandr Usyk used image of the Ukrainian Cossack chieftain provoking motivation of himself and of his people to win a personal victory over Tyson Fury, as well as national Victory over the fascist russia, while Tyson Fury used the image of a cool boy, able to make insults, to be narcissistic, disrespectful and arrogant for self-promoting. It is stressed the Ukrainian national values based on the Christian ideology of love won victory over the values of the immoral society, which is similar to the universal victory of good over evil. It is obvious that strategy and tactics used by Oleksandr Usyk and his team were more effective than strategy and tactics used by Tyson Fury and his team and finished in a convincing victory of Oleksandr Usyk over Tyson Fury. Victory of Oleksandr Usyk and his team over Tyson Fury and his team, successful popularization of Ukraine, its values, culture and traditions during the discourse realization are considered to be contribution to the common national Ukrainian Victory over fascist russia.

Key words: sport discourse, boxing discourse, institutional discourse, mass media discourse, advertising discourse, ideological discourse, entertaining discourse.

Подана робота присвячена розгляду прагма-комунікативних особливостей дискурсу бою Олександра Усика проти Тайсона Ф'юрі, 18.05.24, Ер-Ріяд, Саудівська Аравія. Зазначено, що дискурс бою Олександр Усик – Тайсон Ф'юрі, 18.05.24, Ер-Ріяд, Саудівська Аравія, є різновидом спортивного дискурсу – дискурсу боксу. Підкреслено, що даний дискурс є комплексним явищем використання мови для соціальних практик з урахуванням прагма-комунікативних цілей його учасників. Зазначено, що дискурс бою Олександр Усик – Тайсон Ф'юрі, 18.05.24, Ер-Ріяд, Саудівська Аравія, має ознаки інституційного, медійного, рекламного, ідеологічного, розважального дискурсів. Підкреслено, що структурно даний дискурс складається з 3 фаз: передбою, власне бою та післябою. Встановлено, що основними прагма-комунікативними цілями даного дискурсу є: здобути перемогу та стати абсолютним чемпіоном світу у важкій вазі з 4 поясами: IBF, WBA, WBC, WBO, пропагувати певні ідеї, популяризувати спорт, бокс, спортивні клуби, стилі життя, популяризувати країни, які представляють боксери, рекламувати та просувати деякі продукти, послуги та бренди, створювати видовищне шоу для глядачів. Зазначено, що Тайсон Ф'юрі використовував стратегію і тактику образ і страхів для деморалізації Олександра Усика, його команди і вболівальників з метою викликати паніку серед суперників і таким чином досягти перемоги, тоді як Олександр Усик і його команда використовували стратегію і тактику спокою і рівноваги, як також стратегію і тактику професіоналізму та винахідливості, які були більш ефективними в даному дискурсі та завершилися перемогою Олександра Усика та його команди над Тайсоном Ф'юрі та його командою. Доведено, що Тайсон Ф'юрі та Олександр Усик використовували певні образи для реалізації дискурсу. Олександр Усик використовував образ українського козацького отамана, мотивуючи себе та свій народ на здобуття особистої перемоги над Тайсоном Ф'юрі, а також на здобуття національної перемоги над фашистською росією, тоді як Тайсон Ф'юрі використав образ крутого хлопця, здатного ображати, бути самозакоханим, неповажним і зарозумілим з метою просування себе та саморекламувати. Наголошено, що українські національні цінності, засновані на християнській ідеології любові, перемогли цінності аморального суспільства, що можна вважати подібним до загальнолюдської перемоги добра над злом. Вочевидь, що стратегія і тактики Олександра Усика і його команди були більш ефективними, ніж стратегія і тактики Тайсона Ф'юрі і його команди, і завершилися переконливою перемогою Олександра Усика над Тайсоном Ф'юрі. Перемога Олександра Усика та його команди над Тайсоном Ф'юрі та його командою, успішна популяризація України, її цінностей, культури та тра-

дицій під час реалізації дискурсу вважаються внеском у загальнонаціональну Перемогу України над фашистською росією.

Ключові слова: спортивний дискурс, дискурс боксу, інституційний дискурс, медійний дискурс, рекламний дискурс, ідеологічний дискурс, розважальний дискурс.

Problem statement. Sport is considered to be part of social life with its prototype of game and competition [4]. Sport activity as social practice is considered to be complex phenomenon with the variety of sport kinds, of sport clubs and schools, sport movements, organizations and unities, with the variety of sport teams and individuals. Sport activity as complex phenomenon presupposes competition between 2 competitors to win a victory over rival, where competitors have their supporters, their fans. So, any sport discourse as a phenomenon of language usage for social practices with the pragma-communicative purposes of its participants is a fight of 2 competitors, of their fans to receive victory over rival. The Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, belongs to a sport discourse of boxing, having its pragma-communicative purposes, which need investigation. Given discourse investigation is acute and actual in terms of the Ukraine struggling against the fascist russia, while any Ukrainian people achievement is a contribution to common national Ukrainian Victory.

Literature review. Sport discourse as phenomenon of social practices in the sphere of sports with its proto-type of game and competition has received great investigation and scientific analysis from different angles of research [4; 5; 6; 11]. The given work is an attempt to make its contribution to the Discourse Analysis, Critical Discourse Analysis and Linguistics of Text.

The aim of the paper is to investigate the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, with emphasis on its pragma-communicative purposes, using several methods of scientific research such as pure sampling method, comparative method, method of simple calculation, discourse analysis method.

The material of the work. The article deals with the problems of the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse and its pragma-communicative features. It is known that boxing match between Oleksandr Usyk (Ukraine) and Tyson Fury (UK) took place on the 18th of May at Kingdom Arena, Riyadh, Saudi Arabia, with the result of Oleksandr Usyk's victory over Fury by split-decision and his becoming the undisputed champion with the collection of the world range of IBF, WBA, WBC, WBO belts.

In the given article the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, is considered to be a certain type of sport

discourse, boxing discourse, which has features of the institutional, mass media, advertising, ideological, entertaining discourses, which in unity make it a unique socio-cultural phenomenon of language usage for the pragma-communicative purposes of its participants with emphasis on their social, national, religious, sexual, professional, gender and other peculiarities and orientations.

Being a type of sport discourse, boxing discourse, the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, is aimed to define and nominate the world boxing champion with the collection of the world range of the IBF, WBA, WBC, WBO belts.

As institutional discourse, the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, is organized according to the norms and rules of the Unified Rules of Boxing, adopted by the Association of Boxing Commissions on the August 25, 2001 [12].

As mass media discourse, the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, is considered to be a mass media discourse of the international or even global level, the material of which is published in press, broadcasted by TV, radio, internet.

Being ideological discourse, the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, presupposes to propagate some ideas, some values, style of life. So, Oleksandr Usyk identifies himself as Christian of the Orthodox Church, as Ukrainian, as Cossack, descendant of Kiev Rus. His tolerance, patience, respect and love to people, his braveness and endurance, his creativity and inventiveness are able to demonstrate the Christian and Ukrainian national values in action. Tyson Fury identifies himself as Gypsy King with his behavior opposite to Oleksandr Usyk's behavior: disrespect to people, insulting and self-glorifying, narcissism and arrogance, qualities which are associated with immorality.

Two systems of individual values, of Oleksandr Usyk vs Tyson Fury, are given in opposition, identifying the fight of good and evil with a clear victory of good. Demonstration and propaganda of the Christian and national Ukrainian values are acute and urgent in terms of international and global support to Ukraine, which identifies good, in its struggling with the fascist, terroristic russia, which identifies evil. Symbolically, victory of Oleksandr Usyk over

Tyson Fury is correlated to the universal truth of the good victory over evil, and thus of the Ukraine victory over the fascist, terroristic Russia in future.

Moreover, victory of Oleksandr Usyk over Tyson Fury is symbolic in terms of Ukrainian national character. The values of freedom, respect to people, courage and braveness, patience and power of will, love and dedication for people, based on the Christian ideology, are the main values of the Ukrainian previous, modern and (we hope) future generations and may be the example for other nations and nationalities.

As advertising discourse, the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, plays the role to advertise some services and products, to popularize the punchers' countries, sports, boxing, sport clubs, organizations.

Thus, the Ukrainian anthem, the Ukrainian national emblem and flag within the team and fans clothes; the national flag with the name of the special purposes unit of the Main Intelligence Directorate of the Ukraine Defense Ministry "Kabul 9" [2], which was created at the beginning of the Russian invasion by veterans of the Ukrainian special services and the Armed Forces; the clothes of Oleksandr Usyk from the Ukrainian brand "Damirli" [3] in a form of vyshivanka and Crimea tatars' clothes, used him during the press conferences; the Ukrainian chieftain image choice and the Ukrainian song "Be patient, Cossack" with lyrics by Olexandr Usyk and music by Drevo for the fighting show [3]; the choice of the Ukrainian song «Drum» by Artem Pyvovarov and the mysterious Klavdia Petrivna for the press conference of the face-off (stand-off) and punchers weighting before the battle; the advertising of the football club of Polissy (FC Polissy) as an element of Usyk's clothes – were able not only to get fun to the audience worldwide, but to pay attention to Ukraine, its people, to popularize Ukrainian culture and traditions, Ukrainian music and songs, Ukrainian sports and boxing, to advertise Ukrainian brands of music and clothes, to promote the Ukrainian sport club.

Such effective marketing and advertising campaign with the Ukraine popularization is especially urgent and acute in terms of the Ukraine fight against Russian federation for the country independence and sovereignty. In such way Oleksandr Usyk and his team made their contribution to the Victory over fascist Russia.

Being entertaining discourse, the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, is considered to be a show, oriented on the audience to get fun of the given competition. Thus, show orientation correlates with sportsmen

images: Oleksandr Usyk's image of the Ukrainian Cossack and Tyson Fury's image of a cool boy were used to entertain audience. Image choice and its realization is made by sportsmen deliberately.

Oleksandr Usyk used image of the Ukrainian Cossack chieftain during the fight show to identify himself with the brave generation of the Ukrainian Cossacks, the brave fighters for justice and independence, against evil and its forces, brave defenders of women, children and elder persons. The image of the Ukrainian Cossack chieftain by Oleksandr Usyk was reinforced by the Ukrainian song "Be patient, Cossack" with lyrics of Olexandr Usyk, motivating the sportsman for victory over Fury, provoking the same motivation for the Ukrainian people to struggle and gain victory over the fascist Russia.

The image of the Ukrainian Cossack chieftain by Olexandr Usyk was reinforced by the allusion usage in a form of sportsman address to his father during his first minutes after the fight victory over Fury, similar to the address of Ostap to his father Taras Bulba at the moment of his execution on a cross by Polish men, similar to Jesus Christ address to His Father God at the moment of his execution on a cross by Israelites:

Father, do you hear me! We did it. We did it [1].

Tyson Fury's ring image of a cool boy was reinforced by the songs of Bonnie Tyler's «I Need a Hero» and of Barry White's «My Everything», which motivated him and his fans for the victory over Usyk:

With the Gypsy King wearing a backwards cap and a sleeveless jacket, Barry White's "My Everything" blared out at Kingdom Arena. Fury looked as cool as a cucumber as he began to amble towards the ring. When enough of "My Everything" had played, the medley moved on Bonnie Tyler's "I Need a Hero" [7].

Tyson Fury's ring image of a cool boy was reinforced by using him insulting phrases, words of taboos, warnings to Olexandr Usyk and his team during the press-conferences, weight-in and stand-off before the battle:

I'm ready to rock and roll," Fury (34-0-1, 24 KOs), 35, said. "Fireworks tomorrow night. I'm going to knock that f-er spark out. I'm coming for his heart. That's what I'm coming for. F-his belts. I'm coming for his f-ing heart" [9].

Using the strategic behavior of insulting and even elements of fighting with rival team members, Tyson Fury tried to demoralize Oleksandr Usyk and his team, to make them afraid of him, as fears are able to make panic among rivals and thus bring victory:

"Don't be afraid," Usyk (21-0, 14 KOs), 37 said he told Fury, during their faceoff. "I will not leave you alone tomorrow." Usyk said. Fury played his usual mind games throughout the promotion. But

Usyk was unbothered by them the theatrics. Tyson Fury dad John Fury head butted a member of Usyk team earlier in the week. The head butt resulted in a gash in Fury's forehead [9].

But effective tactics of peace and balance by Oleksandr Usyk and his team with successful fighting in ring made it possible to win victory over Tyson Fury.

As for its structure, the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, consists of 3 main phases: 1) pre-fighting; 2) the fighting itself; 3) after-fighting.

The pre-fighting phase presupposes the preparation to the fight itself: making negotiations and agreement between punchers and their teams, making preparations for sport event, sportsmen training in sport camps.

The fighting itself consists of: a) the pre-battle actions of face-off (stand-off) and weighting of punchers before the battle; b) the battle between 2 competitors to win the victory within the 12 rounds competition.

Thus, during the pre-battle actions Tyson Fury refused to stare into the eyes of Oleksandr Usyk on Thursday night in a tense stand-off before the battle for the undisputed title on Saturday [8] and Tyson Fury dad John Fury butted a member of Usyk team during the weight-in [9].

After-fighting phase presupposes: a) competition analyses, results discussions by the competitors themselves during the press conferences, by sport analysts, specialists, boxing punchers, fans, ordinary people, engaged in this discourse and b) future plans drawing:

1. *The 'Gypsy King' was saved by the bell in the ninth round having survived a standing eight count forced by a furious assault from Usyk, who added the WBC belt to his WBA, IBF and WBO titles* [7].

2. *"Fury was boxing like he won the fight", Lewis said on DAZN. "No boxer can judge and say they won the fight. Every time a round was close they should look at it like a loss"* 10].

3. *Tyson Fury adamant he won his fight with Oleksandr Usyk, saying he has the "same answer" having "watched the fight back lots of times"; The 'Gypsy King' is preparing for a rematch with the Ukrainian on December 21* [7].

Thus, "the second fight" or rematch was proposed to Oleksandr Usyk by Tyson Fury on October, 2024, later on December, 21, 2024, is considered to be future plans of the given discourse.

Summing up the material, it's important to stress that the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fight-

ing discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, is a certain type of sport discourse, boxing discourse, having features of the institutional, mass media, advertising, ideological, entertaining discourses, having its 3-phases structure, is considered to be a complex phenomenon, which needs complex investigation.

3. Conclusions. Making conclusions of the given scientific research, we can state that the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, is a complex phenomenon of language usage for social practices with pragmatic-communicative purposes of its participants. Being a certain type of sport discourse – boxing discourse, the Oleksandr Usyk vs Tyson Fury fighting discourse, 05.18.24, Riyadh, Saudi Arabia, has features of the institutional, mass media, advertising, ideological, entertaining discourses. The given discourse is aimed at getting victory and becoming the absolute world heavyweight champion with 4 belts: IBF, WBA, WBC, WBO, aimed at propaganda of some ideas, at popularization of sports, boxing, of sport clubs, some styles of living, it is aimed at popularization of countries the punchers represent, at advertising of some products, services, brands, at making spectacular show for audience.

Tyson Fury used insulting and making fears strategy and tactics to demoralize Oleksandr Usyk, his team and fans, to make panic among rivals and thus bring victory, while Oleksandr Usyk and his team used strategy and tactics of peace and balance, as well as strategy and tactics of professionalism and inventiveness. Strategy and tactics used by Oleksandr Usyk and his team were more effective and finished in the Oleksandr Usyk and his team victory over Tyson Fury and his team.

Tyson Fury's and Oleksandr Usyk's fighting presupposes image making and its realization. Thus, Oleksandr Usyk used image of the Ukrainian Cossack chieftain provoking motivation for himself to win a personal victory over Tyson Fury and for the Ukrainian people to get national Victory over the fascist russia, while Tyson Fury created image of a cool boy, able to make insults, to be narcissistic, disrespectful and arrogant. Strategy and tactics used by Oleksandr Usyk and his team were more effective than strategy and tactics used by Tyson Fury and his team and finished in a convincing victory of Oleksandr Usyk over Tyson Fury.

As complex phenomenon, the given discourse requires further investigations using different approaches. Strategies and tactics investigation of both competitors is considered to be prospective.

REFERENCES:

1. Боже мій! Усик перемагає Фюрі і плаче: батько, ми це зробили! ЗСУ, Це—наша перемога. Я—чемпіон світу! Rostyslove Production. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9iVugyOjILc&t=6s>
2. Кабул 9. Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%B1%D1%83%D0%BB_9
3. Касій М. Усик з'явився на пресконференції під пісню Пивоварова «Барабан». 24show. 17.05.24. URL: https://show.24tv.ua/oleksandr-usik-viyshov-publiku-pid-pisnyu-pivovarova-baraban_n2557176
4. Соїна І. Sports discourse of modern linguistic culture. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 59. Том 3. 2023. С. 119–124. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-18>
5. Caldwell D., Walsh J., Elaine W. Vine, Jureidini J. *The Discourse of Sport*. New York. 2016. 256 p.
6. Chovanec J. *The Discourse of Online Sportscasting*. Masaryk University. Brno. 2018. 303 p.
7. Fermie E. White noise. Tyson Fury's ring walk vs Oleksandr Usyk stuns fans as they say 'Barry White and Bonnie Tyler was NOT on my bingo card'. *The Sun*. 05.18.24. URL: <https://www.thesun.co.uk/sport/27999945/tyson-fury-ring-walk-oleksandr-usyk/>
8. Gareth A. D. Tyson Fury refuses to stare down Oleksandr Usyk before heavyweight unification clash. *Telegraph*. May, 16. 2024. URL: <https://www.telegraph.co.uk/boxing/2024/05/16/tyson-fury-refuses-to-stare-down-oleksandr-usyk/>
9. LaMar. Tyson Fury And Oleksandr Usyk Weight-In. *Dice City Sports*. 05.18.24. URL: <https://dicecitysports.com/2024/05/18/tyson-fury-and-oleksandr-usyk-weight-in/>
10. Lewis L. Fury was boxing like he had won the fight – Lewis. *BBC. Sport*. May, 19. 2024. URL: <https://www.bbc.com/sport/boxing/articles/cnll2q0y9lxo>
11. Mauro M. Media Discourse, Sport and the Nation. *Narratives and Counter-Narratives in the Digital Age. Media, Culture and Society*. 2020. P. 1–20.
12. Unified Rules of Boxing. URL: <https://www.abcboxing.com/unified-rules-boxing/>

STRATEGIES OF POSITIVE AND NEGATIVE POLITENESS IN ACADEMIC DISCOURSE

СТРАТЕГІЇ ПОЗИТИВНОЇ ТА НЕГАТИВНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ В АКАДЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Fabian M.P.,

orcid.org/0000-0002-3351-1275

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of English Philology
Uzhhorod National University*

The article examines the essential role of politeness strategies in academic communication, emphasizing the necessity of effective interaction for knowledge dissemination and professional collaboration. Managing the complex social interactions in academic settings requires a balanced use of positive and negative politeness strategies to maintain professionalism and mitigate conflicts. The paper addresses a significant gap in understanding how these strategies are employed in academic discourse and their impact on interactions. This gap hinders academics' ability to optimize communication for productive exchanges. Therefore, it is crucial to investigate these strategies to enhance scholarly communication and support academic community cohesion and productivity.

The author reviews research over the last years, emphasizing the increasing focus on academic discourse. The formality, precision, and specific genres characteristic of academic discourse are shaped by the linguistic personality of the speaker or writer, influenced by cultural and cognitive factors. Key studies and theoretical frameworks are discussed to illustrate the dynamic and interdisciplinary nature of academic discourse.

The research integrates interdisciplinary perspectives from pragmatics and sociolinguistics, with Brown and Levinson's politeness theory serving as a foundational framework. Positive politeness strategies, such as establishing common ground, giving reasons, and using humor, are shown to foster rapport and cooperation. Negative politeness strategies, such as hedging, minimizing imposition, and apologizing, help respect the addressee's autonomy and mitigate imposition.

Politeness strategies in academic discourse are essential for maintaining respectful and constructive interactions, managing face-threatening acts, and facilitating effective communication. The findings emphasize the importance of these strategies in enhancing scholarly exchanges and promoting a harmonious academic environment. This comprehensive examination of politeness strategies provides valuable perspectives on optimizing academic communication, thereby contributing to a more productive and cohesive academic community.

Key words: politeness strategies, positive politeness, negative politeness, academic discourse, communication.

У статті розглядається важлива роль стратегій ввічливості в академічній комунікації, підкреслюється необхідність ефективної взаємодії для поширення знань та професійної співпраці. Управління складними соціальними інтеракціями в академічному середовищі вимагає збалансованого використання позитивних і негативних стратегій ввічливості для підтримання професіоналізму та пом'якшення конфліктів. Стаття торкається суттєвої прогалини в розумінні того, як ці стратегії застосовуються в академічному дискурсі та їхнього впливу на професійну взаємодію. Ця прогалина заважає науковцям оптимізувати комунікацію для продуктивного обміну думками. Тому вкрай важливо дослідити зазначені стратегії для покращення наукової комунікації та підтримки згуртованості й продуктивності академічної спільноти.

Автор аналізує сучасні дослідження, наголошуючи на посиленні уваги до академічного дискурсу. Формальність, точність і специфічні жанри, характерні для академічного дискурсу, формуються мовною особистістю мовця чи автора академічних текстів під впливом культурних і когнітивних чинників. Обговорюються ключові дослідження і теоретичні засади, які ілюструють динамічну та міждисциплінарну природу академічного дискурсу.

Дослідження поєднує міждисциплінарні перспективи прагматики та соціолінгвістики, а теорія ввічливості Брауна та Левінсона слугує фундаментальною основою праці. Доведено, що стратегії позитивної ввічливості, такі як встановлення спільного ґрунту, пояснення причин і використання гумору, сприяють порозумінню і співпраці. Негативні стратегії ввічливості, такі як хеджінг, мінімізація нав'язування та вибачення, сприяють повазі до автономії адресата та пом'якшують нав'язування думки співрозмовнику.

Стратегії ввічливості в академічному дискурсі є важливими для забезпечення шанобливої та конструктивної взаємодії, управління ситуаціями, що загрожують репутації, та сприяння ефективній комунікації. Результати дослідження підкреслюють важливість цих стратегій для розширення наукових обмінів і сприяння гармонійному академічному середовищу. Це комплексне дослідження стратегій ввічливості відкриває цінні перспективи для оптимізації академічної комунікації, сприяючи тим самим створенню більш продуктивної та згуртованої академічної спільноти.

Ключові слова: стратегії ввічливості, позитивна ввічливість, негативна ввічливість, академічний дискурс, комунікація.

Problem statement. In academic discourse, dissemination and advancement of knowledge. effective communication is essential for the However, managing the intricate social interactions

inherent in academic settings often requires the use of politeness strategies to maintain professionalism, foster collaboration, and mitigate potential conflicts. Despite the critical role of these strategies, there is a lack of comprehensive understanding of how positive and negative politeness are employed and their impact on academic interactions. This gap in knowledge hampers the ability of academics to optimize their communication for more productive and harmonious exchanges. Therefore, it is crucial to investigate the specific strategies of positive and negative politeness in academic discourse to enhance the effectiveness of scholarly communication and support the academic community's overall cohesion and productivity.

Analysis of recent research and publications.

Over the past fifteen years, there has been a significant increase in the volume of research on academic discourse and the variety of approaches used to study it across different fields. Academic discourse, as a form of language for specific purposes, is characterized by formality, precision, and use of particular genres [9]. It is a key tool in the construction of knowledge and disciplinary communities [7], and is influenced by the linguistic personality of the speaker or writer. This personality is shaped by the unique features of the academic discourse, such as the use of explanation, definition, comparison, and other analytical or logical modes of experience [4]. Scholars view academic discourse as a dynamic entity with linguistic, non-linguistic, and cognitive features, emphasizing the role of cognitive mechanisms in shaping discourse [5].

Setting objectives. To address the problem of understanding and optimizing politeness strategies in academic discourse, the following objectives are set: to analyze and categorize various positive politeness strategies used in academic discourse to understand how they contribute to fostering a collaborative and respectful environment; to examine and classify the negative politeness strategies employed in academic settings to see how they help maintain professionalism and minimize conflicts; to assess the effectiveness of these politeness strategies in enhancing communication, reducing misunderstandings, and promoting productive academic interactions. For this research, the academic discourse within the COCA Corpus was analyzed to investigate the use of positive and negative politeness strategies. The corpus includes academic articles, essays, research papers, conference proceedings, and other scholarly texts, reflecting the formal and specialized language typical of academic communication.

Presentation of the main findings. Politeness is an interdisciplinary subject that lies between

pragmatics and sociolinguistics. Crystal highlights this interdisciplinarity by defining politeness as a term that refers to linguistic features tied to social behavior norms [2, p. 293]. Brown & Levinson distinguish between two types of politeness: negative politeness, which is the essence of respectful behavior, and positive politeness, which is central to typical and joking behavior [1, p. 129].

Brown and Levinson's politeness theory holds significant prominence in contemporary research and serves as a foundational framework for further development. Central to this theory is the assumption regarding the fundamentally rational and efficient nature of communication, aligning with Grice's Co-operative Principle (CP). Within this framework, the CP functions as the default principle guiding verbal interaction, only deviating with reason. Politeness, therefore, emerges as a principle motivating deviations from the most efficient communicative approach, serving as a significant factor in flouting the maxims of CP. The term "major" appropriately acknowledges the variety of motives for such deviations, as noted by Brown and Levinson [1, p. 95], including the desire to avoid responsibility.

However, unlike CP, politeness lacks an immutable status as a principle and cannot be assumed as the underlying presumption guiding interactions. In this regard, Brown and Levinson challenge Leech's perspective, which posits that both CP and PP (Politeness Principle) are fundamentally coordinated [8, p. 80]. They emphasize that politeness must be overtly expressed and transparently manifested. To support this assertion, they draw upon Goffman's concept of a 'virtual offence' [6, p. 33], suggesting that the failure to convey politeness will not merely be perceived as its absence but rather as the presence of an aggressive attitude in inverse. This notion contrasts with CP, implying that one does not automatically assume an utterance to be polite, contrary to its surface meaning.

A fundamental concept in politeness is the notion of face, which pertains to self-image, self-esteem, and respect within the community. According to Brown and Levinson, people are driven by two main desires: (a) the wish to be free from imposition, known as negative politeness, and (b) the desire to be appreciated, termed positive politeness [1]. Negative face concerns the basic human need for autonomy, freedom from imposition, and the right to personal space. To respect someone's negative face, one should minimize intrusions into their values and actions, often using phrases like "I am sorry to bother you, but..." or "Would you mind...". Positive face, in contrast, involves the desire for acceptance

and respect. Maintaining someone's positive face involves affirming their self-esteem and self-image, using compliments and supportive expressions such as "I just love your new look" or "Have a nice day".

Brown and Levinson draw on Goffman's concept of face, acknowledging its connection to the idiom "to lose face". This link suggests that interlocutors are conscious of the potential threat to their face in interactions and recognize their mutual dependence in maintaining face. Face-threatening acts (FTA), as described by Sukmawan, encompass a range of negative and positive expressions that can challenge or threaten an individual's self-image [10]. These include orders, suggestions, criticism, and insults, among others.

Importantly, Brown and Levinson consider both aspects of face as fundamental desires. The emphasis on these in communication is seen as having a rational basis in practical means-end reasoning. Regarding face wants, this suggests that to have one's desires respected and partially fulfilled by others, one must reciprocate with the same respect and attention. However, it is noted that there is a clear limitation to the desire for acceptance and appreciation [1, p. 63]. Beyond general symbolic satisfaction of wants, individuals typically direct their positive face wants toward specific people or groups.

The concept of face, as an abstract notion that interlocutors orient themselves to, is claimed to be a universal phenomenon underlying communication in all languages. However, Brown and Levinson stress that in specific societies, it is subject to cultural specification based on particular understandings of the individual's role in society. This may involve differences in personal territory, limitations on public display, and culture-specific preconditions for extra face concerns.

In academic discourse, strategies of positive and negative politeness are used to maintain respectful and constructive interactions, manage face-threatening acts, and facilitate effective communication.

Positive politeness strategies in academic discourse are aimed at building rapport, showing solidarity, and affirming the positive face of the interlocutor. They make the addressee feel valued and respected. Academic discourse is represented by several strategies for positive politeness, which are graphically presented in Figure 2 below.

Establishing common ground demonstrates the friendship and mutual interest between the speaker and hearer. This is typically achieved through small talk, where the speaker discusses an unrelated topic for a while before focusing on the main agenda. Doing this, the speaker acknowledges and values the hearer's presence and establishes a foundation of shared understanding and rapport, for example: "*Liesl Olson's work on modernism and ordinariness can help to inform our understanding of the fragmented vision achieved in Anna of the Five Towns*" [3]. The speaker uses inclusive language (our understanding) and references specific individuals (Liesl Olson) to create a sense of shared knowledge and recognition within the academic community.

The strategy of *giving or asking for reasons* is employed when the speaker seeks to avoid appearing imposing or indifferent towards the hearer. Offering explanations for why certain actions are necessary or advisable, the speaker aims to demonstrate consideration for the hearer's perspective and interests. This approach acknowledges the autonomy and rationality of the hearer, thereby fostering a respectful and cooperative interaction, for example: "*In that process, a single variable's only missing value became the reason for a questionnaire to be*

Fig. 1. Positive Politeness Strategies in Academic Discourse

omitted from the analysis" [3]. The act of providing a reason demonstrates the speaker's commitment to transparent communication and intellectual honesty. Openly discussing the rationale behind their actions, the speaker fosters a sense of trust and mutual respect within the academic community. Additionally, by acknowledging the potential impact of the missing variable on the analysis, the speaker shows consideration for the audience's understanding and interpretation of the research findings.

To intensify the interest of the hearer, the speaker employs a politeness strategy where they exaggerate the hearer's interest in an activity. This approach suggests a mutual desire between the interlocutors. Capturing the hearer's attention with an engaging narrative, any potential threat posed by the interaction is mitigated or reduced: "*Imagine a world alive with incomprehensible objects and shimmering with an endless variety of movement and unimaginable gradations of color. Imagine a world before the "beginning was the word"*" [3]. This example demonstrates how positive politeness strategies can be used effectively in academic discourse to intensify interest, mitigate potential threats to face, and foster a cooperative interaction between speakers and hearers.

Interlocutors often use humor as a means to alleviate tension and introduce a lighthearted atmosphere into conversation. Employing jokes as a politeness strategy in academic discourse serves to establish a neutral ground and diminish the seriousness of a face-threatening act, for example: "*Now, I know what you're thinking: another talk about statistical analysis. But bear with me – I promise to make this more exciting than watching paint dry!*" [3] From a pragmatic perspective, this joke serves multiple functions. Firstly, it helps to alleviate any tension or apprehension among the audience, making the presentation more engaging and enjoyable. Secondly, acknowledging and addressing potential concerns or objections upfront, the speaker demonstrates awareness and consideration for the audience's perspective. And finally, by making a lighthearted promise to make the topic more exciting, the speaker sets a positive tone for the rest of the presentation, encouraging active participation and receptivity from the audience. This example illustrates how the use of humor as a politeness strategy can effectively enhance communication and engagement in academic discourse, which promotes a more relaxed and interactive atmosphere for both speakers and listeners.

In-group identity markers are specific symbols or language cues that denote belonging to a particular

group. These markers serve to reinforce solidarity within the group. Brown & Levinson assert that such markers play a crucial role in establishing a shared understanding and mutual affiliation between interlocutors, thereby mitigating any potential threats to face caused by an utterance [1], e.g.: "*And the writer must be confident enough in his or her own imaging ability to stop when it's time to stop, because as we all know, the joy of reading novels, which no movie can equal, is the joy of seeing in the mind, feeling the fantasy flower in the way that is unique to each individual reader*" [3]. The phrase "as we all know" reveals a shared understanding and familiarity among members of the academic community, particularly those interested in literature and storytelling. Invoking this shared knowledge, the speaker establishes a sense of solidarity and mutual affiliation with the audience. In addition, it helps to mitigate potential threats to face by affirming the audience's expertise and understanding, thereby promoting a harmonious and cooperative interaction between speaker and listener.

The strategy of *offering and promising* aims to promote cooperation between interlocutors. This approach is geared towards satisfying the addressee's positive face, thereby reaffirming their social identity and maintaining rapport between the speakers, for example: "*In future columns I promise to comment on the congressional debates while keeping one ear on the ground out here in America's heartland*" [3]. Here, the speaker offers a promise to provide future commentary on congressional debates, while also emphasizing their commitment to staying attuned to the perspectives and concerns of everyday Americans in the heartland. From a pragmatic perspective, this statement promotes cooperation between the speaker and the audience by establishing an expectation of continued engagement and dialogue.

Another politeness strategy employed in academic discourse involves *giving gifts* to the hearer. According to Brown & Levinson, these gifts extend beyond physical objects and can encompass offerings of understanding, sympathy, cooperation, and admiration [1], for example: "*I particularly thank those speakers who subsequently refined their papers and submitted them for review and publication in this special issue of Politics and the Life Sciences*" [3]. This approach emphasizes the importance of fostering positive sentiments and mutual respect within academic interactions, thereby enhancing rapport and facilitating productive discourse.

Including both the speaker and hearer in the activity demonstrates a need for cooperation between interlocutors. To achieve this, the speaker uses

inclusive pronouns like “we” instead of “me” or “you”, signaling joint effort and shared responsibility. This strategy emphasizes collaboration and mutual involvement in the activity, fostering a sense of partnership, for instance: “*The difference raises the question: what was different in these two cases? How can we understand the process and explain the outcome to achieve better compliance with future agreements?*” [3]

Being optimistic is a strategy where the speaker anticipates the best possible outcome from the addressee. Adopting a positive outlook, the speaker assumes that their desires align with those of the addressee and that cooperation will ensue. This presumption of mutual understanding and willingness to collaborate encourages the speaker to anticipate a positive response from the hearer, which fosters a constructive interaction, for example: “*Despite the challenges, considerable progress has been made over the last decade toward improved techniques for linking changes in ecosystem services to changes in human welfare*” [3]. This example demonstrates how the strategy of being optimistic can effectively promote constructive interaction and collaboration within academic discourse, inspiring confidence, and enthusiasm among listeners while reinforcing a shared commitment to advancing knowledge and understanding in the field.

Negative politeness strategies in academic discourse are aimed at showing respect for the addressee’s autonomy and mitigating imposition. These strategies help to minimize potential face-threatening acts and acknowledge the addressee’s need for personal space. They are represented in Figure 2.

Brown & Levinson contend that speakers should refrain from assuming that the action conveyed in the

utterance aligns with the hearer’s desires to safeguard the hearer’s negative face [1]. The speaker employs *indirect language* to sidestep direct requests or commands, thus preventing the hearer from feeling imposed upon, for instance: “*I understand that the EC is striving for a uniform political entity, and in that sense, maybe you could justify their attempt to have a uniform environmental regime*” [3].

Hedging involves employing non-committal language to ensure the hearer does not feel compelled to act. Interlocutors use hedging techniques in academic communication, including phrases like “I wonder if”, “I think”, “I suppose”, “it can be argued that” and words like “perhaps”, “possibly”, “apparently”, etc. to convey their opinions without imposing on the hearer, for example: “*It can be argued that an important factor for innovative development is not just an increase in the percentage of investments in R&D, but investment from business*” [3]. Hedging serves as a politeness strategy in the mentioned context when speakers aim to avoid directly pressuring the hearer into action. It prioritizes respecting the addressee’s autonomy and preserving their negative face, or desire not to feel imposed upon. Employing hedging, speakers acknowledge the importance of allowing the hearer the freedom to make their own choices without undue pressure or imposition.

The politeness strategy of *minimizing imposition* aims to mitigate the severity of the FTA directed towards the hearer. With this strategy, the speaker intends to convey that the FTA is not significant and should be perceived lightly by all parties involved. This indicates that the imposition is minor in nature and should not be regarded as a serious matter, for example: “*While our findings offer valuable insights into the topic, it is worth noting that our sample*

Fig. 2. Negative Politeness Strategies in Academic Discourse

size was relatively small. However, this limitation should be viewed in the context of our exploratory study design, and we believe it does not significantly undermine the validity of our results” [3]. In this example, the researcher admits a potential limitation (small sample size) but minimizes its impact by framing it within the broader context of the study’s design and conclusions. This minimization serves to lessen the seriousness of the limitation and suggests that it should not detract significantly from the overall value of the research findings.

Apology is an additional politeness tactic employed in academic discourse. The speaker offers apologies for any infringement on the hearer’s face. Expressing regret, the speaker diminishes the impact of any FTA they may have imposed on the addressee, e.g.: *“In sum, I’m sorry to report that the liberal arts are seen by the public as personal, as an activity with perhaps immense private benefit, but with limited social utility” [3].* Apologizing demonstrates politeness towards the hearer and helps mitigate face threats. There are several methods through which a speaker can apologize, such as providing reasons for the FTA, expressing reluctance in carrying out the FTA, requesting forgiveness, and acknowledging the imposition.

Giving deference involves praising the hearer, a concept termed as paying positive face by Brown & Levinson [1]. This strategy aims to convey appreciation towards the addressee by the speaker, for example: *“Given your extensive experience, I would highly value your feedback on my paper” [3].* Employing downscaling compliments, the speaker diminishes their own significance to elevate the importance of the hearer. Additionally, the use of honorifics serves to show deference to the hearer.

Using *impersonal language* involves refraining from directly addressing the target individual and instead, the speaker communicates as if addressing a third party or delivering a general message. According to Brown & Levinson, this strategy involves avoiding the use of personal pronouns like “I” and “you”, and instead employing terms such as “we”, “it seems”, “it would be”, and indefinite references [1], for example: *“In contemporary American culture, it is generally thought that men are more sexual than women; that men have stronger and more readily stimulated sexual*

appetites and that they find sex more pleasurable than women” [3]. Thus, the speaker assumes that the hearer will grasp the message and discern the underlying intention of the utterance.

Using a general rule is a politeness strategy, which aims to distance the interlocutors from the imposition of the FTA. The speaker delivers a generalized message that pertains to the actions or behaviors of the hearer avoiding direct mention of the addressee, for example: *“Some of you may have found alternate and creative ways to face these issues, while others may still be exploring the best way to answer these questions. To that end, several ideas will be explored in this article” [3].* This approach serves to minimize any potential discomfort or offense caused by the imposition.

Conclusions. The article highlights the essential role of positive and negative politeness strategies in shaping effective communication within academic discourse. Through an interdisciplinary lens, drawing upon foundational works by scholars such as Brown & Levinson, Crystal, and Goffman, it becomes evident that politeness serves as a crucial mechanism for maintaining professionalism, fostering collaboration, and mitigating conflicts in academic interactions.

The analysis points to the diverse array of positive politeness strategies employed to affirm the interlocutor’s positive face, ranging from establishing common ground to offering promises and gifts. These strategies not only enhance rapport and solidarity but also contribute to creating a conducive environment for constructive academic exchanges.

Similarly, negative politeness strategies play an important role in respecting the autonomy of the addressee and mitigating potential face-threatening acts. Techniques such as hedging, minimizing imposition, and offering apologies serve to safeguard the interlocutor’s negative face while ensuring a harmonious exchange of ideas.

The article emphasizes the pragmatic importance of these strategies in promoting cooperation, trust, and mutual understanding among academic peers. Acknowledging the cultural and social dimensions of politeness, scholars deal with the intricacies of academic discourse more effectively, enhancing the productivity and cohesion of the academic community.

REFERENCES:

1. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
2. Crystal D. *The Cambridge encyclopedia of the English language*. The United Kingdom: Cambridge University Press, 1995.
3. *Corpus of Contemporary American English*. 2024. URL: <https://www.english-corpora.org/coca/>

4. Dilgam A.G. Academic Discourse Personality. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 2018. No. 5, P. 52–64.
5. Edelsky C., Smith K., & Wolfe P. A Discourse on Academic Discourse. *Linguistics and Education*, 2002. No. P. 13, 1–38.
6. Goffman E. On Face-Work. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*/ed. by Erving Goffman. Harmondsworth: Penguin, 1967. P. 5–45.
7. Hyland K. *Academic Discourse: English in a Global Context*. London and New York: Continuum, 2009.
8. Leech G. *Principles of pragmatics*. London: Longman, 1983.
9. Shaw Ph. Grammar in Academic Writing. *Encyclopedia of Applied Linguistics* / ed. by Carol A. Chapelle, Chichester: Wiley-Blackwell, 2013.
10. Sukmawan R., Hestiana S. Face Threatening Acts in Wayang Golek. *International Journal of Linguistics*, 2015. V. 7. No. 10. P. 149–171.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ІНОЗЕМНОМОВНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

USING THE TEXT-CENTERED APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE SKILLS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES STUDENTS

Черчата Л.М.,

orcid.org/0000-0002-4335-3282

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри англійської та німецької філології навчально-наукового інституту іноземних мов
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Король Л.Л.,

orcid.org/0000-0001-7356-6556

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри англійської та німецької філології навчально-наукового інституту іноземних мов
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

У статті розглядаються особливості використання текстоцентричного підходу до формування іноземномовних умінь студентів нефілологічних спеціальностей. Доведено, що в сучасних умовах пріоритет надається концепціям навчання іноземної мови, які орієнтовані на впровадження особистісно орієнтованого, діяльнісного, комунікативно-когнітивного та соціокультурного підходів. Акцентовано на розвитку іноземномовної комунікативної компетенції студентів, що охоплює всі її складники: мовну, мовленнєву, соціокультурну та навчально-пізнавальну компетенції. Визначено основи текстоцентричного підходу в контексті сучасної методики навчання іноземних мов. Наголошено на культурологічній та інформаційній автентичності джерела, з яким має справу студент. Особлива увага приділяється інтеграції наукових текстів у навчальний процес, що сприяє розвитку комунікативних і когнітивних навичок студентів. Наведено приклади практичних завдань, зорієнтованих на покращення лексико-граматичних знань, розуміння тексту та його інтерпретацію. Підкреслено важливість мотиваційного аспекту та індивідуалізації навчання, що забезпечують ефективність використання текстоцентричного підходу. Увага приділяється інтеграції текстів у професійно орієнтоване навчання, котре дозволяє студентам застосовувати отримані знання та набуті вміння й навички у їхній майбутній професійній діяльності.

З'ясовано, що головна мета при реалізації принципу текстоцентричності в навчанні – забезпечити органічний взаємозв'язок усіх видів мовленнєвої діяльності, перетворивши текст на основу для вирішення як рецептивних, так і продуктивних завдань. Вивчено ключові етапи роботи із науковими статтями. Авторки дійшли висновку, що використання текстів у якості базового навчального матеріалу уможлиблює для студентів нефілологічних спеціальностей досягнення високого рівня володіння іноземною мовою, необхідного для їхньої подальшої професійної діяльності.

Ключові слова: іноземна підготовка, текстоцентричний підхід, наукова стаття, інформаційне джерело, автентичні матеріали.

The article deals with the peculiarities of using the text-centered approach to the formation of foreign language skills of non-philological specialties students. It is proved that in modern conditions, priority is given to the concepts and systems of foreign language teaching that are focused on the implementation of personality-oriented, activity-based, communicative-cognitive and socio-cultural approaches to foreign language acquisition. The main emphasis of this approach is the development of students' foreign language communicative competence, covering all its constituent aspects: linguistic, speech, socio-cultural and educational and cognitive competences. The main advantages of this approach in the context of modern foreign language teaching methods are identified. The emphasis is placed on the cultural and informational authenticity of the source with which the student deals. Particular attention is paid to the integration of scientific texts into the learning process, which contributes to the development of students' communicative and cognitive skills. Examples of practical tasks aimed at improving lexical and grammatical knowledge, text comprehension and interpretation are given. The importance of the motivational aspect and individualization of learning, which ensure the effectiveness of the text-centered approach, is emphasized. Attention is paid to the integration of texts into professionally oriented learning, which allows students to apply the acquired knowledge and skills in their future professional activities.

It is found that the main goal in implementing the principle of text-centeredness in teaching is to involve all types of speech activities in their organic relationship, making the text the basis for solving both receptive and productive tasks. The key stages of working with scientific articles are studied. The author concludes that the use of texts as the main teaching material allows students of non-philological specialties to achieve a high level of foreign language proficiency necessary for their professional activities.

Key words: foreign language training, text-centered approach, scientific article, information source, authentic materials.

Постановка проблеми. В системі вищої освіти студентів будь-яких спеціальностей іноземномовна підготовка посідає одне із провідних місць. Вільне володіння однією або кількома іноземними мовами – давно не сприймається як рекомендація, а є вимогою до сучасних фахівців, які прагнуть позиціонувати себе конкурентоздатними на ринку праці. Так, відповідно до статистичних даних, отриманих КМІС в межах всеукраїнського дослідження на замовлення проєкту USAID «Трансформація комунікацій», у 2023 році 32% українців не володіють жодною іноземною мовою. Зважаючи на те, що російська мова є іноземною, 40% зазначили, що володіють лише однією іноземною мовою. Питому вагу залишкової кількості осіб складають, як правило, молоді люди віком від 15 до 40 років [11].

Мотивація опанувати та систематично удосконалити свої знання у кожного своя: в одному випадку, мова йде про успішність кар'єрного старту або саморозвиток, бажання вільно подорожувати, прагнення до постійного навчання та самовдосконалення; в іншому – повноцінна еміграція й інтеграція в іноземний соціум тощо. Перелік можна доповнювати багатьма кейсами, проте очевидним постає єдине: формування іноземномовних умінь є важливим аспектом як для студентів лінгвістичних, так і для студентів нелінгвістичних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях багатьох учених (Златів Л., Любецька В., Овчарук О., Семенов О., Симоненко Т. та інші) здійснено науково-теоретичний аналіз тексту, висвітлено критерії добору текстів, визначено специфіку тексту як складного мисленнєвого процесу, що містить розпізнавання мовних засобів і співвіднесення їх із ситуацією контексту на основі попереднього мовного досвіду читача [9; 10]. На зазначеному у своїх наукових розвідках наголошує Мордовцева Н., котра розкриває особливості реалізації текстоцентричного підходу в навчанні професійного мовлення студентів, майбутніх педагогів; разом із тим, диференціюючи підходи вчених щодо ролі тексту під час мовленнєвої діяльності здобувачів вищої освіти на заняттях гуманітарного циклу. Авторка, з-поміж іншого, систематизує вимоги до навчальних професійно орієнтованих текстів, критерії їх відбору [6].

Своєю чергою, Протопопова С. аналізує ефективність вказаного підходу через призму розвитку комунікативної компетентності [8]. У своїх дослідженнях Пентиліук М. наголошує на тому, що підґрунтям формування студента як мовної

особистості слід уважати лінгвістику тексту, його особливості, текстотворення, місце народознавчої лексики у прецедентних текстах і застосування лінгвістичного аналізу [7].

Постановка завдання. Відтак, за мету нашої розвідки вбачаємо аналіз переваг застосування текстоцентричного підходу у розвитку іншомовних компетентностей студентів нефілологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових студіях, присвячених методології викладання іноземних мов, переважна кількість учених апелює до ідей текстоцентризму [1; 3; 4; 6]. Подібна тенденція не є випадковою, оскільки розуміння значення тексту в процесі мовної комунікації в різних галузях людської діяльності спричинило впровадження в лінгводидактику текстоцентричного підходу до навчання. Теоретичні засади цього підходу почали розроблятися ще у 70-х рр. ХХ ст., коли в методику розвитку зв'язного мовлення, окрім мовної діяльності, було включено аналіз і розгляд результатів акту комунікації, зокрема тексту як мовного витвору [1, с. 17].

Текстоцентричний підхід до навчання спрямовано на засвоєння мовних знань, формування вмій і навичок на основі текстів, усвідомлення структури тексту та функцій мовних одиниць у ньому. Використання подібного методу забезпечує засвоєння системних знань про мову, формування вмій комунікації й самореалізації, опанування національних і загальнолюдських духовних цінностей, набуття культуромовної та комунікативної компетентностей [7, с. 211]. При цьому, в ході навчання розуміння тексту зводиться до будь-якого факту культури іноземної мови, що має знакову функцію, дає змогу використовувати в лінгводидактичному процесі будь-які зразки іншомовної культури.

Під час відбору текстів для читання викладач має дотримуватися низки критеріїв, основними серед яких вартує зазначити такі:

- цікава фабула тексту та актуальність матеріалу;
- емоційне забарвлення викладеного матеріалу;
- тематична близькість основної проблематики тексту відповідно до тематики курсу та інтересів студентів;
- можливість виникнення двох або кількох різних точок зору з огляду на основну проблему чи тему тексту, які можуть спонукати до дискусії;
- виховна цінність, тобто необхідність звертати увагу на моральні проблеми в тексті та способи їх вирішення [2, с. 497].

При цьому, за важливу вбачаємо таку площину як культурологічна автентичність тексту, що полягає у висвітленні культури, історії, традицій і побуту країни, мова якої вивчається. Навчання мовлення не може відбуватися без знання культури країни, жителі якої є її носіями. Читання таких текстів на заняттях з іноземної мови зараджує розширенню світогляду студентів і водночас є одним із значущих засобів навчання. Ознайомлення з особливостями культури народу за допомогою мови є одним із основних складників інтернаціонального діалогу у сучасному світі [3, с. 146–147].

Щодо інформативної автентичності, можемо зауважити, що будь-який текст несе в собі певну інформацію, яка може стати об'єктом сталого інтересу майбутнього читача, але інформативна автентичність відображається в природній зацікавленості читача. Відомо, що донедавна цьому аспекту приділялося недостатньо уваги, оскільки відбувалася орієнтація здебільшого на мовну доступність текстів або ж не враховувалося коло інтересів студентів, а текст підбирався з урахуванням лексичного та граматичного матеріалу, передбаченого програмою. Із цього випливає, що сам текст у цьому випадку не є засобом передачі інформації, а виступає як спосіб презентації нових лексичних одиниць. Із розвитком педагогіки та посиленням ролі та значення володіння іноземними мовами ситуація змінилася. Наразі, інформативна автентичність текстів видається основним аспектом, який необхідно враховувати при відборі навчального матеріалу [4, с. 102; 12, с. 65]. Студентам пропонуються тексти, які містять важливу й цікаву для них інформацію з тим, щоб підвищити мотивацію і викликати зацікавленість до розуміння змісту прочитаного. Таким чином, мова стає засобом розвитку, що формує особистість студента за допомогою ретельного добору текстів і розмаїття тематики.

Навчаючи студентів ми активно популяризуємо застосування наукових публікацій як основного матеріалу для роботи із текстом. Кожен етап послідовної роботи з текстом мотивований певною ціллю, в основі якої лежить двокомпонентна сутність ціннісного ставлення до мови (емоційний і когнітивний компоненти). Наголосимо, що наша головна мета при реалізації принципу текстоцентричності в навчанні – задіяти всі види мовленнєвої діяльності в органічному їх взаємозв'язку, зробивши текст основою для вирішення як рецептивних, так і продуктивних завдань.

Розпочнемо з *етапу пошуку наукових публікацій за обраною темою проекту*. Після того, як сту-

денти визначилися з темою проекту, що видається для них найбільш привабливою, вони починають пошук і збір відповідної інформації. Студенти повинні вміти не тільки відшукати потрібний матеріал із різних Інтернет-джерел, а й проаналізувати його та відібрати необхідну інформацію. Кількість публікацій, яку має опрацювати студент визначається викладачем згідно з його рівнем володіння іноземною мовою (як правило, від трьох до п'яти статей). На цьому етапі студентам можна запропонувати так звану пам'ятку з рекомендаціями щодо того, де можна шукати публікації і що, крім сформульованої теми, можна ще вводити в рядок пошуку, якщо пошук виявляється не результативним; вправу з текстом, що містить інструктаж про те, як боротися з «non-literary question».

Етап оцінювання якості наукової статті. З огляду на власний досвід і спостереження за студентами можемо констатувати відсутність у багатьох із них адекватного розуміння відмінностей між інформацією науковою, квазінауковою та медійною. Почасти в процесі пошуку у мережі, вони не можуть розрізнити достовірні, авторитетні джерела (наприклад, наукові дослідження) від суб'єктивних або поверхневих (наприклад, висловлена думка). Студенти, якщо взагалі й оцінюють джерела інформації, то роблять це побіжно, не вникаючи у суть справи, або, що ще гірше, вони не в змозі і не відчувають бажання давати оцінку знайденому. Спостережено бурхливе зростання квазінаукових досліджень, що є загальносвітовою тенденцією, яка особливо характерна для розвинених країн, де на науку виділяються величезні матеріальні та фінансові ресурси. Тож, студенти також можуть знаходити в Інтернеті й відбирати для свого проекту статті, написані такими ж студентами, як і вони самі. Як результат, інколи виявляється, що написаний англійською мовою текст містить значну кількість помилок і не становить бодай якогось наукового інтересу. Отже, важливо пам'ятати, що здобувачі вищої освіти мають добре розумітися й уміти розрізняти зазначені вище групи джерел інформації.

Тому на цьому етапі було рекомендовано до виконання вправу, спрямовану на розпізнавання надійних ресурсів з-поміж кількох запропонованих. У цій вправі студентам потрібно самостійно оцінити якість інформації та джерела цієї інформації з огляду на доцільність подальшого їх використання, відібрати надійні. Індикаторами визначення надійності статті можуть слугувати: автор (Чи зазначено відомості про професійну кваліфікацію автора (посада, освіта, науковий ступінь).

Чи компетентний автор для того, щоб писати на задану тематику. Чому?); об'єктивність (Чи вільна мова від емоційного впливу та упереджень автора? Чи є автор членом якої-небудь організації?), лаконічність (Чи наявні у статті граматичні, орфографічні, типографічні помилки?)

Для цієї вправи статті підібрано таким чином, щоб студенти без зусиль змогли виявити у матеріалі «слабкі місця». Так, слід підшукати зразки, де одна з публікацій є застарілою і статтею в принципі не є, крім того, її бібліографічний список містить усього лише одне джерело. Інша стаття, скажімо, містить значну кількість граматичних помилок, тим не менш, студент має оцінити її цінність для свого проекту і за іншими ознаками. Третя стаття, незважаючи на значний обсяг, містить лише опис, огляд основних фактів за темою, але фактично не є дослідженням і попри все не містить інформації про авторів.

Етап аналізу знайденої статті на відповідність темі проекту. Для цього студент вивчає назви статей, ключові слова та анотації статей. На цьому етапі здобувачам вищої освіти необхідно визначити ключові поняття і проблеми, які розглянуто в науковій статті з тим, щоб з'ясувати доцільність її подальшого використання у своєму дослідженні. Залежно від рівня володіння іноземною мовою, кожному слід підготувати підбірку з 3 чи 5 статей. Це етап первинного тематичного відбору, тому дієвими можуть бути вправи на розвиток орієнтовно-референтного читання, як-от:

– вправи, спрямовані на засвоєння нових лексичних одиниць: заповніть порожні поля в реченнях словами із запропонованих; співставте подані слова з їхнім значенням у тексті; доберіть відповідне сполучне слово зі списку запропонованих і завершіть речення;

– вправи, що розвивають уміння передбачати змістовне наповнення тексту за заголовком: відберіть найбільш прийнятний заголовок до абзацу з тексту; доберіть відповідний заголовок до тексту; спробуйте вгадати значення незнайомого слова за контекстом; прочитайте заголовок тексту, чи розповідає текст про...; співставте інформацію, наведену в абзаці, з назвою частини статті; виберіть твердження, що відображає основну ідею тексту.

Наступний етап роботи з науковими статтями передбачає *зіставлення цілей, завдань, об'єкта, предмета і результатів дослідження* у аналізованій статті та в міждисциплінарному проекті за допомогою *пошуково-референтного читання*. Студенту необхідно опрацювати вступ до наукової статті, де, зазвичай, автори формулюють акту-

альність і проблему дослідження, визначають об'єкт і предмет дослідження, ставлять завдання для досягнення мети дослідження. Якщо основні поняття в науковій статті мають збіги з тематикою курсу, то студент може переглянути висновок, щоб розуміти, яких результатів дійшли автори статті. Другий кейс може передбачати пошук джерел, котрих йому не достає до вже майже написаного проекту. Тут пошук найчастіше передбачає роботу з певним розділом статті. Наприклад, якщо студенту потрібно розширити фонову інформацію з досліджуваного питання (розділ Introduction), або дізнатися про результати досліджень інших авторів (розділ Results). У третьому варіанті студенту може знадобитися відшукати необхідні аргументи, цифри, нові факти для доведення певної тези, підтвердження або спростування гіпотези. Насамкінець, ставиться завдання знайти в абсолютно конкретному джерелі тематично орієнтований відрізок тексту або цитату, що містить певне висловлення того чи іншого автора за темою, запитанням.

Так, студентам було запропоновано прочитати інформаційний буклет на тему Robotics й укласти список ключових слів із теми: *innovations, artificial intelligence, cyborg, humanoid, self-driving cars, self-repairing robot, synthetic biology, neural implants, big data, natural language processing*.

На етапі складання анотації/резюме до наукової статті (узагальнювально-референтне читання) важливо розвивати такі типи умінь:

1) відокремлювати головну інформацію від надлишкової, ідентифікувати надлишкову інформацію;

2) бачити і визначати теми, підтеми та узагальнювати зміст у вигляді резюме/анотації.

Уміння складати анотації до статей можна розвивати навчивши студентів створювати «текст-примітив». Текст-примітив – це текстова структура невеликих розмірів із повною (або майже повною) відсутністю звичних для норми спеціальних засобів зв'язності. Тексти-примітиви є найпростішим видом текстів, наділених статусом свого роду базисних структур. Вони виконують функцію «вторинних» текстів як синоніми чи перифрази при згортанні об'ємного тексту, допомагають виявляти та/або зберігати інваріант смислу згорнутого тексту.

Також доцільно практикувати вправи такого формату: студентам (скажімо тим, що опановують математичну спеціальність) надаються для ознайомлення наукові статті за темами:

Use of information technologies in teaching mathematical disciplines;

Variational inference of differential equations of vibrations of piezoceramic shell with meridional polarization;

Application of time series analysis methods for forecasting pricing in real estate market;

Consideration the rheological properties when investigating the heterogeneous behaviour of a rock mass in time.

Разом з тим хаотично наводяться приклади анотацій. Завдання полягає в тому, щоб визначити, до якого з текстів належно віднести подану нижче анотацію. Вправа має містити чотири або більше автентичні статті із заштрихованими назвами та анотаціями. Іншим важливим аспектом лінгводидактики, покладеним в основу пропонуваної розвідки, є проблема визначення лексичного мінімуму та принципів його відбору. Під лексичним мінімумом розуміють лексичні одиниці, які повинні бути засвоєні студентами за певний проміжок навчального часу [5]. З урахуванням виду мовленнєвої діяльності виділяють активний (продуктивний) і пасивний (рецептивний) лексичний мінімум, межі між якими досить умовні [2, с. 151]. Одиницею текстоорієнтованого лексичного мінімуму має стати одне зі значень слова (тобто слово в контексті), формально зафіксоване в лексичному мінімумі через лему (тобто слово в системі).

Питання про те, які саме лексичні одиниці входять до складу лексичного мінімуму, визначається принципами відбору, тобто вимірювальними ознаками, на основі яких приймається рішення про їхнє (не) включення до лексичного мінімуму. Згідно з усталеною класифікацією їх можна розділити на три групи:

– лінгвістичні: єдність, стилістична необмеженість, семантична та словотвірна цінність, багатозначність, стройова здатність;

– статистичні: частотність, поширеність, уживаність, необхідність (наявність);

– методичні: мінімізація, репрезентативність та автентичність лексичного матеріалу, комунікативна цінність, принцип урахування інтересів студентів, інформативна цінність.

Викладач, який укладає текстоорієнтований лексичний мінімум для конкретної цільової групи, може і повинен за можливості враховувати ці принципи в процесі відбору лінгвістич-

ного матеріалу. Водночас він має брати до уваги потреби своєї групи, а також особливості тексту, обраного ним для навчального процесу.

Таким чином, лексичний мінімум, укладений з огляду на цільовий рівень володіння іноземною мовою, має характеризуватися варіативністю, тобто відбиратися з певного тексту, і містити лексикографічні параметри в обсязі, необхідному для визначеної групи студентів.

Джерелами лексикографічних параметрів лексичних одиниць, що вводяться до лексичного мінімуму, нині можуть слугувати мережеві лінгвістичні інформаційні ресурси. Спираючись на авторитетні дослідження в галузі комп'ютерної лінгвістики, ми визначаємо лінгвістичні інформаційні ресурси як сукупність упорядкованих мовних і мовленнєвих даних, що містяться на цифрових носіях інформації, дають змогу витягувати емпіричну інформацію і призначені для розв'язання завдань у різних сферах лінгвістичних і лінгводидактичних досліджень. При цьому мережеві інформаційні ресурси є найбільш доступними та актуальними з точки зору пошуку, систематизації та можливостей аналізу.

Висновки. Отже, проведене дослідження посвідчує, що текстоцентричний підхід, який передбачає роботу з автентичними текстами, сприяє більш глибокому розумінню та засвоєнню іноземної мови і є дієвим для формування іноземномовних умінь студентів нефілологічних спеціальностей. Це досягається за рахунок занурення студентів у реальні мовні ситуації, що розвиває їхні комунікативні навички та підвищує мотивацію до навчання.

Використання різних типів текстів у якості базового навчального матеріалу уможливило розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (читання, письмо, говоріння, аудіювання), що є критично важливим для формування комплексних мовних компетенцій. З огляду на сучасні освітні тенденції вважаємо виправданою роботу з автентичними науковими тестами.

Рекомендовано подальше впровадження цього підходу у навчальні програми з іноземної мови з урахуванням специфіки спеціальностей, за якими проходять підготовку здобувачі вищої освіти для забезпечення їхньої більш ефективної підготовки до професійної діяльності в умовах глобалізації та інтернаціоналізації освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горобець С. І. Текстоцентричний підхід як методичний орієнтир у формуванні риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Збірник наукових праць. Вип. 93. 2020. с. 14–21.
2. Дорофеева О. М. Проблема вибору художніх текстів для навчання читання іноземною мовою. The XIX International Scientific and Practical Conference "Modern problems in science". Vancouver, Canada. 2022. 918 p.

3. Коваль М. Роль соціокультурної компетентності під час вивчення польської мови. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*. Вип. 15. 2024. с. 145–149.
4. Кравченко Т. М., Габовда А. М. Використання автентичних матеріалів у процесі формування іншомовної компетентності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 25. 2014. с. 101–103.
5. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів: навч.-метод. посіб. / Редько В. Г., Полонська Т. К., Басай Н. П. [та ін.]; за наук. ред. В. Г. Редька. К. : Пед. думка, 2013. 260 с.
6. Мордовцева Н. Особливості реалізації текстоцентричного підходу в навчанні професійного мовлення студентів. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. Вип. 38 (2). 2020. с. 63–68. URL: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.3810>.
7. Пентиліук М. Текстоцентричний підхід до формування лексико-народознавчої компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. Вип. № 1 (68). 2020. с. 210–215.
8. Протопопова С. В. Текстоцентричний підхід як основа формування комунікативної компетентності учнів старших класів. *Філологія XXI століття* [Електронне видання]: зб. наук. пр. студентства й наук. молоді за матеріалами XIII Всеукр. наук.-практ. конф. студентства й наук. молоді, Харків, 27 квіт. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [редкол.: К. Ю. Голобородько (голов. ред) та ін.]. Харків, 2023. с. 96–105.
9. Семеног О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
10. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів : Монографія. Черкаси : Вид-во Вовчок О. Ю., 2006. 328 с.
11. Яшник М. Рівень володіння англійською та іншими іноземними мовами в Україні: результати кількісного соціологічного дослідження проведеного у грудні 2022 – січні 2023. Київський міжнародний інститут соціології. 2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1210&page=1>
12. Цепкало О. В. Критерії відбору текстів для навчання професійно орієнтованого іншомовного спілкування студентів технічних спеціальностей. *Наукові записки*. Серія: Педагогіка. Вип. № 4. 2014. с. 63–69.

COMPONENTIAL ANALYSIS OF ENGLISH TERMS IN ATHLETICS

КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНІВ ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Yurko N.A.,

orcid.org/0000-0001-7077-2442

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture*

Romanchuk O.V.,

orcid.org/0000-0001-8215-9741

*Sc.D. in Pedagogy, Professor,
Head of the Department of Ukrainian and Foreign languages
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture*

Vorobel M.M.,

orcid.org/0000-0001-9128-7809

*Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture*

Kalymon Yu.O.,

orcid.org/0000-0002-0062-2382

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture*

Styfanyshyn I.M.,

orcid.org/0000-0001-5295-8964

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages,
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture*

The article deals with the topical issue of English terminology in athletics. The analysis of recent research and publications reveals much attention being focused on the numerous issues of sports, as well as the relevant aspects. The sphere of the scholars' interest involved sports and innovative sports technologies, fitness, recreation and physical education, language analysis and terminology, etc. Sport of athletics has also been the central point of scientific consideration on a regular basis. Various researchers concerned the fields of defining athletes and exercisers, virtual athletes and e-sports, elite athletes, terminology, nutrition for athletics, biological determinants, and many others. Still, the English terms of athletics have not been explored enough.

Considering the actuality of researching and standardization of sports terminology, and the international popularity of athletics, the paper is aimed at exploring the components of English terms structure in this common kind of sports. Evident impossibility to convey all concepts and phenomena of this long cultivated sport with one-component terms generated the formation of complex terms. It is the task of our research to compare the structural features and identify the quantitative ratio of components in athletics terms. Consequently, the object of research is English terminology in athletics, and the subject concerns the components peculiarities of the English terms in this sport. Methods of research: literature analysis, comparative method and method of componential analysis. The material under research is represented by the sample of English terms in athletics from the printed and internet resources.

The three predominant groups of English terminological units in athletics are distinguished to comprise one-component, two-component and three-component terms of this sport. Two-component terms appear to prevail in English terminology of athletics, being naturally predetermined by the commonly recognized requirements of the terms conciseness and precision. The evident tendency of substantive component to be the most productive in English terms of athletics is due to the fact that substantive is one of the most widespread part of speech in any field terminology, sports in particular. Further prospects in the research area suggest the study, comparative analysis and advanced systematization of athletics terminology in the English and Ukrainian languages.

Key words: athletics, sports terminology, systematization, componential analysis, English terms.

У статті розглянуто актуальне питання англійської термінології легкої атлетики. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про велику увагу вчених до численних аспектів галузі спорту та пов'язаної із нею проблематики. Сфера інтересів науковців охоплювала спорт та інноваційні спортивні технології, фітнес, рекреацію та фізичне виховання, мовний аналіз і термінологію тощо. У центрі уваги дослідників також постійно перебуває легкоатлетичний спорт. Багато вчених займалися дослідженням проблематики атлетів, віртуальних атлетів, елітних атлетів, термінології, харчування легкоатлетів, біологічних детермінант і багатьох інших аспектів легкої атлетики. Однак англійська термінологія легкої атлетики досі залишається недостатньо дослідженою.

Зважаючи на актуальність дослідження та стандартизації спортивної термінології, а також міжнародну популярність легкої атлетики, метою статті є вивчення та аналіз структурних компонентів англійських термінів цього поширеного виду спорту. Очевидна неможливість передати однокомпонентними термінами всі поняття та явища цього давно культивованого виду спорту спонукала творення складних термінів. Завданням нашого дослідження є порівняння структурних особливостей та виявлення кількісного співвідношення компонентів термінів легкої атлетики. Відповідно, об'єктом дослідження є англійська термінологія легкої атлетики, а предметом – структурні особливості англійських термінів цього виду спорту. Методи дослідження: літературний аналіз, порівняльний аналіз та метод компонентного аналізу. Досліджуваний матеріал представлено вибіркою англійських термінів легкої атлетики з друкованих та інтернет-ресурсів.

Виділено три найпоширеніші групи англійських термінологічних одиниць у легкій атлетичі, які складають однокомпонентні, двокомпонентні та трикомпонентні терміни цього виду спорту. В англійській термінології легкої атлетики переважають двокомпонентні терміни, що природно зумовлено загальноновизнаними вимогами до лаконічності та точності термінів. Очевидна тенденція субстантивного компонента щодо його найбільшої продуктивності в англійських термінах легкої атлетики пов'язана із тим, що субстантив є однією з найпоширеніших частин мови у будь-якій галузевій термінології, спортивній зокрема. Перспективи подальших досліджень передбачають вивчення, порівняльний аналіз і поглиблену систематизацію термінології легкої атлетики в англійській та українській мовах.

Ключові слова: легка атлетика, спортивна термінологія, систематизація, компонентний аналіз, англійські терміни.

Problem statement. The sport of athletics is one of the most diverse sports on the globe, both culturally and athletically. At the highest level, there are athletes of all shapes and sizes from every culture and socioeconomic background. Athletics gets us to realize the world is much bigger and more diverse, to unite and appreciate our diversity and different skill sets, to find a common purpose. The sport pulls together individuals of different ethnicity, backgrounds, countries, and cultures.

Athletics, a variety of competitions in running, walking, jumping, and throwing events. Although these contests are called track and field in the United States, they are generally designated as athletics elsewhere. They are the oldest forms of organized sport, having developed out of the most basic human activities – running, walking, jumping, and throwing. Athletics have become the most truly international of sports, with nearly every country in the world engaging in some form of competition [1].

In the globalized world of today, the significance of the English language in sports communication cannot be underrated. English is viewed as the lingua franca of the modern world, and this is no different in the field of sports. The need to communicate effectively in English is an essential skill for the athletes, coaches and other sports officials, as the widespread use of English helps them stay informed and engaged.

English is the most used language in the sports world and it is widely used during competitions, technical meetings, refereeing, press conferences and other related activities. English is necessary in order to communicate with other players and coaches, to master the environment during the training courses and the competitions abroad, in particular for the high-level sports persons who are the ambassadors of their country during international competitions [2].

Sports are written about and discussed a lot, and so have generated a great deal of colourful, special-

ized vocabulary [3]. There are many terms in sports unfamiliar to the average person. Specific sport-related terms are essential for participants or viewers to understand a game. This can help individuals communicate more effectively with others who share their interest in sports. Moreover, learning sports vocabulary can also improve an individual's language skills and develop a better understanding of the cultural and social aspects of sports. Thus, sports terminology is an essential aspect of sports research.

Recent research and publications. The analysis of recent research and publications reveals much attention being focused on the numerous issues of sports and healthcare, as well as the relevant language aspects. The sphere of the scholars' interest involved sports and innovative sports technologies [4; 5; 6; 7; 8; 9], fitness, recreation and physical education [10; 11; 12; 13; 14; 15], language analysis and terminology [16; 17; 18; 19; 20; 21], etc.

Sport of athletics has also been the central point of scientific consideration on a regular basis. The researchers such as McKinney J., Velghe J., Fee J., Isserow S., Drezner J. A. [22]; Jenny S. E., Manning R. D., Keiper M. C., Olrich, T. W. [23]; Swann C., Moran A., Piggott D. [24]; Yurko N. A., Styfanyshyn I. M., Protsenko U. M., Romanchuk O. V. [25]; Stellingwerff T., Morton J. P., Burke L. M. [26]; Zaras N., Stasinaki A. N., Terzis G. [27] concerned the fields of defining athletes and exercisers, virtual athletes and e-sports, elite athletes, terminology, nutrition for athletics, biological determinants, and many others. Still, the English terms of athletics have not been explored enough.

Purpose of the article. Considering the *actuality* of researching and standardization of sports terminology, and the international popularity of athletics, the paper is **aimed at** exploring the components of English terms structure in this common kind of sports.

Evident impossibility to convey all concepts and phenomena of this long cultivated sport with one-component (meaning one root stem) terms generated the formation of complex (two- and more component) terms. It is the **task** of our research to compare the structural features and identify the quantitative ratio of components in athletics terms.

Subsequently, the **object** of research is English terminology in athletics, and the **subject** concerns the components peculiarities of the English terms in this sport. **Methods of research:** literature analysis, comparative method and method of componential analysis. The **material** under research is represented by the sample of English terms in athletics from the printed and internet resources [28; 29; 30; 31; 32].

Main material. The first issue to be examined is quantitative ratio of the studied terms components. It is noteworthy that root morphemes, prepositions and conjunctions, but not articles were considered as components. Results of the material analysis appear to be the following:

- one-component terms – 34.2% (*anchor, arch, base, baton, board, circle, circuit, dash, dip, discus, fail, field, foul, flex, grip, hammer, hurdles, javelin, jogging, jumper, kick, lane, lap, leg, lifting, marathon, marks, medley, pace, passer, pit, pole, receiver, relay, repetitions, rest, rhythm, ringer, runner, scissors, sector, set, shot, skip, spikes, sprint, stance, step, stride, swing, tape, track, tempo, thrower, tow, vault, walk, wall, weight, etc*);

- two-component terms – 58.5% (*athletic shape, arm swing, back straight, break-line, bell lap, blind pass, boxed in, broad jump, closed position, crash mat, crouch start, danger line, dead heat, date pace, distance runner, drive leg, exchange zone, false start, field events, finish line, following wind, foot race, foot strike, front runner, guide runner, half marathon, hammer throw, head wind, high hurdles, high jump, interval running, jumping pole, lead leg, long jump, metric line, muscle power, no-jump, over distance, personal best, pole vault, power foot, push pass, quarter-miler, race walking, red flag, relay race, road race, run-up, runner's high, scissors jump, scratch line, season's best, shot put, staggered start, starting blocks, stroke volume, take-off, toe-board, triple jump, tying up, ultra-marathon, visual pass, victory lap, warm-up, water jump, white flag, wind sprint, etc*);

- three-component terms – 6.9% (*center of gravity, cross-country running, four-minute mile, hitch and kick, lead-off leg, long distance race, middle distance race, on your marks, take-off board, take-over zone, track and field, etc*).

English terminological units of athletics with more than three components are rather occasional

and account for less than one percent of the research material sample.

The above data clearly illustrate the predominance of two-component English terms in athletics, which is noticeably shown in Table 1. Such an obvious prevalence is naturally predetermined by the commonly recognized fact that terminological units with less components are the most optimal by quantity, as the term requirements contradiction in its conciseness and precision are the least peculiar for them.

Table 1

Quantitative ratio of the English terms components in athletics

Quantity of term components	Ratio (%)
one-component terms	34.2
two-component terms	58.7
three-component terms	6.3
abbreviations with more components	0.8

Thus, the structural patterns of this numerous group English terms in athletics will now be analysed further. The research outcomes suggest that two-component terms of athletics tend to be formed as follows:

- N+N – 61.4% (*e.g. anchor leg, arm swing, back straight, break-line, bell lap, crash mat, crouch start, danger line, date pace, distance runner, drive leg, exchange zone, field events, finish line, foot race, foot strike, guide runner, hammer throw, head wind, hip rotation, jumping pole, muscle strength, personal best, pole vault, power foot, race walking, relay race, road race, runner's high, scissors jump, scratch line, season's best, shot put, stroke volume, track events, toe-board, victory lap, water jump, wind sprint*);

- Adj+N – 26.2% (*e.g. athletic shape, blind pass, broad jump, closed position, dead heat, false start, following wind, front runner, high hurdles, high jump, interval running, long jump, metric line, red flag, staggered start, triple jump, visual pass, white flag*);

- N+Prep – 6.8% (*e.g. jump-off, run-up, turn-over, tying up, warm-up*);

- Prep+N – 1.6% (*e.g. over distance*);

- Adj+Prep – 1.3% (*e.g. boxed in*);

- others – 2.7% (*e.g. no-jump*).

Hence, there is an apparent tendency of substantive component to be the most productive in the structural patterns of English terms in athletics, being comprehensively illustrated in Table 2. Further componential analysis of the research material within the other major distinguished groups of one-component and three-component terms in the English

terminology of athletics revealed their substantive component to be the most productive as well. The reasonable explanation for this tendency lies in the fact that substantive is one of the most widespread parts of speech in any field terminology, notably in sports.

Table 2
Structural patterns of two-component English terms in athletics

Structural pattern of term components	Productivity (%)
N+N	61.4
Adj+N	26.2
N+Prep	6.8
Prep+N	1.6
Adj+Prep	1.3
others	2.7

Conclusions. Grounding on the presented research findings and the componential analysis outcomes, it is reasonable to conclude as follows.

Notwithstanding the great research interest in sports terminology, and the international popularity of athletics, the components of English terms structure in this common kind of sports have not been explored enough.

The three predominant groups of English terminological units in athletics are distinguished to comprise *one-component*, *two-component* and *three-component* terms of this sport.

Two-component terms appear to prevail in English terminology of athletics, being naturally predetermined by the commonly recognized requirements of the terms conciseness and precision.

The evident tendency of substantive component to be the most productive in English terms of athletics is due to the fact that substantive is one of the most widespread part of speech in any field terminology, sports in particular.

Further *prospects in the research area* suggest the study, comparative analysis and advanced systematization of athletics terminology in the English and Ukrainian languages.

REFERENCES:

1. Athletics. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/sports/athletics> (accessed: 28.06.2024).
2. TENG Sports (Technical Language of English for Sports) Project. *ICCE International Council for Coaching Excellence*. URL: <https://icce.ws/new/teng-sports-technical-language-of-english-for-sports-project/> (accessed: 28.06.2024).
3. We Use Sports Terms All the Time. But Where Do They Come From? *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2018/08/06/sports/sports-cliches-metaphors.html> (accessed: 28.06.2024).
4. Styfanyshyn I., Yurko N., Lytvyn A. Technological Innovations Improving Sports Performance. *Using sports, culture, and social studies as means to rediscover lost values*. Proceedings Book of the 6th International Conference on Science Culture and Sport, 25–27 April, 2018. Lviv, Ukraine – Ankara, Turkey. 2018. P. 565–569.
5. Yurko N. A., Styfanyshyn I. M., Protsenko U. M. The distinguishing features of amateur sport. *Альманах науки*. 2017. № 2. С. 70–73.
6. Styfanyshyn I., Yurko N. The Innovation Sport Technologies. *Using sports, culture, and social studies as means to rediscover lost values*. Abstract Book of the 6th International Conference on Science Culture and Sport, 25-27 April, 2018. Lviv, Ukraine – Ankara, Turkey. 2018. P. 178.
7. Yurko N. A., Styfanyshyn I. M. Female athletes: changing the prejudicial attitudes. *Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 квітня 2017 р. Ужгород: Гельветика. 2017. С. 125–127.
8. Styfanyshyn I. M., Yurko N. A. The best and worst sports-related technologies. *Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 квітня 2017 р. Ужгород: Гельветика. 2017. С. 120–122.
9. Berdnikov N., Styfanyshyn I., Yurko N. Sport Technologies' Evolution. *День студентської науки* : зб. матеріалів щоріч. студент. наук. конф. Львів. 2017. С. 190–192.
10. Yurko N., Romanchuk O., Kholiavka V., Danylevych M., Musikevych T. Tourism, recreation and health-related fitness: educational resources. *Methods of teaching young people, development of speech functions and general knowledge of the world* : collective monograph. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2024. P. 135–144. DOI: 10.46299/ISG.2024.MONO.PED.3.5.2
11. Danylevych M., Romanchuk O., Musikevych T., Yurko N., Stefanyshyn M. Fitness level of secondary school students engaged in sports. *Society. Integration. Education*. 2024. № 2. P. 508–519. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol2.7881>
12. Yurko N. A., Romanchuk O. V., Protsenko U. M. Developmental Assets in Physical Education. *International Journal of Education and Science (IJES)*. 2019. № 2(2). P. 38. DOI: 10.26697/ijes.2019.2.25
13. Budzan R., Vorobel M. Kinesio taping in preventing and treatment of sport injuries. *Grail of Science*. 2023. № 27. P. 603–607. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.12.05.2023.104>

14. Yurko N. A., Styfanyshyn I. M., Romanchuk O. V. English and Physical Education: The Mutually Beneficial Integration. *International Journal of Education and Science (IJES)*. 2019. № 2(2). P. 39. DOI: 10.26697/ijes.2019.2.26
15. Романчук О., Воробель М. Особливості викладання іноземної мови для студентів спеціальності *Фізична культура і спорт в умовах воєнного стану. Розвиток освіти в кризових умовах: історія, теорія, практика* : збірник наукових праць Всеукр. наук.-практ. конф., 27–28 квітня 2023 р. Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка. 2023. С. 148–153.
16. Калимон Ю. О., Воробель М. М., Юрко Н. А. Власні назви в ролі загальних в англійській та українській мовах: порівняльний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2024. № 21(89). С. 85–88. DOI: 10.25264/2519-2558-2024-21(89)-85-88
17. Vorobel M., Kalymon Yu., Yurko N. Trademarks and brand names used as common nouns in English. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*, 2023. № 2. P. 46–51. <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2023.2.7>
18. Калимон Ю. О., Воробель М. М., Юрко Н. А. Етимологія та прецедентність загальних назв антропонімічного походження (на прикладі англійської мови). *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. № 3. 2023. С. 37–40. <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.3.7>
19. Воробель М. М., Калимон Ю. О., Юрко Н. А. Європейські інновації «student agency» та «language learner agency» при вивченні іноземної мови: виклики та завдання. *Академічні візії*. 2024. № 28. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10678096>
20. Yurko N. A., Protsenko U. M., Litkevych O. A. The Peculiarities of English Terms Structure in Track and Field. *Здоров'я людини у сучасному суспільстві* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 14–16 червня 2012 р. Сімферополь: Кримський інститут бізнесу. 2012. С. 124–126.
21. Боровська О., Дмитрів У., Стифанишин І. Проблеми перекладу спортивної термінології. *Молода спортивна наука України*. 2008. № 1(12). С. 51–55.
22. McKinney J., Velghe J., Fee J., Isserow S., Drezner J. A. Defining athletes and exercisers. *The American journal of cardiology*. 2019. № 123(3). P. 532–535.
23. Jenny S. E., Manning R. D., Keiper M. C., Olrich, T. W. Virtual(ly) athletes: where eSports fit within the definition of “Sport”. *Quest*. 2017. № 69(1). P. 1–18.
24. Swann C., Moran A., Piggott D. Defining elite athletes: Issues in the study of expert performance in sport psychology. *Psychology of sport and exercise*. 2015. № 16. P. 3–14.
25. Yurko N. A., Styfanyshyn I. M., Protsenko U. M., Romanchuk O. V. The characteristics of word formation in English track-and-field terminology. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 1(9). P. 146–149.
26. Stellingwerff T., Morton J. P., Burke L. M. A framework for periodized nutrition for athletics. *International Journal of Sport Nutrition and Exercise Metabolism*. 2019. № 29(2). P. 141–151.
27. Zaras N., Stasinaki A. N., Terzis G. Biological determinants of track and field throwing performance. *Journal of Functional Morphology and Kinesiology*. 2021. № 6(2). P. 40.
28. Room A. Dictionary of sports and games terminology. Jefferson: McFarland & Company. 2017. 186 p.
29. Athletics Coaching Guide: Athletics Rules, Protocol and Etiquette. Washington: Special Olympics. 2007. 186 p.
30. Gifford C. Track and Field. The Rosen Publishing Group: New York. 2008. 32 p.
31. Coaching Youth Track and Field. Champaign: Human Kinetics, 2008. 232 p.
32. Book of Rules. *World Athletics*. URL: <https://worldathletics.org/about-iaaf/documents/book-of-rules> (accessed: 28.06.2024).

РОЗДІЛ 3 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111'255

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.16>

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У РОМАНІ МАРКУСА ЗУЗАКА «КРАДІЙКА КНИЖОК»

LEXICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF THE NOVEL “THE BOOK THIEF” BY MARKUS ZUSAK

Запухляк І.М.,

orcid.org/0000-0001-6998-7788

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії і практики перекладу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Табаран Д.О.,

orcid.org/0009-0001-2214-9725

магістр кафедри теорії і практики перекладу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Статтю присвячено дослідженню лексичних трансформацій у перекладі з англійської мови на українську (автор перекладу – Наталія Гоїн) тексту роману Маркуса Зузака «Крадійка книжок». У результаті аналізу виявлено 102 лексичні трансформації у перекладі Наталії Гоїн тексту роману М. Зузака «Крадійка книжок», дібраних методом суцільної вибірки, виявлено шість видів цих трансформацій.

Під час аналізу були використані такі методи дослідження, як метод суцільної вибірки, аналізу та синтезу, застосовано метод компонентного аналізу, що уможливив вивчення семного набору досліджуваних мовних одиниць, та метод кількісних підрахунків, який дозволив виявити кількісні параметри об'єкта дослідження задля формування подальших висновків, що мають якісний характер.

Аналіз лексичних трансформацій у перекладі Наталії Гоїн роману «Крадійка книжок» засвідчує, що конкретизація, смисловий розвиток, додавання, опущення є найчастотнішими лексичними трансформаціями, які були використані для вирішення перекладацьких викликів між двома мовами. Як відомо, англійська та українська мови є різноструктурними і для кожної з них притаманні граматичні явища, які не характерні іншій мові. Тому перекладачка змужена використовувати різноманітні способи, щоб адаптувати вказані явища для сприйняття читача, а також задля унормування перекладу до правил української мови. Найчастотнішою трансформацією є конкретизація, що здебільшого уточнює вживання у мові оригіналу дієслів *to be* та *to take*.

Результати аналізу засвідчують те, що лексичні трансформації використані переважно для забезпечення точності перекладу та задля природнього використання української мови, для якої не притаманне надмірне використання присвійних займенників. Досить продуктивним є також смисловий розвиток, який має на меті допомогти читачеві краще зрозуміти описану ситуацію, що неможливо при дослівному перекладі.

Ключові слова: лексичні трансформації, конкретизація, смисловий розвиток, антонімічний переклад додавання, опущення.

The article is dedicated to the lexical transformations used by Natalia Goin in her translation of the novel “The Book Thief” by Markus Zusak from the English into the Ukrainian language. The topicality of the article is predetermined by insufficient attention of the scholars to the problems of the adequate translation from the English into the Ukrainian language. The aim of the article is to study and define the lexical transformations used by Natalia Goin and to perform their classification. The research is based on 102 grammatical transformations used as illustrations.

The article uses such research methods: a continuous sampling method, a descriptive method as well as methods of analysis and synthesis. The result of the study is the identification of the lexical transformations in the novel “The Book Thief” by Markus Zusak and its interpretation into the Ukrainian language by Natalia Goin. Such transformations as concretization, sense development, adding, as well as omission, are the most numerous lexical transformations. The English and Ukrainian languages belong to different language groups and have various grammatical structures, so each of them has different language rules which are not used in the other language. The translator has to apply different methods to compensate such differences. Most often, the concretization was used while translating such verbs as *to be* and *to take*, in order to specify their meaning. The results of the analysis state that lexical transformations are mainly used to provide accuracy of the translation and adjust it to the rules of the Ukrainian language, which is not characterized by excessive use of possessive pronouns. The semantic development is also

quite productive, as it aims to help the reader better understand the situation described, which is impossible in a literal translation.

Key words: lexical transformations, concretization, sense development, antonymic translation, adding, omission.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Інтеграція України у світовий культурний простір передбачає не тільки транслювання надбань української культури, а й ознайомлення наших співвітчизників з творами зарубіжних авторів. Тому досягнення адекватного перекладу є однією з актуальних питань сучасного перекладознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладацькі трансформації вже неодноразово привертала увагу дослідників. Наприклад, Н. Глушаниця, Н. Білоус, О. Войтович [1] торкаються проблем використання перекладацьких трансформацій з метою досягнення адекватного перекладу, а Т. Калініченко розглядає перекладацькі трансформації як різновид експлікації у текстах перекладів [2]. Зокрема, К. Пріщенко досліджує роль перекладацьких трансформацій у процесі перекладу художнього тексту [3]. Натомість О. Богайчук [4] та В. Лобанова [5] зосереджуються на певних видах лексичних трансформацій.

Формулювання мети і завдань статті. Пропонована розвідка має на меті дослідити лексичні трансформації у перекладі з англійської мови на українську тексту роману Маркуса Зузака «Крадійка книжок», здійсненого Наталею Гоїн. Сформульована мета передбачає виконання таких завдань: систематизувати теоретичну базу, присвячену вивченню перекладацьких трансформацій, визначити їх типи та класифікації; з'ясувати підходи до визначення терміна лексичні перекладацькі трансформації та окреслити їхні засади; категоризувати вказані перекладацькі трансформації, використані Наталею Гоїн у перекладі твору «Крадійка книжок» за авторства Маркуса Зузака.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням І. Корунця, лексичні трансформації відхиляються від прямих словникових відповідників через відмінності в обсягу значень лексичних одиниць [6, с. 31]. Лексичні трансформації можуть виявлятися у вживанні нових слів, зміні їхніх значень та адаптацію вихідного тексту до певного мовно-культурного середовища.

Наразі існують кілька підходів до класифікації лексичних трансформацій. Наприклад, у аналізі перекладу прозового твору О. Приймачок зазначає, що переважно застосовують такі лексичні трансформації, як заміна, поділена на компенсацію, конкретизація та генералізація [7, с. 117],

виділяючи переставлення, додавання і пропуск [7, с. 119]. С. Є. Максимов, включає до перекладацьких трансформацій лексичні та семантичні види, такі як генералізація, диференціація, конкретизація, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсація та повна перестановка сегментів тексту [38, с. 38–92]. Натомість В. Горда та Н. Пушик категоризують трансформації на диференціацію, конкретизацію, генералізацію, контекстуальний та антонімічний переклад, цілісне перетворення та компенсацію [9, с. 170].

У результаті аналізу емпіричного матеріалу, дібраного методом суцільної вибірки з перекладу Наталею Гоїн твору Маркуса Зузака «Крадійка книжок» було виявлено 102 лексичні трансформації. Серед них конкретизація, смисловий розвиток, додавання слів, опущення слів, антонімічний переклад, компенсація, а також комбіновані лексичні трансформації.

Конкретизація. Лексична трансформація конкретизації є найбільш чисельною трансформацією у аналізованому тексті. Було виявлено 39 трансформацій, що становить 38,24% аналізованих одиниць. Це видається логічним оскільки вказаний вид трансформації переважно використовується задля перекладу англійських дієслів українською мовою. Оскільки зазначені дієслова переважно описують дії досить загально, натомість, українські дієслова виражають бію конкретніше, актуалізуючи не лише опис самої дії, але й демонструючи особливості її виконання. Зокрема: англ. to take (a break, a breath, a taste, the lead) перекладають українською як укр. «зробити перерву», «передихнути», «спробувати», «керувати». Прикладом може слугувати: англ. «From his pocket, Papa took what was left of his tobacco ration and began rolling a cigarette, at which Liesel became impatient» [11, с. 60]. В українському варіанті це: «Ганс дістав з кишені залишки своєї порції тютюну і взявся скручувати цигарки, а Лізель ставала дедалі нетерплячішою» [10, с. 66]. Ще одним прикладом може бути таке речення: англ. «He knocked on the door of the Nazi Party office in Molching and took the opportunity to ask about his membership application» [11, с. 87]. Перекладачка вдало використала прийомо «конкретизації» задля перекладу українською мовою, щоб уточнюючи контекст оригіналу: укр. «Він постукав у двері Молькінського відділення Нацистської партії і насмівся запитати про свою заяву на членство» [10, с. 94]. У вказаному уривку, пере-

кладачка перефразовує речення, наближаючи його до правил української мови, що робить описану сцену зрозумілішою та реалістичнішою для українських читачів.

Це ж стосується англійського дієслова «to be». Зокрема, у реченні англ. «*Reinhold Zucker's was in the middle of the left row*» [11, с. 291], українською перекладено: «*Рейнгольд Цукер сидів посередні лівого ряду*» [10, с. 316]. Ще одним прикладом може бути англ. «*My feet stepped through the cluttered aisle and my palm was over his mouth in an instant*» [11, с. 16]. Вказаний уривок представлений таким чином: укр. «*Мої ноги крокували захаращеним проходом, моя долоня миттєво прикрила його губи*» [10, с. 14]. Обидві ситуації вживання дієслова «to be» в англійській мові актуалізує загальне значення цього слова, що означає «*перебувати*». В українському перекладі зберігається це значення, але деталізовано перебування Цукера саме у середині лівого ряду. У другому випадку також вірно передана ідея оригінального твору, однак вказується, що долоня прикривала рот, акцентуючи увагу на миттєвому переміщенні руки.

Смисловий розвиток (модуляція). *Смисловий розвиток* концепції чи *модуляція* – це заміна лексичної одиниці вихідного тексту на лексичну одиницю тексту перекладу, значення якої логічно впливає із значення вихідної одиниці [12, с. 57].

Виявлено, що смисловий розвиток є другою за частотністю вживання лексичною трансформацію перекладу твору Маркуса Зузака «Крадійка книжок» українською мовою, налічуючи 20 одиниць (19,61% лексичних трансформаций). Вказаний вид трансформації оснований на логічному зв'язку між двома явищами, одне з яких зазначається в оригінальному творі, а інше – у перекладеному тексті. Він передбачає процес аналізу вказаної ситуації, за якого оригінальне речення та лексичні одиниці перекладу мають семантичний зв'язок, що є причиною та наслідком. Вказана трансформація використовується з метою пояснення певної ситуації, завдяки чому переклад стає зрозумілим читачам і відповідатиме нормам мови перекладу.

Семантична структура в таких випадках може значно змінюватися, набуваючи додаткових компонентів. Наприклад: англ. «*It was then that any impression of serenity was violently interrupted, for his voice was brimming with rage*» [11, с. 36] В українському перекладі це: «*Відтак ілюзія сумирності розбивалася на друзки, а його голос вивергав лють*» [10, с. 38]. У вказаному випадку переклад «розбивалася на друзки» може видаватися не відповідним оригінальному вислову «was

violently interrupted». Проте смисловий розвиток використаний для точної передачі авторського задуму. В українській фразеології вживання ідіоми «*розбиватися на друзки*» виражає несподіваність і незворотність дію, порівняно з дослівним перекладом «*вивергав лють*». Такий вибір трансформації зберігає не лише семантичний зв'язок, а й емоційне навантаження оригінального речення.

Додавання. Досить чисельною у перекладі роману Маркуса Зузака «Крадійка книжок» українською мовою є трансформація **додавання**, нараховуючи 14 одиниць, що становить 13,73% аналізованих трансформацій. Подвійне заперечення не допускається граматичними правилами англійської мови, тому, для адаптації українського тексту до звичаїв вживання української мови перекладачка використовує подвійне заперечення задля актуалізації негації та забезпечує еквівалентність українського перекладу. Зокрема у реченні англ. «*No one waved back*» [11, с. 19], де відсутнє подвійне заперечення, в аналізованому перекладі використане укр. «*Але ніхто не помахав мені у відповідь*» [10, с. 17]. Часто додавання стосується вживання зворотних займенників, які вказують на актанта в певній ситуації. Можливо, перекладачка прагнула адаптувати текст до норм української мови та забезпечити розуміння описаних подій читачами роману.

У аналізованому перекладі тексту роману «Крадійка книжок» Маркуса Зузака, трансформації додавання використовуються і в інших випадках. Наприклад, англ. «*The book thief's desire to hear a note was exhausting, and still, it would not come*» [11, с. 290]. – укр. «*Крадійка книжок нестерпно хотіла почути бодай одну ноту, але нічого не відбувалося*» [10, с. 314]. Вказаний уривок містить слово «*бодай*», що посилює емоційний компонент речення. Героїня твору почути звук акордеона, на якому грає її відчим, який перебуває далеко від неї. Використання слова «*бодай*» виправдане, оскільки воно посилює конотативне значення виразу, підкреслюючи його емотивність.

Опущення. Дещо менш продуктивною є трансформація опущення, яка налічує 10 прикладів, що становить 9,8% аналізованих одиниць. В українській мові переважно опускається використання займенників, що зумовлено синтетичною природою цієї мови, адже за закінченнями дієслів і прикметників зрозуміло рід актанта. Наприклад: англ. «*She survived because she was sitting in a basement reading through the story of her own life, checking for mistakes*» [11, с. 335]. Український

переклад має такий вигляд: «Вона вижила тому, що сиділа в підвалі і перечитувала історію свого життя, перевіряла на помилки» [10, с. 359]. В пропонованому уривку, трансформація опущення в українському варіанті адекватно відображає основний зміст оригіналу, проте використано скорочену версію конструкції. Попри відсутність перекладу займенника «*she*» у аналізованому реченні український варіант граматично правильний та не викликає двозначного трактування висловлення. В українському перекладі не актуалізовано займенник «вона», оскільки вживання дієслова «сиділа» відображає стать персонажа. Такий підхід в українському варіанті видається природним та доречним в контексті лаконічності та економії мовних засобів.

Антонімічний переклад. Антонімічний переклад – це комплексна лексико-граматична заміна, сутність якої полягає в трансформації стверджувальної конструкції в негативну (або навпаки) і супроводжується заміною одного зі слів вихідної мови антонімом у мові перекладу [4, с. 143–146]. Наприклад: англ. *That's what that friend called you in Stuttgart when you fought on the street, remember? Remember, Max? You told me. I remember everything* [11, с. 334].

Перекладаючи вказаний епізод Наталія Гоїн використовує лексичну трансформацію антонімічного перекладу, замінюючи стверджувальну конструкцію в мові оригіналу заперечною в мові перекладу, а саме – укр. «*Так називали тебе друг у Штутгарті, коли ви билися на вулиці, пригадуєш? Пригадуєш, Макс? Ти сам мені розповідав. Я нічого не забула...*» [10, с. 368]. Вживання антонімічного перекладу у пропонованому прикладі дещо змінює контекст висловлення, додаючи нюанси заперечення, що впливає на сприйняття відносин між персонажами. Це створює новий акцент і підкреслює емоційність цього епізоду.

Антонімічний перекладу може застосовуватися як прийом контекстуальної заміни. Це може бути проілюстровано таким прикладом: англ. «*As Papa flicked through it, he could surely feel Liesel's eyes on him*» [103, с. 44]. В українському перекладі це: «*Ганс перегортав сторінки і відчував, що Лізел не відриває від нього очей*» [10, с. 48]. Цей прийом особливо вдалий у випадках лакунарності англійського слова чи конструкції і коли вибір описового перекладу не бажаний з міркувань стилістичних міркувань. Вказана трансформація дозволяє зберегти ідіоматичність оригіналу при перекладі.

Компенсація. Я. Й. Рецкер, який першим виділив її серед лексичних трансформацій, компенса-

ція (або компенсація перекладацьких втрат) – це «заміна елемента оригіналу, який не можна відтворити в перекладі, на елемент іншого порядку, у відповідності з загальним ідейно художнім характером оригіналу» [13, с. 82]. На його думку І.В. Корунця компенсація – це спосіб перекладу, при якому одиниці змісту оригіналу, що були втрачені при перекладі, передаються в тексті якимось іншим чином для компенсації семантичної втрати [6, с. 128]. Наприклад: англ. «*No more flapping. Not for this metallic little bird*» [11, с. 11]. – укр. «*Вони більше не зможуть змахнути. Ця маленька металева пташка більше не полетить*» [10, с. 8]. У вказаному прикладі відбувається завдяки введенню додаткового тексту для забезпечення повноти та збереження сенсу оригіналу. Речення англ. «*No more flapping*» в українському перекладі укр. «*Вони більше не зможуть змахнути*», що забезпечує збереження значення ідеї, але перекладачка додала також «*Ця маленька металева пташка більше не полетить*» щоб повністю компенсувати ідеї оригіналу про те, що «металева пташка» тепер втратила здатність летіти. Це є формою компенсації, за якої перекладачка використовує додатковий текст, аби вирівняти різницю в конструкції між мовами та виразити сенс оригіналу у повному обсязі.

Ще одним прикладом компенсації може бути уривок: англ. «*People observe the colors of a day only at its beginnings and ends, but to me it's quite clear that a day merges through a multitude of shades and intonations, with each passing moment*» [11, с. 7]. У цьому випадку трансформація компенсації актуалізується завдяки розширенню опису, з метою передачі більше деталей і емоцій – укр. «*Люди помічають колір дня лише на світанку і при заході сонця, а я добре знаю, що кожної секунди день пронизують мільярди відтінків та інтонацій*» [10, с. 5]. Український варіант відображає контекст та образність такими засобами, як, укр. «*добре знаю*», «*кожної секунди*» та «*пронизують мільярди відтінків та інтонацій*». Завдяки компенсації в українському перекладі додаються одиниці для підкреслення глибини сприйняття автора та докладності у вираженні його уявлень.

Комбіновані трансформації. У випадку комбінованої трансформації дві або більше простих трансформацій використовуються одночасно, наприклад, коли одночасно здійснюється перестановка/опущення та додавання. Вказаний тип перетворень переважно можна пояснити значними розбіжностями у структурі аналізованих мов і недостатністю використання однієї трансфор-

мації для досягнення адекватності перекладу та відповідності нормам мови перекладу. При перекладі Наталія Гоїн влучно використала одночасно прийом опущення, аби уникнути зайвого навантаження у речення: англ. «*From the toolbox, the boy took out, of all things, a teddy bear*» [11, с. 11]. – укр. «*Із ящика хлопчик витягнув – що б ви подумали? – плюшевого ведмедика*» [10, с. 8]. Замість простого дослівного перекладу, Наталія Гоїн використала **опущення** та **додавання** у аналізованому реченні. Словосполучення «*of all things*» опустили та замінили на риторичне питання «*що б ви подумали?*», яке забарвлює речення та підсилює емоційний стан дитини.

Кількісне співвідношення лексичних трансформацій у аналізованому творі проілюстроване у Таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісне співвідношення лексичних трансформацій у аналізованому творі

Номер	Трансформація	Кількість	Відсотки
1	Конкретизація	39	38,24%
2	Смисловий розвиток	20	19,61%
3	Додавання	14	13,73%
4	Опущення	10	9,8%
5	Антонімічний переклад	9	8,82%
6	Компенсація	9	8,82%
7	Комбіновані	1	0,98%
Разом		102	100%

В результаті аналізу дібраного ілюстративного матеріалу виявлено, що найчисленнішою з лексичних трансформацій є конкретизація, складаючи 38,24% аналізованих одиниць. Це можна було б пояснити тим, що деталізація, введення конкретних фактів та прикладів є ефективними інструментами для актуалізації ідей, закладених автором та покращення розуміння читачем ситуацій та подій роману.

Смисловий розвиток є другою за чисельністю лексичною трансформацією, налічуючи 19,61%, що вказує на важливість адаптації ідей та концепцій оригіналу для читачів тексту перекладу. Завдяки цьому прийому досягається розкриття теми та вираження авторської точки зору. Деяко менш чисельні у аналізованому перекладі є додавання, опущення, антонімічний переклад та компенсація, що використовуються задля досягнення адекватності перекладу. Виявлено, що комбіновані трансформації є нечисельними, оскільки потребують значних змін у тексті і, можливо, не вважаються доцільними.

Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямі. Отже, аналіз лексичних трансформацій засвідчує використання різноманітних методів та мовних засобів у творенні тексту перекладу, з метою відображення смислу та характеристики героїв, закладених автором. Перспективними видаються дослідження лексичних трансформацій, використаних для досягнення адекватного перекладу, у інших текстах перекладу, зокрема художніх та публіцистичних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глушаниця Н., Білоус Н., Войтович О. Перекладацькі трансформації як спосіб адекватного перекладу текстів військової тематики. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12 (18). С. 836–848.
2. Калініченко, Т. М. «Перекладацькі трансформації як різновид експлікації у текстах перекладів.» *Мовна освіта фахівця: сучасні виклики та тенденції: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (22 лютого 2024 року). – Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 84–87.
3. Пріщенко К. В. Роль перекладацьких трансформацій у процесі перекладу художнього тексту. *Журнал науковий огляд*. 2020. Т. 8, № 71. С. 64–75.
4. Богайчук О. Лексичні трансформації в перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. No 49. Том 2. С. 143–146.
5. Лобанова В. В. Конкретизація та генералізація в палітрі перекладацьких трансформацій. *Англістика та американістика*. 2020. Випуск 17. С. 80–85. DOI: 10.15421/3820014.
6. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Підручник. Вінниця. «Нова Книга», 2003. 360 с.
7. Приймачок О. Перекладацькі трансформації як спосіб досягнення адекватності художнього перекладу. *Вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки: Філологічні науки*. Луцьк, 2008. С. 115–121.
8. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання : навч. посібник. Київ : Ленвіт, 2006. 157 с.
9. В. Горда та Н. Пушик акцентують увагу на лексичних трансформаціях, таких як диференціація, конкретизація, генералізація, контекстуальний та антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація [9, с. 170].

10. Зузак М. Крадійка книжок / пер. з англ. Н. Гоїн. Київ : KM Publishing, 2015. 416 с.
11. Zusak M. The Book Thief. Uxbridge Road, London, 2007. 389 p.
12. Карабан В. І. Переклад з української мови на англійську. Навчальний посібник. Вінниця: «Нова книга», 2003. 608 с.
13. Висоцька Г. В., Мерквіладзе С. Лексико-семантичні та граматико-синтаксичні засоби досягнення еквівалентності під час перекладу художніх текстів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020, С. 82–87.

ЗАГОЛОВКИ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

TITLES OF LITERARY TEXTS IN ENGLISH: TRANSLATION ASPECT

Ільєнко О.Л.,

orcid.org/0000-0002-6353-9332

доктор педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Михайлова Т.В.,

orcid.org/0000-0001-6110-6405

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Шумейко Л.В.,

orcid.org/0000-0003-2410-3867

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті досліджено перекладацькі способи та прийоми, які філологи застосовують для передання заголовків книг класичної та популярної англійської та американської літератури українською мовою. Виявлено, що в англійській та американській літературах і відповідно в їх українських перекладах зафіксовано значне розмаїття назв книг. Визначено, що заголовок – це обов'язковий елемент у структурі літературного твору, що перебуває в тісних зв'язках із текстом, відіграє важливу роль в його інтерпретації, може бути виражений словом, словосполученням або реченням різної структури та емоційного наповнення із залученням художніх тропів, фігур, алюзій. Установлено, що найчастіше для адекватного перекладання заголовків англійських художніх творів українською мовою застосовують такі перекладацькі способи й прийоми, як добір словникових відповідей, транскодування, транскрибування, транслітерування, додавання й вилучення, лексичні й граматичні трансформації (заміни), смисловий розвиток, рідше використовують антонімічний переклад, адаптацію та ін. Перекладач має бути готовим до розв'язання труднощів, пов'язаних з перекладанням реалій, власних назв, тропів і фігур, своєрідних граматичних форм, до прийняття креативних рішень, множинністю інтерпретацій заголовків. Під час перекладання заголовків художніх творів слід звертати увагу на встановлення концептуального задуму автора, семантичні та лексико-граматичні відмінності слов'янських і германських мов, урахувати функціональне навантаження назв книг (номінативно-ідентифікаційну, інформативну, культурну, смислорозрізнавальну, стилістичну, рекламну тощо). Зміни в перекладах заголовків можуть бути зумовлені не тільки своєрідним поглядом, знаннями й уміннями перекладача, але і його бажанням створити адекватний, інформативний, яскравий, експресивний, цікавий, привабливий, загадковий, дотепний, нормативний, досконалий варіант назви твору.

Ключові слова: заголовки, функції заголовків, перекладання, художні твори, повний еквівалент, перекладацькі трансформації.

The article examines the translation methods and techniques used by philologists to translate book titles of classical and popular English and American literature into Ukrainian. It was found that in English and American literary works and, accordingly, in their Ukrainian translations, a significant variety of book titles is recorded. It was determined that the title is a mandatory element in the structure of a literary work, which is closely related to the text, plays an important role in its interpretation, can be expressed by a word, phrase or sentence of different structure conveying emotional content with the involvement of artistic tropes, figures, allusions. It has been established that most often for adequate translation of the titles of English language literary texts into Ukrainian, such translation methods and techniques are used: asselection of dictionary counterparts, transcribing, transcribing, transliteration, addition and omission, lexical and grammatical transformations (substitutions), semantic development but antonymic translation and adaptation are used much less frequently. The translator must be ready to solve the difficulties associated with the translation of realities, proper names, tropes and figures, peculiar grammatical forms by making creative decisions and using multiple interpretations of titles. When translating titles of literary works, attention should be paid to establishing the author's conceptual intention, semantic and lexical-grammatical differences of Slavic and Germanic languages, taking into account the functional role of book titles (nominative-identifying, informative, cultural, semantic, stylistic, advertising, etc.). Changes in the translation of titles can be caused not only by the translator's unique perspective, knowledge and skills, but also by their desire to create an adequate, informative, bright, expressive, interesting, attractive, mysterious, witty, normative, perfect version of the title of the literary work.

Key words: titles, functions of titles, translation, literary texts, full equivalent, translation transformations.

Постановка проблеми. Найкращі твори національних літератур збагачують скарбницю світової літератури. Перекладені різними мовами, вони поширюють інформацію про культурний досвід і своєрідний погляд певного народу на світ. Перекладання художніх творів – це загалом доволі важка справа, оскільки перекладач стикається з безліччю проблем, серед яких непростими залишаються, зокрема, проблеми перекладу назви художнього твору, передання власних назв і реалій тощо. Проблема перекладу заголовка художнього твору виникає тому, що така назва має певне смислове навантаження й виконує конкретну функцію, може містити метафори, алюзії, алегорії, каламбури, фонову інформацію, а перекладач може не досить глибоко знати значення слів і фразеологізмів, реалій й культуру країни цільової мови, що, звісно, впливає на адекватність і точність тексту, переданого засобами іншої мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом спостерігаємо сплеск інтересу до українських перекладів власних назв (онімів) і заголовків зокрема в англійських художніх творах (і не тільки!) у зв'язку з активізацією діяльності національних фахівців стосовно перекладання художніх творів світової літератури українською мовою, пошквалювання їхньої праці щодо подальшого розроблення теорії перекладознавства та висуненням оновлених вимог і практичних порад. Перекладацький процес нескінченний, зокрема, у зв'язку тим, що твори деяких англійських авторів перекладені ще не всі (і авторів минулих епох, і сучасних майстрів слова), а отже, потребують уваги. Слід відзначити й те, що філологи беруться також за вже неодноразово перекладені твори, оскільки бажають осучаснити переклади, зняти перекручення змісту (наслідки комуністичної ідеології), акцентувати на гуманістичних й етичних принципах та ідеалах, подати повний варіант твору (а не усічений відповідно до ідеологічних настанов, як це було раніше), оновити мовленнєве оформлення таких перекладів, замінивши дещо застарілу й ненормативну лексику (наприклад, усунувши кальки з російської мови й суржик) тощо. Уважаємо, що чимало творів потребують такого логічного й мовленнєвого оновлення, оскільки значну кількість перекладів виконано в радянські часи. У зв'язку із цим проблеми художнього перекладання і, зокрема, перекладання назв книг залишаються *актуальними*.

Постановка завдання. Перекладання назви літературного твору – доволі складний процес: перекладач має зрозуміти сенс заголовка твору,

що сконденсовано передає головну ідею книги, з'ясувати функції цієї назви, жанрово-стилістичні особливості твору й дібрати найбільш прийнятний варіант її відтворення іншою мовою. Дослідники визнають, що оскільки назва виконує функцію стиснення сенсу всього твору, то її переклад має бути «компресованим» відбиттям авторського задуму, викликати в читачів певні передбачення щодо розвитку подій у творі [7, с. 33]. На думку філологів, інтерпретація тексту й точність перекладу залежать від індивідуальних особливостей перекладача, його ідіостилю, жанрово-типологічних особливостей тексту оригіналу й перекладу, а для правильного сприйняття тексту та виявлення його смислів необхідний певний обсяг знань (енциклопедичних і лінгвістичних), який залежить від базових знань читача, його соціального, культурного та освітнього статусу» [6, с. 128].

Про заголовки художніх творів як перекладацьку проблему писали такі українські та зарубіжні науковці, як О. Абрамова, Т. Воробйова, І. Ілляв, І. Калиновська, О. Москалюк, Г. Проніна, О. Ребрій, Л. Смалько, А. Шаповал, С. Юхимець, Laurence Malingret, Christiane Nord, Maurizio Viezzi та ін., наголошуючи на актуальності вивчення назв художніх творів, що є першим кроком на шляху до розуміння літературного тексту. Науковці Т. Воробйова і Л. Смалько наголошують на креативності перекладацьких стратегій під час перекладання заголовків художніх творів [2], а О. Москалюк, А. Шаповал, С. Юхимець зосереджують увагу на питаннях варіативності в переданні алюзій в назвах художніх і кінематографічних творів з англійської мови на українську [6]. Фахівці Г. Проніна, О. Абрамова вивчають способи перекладання заголовків сучасних англійських книг [7].

Ми проаналізували заголовки найвідоміших художніх творів англійської та американської літератури, які визнані класикою, належать до «золотого фонду» світової літератури, потрапили до топ-списків найкращих творів [10], тому *мета* статті – визначити особливості назв (заголовків) художніх творів англійської та американської літератури, способи й прийоми їх перекладання українською мовою.

Виклад основного матеріалу. За теорією літератури, заголовок є важливою частиною архітектоники художнього твору, оскільки сприяє його ідентифікації та містить ідейно-тематичну настанову [4, с. 377]. Ми визначаємо *заголовок* (або *назву*) *твору* як обов'язковий елемент структури художнього твору (як частину смис-

лового обрамлення), що так чи інакше пов'язаний з текстом і виконує певну функцію. Серед функцій заголовків літературних творів варто, на нашу думку, виділити такі: 1) номінативно-ідентифікаційна (називає художній твір, відрізняючи його від усіх інших книг); 2) інформативна (повідомляє про наявність такого твору, його тему, жанр, героїв); 3) смислорозрізнавальна (покликана сприяти формуванню уявлення у свідомості читача про проблему, формує установку на розуміння тексту); 4) стилістична (виражає емоційно-експресивну та оцінну інформацію про зміст, стиль, мовні засоби); 5) рекламна, або прагматична (має викликати зацікавленість у читачів, бажання прочитати книгу) функції. Дослідник Maurizio Viezzi виділяє також фатичну функцію (контактоустановлювальну), тому що кожна назва встановлює контакт з потенційним користувачем (читачем, глядачем) [11, с. 375]. За висловом науковця, заголовок позначає окремий культурний продукт [11, с. 375], а отже, виконує ще культураносну функцію. Кількість функцій літературних назв залежить від жанру твору, структурно-семантичних особливостей власне заголовка тощо [6; 7; 9].

Мовознавець Ю. Карпенко підкреслює, що назва твору ліпша, якщо вона незначна за розмірами й виражає якнайбільше його змісту, духу й тональності [3]. Науковець зауважує, що є дослідження «вертикальні», що встановлюють і пояснюють зв'язки назви із твором, але поки що замало праць про «горизонтальні» зв'язки назв різних творів, тобто замало праць, спеціально призначених вивченню назв творів, тому й пропонує оформити окремий розділ ономастики, присвячений дослідженню цих назв, і здійснювати їх аналіз із мовознавчого, літературознавчого й ономастичного підходів [3].

Дослідниця Л. Юлдашева вважає, що заголовок твору як складне структурно-семантичне ціле є виразником загальнокультурного контексту, інформантом про епоху, її цінності та ідеї, а також виразником авторської ідеї, яку письменник послідовно викладає в тексті, до того ж у ньому поєднано значеннєвий, емоційний і соціальний аспекти [9, с. 88, 92]. Як зазначає фахівчиня, слід розрізняти поняття «заголовок твору» і «назва твору»: «Назва» має вужче значення – це заголовок у номінативній функції, натомість «заголовок» – це конструкція в поєднанні всіх своїх функцій [9, с. 88]. Ми вживаємо обидва терміни як синоніми, оскільки, на нашу думку, окрім номінативної, термін «назва» все одно виконує й інші функції. До речі, філологи в більшості наукових

розвідок про перекладання книг часто послуговуються терміном «назва твору».

Науковці пропонують різноманітні класифікації назв художніх творів за структурою, тематикою, функціональним навантаженням тощо.

Ми виявили, що назва англomовної книги може вказувати на:

- персонажа або персонажів (коли застосовують антропоніми: власні імена, назви за спорідненістю, суспільним статусом, національністю тощо): «*The Great Gatsby*» – «*Великий Гетсбі*» Ф. С. Фіцджеральда; «*Sons and Lovers*» – «*Сини і коханці*» Д. Г. Лоуренса;

- риси героїв чи почуття: «*Pride and Prejudice*» – «*Гордість та упередження*» Дж. Остін; «*Great Expectations*» – «*Великі сподівання*» Ч. Дікенса;

- предмет, істоту, об'єкт зображення: «*The Gold-Bug*» – «*Золотий жук*» Е. А. По; «*The Picture of Dorian Gray*» – «*Портрет Доріана Грея*» О. Вайльда;

- місце, де відбуваються події: «*The Murders in the Rue Morgue*» – «*Убивства на вулиці Морґ*» Е. А. По; «*The Canterbury Tales*» – «*Кентерберійські оповідання*» Дж. Чосера;

- час або кількість: «*The 42nd Parallel*» – «*42-а паралель*» Дж. Дос Пассоса; «*Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog)*» – «*Троє в човні (нічого не кажучи про пса!)*» Джерома К. Джерома;

- подію: «*A Passage to India*» – «*Поїздка до Індії*» Е. М. Форстера, «*Atonement*» – «*Спокута*» Ієна Мак'юена;

- назви фірм, компаній, підприємств: «*Dealings with the Firm of Dombey and Son: Wholesale, Retail and for Exportation*» – «*Торговий будинок Домбі і Син. Торгівля оптом, в роздріб і на експорт*» Ч. Дікенса; «*Charlie and the Chocolate Factory*» – «*Чарлі і шоколадна фабрика*» Р. Дала тощо.

Часто назва твору надає відомості про жанр книги: «*A Christmas Carol in Prose, Being a Ghost Story of Christmas*» – «*Різдвяна нісня в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами*» Ч. Дікенса; «*The Old Wives' Tale*» – «*Повість старих дружин*» А. Беннетта.

Назви оригінальних англomовних творів можуть бути виражені:

- а) словом (артиклі здебільшого не перекладають): «*Kim*» – «*Кім*» Р. Кіплінга; «*U.S.A.*» – «*США*» Дж. Дос Пассоса; «*The Collector*» – «*Колекціонер*» Дж. Фаулза;

- б) словосполученням: «*Bridget Jones's Diary*» – «*Щоденник Бріджит Джонс*» Гелен Філдінг; «*The Woman in White*» – «*Жінка в білому*» В. Коллінза;

- в) розповідним, спонукальним, питальним, окличним реченням будь-якої структури

або його частиною (менш поширені заголовки, ніж два попередні типи): «*Oranges Are Not the Only Fruit*» – «*Помаранчі не єдині фрукти*» Дж. Вінтерсон; «*Eat, Pray, Love*» – «*Їж, молись, люби*» Е. Гілберт.

Назва може містити *цитати* (оповідання «*A Sound Of Thunder*» Р. Бредбері, окрім варіанта «*Гуркіт грому*», в іншому перекладі має заголовок, що дублює останню фразу твору, – «*І вдарив грім*»), *алюзії* («*Brave New World*» – «*О чудовий новий світ!*» О. Гакслі, де використано цитату з п'єси «*Буря*» В. Шекспіра); *полісемічні / метафоричні вислови* («*The Sea-Wolf*» – «*Морський вовк*» Дж. Лондона; «*Hard Times*» – «*Важкі часи*» Ч. Дікенса); *символи* («*To Kill a Mockingbird*» – «*Убити пересмішника*» Гарпер Лі). Під час перекладання таких назв слід бути особливо уважним, оскільки алегорії, алюзії, метафори, фразеологізми, оксиморони, риторичні фігури в заголовках можуть мати додаткові значення. Наприклад, назва роману «*An American Tragedy*» – «*Американська трагедія*» Т. Драйзера вказує на його зміст, а не на жанр. А в романі «*Snow Crash*» («*Снігопад*») Н. Стівенсона йдеться не про снігопад, а про викриття героєм змови щодо поширення небезпечного для людства виду наркотиків. У романі «*Theatre*» – «*Театр*» С. Моєма заголовок є символічним, оскільки йдеться не лише про театр, у якому виступає видатна актриса Дж. Ламберт, і закулісні інтриги в ньому, а й про її внутрішній світ, особисте життя, у якому ця жінка, виявляється, уміє тримати удари долі, весь час продовжуючи грати свою роль.

Слід зауважити, що ми розглядаємо здебільшого заголовки прозових творів. Ліричні твори також можуть мати назви («*Ode to the West Wind*» – «*Ода західному вітру*» П. Б. Шеллі; «*On the Grasshopper and Cricket*» – «*Про коника та цвіркуна*» Дж. Кітса; «*The Raven*» – «*Крук*» Е. А. По). Однак, за твердженням Ю. Карпенка, для ліричного вірша знайти назву нелегко, іноді й неможливо [3], але оскільки безіменних творів не буває, тому поширеним явищем є називання віршів за першим рядком: «*I wandered lonely as a cloud*» – «*Я блукав самотній, як хмара*» В. Вордсворта. На думку Ю. Карпенка, це «технічна назва», «чисто умовне позначення» [3], проте, на наш погляд, саме завдяки такій назві вірш не сплутаєш більше із жодним твором (якщо врахувати, що, припустімо, поезія «*Самотність*» може бути практично в кожного автора).

У результаті перекладання значення назви твору має залишитися близьким до оригіналу, оскільки вона репрезентує зміст книги, впливає

на читача ще до її придбання чи прочитання. Здебільшого такий заголовок виконує функцію стиснення сенсу всієї книги в коротку фразу: «*Jungle Book*» – «*Книга джунглів*» Р. Кіплінга; «*Last Leaf*» – «*Останній листок*» О. Генрі. Проте добре, якщо назва зможе притягувати увагу читачів або потенційних покупців (рекламна функція): «*Alice's Adventures in Wonderland*» – «*Аліса в Дивокраї*» Льюїса Керролла; «*Scoop*» – «*Сенсація*» Івліна Во.

Дослідники наголошують, що «практика перекладу заголовків або назв творів характеризується різноманіттям стратегій і підходів, починаючи від буквального перекладу, тобто точної передачі семантичного змісту назви джерела, до створення абсолютно нових назв у мові перекладу, які інколи абсолютно не пов'язані з їх назвами в оригіналі» [2, с. 141], однак у будь-якому випадку починається, на нашу думку, із визначення авторської концепції та прагнення втілити її в перекладеному заголовку.

Ми виявили, що, звісно, одним з найпоширеніших способів перекладання є *пошук повних еквівалентів* у цільовій мові: «*Theatre*» – «*Театр*» С. Моєма; «*Little Women*» – «*Маленькі жінки*» Луїзи Мей Елкотт.

Якщо за назву книги взято власну назву, то її передають шляхом:

1) *записування загальноприйнятого варіанта* («*London: The Biography*» – «*Лондон. Біографія*» П. Акройда);

2) *транскрибування*, тобто передання звучання чужомовної назви літерами мови перекладу: «*Ivanhoe*» – «*Айвенго*» В. Скотта; «*Jane Eyre*» – «*Джейн Ейр*» Ш. Бронте; «*Giacomo Joyce*» – «*Джакомо Джойс*» Дж. Джойса;

3) *транслітерування*, тобто відтворення графічної будови іншомовного слова літерами мови-реципієнта: «*Middlemarch*» – «*Міддлмарч*» Джордж Еліот; серія романів «*Harry Potter*» – «*Гаррі Поттер*» Дж. Роулінг;

4) *транскодування* (поєднання транслітерування й транскрибування): «*Silas Marner*» – «*Сайлес Марнер*» Джордж Еліот;

5) *створення нового слова* в мові перекладу (цільовій мові): «*Jabberwocky*» (де *Jabber* – балаканина, *wacky* – ідіотський, божевільний) – «*Бурмоковт*» Льюїса Керролла.

Однак мусимо зазначити, що часто назву книги просто замінюють. Це може відбуватися з різних причин: відмінності в граматичних системах мов і менталітеті народів, прагнення зробити її зрозумілою для читачів («одомашнювальний переклад»), неправильне розуміння, незнання

сюжету книги, наявність у заголовку фразеологізму, метафор і реалій, успіх екранізації твору під іншою назвою тощо. Наприклад, продовженням «Аліси в Дивокраї» Льюїса Керролла став твір під назвою «Аліса в Задзеркаллі» («*Through the Looking-Glass*») у зв'язку із прагненням зробити найменування більш зрозумілим і привабливим. Прикладами одомашнювального перекладу можуть бути твори: роман К. Воннегута «*God Bless You, Mr. Rosewater, or Pearls Before Swine*» – «*Божої вам ласки, містере Роузвотер, або Перли перед свинями*»; також не «*Mісіс Деллоуей*» («*Mrs. Dalloway*»), а «*Пані Деллоуей*» В. Вулф.

Ми виявили значну кількість трансформацій в українських перекладах заголовків англійських художніх творів (лексичних, граматичних, лексико-граматичних, переставлянь), що зумовлено семантичними, морфологічними, синтаксичними відмінностями в структурах аналітичної англійської та синтетичної української мов.

Натрапляємо на приклади **антонімічного перекладу**: «*Who's Afraid of Virginia Woolf?*» – «*Не боюся Вірджинії Вулф*» Е. Олбі (пер. Я. Стельмаха).

Можливі також **конкретизація й генералізація**, коли відбуваються відповідні заміни слова з широким значенням на слово вузької семантики й навпаки: «*Wuthering Heights*» – «*Буремний перевал*» Е. Бронте (генералізація, оскільки слово *буремний* має ширшу семантичну структуру: «Який буває під час бурі» і «Сповнений подій, тривоги, хвилювань» [1, с. 103]); «*The Good Companions*» – «*Добрі друзі*» Дж. Б. Прістлі і «*A Sound Of Thunder*» – «*Гуркіт грому*» Р. Бредбері (конкретизація).

Поширеною є така перекладацька трансформація, як **додавання**: 1) до назви роману «*Moby-Dick, or The Whale*» – «*Мобі Дік, або Білий кит*» Г. Мелвілла додано слово *білий*, оскільки без нього, напевно, не зовсім милозвучна й не зовсім зрозуміла назва, а так зазначено, що твір про особливу тварину; 2) «*Tess of the d'Urbervilles: A Pure Woman Faithfully Presented*» – «*Тесс з роду д'Ербервілів: чиста жінка, правдиво зображена*» Т. Гарді.

Серед прикладів іншої трансформації – **вилучення** (застосовують, зокрема, для уникнення надлишковості) – варто назвати «*Never Let Me Go*» – «*Не відпускай мене*» Кадзуо Ішігуро.

Один із романів Ч. Дікенса названий англійською «*Oliver Twist; or, The Parish Boy's Progress*», але в українському варіанті звучить як «*Пригоди Олівера Твіста*», тобто одночасно вилучено другу частину подвійної назви для спрощеного

розуміння (оскільки твір для дітей) і додано слово *пригоди*, покликане адаптувати назву, зацікавити дитячу аудиторію.

Поширеними є також **граматичні трансформації**, які передбачають заміни форм слів, частин мови, членів речення, типів речень, переставляння членів речення: «*The Time Machine*» – «*Машина часу*» Г. Веллса, «*The Way We Live Now*» – «*Як ми тепер живемо*» Е. Троллопа; «*The Forsyte Saga*» – «*Сага про Форсайтіє*» Дж. Голсуорсі. Наприклад, твір «*The Memoirs of a Survivor*» Д. Лессінг замість дослівної назви «Спогади вижилого» має заголовок з граматичними змінами (і вказівку на стать персонажа): «*Спогади тієї, що вижила*».

Окрім еквівалента заголовка оповідання «*Виробник алмазів*» («*The Diamond Maker*» Г. Веллса) маємо ще переклад з граматичною трансформацією: «*Чоловік, що робив алмази*». Обидві назви, на наш погляд, точно передають зміст твору про чоловіка, який віднайшов спосіб виготовлення штучних алмазів, однак перша назва коротша й більше підходить за традицією, але друга цікавіша, позбавлена значеннєвого відтінку діловистості.

Зміна порядку слів (переставляння) належить до граматичних трансформацій і зумовлена морфолого-синтаксичними відмінностями між мовою оригіналу і мовою перекладу, а іноді «співпрацює» із лексичними особливостями висловлення. Так, заголовок роману «*The Prime of Miss Jean Brodie*» Мюріел Спарк звучить в українському перекладі як «*Міс Джін Броді в розквіті*» (застосовано також транскрибування власної назви). Повчальну англійську фразу замінено, на наш погляд, цікавішим заголовком, що вказує на привабливість дівчини. У романі «*Cabbages and Kings*» О. Генрі – «*Королі та Капуста*» – переставляння відбулося в результаті смислового розвитку: королі завжди вищі, про них спочатку слід говорити.

Смисловий розвиток – доволі поширений спосіб перекладання заголовків літературних творів. Наприклад, п'єса «*The Zoo Story*» Е. Олбі здобула назву «*Що трапилось у зоопарку*», тому що перекладач хотів, напевно, заінтригувати читачів, спонукаючи їх до прочитання твору. Заголовок роману «*The Grapes of Wrath*» Дж. Стейнбека передано як «*Грона гніву*», оскільки плоди винограду від природи зібрано у грона. Уважаємо, що роман «*A Portrait of the Artist as a Young Man*» – «*Портрет митця замолоду*» Дж. Джойса в українськомовному перекладі здобув коротшу й чіткішу назву.

Буває й таке, що найменування екранізації вважають одним із найкращих перекладів заголовка

книги, як це трапилося з романом «Записник» («*The Notebook*») Н. Спаркса. Після виходу фільму «Щоденник пам'яті» за твором саме цей варіант перекладу визнано адекватним, найкращим.

Цікаво, що іноді новаторські твори з незвичайною формою здобувають у перекладі декілька паралельних назв: «*The Rime of the Ancient Mariner*» – «Балада (легенда, повість, поема) про старого моряка (мореплавця)» С. Т. Колріджа. Тут автор поєднав поезію і прозу, через що ускладнився жанр, у зв'язку із цим перекладачі по-різному визначають жанр твору англійського романтика й неоднаково перекладають його заголовок.

Ми виявили, що можуть паралельно існувати синонімічні або варіантні назви перекладеного твору: «*Heart of Darkness*» – повість «Серце п'їтьми» або «Серце темряви» Джозефа Конрада; «*The Hobbit, or There and Back Again*» Дж. Р. Р. Толкіна – «Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори» (переклад О. Мокровольського) і «Гобіт, або Туди і звідти» (переклад О. О'Лір), що засвідчує наявність декількох перекладів твору й різні погляди перекладачів щодо української назви. Схожих випадків дуже багато:

а) повість «*Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog)*» Джерома К. Джерома «Троє у човні (не кажучи про пса!)» має альтернативні українські переклади: «Троє в одному човні (якщо не рахувати собаки)», «Троє в одному човні (нічого не кажучи про собаку)», «Три в однім човні (крім пса)»;

б) відомий роман Джейн Остін існує в таких перекладних варіантах: «Гідність і гонор» (переклад Т. Некряч), «Гордість і упередженість» (переклад В. Горбатка), «Гордість та упередження» (переклад Г. Лелів).

Звісно, хочеться посперечатися щодо точності й доречності деяких назв.

Як бачимо, кожен перекладач має свій оригінальний погляд на художній твір і його заголовок, відмінний від авторського погляду та сприйняття інших викладачів, що зумовлено розбіжностями в менталітеті, освіті, ерудованості, сприйманні комунікативних ситуацій, нормах поведінки й ціннісних установках представників різних етносів і націй та ін., а також свій набір знань мови оригіналу й мови перекладу, що підтверджує думку деяких філологів: «Варіативність перекладу може бути зумовлена двома основними причинами: відмінність у тлумаченні та розумінні перекладачем змісту оригіналу; свідомо позиція перекладача, тобто перекладач свідомо змінює, додає або опускає певні значення у своєму перекладі» [6, с. 128].

Ми встановили, що іноді можливі втрати змісту під час перекладання назв творів. Цікавим, наприклад, є випадок з назвою роману «*Vanity Fair*» В. Текерея. Слово *vanity* перекладають як: 1) «Суєта»; 2) «Пиха, пустий гонор» [8]. Як би ми не передавали заголовок цього твору українською мовою («Ярмарок суєти» чи «Ярмарок марнославства»), усе одно англійська назва залишається найповнішою.

Утрати змісту трапилися і під час перекладання збірки «*Sketches by Boz*» – «Нариси Боза» Ч. Дікенса. Слово *sketch* (*sketch*) в українській мові має таке значення: «Невелика гумористична або сатирична п'єса з гострим сюжетом і неочікуваними смішними ситуаціями» [5, с. 403], але, на нашу думку, у такому перекладі заголовок твору (*нариси*) утрачено вказівку на комізм, про який автор заявляє ще до прочитання творів.

Слід відзначити, що нині перекладачі не бояться відходити від традицій перекладання літературних заголовків, відчують свободу творчості, виявляють креативні підходи під час виконання художніх перекладів [2], застосовують новітню лексику. Так, якщо раніше твір Г. Веллса «*The Invisible Man*» перекладали як «Невидима людина», «Невидимий чоловік», «Людина-невидимець», то в одному з останніх перекладів застосовано вилучення одного з елементів назви: «Невидимець» (переклали О. Дідик і В. Лівар, 2013).

Серед варіантів назв для перекладу роману «*Animal Farm: A Fairy Story*» Дж. Орвелла найбільш прийнятними вважаємо «Ферма «Рай для тварин»: небилиця», «Скотохутір: казка», «Скотоферма», однак деякі інші назви містять застарілі слова («*Колгосп тварин*»), що, на нашу думку, не сприяє зацікавленню молоді в прочитанні твору.

На думку Maurizio Viezzi, назви творів можуть бути прозорими, частково прозорими, метафоричними, непрозорими [11, с. 376]. На наше переконання, назва завжди певним чином стосується теми й проблем твору й зовсім непрозорою не може бути (фахівець зазначає, що назва роману італійця Умберто Еко «*Il nome della rosa*» / «*The Name of the Rose*» є непрозорою, хоча, вважаємо, найменування «Ім'я троянди» містить натяк на епоху Середньовіччя, коли відбуваються основні події твору, а підготовлений читач може зрозуміти цей натяк, якщо пригадає середньовічний твір «Роман про троянду»). Також заголовки, на думку Maurizio Viezzi, можуть виявлятися підірваними, протилежними, іронічними, загадковими, дезорієнтаційними, тому під час перекладання із заголовками

слід поводитися обережно: «Будь-яка зміна назви обов'язково змінить сам продукт і його сприйняття та інтерпретацію» [11, с. 377]. Дослідник наводить приклади, коли цільові заголовки різнилися семантикою, додавали інформацію про жанр, спокусливості, були чіткішими за назви оригіналу тощо, і робить висновок про те, що «...ті, хто відповідає за переклад назви, мають серйозну відповідальність не тільки перед читачами (або глядачами), а й перед авторами, і їхня роль аж ніяк не є незначною чи несуттєвою» [11, с. 382].

У результаті проведеного дослідження ми звернули увагу на деякі сучасні тенденції називання художніх творів. Насамперед це уникнення занадто довгих заголовків, як це було прийнято, наприклад, у XVII–XVIII ст. (пригадайте назви творів Д. Дефо і Дж. Свіфта із декількома десятками слів у назвах). Автори рідше застосовують традиційне номінування творів на ім'я та прізвище героя, а якщо використовують антропоніми, то переважно з додатковою інформацією, щоб створити оригінальний заголовок, заінтригувати читачів, запропонувати їм загадку, яку хотілося б розв'язати. За нашими спостереженнями, щороку збільшується кількість творів із назвами, що містять метафори й алюзії, які, зрозуміло, не так просто перекладати, але перекладачі справляються з такою проблемою.

Звертаючи увагу на тенденції називання й способи перекладання заголовків художніх творів, можна виявити й особливості індивідуального стилю письменника. Так, І. Мак'юен схильний до коротких і лаконічних заголовків («*Atonement*», «*Amsterdam*»), що не викликає особливих проблем під час перекладання. У Рея Бредбері назви репрезентовані найчастіше словосполученнями («*A Medicine for Melancholy*» – «*Ліки від меланхолії*»), рідше – реченням чи окремим словом. А Том Стоппард не проти назв-речень («*Artist Descending a Staircase*», «*Every Good Boy Deserves Favour*») і заголовків з алюзіями на твори В. Шекспіра («*Rosencrantz and Guildenstern are Dead*», «*Dogg's Hamlet, Cahoot's Macbet*», «*15-Minute Hamlet*»), що, з одного боку, може ускладнити творчу діяльність перекладача, а з іншого боку, дає простір фантазії, креативності.

Висновки. Отже, проаналізувавши заголовки англomовних художніх творів і перекладні українські відповідники, можемо зробити висновок, що в англійській та американській літературах і відповідно в українських перекладах зафіксовано значне розмаїття назв книг. Заголовок – це обов'язковий елемент у структурі літературного твору, що перебуває в тісних зв'язках із текстом, відіграє важливу роль в його інтерпретації, може бути виражений словом, словосполученням або реченням емоційного наповнення та різної структури із залученням художніх тропів, фігур, алюзій. Найчастіше для адекватного перекладання заголовків англomовних художніх творів українською мовою застосовують такі перекладацькі способи й прийоми, як добір словникових відповідників, транскрибування, транслітерування, транскодування, додавання й вилучення, лексичні й граматичні трансформації (заміни), смисловий розвиток, рідше використовують антонімічний переклад, адаптацію та ін.

Перекладач має бути готовим до вирішення труднощів, пов'язаних з перекладанням реалій, власних назв, тропів і фігур, своєрідних граматичних форм, множинністю інтерпретацій заголовків, до прийняття креативних рішень. Під час перекладання заголовків художніх творів слід звертати увагу на встановлення й дотримання концептуального задуму автора, семантичні та лексико-граматичні відмінності слов'янських і германських мов, урахувати функціональне навантаження назв книг (номінативно-ідентифікаційну, інформативну, смислорозрізнавальну, культурну, стилістичну, рекламну тощо). Зміни в перекладах заголовків можуть бути зумовлені не тільки своєрідним поглядом, знаннями й уміннями перекладача, але і його бажанням створити адекватний, змістовний, яскравий, оригінальний, експресивний, цікавий, привабливий, загадковий, дотепний, нормативний, досконалий варіант назви твору.

Багато творів зарубіжних письменників ще чекають на перекладання або оновлені переклади. Перспективним вважаємо аналіз якості сучасних перекладів літературних заголовків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь, 2001. – 1440 с.
2. Воробйова Т., Смально Л. Назви художніх творів та заголовки як перекладацька проблема (на матеріалах англomовної художньої літератури у перекладах українською). *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 140–151.
3. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики (переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29–37; вебсайт. URL: http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/03/Nazva_tvoru_75.pdf (Дата звернення: 31.05.2024)

4. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
5. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
6. Москалюк О. В., Шаповал А. С., Юхимець С. Ю. Варіативність в перекладі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2022. № 12. С. 126–131.
7. Проніна Г. М., Абрамова О. В. Типові способи перекладу назв сучасних англомовних книг. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2023. Вип. 4. С. 32–35.
8. Щербакова Н. Англо-український та українсько-англійський словник. Харків: Фоліо, 2001. 795 с.
9. Юлдашева Л. Заголовок як особлива номінативно-предикативна одиниця. *Філологічний часопис*. 2016. Вип. 1 (7). С. 87–93.
10. Сайти: 20 Novels That Defined The 20th Century: вебсайт. URL: www.uticapubliclibrary.org (Дата звернення: 31.05.2024). 100 англомовних романів, які змінили світ, – за версією BBC Arts: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50345481> (Дата звернення: 31.05.2024). 100 найкращих британських романів: вебсайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_cul/2015/12/151208_vert_cul_the_100_greatest_british_novels_vp тощо. (Дата звернення: 31.05.2024)
11. Viezzi Maurizio. Titles and translation. *Haasteena nakokulma, Perspektivet som utmaning, Point of view as challenge, Perspektivitat als Herausforderung. VAKKI-symposiumi XXXIII 7.–8.2.2013*. VAKKI Publications 2. Vaasa, 2013. P. 374–384: вебсайт. URL: https://www.vakki.net/publications/2013/VAKKI2013_Viezzi.pdf (Дата звернення: 31.05.2024)

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ТВОРАХ О. ПРОЙСЛЕРА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

THE LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING OF COMPARATIVE CONSTRUCTIONS IN THE WORKS OF O. PREUSSLER AND THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN

Кучма Т.В.,

orcid.org/0000-0001-5635-1473

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романо-германської філології

Рівненського державного гуманітарного університету

У статті з'ясовано, що порівняння – це фігура мови або рідше троп, що полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших: *дівчина струнка, як тополя; волошки сині, як небо; надворі тепло, як улітку* тощо. В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис. У порівнянні розрізняють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюється з іншим (об'єктом).

Для оформлення порівняльних конструкцій в німецькій мові використовуються сполучники *wie, als, gleich, ähnlich, als wie, als ob*, в українській мові – підрядні сполучники *як, ніж, наче, мов, неначе, немов, ніби*.

Виявлено, що науковці виділяють порівняння логічні (поняттєві) й художні (образні). Серед художніх порівнянь є традиційні, що створюють національний колорит, художньо-символічне світобачення та індивідуально-авторські, які відображають художні смаки майстрів слова.

Установлено, що у літературних творах порівняння часто вживаються письменниками для того, щоб викликати в читача певні емоції, залишити у його свідомості яскраві враження від прочитаного. В усіх повістях-казках О. Пройслера вживаються логічні порівняння (*krächzen wie ein gewöhnlicher Rabe – каркати, як кожний учений ворон; sie ist eine Hexe wie du – чаклунка, як і ти*); традиційні (*wie ein Marmelotier schlief sie – спала, як байбачок*) та індивідуально-авторські (*klein und verloren wie Fischerboote auf einem weiten Meer – маленьких, загублених, як рибальські човни в безмежному морі*).

У текстах казок виявлено прості порівняння (*wie die Hasen sind sie davongelaufen – вояки тікали, як зайці*) і розгорнуті (*Der Uhu schlug mit den Flügeln, als gelte es, die Erinnerung an jenen unglückseligen Morgen abzuschütteln – Угу вдарив крильми, немов хотів струсити з себе спогади про той злочасний ранок*). Найчастіше В. Василюк підбирає при перекладі еквівалент, хоча строгої відповідності між порівняльними конструкціями німецької та української мов немає.

Ключові слова: О. Пройслер, порівняльні конструкції, логічні порівняння, художні порівняння, індивідуально-авторські порівняння, прості і розгорнуті порівняння.

The article proves that a simile is a figure of speech or, less often, a trope, which consists in depicting a person, object, phenomenon or action through the most characteristic features that are organically inherent in other objects: a girl is slim like a poplar; cornflowers are blue like the sky; it is warm outside like in summer, etc. The simile is based on the logical operations of identifying the most essential feature of the described object via searching for another object for which this feature is more expressive, comparing and describing this feature. In a simile, there is a subject of comparison (what is being compared), an object of comparison (what is being compared to) and a feature with which one subject (subject) is compared to another (object).

In the German language, conjunctions *wie, als, gleich, ähnlich, als wie, als ob* are used to form comparative constructions, in Ukrainian – subordinating conjunctions *як, ніж, наче, мов, неначе, немов, ніби* (*like, than, as if*).

The article states that scholars distinguish between logical (conceptual) and artistic (figurative) similes. The artistic similes can be divided into traditional ones, which create national colouring and represent artistic and symbolic worldview, and individual comparisons that reflect the artistic tastes of the author.

The research established that in literary works, writers often use similes in order to evoke certain emotions in the reader and to make vivid impressions on the reader's mind. O. Preußler uses different types of similes in all his fairy tales. They can be logical (*krächzen wie ein gewöhnlicher Rabe – to caw like every learned raven; sie ist eine Hexe wie du – a witch like you*), traditional ones (*wie ein Marmelotier schlief sie – slept like a marmot*), and individual-author's (*klein und verloren wie Fischerboote auf einem weiten Meer – small, lost like fishing boats in the boundless sea*).

The texts of the fairy tales contain simple similes (*wie die Hasen sind sie davongelaufen – the soldiers ran away like hares*) and extended ones (*Der Uhu schlug mit den Flügeln, als gelte es, die Erinnerung an jenen unglückseligen Morgen abzuschütteln – Uhu beat his wings as if he wanted to shake off the memories of that ill-fated morning*). Most often, translator V. Vasyliuk chooses an equivalent in translation, although there is no strict correspondence between comparative constructions in German and Ukrainian.

Key words: O. Preußler, comparative constructions, logical similes, literary similes, individual-author similes, simple and extended similes.

Постановка проблеми. У літературних творах порівняння часто вживаються письменниками для того, щоб викликати в читача певні емоції, залишити у його свідомості яскраві враження від прочитаного. У композиції літературного твору є кілька різновидів порівнянь. Найчастіше вони вживаються для надання більш виразної портретної характеристики дійової особи, опису пейзажу, психологічного стану головних героїв. Індивідуально-авторські порівняльні паралелі дають змогу автору першотвору створити вражаючі візуальні образи, змодельовати картину того світу, в якому живуть герої, мову, якою вони розмовляють, історію і культуру, їхні звичаї та традиції [1, с. 125]. Л. Тиха [13, с. 123] наголошує, що у художній літературі через порівняння розкривається внутрішній світ письменника.

Митець, як відзначає Ю. Тимченко, створюючи нові мовні образи, користується асоціацією як головним чинником побудови образу [12, с. 112].

Незважаючи на значну кількість сучасних досліджень, низка питань щодо засобів увиразнення мовлення в творах сучасної німецької літератури лишаються не висвітленими. Зокрема, невирішеним лишається питання щодо лексичного наповнення художніх творів, стилістичних особливостей тексту та використання стилістичних засобів з метою увиразнення образів головних героїв та досягнення авторського задуму.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що порівняння у мові творів О. Пройслера до сьогодні ще не були предметом спеціальних розвідок. Дослідження продовжує аналіз мови творів О. Пройслера авторкою [5; 6; 7].

До стилістично забарвлених мовних засобів відносяться порівняння. Як художній прийом автори використовують їх для створення образів у творі, оскільки в порівнянні уявлення про зображуваний предмет конкретизується шляхом зіставлення його з іншим предметом, що допомагає авторам художніх творів донести читачу свій задум та ідею [3, с. 213].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці досліджували порівняння в різних аспектах, як-от: граматичному (С. Єрмоленко, М. Заборна, О. Марчук, С. Рошко, Н. Хараман); фразеологічному (Н. Баранник, А. Найда, К. Мізін); ономазіологічному (Б. Ажнюк, О. Молчко); семасіологічному (Н. Майборода, Н. Шаповалова, С. Шульга, О. Щепка); функціонально-стилістичному (Л. Голоух, В. Городецька, А. Гулак, А. Довженко, О. Донік, О. Мацько, Л. М'яснянкін, Т. Павлюк, Л. Прокопчук,

Н. Шаповалова), перекладацькому (Е. Ахмедова, А. Головня, О. Молчко, К. Пархоменко, І. Смушинська) тощо.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості використання порівнянь в повістях-казках О. Пройслера та їх переклад українською мовою. Об'єктом дослідження є повісті-казки О.Пройслера «Die kleine Hexe» («Мала Баба Яга»), «Das kleine Gespenst» («Привидення») і «Der kleine Wassermann» («Водяничок»), що складають своєрідну трилогію про маленьких представників надприродних істот та їх переклади, зроблені В. Василюком.

Виклад основного матеріалу. Уся структурна організація лексичної системи мови, як наголошує В. Чабаненко [14, с. 135], визначається асоціативними відношеннями, що постійно урізноманітнюються в зв'язку зі змінами у змісті мислення та через збагачення мислення новими якостями і поняттями. Асоціації лежать і в основі будь-яких словотвірних процесів та впливають на стилістичні явища.

Порівняння як художній прийом використовується для увиразнення образу твору – персонажів, пейзажів, речей, емоцій, подій, дій, понять, символів тощо, оскільки в художньому творі образ є основою й через нього пізнається значення, думка, ідея – все те, що має бути донесене до читацької аудиторії.

Порівняння, як зазначає О. Селіванова [11, с. 573], – стилістична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають когнітивну операцію поєднання двох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їхнього уподібнення, установаження аналогій між ними. Як троп порівняння сприяє увиразненню мовлення, служить засобом створення образності, експресивності. Порівняння може ґрунтуватися на протиставленні за рахунок заперечення. Виокремлюють просте порівняння як уподібнення за однією ознакою й розгорнуте, що ґрунтується на аналогії за багатьма ознаками (асоціативним ореолом).

За визначенням Л. Мацько [8, с. 507], порівняння – фігура мови або рідше троп (у формі орудного відмінка іменника), що полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших: *дівчина струнка, як тополя; волошки сині, як небо; надворі тепло, як улітку* тощо. В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис:

У порівнянні розрізняють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюється з іншим (об'єктом). Ознака може визначатися кольором, формою, розміром, запахом, відчуттям, якістю, властивістю тощо.

Серед образних засобів художньої прози порівняння вирізняються давністю й активністю уживання, що мотивується самим призначенням цього тропа, який покликаний конкретизувати, уобразити зображуване внаслідок зіставлення того чи іншого предмета з іншим, а також є чіткістю і стрункістю побудови, яка через порівняльну конструкцію дає змогу спроектувати нічим не обмежену кількість образних спостережень дійсності. Порівняння – це засіб посилення емоційності мови. Відбір об'єктів порівнянь залежить від того, що зображує письменник і як він ставиться до зображуваного. Призначення порівняння, як і епітета, – збагачувати зміст певного слова чи вислову [4, с. 109].

Для оформлення порівняльних конструкцій в німецькій мові використовуються частки *wie, als, gleich, ähnlich, als wie, als ob*, в українській мові – підрядні сполучники *як, наче, мов, неначе, немов, ніби*.

Виділяють порівняння логічні (поняттєві) й художні (образні). Серед художніх порівнянь є традиційні, що створюють національний колорит, художньо-символічне світобачення та індивідуально-авторські, які відображають художні смаки майстрів слова.

Мета логічного порівняння, на думку Т. Павлюк [9] – лаконічно пояснити суть одного предмета шляхом його зіставлення з іншим предметом або показати, наскільки добрим / поганим є предмет, що порівнюється, стосовно об'єкта, який більшість мовців оцінює як позитивний чи негативний. Такі порівняння ще називають порівняльно-зіставними.

В усіх повістях-казках О. Пройслера вживаються логічні порівняння, при їх перекладі В. Василюк використовує еквіваленти: *krächzen wie ein gewöhnlicher Rabe – каркати, як кожний учений ворон; sie ist eine Hexe wie du – чаклунка, як і ти; Förster wie dich – лісника, як ти; wie alle Gespenster hatte es überhaupt kein Gewicht – як усі привиди, невагоме; es scheute wie alle Nachtgeschöpfe das volle Sonnenlicht – як і всі нічні істоти, боялося яскравого сонячного світла; pünktlich wie immer erwachte – прокинулося, як завжди; da empfing ihn kein schmerzendes, grelles Licht wie an anderen Tagen – не поба-*

чив такого болючого ясного світла, як колись; aß genau wie an jedem anderen Abend – з'їв, як і завжди.

Sie ist eine Hexe wie du – und sie wird sich im Handumdrehen das Zeug wieder weghexen [17] // Вона ж така сама чаклунка, як і ти, і простісінько зніме твої чари [10, с. 15].

Das kleine Gespenst hielt sich möglichst lange im Schatten der Burgmauern, denn es scheute wie alle Nachtgeschöpfe das volle Sonnenlicht [15] // Привиденя постояло, доки змогло, в затінку під муром, – як і всі нічні істоти, воно боялося яскравого сонячного світла [10, с. 85].

Schwimmen konnte der kleine Wassermann bald wie ein Großer, er hatte ja zeitig genug damit angefangen [16] // Незабаром Водяничок уже плавав, як дорослий. Він-бо й почав таки досить рано! [10, с. 140].

У казці «Водяничок» виявлено заперечні порівняння:

Es ist ja bei uns nicht wie bei armen Leuten [16] // Адже в нас не те, що в якихось там Людей! [10, с. 136].

Традиційними у німецькій та українській мовах є порівняння: *Augen machen wie eine Waldeule – витріщив очі, як сова; wie ein Murmeltier schlief sie – спала, як байбачок; wie ein Kanonenschlag krachte sie – бахнуло так, наче з гармати гримнули; es ist schwarz wie ein Schornsteinfeger – чорний, як сажотпус; da es im Dunkeln sehen konnte wie eine Katze – бачило, як кішка; wie die Hasen sind sie davongelaufen – тікали, як зайці; fielen zu Boden wie Hagelkörner – стукотили об землю, наче град; der Junge krebsrot im Gesicht war – червоний, як варений рак; schoss wie ein Hecht – як щука, шугнув.*

Wie ein Murmeltier schlief sie, bis weit in den anderen Morgen hinein [17] // Вона спала, як байбачок, аж до ранку [10, с. 14].

Wie ein Kanonenschlag krachte sie unter die Kegel [17] // Куля з гуркотом покотилася дерев'яною доріжкою, влучила в найбільшу кеглю і розтрощила її – бахнуло так, наче з гармати гримнули [10, с. 55].

При утворенні порівняльних конструкцій спостерігаємо і національну своєрідність. Цікавим є традиційне для німецької мови порівняння блідого обличчя з сиром, тоді як в українській мові воно порівнюється з крейдою:

Der Ärmste war nahe daran, in Ohnmacht zu fallen. Er stand mit weit aufgerissenen Augen da und war käsebleich im Gesicht [15] // Бідолаха мало не зомлів. Він витріщив очі й стояв, побілівши, як крейда [10, с. 94].

Індивідуально-авторських є порівнянь у творах О. Пройслера небагато: *klein und verloren wie Fischerboote auf einem weiten Meer* – *маленьких, загублених, як рибальські човни в безмежному морі; steif wie der Bettpfosten* – *непорушний, як бильце ліжка; Augen, die in der Finsternis leuchteten wie zwei silberne Monde* – *світилися в непроглядній темряві, наче два місяці завбільшки з н'ятаки; Wie goldene Schiffelein trieben sie über den Teich* – *гойдалися на хвилях, мов золоті кораблики*. Це пояснюється тим, що письменник врахував реальний словниковий запас юних читачів та поріг розуміння ними мовних засобів увізнення тексту.

Weil er ganz steif war, so steif wie der Bettpfosten, musste er alles mit sich geschehen lassen, was ihm der Fisch mit den vielen Augen antat [15] // Він просто закам'янів, став непорушний, як бильце ліжка, і багатоока риби могла зробити з ним усе, що заманеться [10, с. 150].

Цікавим є порівняння червоного від холоду носа зі свічкою на різдвяній ялинці: Und die Nase erst! Ist sie nicht rot wie eine Christbaumkerze? [17]. Розділ Der Maronimann (Продавець каштанів) не перекладено.

У текстах казок виявлено прості порівняння (Wenn mich Abraxas jetzt sehen könnte, würde er Augen machen wie eine Waldeule! [17] // «Якби мене оце побачив Абракас! Вупріцив би з подиву очі, як сова!» [10, с. 9]) і розгорнуті (Der Uhu schlug mit den Flügeln, als gelte es, die Erinnerung an jenen unglückseligen Morgen abzuschütteln [17] // Угу вдарив крильми, немов хотів струсити з себе спогади про той злощасний ранок [10, с. 79]).

Найчастіше В. Василюк підбирає при перекладі еквівалент, хоча строгої відповідності між порівняльними конструкціями німецької та української мови немає. У німецькій мові частіше вживаються складні слова, відсутні деякі компаративні конструкції, поширені в українській мові (наприклад, форма орудного відмінка).

Порівняння, виражені в німецькій мові складним прикметником *kohlschwarzes Haar* (досл. *вугільно-чорне*) перекладено конструкцією зі сполучником *як* (*чорне, як смола, волосся*); *schilfgrüne Jacke* (досл. *очеретяно-зелена*) – *зелена, мов очерет, курточка*.

Die Frauen trugen glitzernde Ohringe, die Kinder hatten zerrissene Hemden an und alle, sogar die Männer, hatten langes, *kohlschwarzes Haar* [16] // У жінок виблискували у вухах сліпучі золоті кільця, діти бігали в подертих сорочечках, і в усіх, навіть у чоловіків, було густе, довге й *чорне, як смола, волосся*. [10, с. 156].

Und die *schilfgrüne Jacke* steht ihm gut zu Gesicht, unserm Jungen [16] // *І ця зелена, мов очерет, курточка* нашому хлопчикові дуже личить [10, с. 141].

Порівняльна конструкція німецької мови може перекладатися формою орудного відмінка:

Wie der leibhaftige Wirbelwind stürmte die kleine Hexe auf dem neuen Besen dahin [17] // *Вихором* полинула мала Баба Яга на новій мітлі [10, с. 19].

Er schoss wie ein Pfeil durch die Rinne – aufs Mühlenrad – und schwupp, in die Tiefe! [16] // *Стрілою* влетів він попід заставки: жолобом – на колесо – й через нього! [10, с. 171].

Виявлено переклад німецького порівняння конструкцією з формою ступенів порівняння прикметників:

Ich bin leider seit vierzehn Tagen ein Taggespenst und das Sonnenlicht hat mich schwarz gemacht. Aber zuvor, als ich noch ein Nachtgespenst war, bin ich blütenweiß gewesen, weißer als eine Wolke Schneestaub [15] // Від сонячного світла я став чорний, але спершу, коли я ще був нічним приви́дом, я був ніжно-білий, *біліший за хмарку снігової пороші* [10, с. 117].

В одних випадках В. Василюк при перекладі випускає порівняння:

Er schwang seinen Reisigbesen wie eine Keule und wandte sich gegen die großen Jungen [17] (досл. Він розмахував мітлою, як дубиною, і накинувся на великих хлопців) // І сталося диво: сніговик раптом заворушився, підняв мітлу й пішов на бешкетників [10, с. 46].

Es klappte mit ihrer Hexerei wie am Schnürchen [17] (досл. Її чаклунство працювало як годинник) // Тепер вона знала її назубок [10, с. 61].

Es wehte in langen Büscheln über den Boden hin und sah aus wie ein Teppich von lauter Wassermannhaaren [16] // Вона коливалась довгими зеленими пасмами і зверху скидалася на килим, витканий з волосся Водяника [10, с. 145].

В інших випадках перекладач додає порівняння:

Sie stellte nun gleich die Kaffeemühle auf den Küchentisch, rannte nach ihrem Besen und sauste mit Windeseile zum Entenweiher [17] // Мерщій поставивши млинок на кухонний стіл, вона кинулася до мітли, сіла верхи й *помчала, як вихор*, до ставка за лісом [10, с. 58].

Sie stürmten mit Indianergeheul durch die Halle und drängten zur Tür hinaus [15] // *Галасуючи, мов воїни-індіанці*, промчали вони через вестибюль і збилися біля дверей [10, с. 85].

За структурою найчастіше виокремлюють три типи порівнянь: дієслівні, атрибутивні, іменні [2, с. 335].

У текстах казок О. Пройслера найчастіше вживаються дієслівні порівняння: *er schwang seinen Regenschirm wie einen Säbel – розмахуючи парасолькою, мов шаблюю; machte Schritte wie ein Storch – йшов, як лелека*; атрибутивні та іменні порівняння використовуються рідше: *hässlich aus wie die Muhme Rumpelpel – потворна, як тітка Трам-Бам-Бах; klein sind wie Waldmäuse – малі, як миші; sie ist eine Hexe wie du – чаклунка, як і ти*.

Висновки. У ході дослідження було з'ясовано, що в усіх повістях-казках О. Пройслера вжива-

ються логічні порівняння, традиційні та індивідуально-авторські. У текстах казок виявлено прості порівняння і розгорнуті.

Найчастіше В. Василюк підбирає при перекладі еквівалент, хоча строгої відповідності між порівняльними конструкціями німецької та української мови немає. У німецькій мові частіше вживаються складні слова, відсутні деякі компаративні конструкції, поширені в українській мові (наприклад, форма орудного відмінка).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білик О. О., Подоляк З. Р. Образні порівняльні конструкції та способи їх відтворення в українських перекладах (на матеріалі роману Дж. Мартіна «Гра престолів»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2020. Вип. 46(3). С. 124–128.
2. Вишивана Н. Лексико-семантичні та лінгвостилістичні особливості зоонімних художніх порівнянь німецької та української мов. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія : Філологія (мовознавство). 2015. Вип. 21. С. 334–339.
3. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ: Либідь, 2005. 489 с.
4. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 423 с.
5. Кучма Т. В. Номінації персонажів повісті-казки О. Пройслера «Мала Баба Яга» та їх переклад. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 5. Ч. 1. С. 251–255.
6. Кучма Т. В. Кулінарнімі у повісті-казці О. Пройслера «Водяничок» і їх переклад українською мовою. *Львівський філологічний часопис*. 2022. Вип. 12. С. 99–103.
7. Кучма Т. В. Ономастична в творах О. Пройслера та її переклад українською мовою. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 208. С. 233–239.
8. Мацько Л. І. Порівняння. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 507.
9. Павлюк Т. П. Порівняння як когнітивний компонент поетичного тексту. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Сер. : Філологія. Мовознавство. 2009. Т. 98. Вип. 85. С. 64–67. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2009_98_85_15 (дата звернення 04. 06.2024)
10. Пройслер О. Водяничок : Казки / Перекл. з нім. і передм. В. Т. Василюка. Київ : Веселка, 1992. 284 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2003. 716 с.
12. Тимченко Ю. О. Порівняння в новелістиці М. Коцюбинського середземноморського циклу. *Лінгвістичні дослідження*. 2015. Вип. 39. С. 109–115.
13. Тиха Л. Лексико-семантичні та граматичні особливості порівнянь у повісті Володимира Лиса «Соло для Соломії». *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 123–128.
14. Чабаненко В. А. Асоціація як універсальний чинник мовного розвитку. *Мовознавство: науково-теоретичний журнал*. Київ, 1996. № 1. С. 132–137.
15. Preußler O. Das kleine Gespenst. URL: <https://www.kostenlosonlinelesen.net/kostenlose-das-kleine-gespenst/lesen/7> (дата звернення 04. 06.2024)
16. Preußler O. Der kleine Wassermann. URL: <https://www.kostenlosonlinelesen.net/kostenlose-der-kleine-wassermann> (дата звернення 08.05.2024)
17. Preußler O. Die Kleine Hexe. URL: <https://www.kostenlosonlinelesen.net/kostenlose-die-kleine-hexe> (дата звернення 06.06.2024)

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ НАВЧАННЯ СИНХРОННОГО ПЕРЕКЛАДУ

PRACTICAL ASPECT OF TRAINING SIMULTANEOUS INTERPRETING

Статівка А.О.,

orcid.org/0000-0002-1274-1426

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті висвітлюється практичний аспект навчання синхронного перекладу. Безумовно, синхронний переклад вважається найскладнішим з усіх різновидів усного перекладу, тому й підготовка майбутніх фахівців має бути більш ґрунтовною та досконалішою. Наразі в Україні існує дуже високий попит на перекладачів-синхроністів, що зумовлено Євroatлантичною інтеграцією нашої країни. Відомо, що в українських вищих навчальних закладах дедалі більше приділяється уваги навчання синхронного перекладу. Мистецтво синхронного перекладу вимагає не лише бездоганного володіння іноземною мовою або мовами, а ще й неабиякого рівня концентрації уваги та психологічної стійкості. Під час синхронного перекладу у перекладача одночасно задіяно стільки когнітивних процесів, що інколи незрозуміло, як одна людина може впоратись з таким складним завданням. У процесі навчання майбутні синхроністи розвивають навички, необхідні для перекладу, до автоматизму, і це є критично важливою складовою, оскільки переклад – це не лише ідеальне знання іноземної мови, чи розуміння усіх її тонкощів, це процес, під час якого перекладач не має права на роздуми, зволікання, паузи, або помилки. Все відбувається настільки швидко, що допустима затримка від оригіналу – це 3–4 секунди. Завдання перекладача відтворити повністю зміст не втрачаючи при цьому форми повідомлення. Для реалізації таких надскладних завдань завжди шукають справжніх професіоналів, які багато часу свого життя присвятили навчання синхронного перекладу та опануванню усіх можливих його стратегій та тактик. У статті викладено детальний опис вправ, які використовувалися на різних етапах підготовки синхронного перекладу студентів-магістрів. Комплекс вправ розроблено на основі рекомендацій Європейської Комісії щодо навчання перекладачів конференцій. Встановлено, що на ранніх стадіях підготовки студенти мають спочатку добре опанувати навички аудіювання та говоріння, а вже пізніше – власне перекладу. Крім цього, у процесі підготовки студентів значну увагу зосереджено на тренуванні психологічної витривалості та стійкості, готовності діяти у нестандартних ситуаціях. З цією метою, студентам пропонується низка вправ з часовими обмеженнями, це вправи як на розвиток мовних навичок, так і перекладу безпосередньо. Доведено, що time setting добре допомагає долати стрес.

Ключові слова: синхронний переклад, тактики, вправи, підготовка, перекладач-синхроніст.

The article deals with the practical aspect of training simultaneous interpreting. Simultaneous interpreting is certainly the most difficult one of all kinds of interpreting as a whole. So, training of the future professionals must be much more complicated. In Ukraine, nowadays there is a high demand for simultaneous interpreters that is caused by the Euro-Atlantic integration of our country. It's known that Ukrainian higher educational establishments are focusing more on training simultaneous interpreting among students. The art of simultaneous interpreting requires not only fluent knowledge of foreign languages, but also a high level of concentration and psychological stamina. While interpreting simultaneously an interpreter at the same time involves so many cognitive processes that sometimes, it's unclear how one person can cope with such a difficult task. During training the future simultaneous interpreters develop automatic interpreting skills, and this is a crucially important part, as interpreting means not only perfect knowledge of a foreign language or understanding its all specifics, this is a process, during of which an interpreter is not entitled to think, make pauses or mistakes. Everything occurs so fast, that possible delay from the original is about 3–4 secs. An interpreter's task is to interpret the essence of the message without losses of its structure. To implement such extremely difficult tasks, real professionals are needed, who devoted a huge part of their lives to training and mastering simultaneous interpreting's strategies and tactics. The article has a thorough description of exercises being used at early stages of training simultaneous interpreting among students. A variety of exercises is developed on the basis of European Commission's recommendations on training conference interpreters. We have determined that at early stages of training simultaneous interpreting, students first should master the skills of listening comprehension and speaking, and later interpreting ones. Moreover, a huge focus is made on training students' psychological stamina, as well as their readiness to act in non-standard situations. To that end, students are tasked to fulfill different activities within time setting. We also have proved that time setting is a good means to help cope with stress.

Key words: simultaneous interpreting, tactics, exercises, training, simultaneous interpreter.

Постановка проблеми. Багато міжнародних організацій, включаючи Організацію Об'єднаних Націй і Європейський Союз, а також транснаціональні компанії, потребують послуг синхронного перекладу, з метою забезпечення швидкої комунікації зі своїми іноземними співробітниками та

діловими партнерами, відповідно, у світі спостерігається значний попит на роботу перекладача-синхроніста. У сучасному діловому світі синхронний переклад використовується на міжнародних заходах: зустрічах і конференціях, ярмарках і виставках тощо.

Синхронний переклад висуває дуже високі вимоги до перекладача, як розумові, так і фізичні. Перш за все, має бути високий ступінь концентрації та координації сприйняття сказаного, розуміння та перекладу. Фізичне напруження перебування в замкнутому просторі, з одного боку, і голосове навантаження, з іншого, значні. Враховуючи таке складне та багатогранне навантаження, необхідно знайти шляхи спеціальної цілеспрямованої підготовки перекладачів до такої діяльності.

Постановка завдання. Основне завдання наукової розвідки вбачаємо в аналізі спеціального комплексу вправ, розробленого для впровадження в підготовку перекладачів-синхроністів в умовах навчання *online*, та визначення його ефективності шляхом оцінювання результатів студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи різні аспекти синхронного перекладу, дослідники відзначають, насамперед, значне когнітивне навантаження перекладачів-синхроністів під час перекладу безпосередньо [1]. Відповідно, майбутні перекладачі повинні бути готові перекладати з усвідомленням можливого когнітивного стресу. На думку вчених, стрес можна зменшити, опанувавши різні стратегії синхронного перекладу. Наприклад, перекладач має навчитися опанувати тактики перекладу, які стануть доцільними під час роботи зі «швидкими» мовцями, але абсолютно недоречними під час перекладу «повільних» спікерів. Таким тонкошам необхідно вчитися, що ще раз переконує у дуже складній роботі синхроніста. Крім того, необхідно навчитися «стискати мовлення» і зосереджуватися на його ключових сегментах. Саме ці аспекти підготовки перекладачів-синхроністів відзначають як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники.

Зокрема, Писанко М. Л. розглядаючи питання професійної підготовки майбутнього усного перекладача, акцентує увагу на лінгвістичних, перекладацьких, психологічних і психолінгвістичних передумовах змісту навчання усного перекладу та вважає, що особливе значення має надаватися психологічній моделі усного перекладу [1, с. 95].

Закордонні фахівці вважають, що було б дуже спрощено описати синхронний переклад як пряму вербальну передачу усної інформації з мови оригіналу мовою перекладу [3]. У той же час, хоча для перекладача дуже важливо мати різноманітні навички, а також вміння демонструвати ці навички одночасно, це не означає, що «такий підхід легко застосувати у площині синхронного перекладу» [2]. Перекладач повинен навчитися свідомо використовувати певні стратегії, здійс-

нювати постійний початковий контроль над своїм мовленням і фізично чути те, що він говорить. У такий спосіб перекладачеві вдається здійснювати лексичний, граматичний і фонетичний контроль, що у подальшому допоможе уникнути помилок при перекладі [3].

Згідно з рекомендаціями Єврокомісії щодо підготовки усних перекладачів, в яких описані практичні пропозиції завдань і вправ для підготовки перекладачів синхронного перекладу, формування та вдосконалення спеціальних навичок відбувається лише тоді, коли студенти є достатньо мотивованими та здатними доводити свої вміння до автоматизму [4]. Розуміючи це, варто правильно визначити весь спектр вправ на підготовку майбутніх синхроністів та їхню регулярність / частотність.

Виклад основного матеріалу. У нашій статті ми оперуємо визначенням Міжнародної асоціації перекладачів конференцій (АПС), згідно з яким синхронний переклад – це процес, коли перекладач сидить у кабінці спостерігаючи за кімнатою переговорів, так само, як і промовець, слухає та одночасно перекладає промову цільовою мовою. Сьогодні синхронний переклад досить часто викладають в університетах, але навчитися навичкам перекладу, відвідуючи заняття або читаючи книги про перекладацьку діяльність, досить складно. Це як спорт, щоб досягти успіху, потрібно багато тренуватися. Ось чому студенти факультетів іноземних мов повинні практикуватися й поза межами занять, щоб досягти кращих результатів. П'ять днів на тиждень – це мінімум, який гарантує постійну перекладацьку практику. Варто зауважити, що практикуватися в межах двох коротких занять на день краще, аніж впродовж одного, але тривалого за часом. На нашу думку, такий підхід забезпечить студентам максимальну зосередженість та мінімізує перенавантаження.

Один із найкращих способів оцінити вашу успішність синхронного перекладу (усного в цілому) – це запис своєї відповіді (перекладу) на будь-який носій. Записуйте переклад, потім уважно слухайте, аналізуючи наявність можливих помилок, робіть так допоки, переклад не буде бездоганим і його якість не задовільнить, перш за все вас. Повторюйте таку процедуру на постійній основі, день за днем, і порівнюйте ефективність виконаного перекладу.

Також дуже важливо, щоб студенти не займалися виключно перекладацькою діяльністю. Виконуйте вправи на розвиток навичок аудіювання, говоріння, читання, але регулярно. Ставте цілі, кожне заняття має бути спрямоване на роз-

виток різних навичок чи вмінь, наприклад, виголошення промови, зосередження уваги, переформулювання тощо. Скоординуйте свою роботу з іншими студентами / одногрупниками або просто своїми друзями, щоб слухати переклад один одного. Слухаючи інших, ви не тільки оцінюєте здібності колег, а й пам'ятаєте про певні критерії, необхідні для самооцінки. Зазвичай у студентів помилки є подібними, якщо їх виявити під час прослуховування перекладу колег, можна виключити повністю, або хоча б мінімізувати свої власні.

Синхронний переклад є дуже складним завданням, оскільки чотири основні навички, такі як аудіювання, розуміння (аналіз), переформулювання та говоріння, повинні виконуватися одночасно, що неабияк посилює тиск на перекладача та вимагає від нього значних когнітивних зусиль. З цією метою студенти мають опанувати певні прийоми (техніки) навчання синхронного перекладу. У нашій науковій розвідці ми б хотіли зосередити свою увагу на ключових вправах, які можна застосовувати на будь-якому етапі навчання синхронному перекладу. Одразу зауважимо, що згадати усі можливі ми не маємо змоги, оскільки їхній діапазон та варіації вражають. Тож, вирішили наголосити на основних, які були залучені у процесі підготовки студентів-магістрів, і які показали, на наш погляд, високу ефективність, не зважаючи на заняття в дистанційному режимі.

Ці вправи розвивають навички необхідні для виголошення промов, прогнозування, переформулювання та елімінації стресу. Для початку слід визначитись з типом промов, які можна використовувати у якості матеріалу для практики синхронного перекладу. Ці промови можна знайти в Інтернеті на сайтах різних державних установ, міністерств, міжнародних організацій, компаній тощо. Промови послів чи інших високопоставлених осіб особливо добре підходять для навчання синхронному перекладу, оскільки вони зазвичай не містять складних технічних термінів, натомість їхній стиль є простим та зрозумілим, а швидкість мовлення – помірною. Інакше кажучи, промови, як матеріал для тренувань навичок синхронного перекладу, мають відповідати новинам сьогодення у світі.

На початкових етапах навчання студентам надзвичайно важливо самостійно готувати виступи. Можна використовувати, наприклад, текст промови, студенти знайомляться зі структурою, логікою промови, аналізують головну та другорядну інформацію, вчать сортувати її. Як наслідок, вони отримують навички виокремлення «голов-

ного» з промови та відсіювання «непотрібного». З часом зможуть з легкістю це робити з будь-яких за складністю промов. Крім того, вони опановують ораторські прийоми, які легко розпізнавати, оскільки ефективно використовуються в будь-якій промові, обраної для підготовки синхронного перекладу. Студенти можуть додати власну інформацію до тексту з урахуванням наявних власних фонових знань щодо теми промови та презентувати перед публікою (іншими студентами), яка буде її перекладати. Ймовірно, це буде значно спрощена версія оригіналу, що дуже добре застосовувати у якості практичного матеріалу для студентів.

При підготовці своїх промов студенти мають усвідомити одне «золоте» правило: «Ніколи не читайте свою промову, завжди тримайте зоровий контакт з аудиторією!» Перед початком промови поясніть контекст, що буде сказано, чому, всі аргументи «за» і «проти». Щоб досягти успіху в усному спілкуванні, ваша артикуляція має бути чіткою, робіть паузи, змінюйте інтонацію, наголос, тембр голосу, наголошуючи на важливих питаннях. Ваша мова має бути природною, щоб переконати та зацікавити аудиторію. Що стосується тривалості вашої промови, то вона залежить від типу вправ, для навичок аудіювання вона не повинна перевищувати 2–3 хвилини, для синхронного перекладу на початку курсу не більше 3–5 хвилин, в кінці курсу з синхронного перекладу – до 12 хвилин.

Під час синхронного перекладу студенти можуть зіткнутися з іншими суттєвими труднощами, а саме з необхідністю передбачити те, що спікер скаже далі. Це справді дуже велика проблема для усіх усних перекладачів, а особливо синхроністів, тому студенти повинні наполегливо працювати, щоб опанувати ці навички. Нижче наведемо кілька вправ у якості прикладу для тренувань навичок синхронного перекладу.

Collocation games (Наприклад, студентам можна запропонувати таке завдання: «Заповніть пропуски в реченні, фразі чи словосполученні»);

Інші приклади: Викладач починає зачитувати повідомлення, студенти мають завершити, використовуючи власні ідеї, враховуючи інформацію щодо тематики повідомлення;

Викладач презентує повну версію повідомлення, студенти мають спрогнозувати, що може статися далі (наприклад, обговорюючи деякі новини, студенти висловлюють свою думку щодо того, що вже сталося, і що може статися; або обговорюють, чи погоджуються вони або ні і чому. Якщо будь-яка новина слугує тут практичним

матеріалом, студенти повинні бути обізнаними про неї та володіти необхідною інформацією);

Викладач пропонує для подальшого обговорення будь-яку тему, наприклад, «Вибори Президента України», кожен студент повинен утворити в межах цієї теми три (можна і більше) речення, які надалі будуть перетворені в логічний, структурований, зв'язний текст.

Щоб розвинути навички переформулювання, студенти можуть виконувати такі вправи:

Створіть список синонімів і антонімів;

Перетворіть частини речень, наприклад, уникаючи інфінітивів, герундія тощо;

Перефразуйте повідомлення, використовуючи лексику зі списку синонімів (антонімів), (до речі, студентам цей вид завдань дуже подобається);

Розділіть довге речення на кілька коротших (дотримуйтеся коротких і простих речень – так звана тактика *KISS – keeping sentences short and simple*);

Перекажіть поданий текст своїми словами.

Переклад з аркуша також можна розглядати як підготовку до синхронного перекладу. Наприклад, викладач може дати студентам текст промови, яку потрібно синхронно перекладати. Студенти перекладають цю промову з аркуша, аналізуючи при цьому структуру та зміст про-

мови і, звичайно, зосереджуючись на змісті повідомлення. Така вправа може бути підготовчою перед синхронним перекладом промови. Крім того, студентів можна попросити перекладати з аркуша з обмеженнями у часі, або без. Часові обмеження слугують дієвим засобом для боротьби зі стресом, що виникає під час будь-якого різновиду усного перекладу.

На ранніх етапах курсу синхронного перекладу перш, ніж почати перекладати безпосередньо, студенти можуть виконувати такі вправи, як «повторення одночасно за доповідачем», вони слухають промову і повторюють одразу слово в слово за спікером, а вже після переходять до власне перекладу.

Висновки. І останнє, але не менш важливе: у цій статті ми робимо висновки щодо корисності та ефективності такого комплексу вправ лише виходячи з власних спостережень. Його використання носить рекомендаційний характер. Викладачі мають свою точку зору щодо кожної вправи, яка може відрізнитися від нашої. Спробуйте вправи, оцініть, наскільки вони ефективні для ваших студентів, і визначтеся з їх подальшим застосуванням. Таким чином, ці вправи рекомендовані як для самостійної підготовки студентів, так і під час роботи з викладачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Писанко М. Л. Навчання синхронного перекладу студентів перекладацьких спеціальностей закладів вищої освіти. *Вісник КНЛУ. Серія «Педагогіка та психологія»*. Випуск 31. 2019. С. 95–102.
2. Consecutive vs. Simultaneous Interpreting: What's the Difference? URL: <https://www.atanet.org/client-assistance/consecutive-vs-simultaneous-interpreting-whats-the-difference/> (дата звернення 25.06.2024).
3. Gills Andrew Conference interpreting. A student's practice book. URL: https://www.academia.edu/15592948/A_GILLIES_CONFERENCE_INTERPRETING_A_STUDENT_S_PRACTICE_BOOK (дата звернення 25.06.2024).
4. Knowledge Centre on Interpretation. Simultaneous Interpreting. URL: <https://knowledge-centre-interpretation.education.ec.europa.eu/en/conference-interpreting/simultaneous-interpreting> (дата звернення 21.06.2024).

РОЗДІЛ 4 ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2+811.581

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.20>

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ЯВИЩА ПОЛІСЕМІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ І КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ: СХОЖІСТЬ ТА ВІДМІННОСТІ

COGNITIVE-PRAGMATIC ASPECT OF THE PHENOMENON OF POLYSEMY IN THE UKRAINIAN AND CHINESE LANGUAGES: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Ємельянова Д.В.,

orcid.org/0000-0003-2743-3191

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

У статті детально розглянуто когнітивно-прагматичний аспект явища полісемії в українській і китайській мовах (когнітивний – від лат. *cognitio* – знання, пізнання; прагматичний – від грец. *πραγματικό* – практичне застосування) та відмічене схожість і відмінності явища полісемії в цих мовах, зроблено акцент на практичному використанні надбаних знань явища полісемії в українській і китайській мовах як в процесі навчання майбутніх синологів, так і в майбутній професійній діяльності.

Визначено, що відповідно до характеру організації лексико-семантичних відносин, як в українській, так і в китайській мовах, існують три основні типи полісемії: радіальна, ланцюгова і радіально-ланцюгова. Наведено приклади цих типів полісемії в цих мовах.

Зазначено, що полісемія є явищем не тільки лексичним, а й стилістичним, і виділено три види стилістичної полісемії: метафора, метонімія, синекдоха. Наведено приклади схожості і відмінностей стилістичних полісемів в українській і китайській мовах.

У статті наведено результати експериментально-дослідної роботи з впровадження лекції-презентації «Явища полісемії в українській і китайській мовах: схожість і відмінності» в навчальний процес студентів, які готуються в Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського за спеціальністю 014 Середня освіта (Мова і література (китайська, англійська)). На констатувальному етапі експерименту з'ясовано, що більшість студентів не могли дати повного означення явища полісемії, не мають уявлення про види полісемії, не змогли навести приклади навіть українських полісемів, не розрізняють види полісемічних явищ тощо. На формуальному етапі експерименту проведено онлайн лекцію-презентацію «Явище полісемії в українській і китайській мовах: схожість і відмінності». Повторне тестування студентів дозволило зробити висновок, що проведення інтерактивної лекції було корисним для майбутніх синологів, так як учасники поновили і засвоїли відомості про явище полісемії, про лексичну і стилістичну полісемію, зміст цих понять, визначили схожість і відмінності явища полісемії в українській і китайській мовах. Наявність тексту лекції-презентації в особистому архіві студентів з посиланням на відповідні електронні ресурси знадобиться майбутнім синологам як в їх майбутній професійній діяльності, так і при спілкуванні з носіями мови.

Ключові слова: явище полісемії, українська і китайська мови, схожість, відмінності.

The article examines in detail the cognitive-pragmatic aspect of the phenomenon of polysemy in the Ukrainian and Chinese languages (cognitive – from the Latin *cognitio* – knowledge, cognition; pragmatic – from the Greek *πραγματικό* – practical application) and notes the similarities and differences of the phenomenon of polysemy in these languages, emphasis is placed on the practical use of acquired knowledge of the phenomenon of polysemy in the Ukrainian and Chinese languages both in the process of training future sinologists and in future professional activities.

It was determined that according to the nature of the organization of lexical-semantic relations in both the Ukrainian and Chinese languages, there are three main types of polysemy: radial, chain and radial-chain. Examples of these types of polysemy in these languages are given.

It is noted that polysemy is not only a lexical, but also a stylistic phenomenon, and three types of stylistic polysemy are distinguished: metaphor, metonymy, and synecdoche. Examples of similarities and differences of stylistic polysemes in the Ukrainian and Chinese languages are given.

The article presents the results of experimental and research work on the introduction of the lecture-presentation «Phenomena of polysemy in the Ukrainian and Chinese languages: similarities and differences» into the educational process of students studying at the Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky, majoring in 014 Secondary Education (Language and literature (Chinese, English)). At the ascertaining stage of the experiment, it was

found that the majority of students could not give a full definition of the phenomenon of polysemy, have no idea about the types of polysemy, could not give examples of even Ukrainian polysemes, do not distinguish between types of polysemy phenomena, etc. At the formative stage of the experiment, an online lecture-presentation «The phenomenon of polysemy in the Ukrainian and Chinese languages: similarities and differences» was held. Repeated testing of the students made it possible to conclude that the interactive lecture was useful for future sinologists, as the participants renewed and assimilated information about the phenomenon of polysemy, about lexical and stylistic polysemy, the content of these concepts, and identified the similarities and differences of the phenomenon of polysemy in the Ukrainian and Chinese languages. The presence of the text of the lecture-presentation in the personal archive of students with a link to the relevant electronic resources will be useful to future sinologists both in their future professional activities and when communicating with native speakers.

Key words: phenomenon of polysemy, Ukrainian and Chinese languages, similarities, differences.

Постановка проблеми. Із здобуттям незалежності нашої державі почала формуватися самостійна школа китаєзнавства. Китайська мова вивчається в середніх і вищих навчальних закладах, Інститутах Конфуція, які утворюють необхідну платформу для розуміння громадянами України сучасного Китаю, вивчення китайської мови та культури, для забезпечення китайсько-українського культурного обміну. Сьогодні актуальним завданням є подальший розвиток школи української синології.

Зміцнення українсько-китайських відносин потребує наявності в нашій країні перекладачів і викладачів китайської мови, які на високому рівні володіють не тільки китайською, а й англійською мовою, як мовою міжнародного спілкування, і, звичайно, рідною мовою.

Досліджень з мовної синології в Україні на сьогодні ще небагато, але вони стають актуальними, тому що китайська мова користується великим попитом в нашій країні, особливо серед молоді, як внаслідок незвичайності та особливості цієї мови, так і перспективності подальшого працевлаштування.

Відомо, що китайська мова є рідною приблизно для однієї п'ятої людства, тобто для 1,2 мільярдів населення. Крім того, володіють китайською мовою як іноземною майже 30 млн осіб. Популярність вивчення китайської мови з кожним роком зростає.

Відомо, що сучасна китайська мова заснована на пекінській вимові та увібрала в себе багато лексичних та граматичних особливостей північних діалектів і має офіційну назву путунхуа – «загальноживана», яка прийшла на початку ХХ століття на заміну класичній літературній мові веньянь. Путунхуа є однією з шести офіційних мов Організації Об'єднаних Націй.

З відкриттям в Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізація (мова і література (китайська)) з'явилась можливість для студентів, які навчаються на цій спеціальності, переміститися в науково-дослідницькі центри Китаю при про-

ходженні мовної практики, спілкуватися з носіями мови в Інституті Конфуція, який діє в Університеті Ушинського з 2011 року. Для здійснення таких можливостей необхідно не тільки знати мову Піднебесної, але й знати особливості, тонкощі, лінгвістичні явища цієї неповторної мови, що забезпечить плідне і взаємкорисне спілкування з носіями мови. Китайці дбайливо відносяться до своєї мови і поважають іноземців, які з повагою відносяться до їхньої мови.

Все вище відмічене пояснює актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Полісемія (грец. ἡ πολυσημεία «багатозначність») – наявність у мовної одиниці (слові, фраземі, граматичній формі, синтаксичній конструкції) більше одного значення за умови семантичного зв'язку між ними чи переносу спільних чи суміжних ознак або функцій з одного денотату на інший. Ще в античному мовознавстві явище полісемії було виявлене та описане давньогрецьким науковцем-енциклопедистом, філософом і логіком. Аристотелем (384–322 рік до н.е.) [1, с. 399–400]. Полісемія широко представлена в усіх мовах світу і тому вважається семантичною універсалією.

Проблемами полісемічних явищ в українській мові займалися О. О. Тараненко, А. Л. Лисеченко, Л. П. Солдатова, М. П. Муравицька, Ф. О. Нікітіна, Л. О. Симоненко, Л. Д. Малевич, О. І. Павлова, Т. В. Лепеха, Т. П. Кравченко та багато інших.

Явища китайської полісемії вивчали такі українські та китайські лінгвісти: О. Б. Алексєєв, П. Козориз, Б. В. Коломійчук, Т. М. Корольова, А. В. Попова, І. В. Ситник, В. О. Талашук, Ван Хайянь, Ге Бенї, Лі Юньтун, Юен Рен Чао, Чжан Лі, Цінг Ге, Цянь Даксін, Чень Вондао, Хон Гао та інші. Ці дослідники розглядали особливості полісемії китайської мови, як в загальній теорії мовознавства, так і в окремих видах діяльності. В проведених дослідженнях виявлено, що в китайській мові полісемія є дуже поширеним явищем, оскільки китайські ієрогліфи мають багато значень і можуть вживатися в різних контекстах.

Розглянемо дослідження явища полісемії в українській мові. Так, в Енциклопедії української мови дано таке визначення цього явища: «Полісемія – це органічна властивість людської, природної мови, яка, з одного боку, відображає характер і хід пізнання та мовного освоєння дійсності шляхом асоціативних процесів, а з другого – є свідченням схильності мислення і мови до економної систематизації, тенденції до позначення нескінченного світу відносно обмеженою кількістю матеріальних мовних оболонок» [2, с. 502]. А. Л. Лисиченко, яка досліджувала лексикологію сучасної української мови, також зазначає, що «полісемія забезпечує одну з важливих вимог до мови як до знакової системи – за допомогою мінімальної кількості знаків передавати максимальну інформацію, тобто вимогу економності знакової системи» [3, с. 22].

Значна увага приділена питанню визначення важливої ролі полісемії у термінотворенні й формуванні терміносистем у сучасному українському мовознавстві [4, 5, 6, 7]. У лінгвістиці сформувався протилежні погляди на роль полісемії у термінології. Деякі лінгвісти вважають, що полісемія є негативним явищем, яке спричиняє труднощі при користуванні науковою літературою, приводить до порушення взаєморозуміння і вважають, що необхідно домагатися, щоб кожен термін був однозначним [6]. Інші дослідники стверджують, що багатозначні терміни в оптимальній кількості не дестабілізують терміносистеми, а, навпаки, є елементами її систематизації та уніфікації [7]. Основною причиною виникнення полісемії у терміносистемах різноманітних галузей науки

і техніки, як вважають дослідники, є синтез наук, перетин їх окремих галузей, зручність означення споріднених явищ у різних науках [8].

Аналіз наукових досліджень дозволяє дійти висновку, що явище полісемії є результатом економії мови для означення предметів, об'єктів і явищ, економії працездатності людини для визначення всього, що її оточує, і є лексичним явищем, яке визначається як безліч значень, властивих одній і тій же лексемі, яке реалізується в письмовій або усній промові, а зрозуміти смисловий відтінок тієї чи іншої лексеми можна лише в контексті [8, 9, 10]. Одне із значень (те, яке в тлумачному словнику завжди вказується першим) прийнято вважати основним. Інші – похідні.

Лінгвісти виділяють у багатозначному слові, що утворює ієрархічну семантичну систему, відповідно до характеру організації лексикосемантичних відносин (залежності, мотивації) три основні типи полісемії: радіальна, ланцюгова і радіальноланцюгова [11]. В таблиці 1 наведено види лексичної полісемії, їх визначення і приклади в українській мові.

Полісемія мови – це явище не тільки лексичне, а й стилістичне. Можна виділити три види стилістичної полісемії: метафору, метонімію, синекдоху [11]. В таблиці 2 зазначено види стилістичної полісемії, дано їх визначення і наведено приклади.

Як висновок до визначення явища полісемії в українській мові, А. О. Гребченко висловила думку, що існування полісемії зумовлене протиріччям між обмеженою кількістю мовних одиниць та необмеженою кількістю предметів та явищ

Таблиця 1

Види лексичної полісемії, визначення, приклади в українській мові

Радіальна полісемія	Ланцюгова полісемія	Радіально-ланцюгова полісемія
Всі похідні (непрямі) значення походять безпосередньо від одного основного (прямого) слова чи терміну.	Кожне наступне значення є похідним від попереднього, найближчого до нього значення.	Поєднує в собі радіальну і ланцюгову полісемію, тобто паралельну підпорядкованість і послідовну залежність лексико-семантичних варіантів багатозначного слова.
Приклад: Слово стіл (різновид меблів) як основне (пряме) значення, має похідні (непрямі) значення, а саме: їжа, страви, харчі; установа або відділ установи, що займається певними справами (довідковий стіл); деталь верстата у вигляді горизонтальної дошки, що служить для закріплення заготовок під час їх обробки	Приклад: Прикметник дозрілий має три значення: «який дозрів; доспілий»; «який досягнув повного розвитку»; «який повністю сформувався (про абстрактні поняття (гнів, розум, любов тощо))». Спостерігається такий «ланцюжок»: друге значення – другим.	Приклад: У слові зерно виділяють п'ять значень, які виявляють і паралельну підпорядкованість, і послідовну залежність: 1) «насіння рослин» (конопляне зерно, кава в зернах); 2) «дрібний плід хлібних злаків» (торгувати зерном, зібрати хліб до зерна); 3) <i>перен.</i> «зародок, початок чого-небудь» (зерно теорії, зерно поетичного дару); 4) «окрема дрібна часточка якої-небудь речовини; крупинка, краплинка» (зерно піску, зерно золота); 5) <i>перен.</i> «невеличка часточка, крихітка чого-небудь» (зерно правди, зерно надії)

Види стилістичної полісемії, визначення і приклади

Метафора (з грецької <i>μεταφορά</i> «перенесення»)	Метонімія	Синекдоха – різновид метонімії:
Являє собою перенесення назви з одного предмета або явища на інший, розкриття сутності одного предмета чи явища через особливості іншого на основі схожості абсолютно різних ознак.	Заміна одного слова іншим на основі суміжності (тобто тісного зв'язку).	Найчастіше проявляється у заміні назви цілого предмета назвою його частини.
Приклади: Йде сніг (сніжинки, як відомо, «ходять» не вмюють). Полетів у магазин по цукерки (не на літаку «полетів», а дуже швидко пішов).	Приклади: Читати Шевченка (назва твору замінена його автором). Київ прокидається (не саме місто, а люди, які в ньому перебувають).	Приклади: Червона шапочка (на позначення всієї дівчинки – лише її головний убір). Ноги моєї тут не буде (позначення цілої людини тільки частиною її тіла).

навролишньої дійсності, що призводить до економії термінів та мовних зусиль для позначення предметів, об'єктів і явищ дійсності. Внаслідок таких процесів у лінгвістиці слово набуває нового метафоричного значення при позначенні предмета, об'єкта чи явища, що вже має загальноприйняте найменування, і свідчить про те, що виникнення багатозначності обумовлене не лише принципом економії мовних зусиль, а й іншими факторами, пов'язаними із виконанням мовою як номінативної, так і емоційно-експресивної функції [12].

Зупинимося на дослідженні явища полісемії в китайській мові, на схожості й відмінностях цього явища в українській і китайській мовах. Полісемія (一词多义 Yī cí duō yì), як вже зазначено вище, є мовною універсалиєю в системі мов, тобто вона присутня і властива всім мовам, зокрема, і китайській. Китайський лінгвіст Юен Рен Чао визначає полісемію в китайській мові як явище, в якому одне слово має два або більше пов'язаних, але дещо різних значень, і кожне з цих значень є результатом процесу розвитку мови, у якому початкове значення було розширено або перенесено на інші пов'язані значення [13]. Дослідження Юен Рен Чао стосується унікальності характеристик історичного і культурного контексту, нюансів полісемії в китайській мові.

Дослідження, проведене І. В. Ситник, виявило, що «...у словнику китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня зафіксовано 1777 полісемічних одиниць, що становить 58% від загальної кількості» [14, с. 162]. Авторка, посилаючись на дослідження Чжан Лі, яке він здійснив на основі «Частотного словника сучасної китайської мови» (现代汉语词频词典) – Xiàndài Hànyǔ cípín cídiǎn, зазначає, що китайський лінгвіст визначив, що 3140 слів із 8000 найчастотніших, є багатозначними [14, с. 163]. Завдяки

цим даним зроблено висновок, що полісемічні зв'язки у загальноживаній лексиці китайської мови є явищем природним і таким, якого уникнути неможливо, внаслідок того, що неможливо створювати все нові й нові слова для позначення кожної нової ідеї чи поняття. Отже, полісемія в китайській мові є одним із основних способів зв'язку між лексико-семантичними групами, що і приводить до створення слів-полісемів.

Щодо виникнення полісемічних одиниць, то у китайському мовознавстві, також і як в українському, відомі три основні способи розвитку вторинних значень у полісемії – ланцюговий, радіальний та ланцюгово-радіальний. В таблиці 3 дано види лексичної полісемії, їх визначення та приклади в китайській мові.

Китайський лінгвіст Ван Хайянь зазначає, що «...до найбільш поширених способів розвитку полісемії у китайській мові відносяться метафори, що передбачають схожість внутрішніх властивостей, ознак, предметів, процесів та ін.» [15, с. 84]. Причину цього явища дослідник пов'язує з тим, що «...у метафорах відбивається національно-культурна та ментальна специфіка носіїв мови, їх світогляд та світорозуміння. Тому в метафорах міститься важлива історико-культурна інформація, пов'язана з особливостями життя того чи іншого народу, фактами історичних подій» [15, с. 84].

Семантична модель типу «людина-тварина» (і навпаки), так звані зооморфізми, відображають особливості національної культури та вироблені в ній стереотипи про різні уявлення. Тому у різних мовах такі образні подання повністю не збігаються. Ван Хайянь вдало приводить такі приклади незбігу зооморфізмів. Так, слово ластівка в слов'янських мовах вживається при лагідному зверненні до жінки. У китайській мові зооморфізм ластівка 吞- Tūn – це людина, яка діє пер-

Види лексичної полісемії, визначення, приклади в китайській мові

Радіальна полісемія	Ланцюгова полісемія	Радіально-ланцюгова полісемія
Початкове значення можна вважати центром, з якого відходять радіуси вторинних, похідних значень, які розвиваються безпосередньо з початкового, кожне з яких не залежить від попереднього похідного.	Наступне значення слова розвивається з попереднього, часто із значними відмінностями від початкового, і формується логічний ланцюг, що логічно розвивається з попереднього етапу.	У семантичній структурі слова можна виявити як ланцюгові, так і радіальні зв'язки.
Приклад: 学习 xuéxí – 1) вчитись; 2) навчання; 3) вивчення	Приклад: 老师 lǎoshī – 1) вчитель; 2) (звернення) шановний.	Приклад: 计划 jìhuà -- 1) план; 2) плановий; 3) проект; 4) програма; 5) розраховувати.

шою, щаслива, успішна в сім'ї жінки. Аналогом в українській мові є вираз «перша ластівка». Іменник сорока в слов'янських мовах позначає балакучу людину, пліткаря. Китайська сорока 喜鹊 – Xǐquè – це щаслива людина, яка приносить хороші новини [15, с. 85].

Явище полісемії в китайській мові розглядалось також в курсових роботах майбутніх синологів, що означає зацікавленість і бажання поглибити знання китайської мови [16, 17]. Так, в курсовій роботі В. О. Талашук «Явище полісемії в сучасній китайській мові» визначила головні передумови та причини виникнення полісемії, встановила відмінності та взаємозв'язок між поняттями омонімія та полісемія; виявила основні способи перекладу полісемії в китайській та українській мовах. Авторка посилається на праці відомого китайського лінгвіста Цянь Дасіня, який у своїй класифікації полісемії розрізняв омонімічну полісемію, омофонічну полісемію, метафоричну полісемію та контекстуальну полісемію. Омонімічна полісемія стосується ситуації, коли два або більше слів мають однакову вимову, але різні значення, наприклад «云» (yún), що означає «хмара» або «сказати» залежно від контексту. Омофонічна полісемія стосується ситуації, коли два або більше слів мають однакову вимову та подібні значення, наприклад «思考» (sīkǎo), що означає «думати» або «міркувати». Метафорична полісемія стосується ситуації, коли слово має одне основне значення та вторинне значення, яке походить від основного значення через метафоричне розширення, наприклад «桥» (qiáo), що означає «міст» і «зв'язок». Контекстуальна полісемія стосується ситуації, коли значення слова змінюється залежно від контексту, наприклад «鱼» (yú) означає «риба» або «прибуток», залежно від контексту [16, с. 11–12].

Як вже зазначалося, метафоричні полісеми відіграють важливу роль в китайській мові і не

тільки в китайській. Як приклад, можна навести таку китайську полісемію: «观察经济的窗口» (guānchá jīngjì de chuāngkǒu – дослівний переклад – Вікно в економіку) – «窗口» (chuāngkǒu) буквально означає «вікно», але тут його використовують метафорично, щоб означати «спосіб спостереження за змінами» або «можливість спостерігати зміни».

Лінгвісти досліджують також явище полісемії в китайській мові в окремих видах діяльності. Так, об'єктом дослідження О. П. Козоріз є юридична термінологія сучасної китайської мови [18]. Авторка визначає види полісемії (ланцюгову, радіальну і ланцюгово-радіальну), наводить відповідні приклади з юридичної термінології і, посилаючись на китайського лінгвіста Ге Бєня, визначає, що у китайській мові, також як і в українській, причинами виникнення багатозначності є розширення значення слова; метафора, метонімія і синекдоха, як різновид метонімії, і наводить відповідні приклади з китайської юридичної термінології.

Отже, на підставі проведеного аналізу останніх досліджень і публікацій можна дійти висновку, що полісемія, або асоціація двох чи більше пов'язаних значень з однією мовною формою, є розповсюдженим явищем в мовах і привертає увагу багатьох лінгвістів як українських, так і китайських.

Постановка завдання. Завдання проведеного дослідження визначалось в розробці, апробації, впровадженні в навчально-виховний процес здобувачів вищої освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізація (Мова і література (китайська) лексичних знань на підставі лекції-презентації «Явище полісемії в українській і китайській мовах: схожість і відмінності».

Виклад основного матеріалу. Навчально-виховний експеримент складався з двох етапів: констатувального і формувального. В експерименті брали участь 22 студента четвертого року навчання.

Мета констатувального експерименту – визначити бажання студентів поглибити знання з української і китайської мов, визначити рівень знань щодо явища полісемії, виявити інтерес студентів до проблеми полісемії в українській і китайській мовах, до схожості і відмінності явища полісемії в цих мовах. Для досягнення цієї мети проведено анонімне анкетування студентів.

В таблиці 4 наведено зміст анкети і результати опитування на констатувальному етапі.

Як видно з результатів анкетування, всі студенти виявили бажання підвищити рівень знань української і китайської мов. Разом з тим, анкету-

вання виявило, що більшість студентів не мають достатнього рівня знань щодо явища полісемії в українській і китайській мовах. Студенти після анонімного опитування зрозуміли, що їм необхідно поновити та поглибити знання з явища полісемії як в українській, так і в китайській мовах, та погодилися взяти участь у лекції-презентації «Явище полісемії в українській і китайській мовах: схожість і відмінності».

У лекції-презентації застосовано матеріали із Інтернет ресурсів з показом слайдів, таблиць і наукових праць українських та китайських лінгвістів, які досліджували явище полісемії, наведено посилання на деякі сайти, які продемонстровано на лекції. Лекція проводилась в інтерактивному режимі. В процесі лекції увага студентів зосереджувалась на головних моментах інформації. Проводила лекцію авторка статті.

Таблиця 4

Виявлення рівня знань студентів щодо явища полісемії в українській і китайській мовах на констатувальному етапі експерименту

Питання	Результати опитування	
Чи бажаєте Ви поглибити свої знання української мови?	22/100%	0
Чи бажаєте Ви поглибити знання китайської мови?	22/100%	0
Будь ласка, дайте відповіді на наступні питання:	Результати опитування	
Дайте визначення явища полісемії.	Надали відповідь 4/18%	Не надали відповідь 18/82%
Дайте визначення поняттю «полісем». Наведіть приклади	Надали відповідь 4/18% Навели приклади 4/18%	Не надали відповідь 18/82% Не навели приклади 18/82%
Що уявляє собою лексична полісемія? Наведіть приклади	Надали відповідь 3/14% Навели приклади 3/14%	Не надали відповідь 19/86% Не навели приклади 19/86%
Які види лексичної полісемії Вам відомі? Наведіть приклади	Надали відповідь 2/9% Навели приклади 2/9%	Не надали відповідь 20/81% Не навели приклади 20/81%
Що таке стилістична полісемія?	Надали відповідь 2/9% Навели приклади 2/9%	Не надали відповідь 20/81% Не навели приклади 20/81%
Які види стилістичної полісемії Вам відомі? Наведіть приклади	Надали відповідь 0 Навели приклади 0	Не надали відповідь 22/100% Не навели приклади 22/100%
Чи відоме Вам явище полісемії в китайській мові?	Так 4/18%	Ні 18/82%
Наведіть приклади будь-яких китайських полісемів	Навели приклади 0	Не навели приклади 22/100%
Чи бажаєте Ви дізнатися про явище полісемії в китайській мові, її особливості, схожість та відмінності від української полісемії?	Так 22/100%	Ні 0
Чи бажаєте Ви взяти участь у лекції-презентації «Явище полісемії в українській і китайській мовах: схожість і відмінності»?	Так 22/100%	Ні 0

Після проведення лекції на електронні пошти студентів надіслано їй текст для ознайомлення і підготовки до наступного анкетування. Через тиждень після цього проведено повторне анкетування. Зміст анкети і результати повторного анкетування наведено в таблиці 5.

Як видно з результатів опитування (див. табл. 5), після проведення і засвоєння лекції всі студенти визнали корисним участь у лекції. Всі учасники лекції дали визначення явища полісемії, мають повне уявлення про види лексичної і стилістичної полісемії, навели приклади з української та китайської мов. Майже всі студенти знають ієрогліф, що означає слово полісемія, і пінїнь цього ієрогліфу.

Висновки. Відповідно до когнітивно-прагматичного аспекту зроблено акцент на практичному

використанні надбаних знань явища полісемії в українській і китайській мовах, як в процесі навчання, так і в майбутній професійній діяльності студентів.

З результатів формульованого експерименту можна дійти висновку, що проведення інтерактивної онлайн лекції «Явище полісемії в українській і китайській мовах: схожість і відмінності» було корисним для майбутніх викладачів китайської мови і літератури, так як учасники отримали відомості про явище полісемії, про лексичну і стилістичну полісемію, зміст цих понять, їх види, визначили схожість і відмінності явища полісемії в українській і китайській мовах, отримали текст лекції-презентації з посиланнями на відповідні електронні ресурси. Знання явища полісемії знадобяться майбутнім синологам в їх

Таблиця 5

Виявлення рівня знань студентів про явище полісемії в українській і китайській мовах на формульованому етапі експерименту

Питання	Результати опитування	
Чи корисним для Вас була участь у лекції-презентації «Полісемія в українській і китайській мовах: схожість і відмінності»?	22/100%	0
Будь ласка, надайте відповіді на наступні запитання:	Результати опитування	
Дайте визначення явища полісемії.	Надали відповідь 22/100%	Не надали відповідь 0
Дайте визначення поняття «полісем». Наведіть приклади	Надали відповідь 22/100% Навели приклади 22/100%	Не надали відповідь і не навели приклади 0
Що уявляє собою лексична полісемія? Наведіть приклади	Надали відповідь 22/100% Навели приклади 22/100%	Не надали відповідь і не навели приклади 0
Які види лексичної полісемії Вам відомі? Наведіть приклади	Надали відповідь 22/100% Навели приклади 22/100%	Не надали відповідь і не навели приклади 0
Що таке стилістична полісемія?	Надали відповідь 22/100% Навели приклади 22/100%	Не надали відповідь і не навели приклади 0
Які види стилістичної полісемії Вам відомі? Наведіть приклади	Надали відповідь 22/100% Навели приклади 22/100%	Не надали відповідь і не навели приклади 0
Чи відоме Вам явище полісемії в китайській мові?	Так 22/100%	Ні 0
Наведіть приклади будь-яких китайських полісемів	Навели приклади 22/100%	Не навели приклади 0
Напишіть ієрогліф «полісемія» і пінїнь цього ієрогліфу	Надали відповідь 20/91%	Не надали відповідь 2/9%

професійній діяльності при спілкуванні з носіями мови, як у нашій країні, так і в Китаї. Зроблено висновок, що знання явища полісемії допомагає уникнути неправильного розуміння тексту та зро-

зуміти, яке саме значення має використовуватися в конкретному контексті, й, таким чином, краще розуміти мову, культуру наших народів, що слугує вагомим фактором при комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енциклопедичний словник класичних мов / за ред Л. Л. Звонської : 2-ге видання, виправлене і доповнене. Київ : Київський університет, 2017. 552 с.
2. Українська мова : енциклопедія / ред. кол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк (заст. голови) : 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
3. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура : навч. посіб. для студ.-філол. Харків : Вища школа, 1976. 108 с.
4. Симоненко Л. О. Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології. Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. Київ, 2007. Вип. VII. С. 21–25.
5. Малевич Л. Д. Термінологічна полісемія : онтологія явища, різновиди, шляхи впорядкування. Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. Київ, 2007. Вип. VII. С. 78–81.
6. Склад і структура термінологічної лексики української мови / А. В. Крижанівська та ін.; за ред. А. В. Крижанівської. Київ : Наук. думка, 1984. 196 с.
7. Туровська Л. В. Військові звання та посади в Україні : монографія. Київ : Ірпінь: Перун, 2005. 160 с.
8. Сога Л. В. Полісемія як мовна універсалия в системі європейських мов. *Журнал науковий огляд*. № 4 (25), 2016. С. 1–13.
9. Ulmann S. *The Principles of Semantics* / S. Ulmann. Oxford : Basil Blackwell, 1959. 345 p.
10. StudeFiles. URL: <https://studfile.net/preview/5204346/page:3>.
11. Полісемія – це що за явище? Типи та приклади полісемії. *presa.com.ua*. URL: <https://presa.com.ua/navchannia/polisemiya-tse-shcho-za-yavishche-tipi-ta-prikladi-polisemiji.html>
12. Гребченко А. О. Особливості семантичної структури багатозначних слів. *Перекладацькі інновації: матеріали III Всеукраїнської студентської наук.-практ. конф, м. Суми, 15–16 березня 2013* / редкол.: С.О. Швачко, І.К. Кобякова, О.В. Ємельянова та ін. Суми : Сумський державний університет, 2013. С. 11–12.
13. Юен Рен Чао. *Mandarin Primer: інтенсивний курс розмовної китайської мови*. Кембридж, МА : Harvard University Press. 1948. URL: https://books.google.com/books/about/Mandarin_Primer.html?id=5TNkAAAAMAAJ.
14. Ситник І. В. Системно-структурні особливості лексики китайськомовного педагогічного дискурсу : дис. доктора філософії. Спеціальність 035 – Філологія Галузь знань 03 – Гуманітарні науки, Київ, 2022. 316 с.
15. Ван Хайянь. Полісемія і омонімія. URL: <https://elib.bspu.by/bitstream/doc/40441/1/120172084.pdf>
16. Талащук Т. В. Явище полісемії в сучасній китайській мові. Курсова робота. Київ, 2023. 25 с. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/4069>
17. Коломійчук Б. В. Особливості функціонування та перекладу полісемії в сучасній китайській літературі. Курсова робота. Київ, 2023. 33 с. URL : <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/4780>.
18. Козоріз О. П. Явище полісемії у юридичній термінології сучасної китайської мови. *Східний світ*. 2012. № 3. С. 80–87. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SkhS_2012_3_12

РОЗДІЛ 5 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 373.5.016:821.161.2(477.61)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.21>

КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

CONTEXTUAL APPROACH IN THE FORMATION OF READING LITERACY OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN THE EXTRACURRICULAR WORK OF A LANGUAGE ARTS TEACHER

Негодяєва С.А.,

orcid.org/0000-0002-1906-6646

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератури

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Розвідка спрямована на дослідження контекстуального підходу до аналізу творів новітньої доби, які варто рекомендувати здобувачам освіти старшої школи для розвитку читачької грамотності під час позакласної роботи. Вона ілюструє ситуацію інноваційного буму, характерного для практичної педагогіки останнього десятиліття, привертає увагу як результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем, процес оновлення та вдосконалення теорії і практики освіти в мовно-літературній галузі. Модель презентує наукову та шкільну парадигми аналізу художнього твору на матеріалі роману «Бо болить» Євгенії Сенік.

Проаналізовано ефективність контекстуального підходу до аналізу художнього твору в науковій і шкільній парадигмі. Він передбачає найбільшу увагу до тексту як форми вираження авторської рецепції. Такий літературознавчий метод дослідження подає трактування об'єктивного світу. Він більш вимогливий до переосмислення ролі художньої літератури в житті автора і реципієнта.

Визначено, що в авторській рецепції Євгенії Сенік основним структурним контекстуальним компонентом виступає документ або історичний факт, інтерв'ю, власне пережиті події. Домислу й вимислу в романі відводиться не завжди першочергова роль. Для прогнозування учительського рішення і конструювання необхідної методичної моделі роботи за твором рекомендовано філологам орієнтовні проблемно-тематичні та мотивно-світоглядні аспекти.

Доведено, що шкільний контекстуальний аналіз твору, який межує з науковими літературознавчим аналізом, є запорукою вдалого гармонійного поєднання прочитання з інтерпретацією, що формують читачьку грамотність. Фахова майстерність словесника, який використовуватиме елементи контекстуального підходу під час прочитання твору дасть змогу уникнути трафарету, збагатити варіативність шляхів пізнання мистецтва слова, спрямувати школярів до особистого тлумачення, інтелектуального та емоційного збагачення, вдалого використання літературно-критичного інструментарію.

Ключові слова: контекстуальний підхід, історична проза, мотив, проблематика, ретроспекція, методична модель, «Бо болить» Євгенії Сенік.

The research is aimed at studying of a contextual approach to the analysis of works of the newest era, which should be recommended for high school students to develop their reading literacy during extracurricular work. It illustrates the situation of the innovation boom characteristic of practical pedagogy of the last decade, attracts attention as a result of creative search for original, non-standard solutions to various pedagogical problems, the process of updating and improving the theory and practice of education in the linguistic and literary area. The model presents the scientific and school paradigms of the analysis of a work of art based on the material of the novel *Because It Hurts* by Eugenia Senik.

The effectiveness of the contextual approach to the analysis of an artistic work in the scientific and school paradigm is analyzed. It involves the greatest attention to the text as a form of expression of the author's reception. This literary research method provides an interpretation of the objective world. He is more demanding to rethink the role of fiction in the life of the author and the recipient.

It was determined that in the author's reception of Yevgenia Senik, the main structural contextual component is a document or a historical fact, an interview, the actual experienced events. Conjecture and fiction are not always given a primary role in the novel. In order to predict the teacher's decision and construct the necessary methodical model of work based on the work, philologists are recommended approximate problem-thematic and motivational-worldview aspects.

It has been proven that the school contextual analysis of the work, which borders on scientific literary analysis, is the key to a successful harmonious combination of reading and interpretation, which form reading literacy. The professional skill of the language arts teacher, who will use the elements of the contextual approach while reading the work, will make it

possible to avoid the template, to enrich the variability of ways of learning the art of words, to direct the students to personal interpretation, intellectual and emotional enrichment, and the successful use of literary and critical tools.

Key words: contextual approach, historical prose, motive, problematic, retrospection, methodical model, Because It Hurts by Eugenia Senik.

Важливим чинником у набутті читацької компетентності здобувачів старшої школи в сучасному освітньому просторі є предмети мовно-літературної галузі, що висуває за мету «розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, здатні спілкуватися рідною мовою (у разі відмінності від державної), іноземними мовами, читають інформаційні та художні тексти української та зарубіжних літератур для духовного, культурного й національного самовираження, міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування системи цінностей і ставлень, а також для подальшого професійного становлення» [1, с. 8].

Маючи достатній рівень читацької грамотності, широку ерудицію, високу культуру, майбутній випускник старшої школи незалежно від обраного профілю навчання повинен стати спроможним самостійно опанувати нові знання, критично оцінювати набутий досвід з позиції останніх досягнень різних наук та власного соціального досвіду.

Формування в Україні нової системи освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір супроводжується істотними змінами в педагогічній теорії і практиці освітнього процесу в закладах освіти різних рівнів. Розробка й удосконалення змісту освіти – один із пріоритетних напрямків педагогічного пошуку, що зумовлює створення нових програм, підручників і проведення цікавих експериментів в інноваційній діяльності словесників.

Проте завжди залишаються поза увагою проблеми позакласної роботи з художнім контентом, який іноді впливає на здобувачів значно більше, ніж рекомендований модельною навчальною програмою, якою б універсальною вона не виглядала. Бо для старшокласників характерне сприйняття літературного твору лише у співвідношенні з власним внутрішнім світом, який формується під впливом суспільства взагалі від родини до національної і світової громадськості.

Сучасні культурологічні та геополітичні відповідники, інформаційна війна спровокували вибух духовного підйому, який розглядає новітній художній контент як значущий чинник української літератури, спрямованої на утвердження самобутності української культури в світовому просторі. Саме цей контент наукова і методична

спільнота обережно включає до програм (просто він не пройшов випробування часом, не увійшов до умовного переліку хрестоматійних творів). Безперечною проблемою для майбутніх учителів-словесників залишатиметься і відсутність методичного й художнього інструментарію для конструювання уроків позакласного читання, позакласної роботи з художнім сучасним контентом (художнього та фактажного матеріалів, методичних розробок тощо).

Наша розвідка носить рекомендаційний характер щодо планування роботи зі здобувачами-старшокласниками з вивчення літератури новітньої доби контекстуальним підходом під час позакласного знайомства з новітньою літературою. На нашу думку, цей підхід до аналізу літературного твору в шкільній практиці є провідним, бо розвиває інтерес до самостійного читання, корегує читацькі інтереси, активізує читацький досвід.

Мета дослідження – визначення методичних рішень щодо формування читацької грамотності учнів контекстуальним підходом до аналізу художнього твору у процесі позакласного читання новітньої української літератури із залученням наукової й шкільної парадигм та власного досвіду.

Вивченням читацьких уподобань українського учнівства, художнього контенту й культури читання, формування компетентного читача, здатного аналізувати текст / художній твір у різні роки присвятили свої праці Бібік Н., Бондаренко Ю., Бондаренко Н., Вашуленко М., Волошина Н., Головченко Н., Горошкіна О., Гудзик І., Зайцев В., Едігей В., Клочек Г., Косянчук С., Марко В., Міщенко О., Мартиненко В., Пометун О., Пономарьова К., Савченко О., Сухомлинський В., Сухомлинська О., Фасоля А., Чепелева Н., Яценко Т. й інші науковці.

Для подальшої логіки нашого дослідження скористаємося традиційним тлумаченням контекстуального аналізу художнього твору як наявності певного контексту, в якому твір вивчається та аналізується (за О. Чирковим). Розрізняють такі контексти: 1) певної історико-літературної доби (з визначенням у ній місця твору); 2) творчості окремого письменника (з визначенням у ній місця твору); 3) певної історичної доби (досліджується повнота відображення доби в літературному творі) [4]. І оскільки контекстуальний аналіз завжди передбачає найпильнішу, найбільшу увагу до тексту як форми вираження авторського суб'єктив-

ного трактування об'єктивного світу, цей підхід більш вимогливий і об'єктивний до переосмислення ролі художньої літератури в житті читача.

Для унаочнення науково-методичних рішень і на вибір художнього контенту, який б ми рекомендували молоді для позакласного прочитання, наштовхнули сучасні події, покоління молодих письменників епохи незалежної України (останніх 30 років), яким випала доленосна місія формування націотворчого художнього контенту не лише на Україні, а й за її межами. Це покоління зіштовхнулося із потребою переосмислити світовідчуття й самоідентифікацію сучасника на зламі тисячоліть. Їх доробок не завжди вписується в межі традицій, іміджів, прийнятої проблематики й тематики, вони часто подають дійсність у неприємно реалістичному ключі.

Євгенія Сенік, сучасна українська письменниця, родом із Луганська. У особистому спілкуванні вона зазначила, що її покоління завжди називали «чорнобильським», бо саме 1986 року сталася трагедія, відома на весь Світ як катастрофа на Чорнобильській АЕС. Ця подія відобразилася на житті сотень тисяч українців, зокрема, і на ровесниках Євгенії Сенік та на ній самій. Авторка росла в родині зі свідомим національним світоглядом, саме тому батьки віддали майбутню письменницю в єдиний на той момент україномовний клас у Луганську.

Домінантою епіки авторки є зображення збентеженого, розгубленого співвітчизника на початку тисячоліття у книжках «Przepraszam», «Письмовий стіл», «Будинок із сірників, узятих із різних коробок», «Країна У, або Казки чужим дітям», «Бо болить». Вона є учасницею багатьох мистецьких резиденцій і літературних заходів в Україні, у Швейцарії та Франції. У своїй творчості письменниця багато уваги приділяє пошукам відповідей на екзистенційні питання, пов'язані з відновленням своєї ідентичності – як соціальної, так і національної.

Розглядаючи умови формування стильової майстерності письменниці, слід зауважити, що великий вплив на її світогляд мала література. Удома знаходилася велика бібліотека, де переважно були книжки української класики, а також тексти сучасної української літератури, зокрема твори Тараса Прохаська та Сергія Жадана. Згадує вона й представників класичної української літератури Михайла Коцюбинського, Лесю Українку та Івана Франка. Акцентує, що не існує поганих або хороших письменників, є ті, які резонують. Наприклад, Михайло Коцюбинський імпонує письменниці не тільки стилем письма, а й тонким світобаченням.

Якщо ж згадувати про зарубіжних авторів та їхній вплив на становлення авторки, то слід назвати, у першу чергу, Германа Гессе. А також Антуана де Сент-Екзюпері, Джерома Селінджера, Кобо Абе, Рея Бредбері, Стефана Цвейга та Шмуеля Йосефа Агнона. Близьким для письменниці є творчість саме Шмуеля Йосефа Агнона, якого Євгенія Сенік відкрила для себе на короткостроковій резиденції від Літературного центру імені Агнона в Бучачі 2016 року. Ця резиденція була частиною програми «Агнон: 50 кроків, щоб зрозуміти».

Для візуалізації думок щодо ефективності контекстуального підходу до прочитання новітнього художнього твору звертаємо увагу на документальний роман «Бо болить» авторки, у якому простежуємо історичні паралелі ХХ та ХХІ століть і роль українських пасіонарних особистостей в боротьбі за українську незалежність та гідність.

Сучасна епіка демонструє загальні напрями розвитку української літератури у світовому контексті. Зацікавлення письменниками історичною тематикою сьогодення свідчить про вихід авторських екзистенцій із сучасного геополітичного кризового стану в державі та усвідомлення ними власної місії – бути об'єктивним літописцем світової перебудови. Зі зміною міжнародного вектору в бік України за останнє десятиліття змінилося і завдання автора-історичного художнього роману, який намагається «...розкрити історичну реальність (а не вигадувати нереальні події та дії), показати суспільний розвиток, логіку і психологію її існування. І тоді історія ввійде у свідомість людини, будитиме розум, тривожитиме серце і виведе на стежки пошуку правдивих дій і необхідних вчинків. Тоді історичний роман принесе свій незабутній урок суспільству – більший, глибший, емоційніший, аніж сухий науковий виклад наукового дослідження чи навіть найдоступнішого підручника» [2, с. 115].

Історія реалізації авторського задуму непроста, виважена. Над книгою Євгенія працювала протягом десяти років. За попереднім задумом це був роман лише про повстанку УПА Анну Попович із села Зелена Надвірнянського району. З цією історичною постаттю, прототипом, авторка познайомилася у 2012 році завдяки режисеру Тарасу Химичу та знімальній групі стрічки «Жива» (2016 рік). Саме до цього проекту її запросили для написання сценарію як незаангажовану політичними перипетіями письменницю Східного регіону. Свіжий погляд на події повинен був зруйнувати міфи про нерівнозначність розвитку регіонів України. І це, на нашу думку, авторці вдалося в заявленій версії, яка значно відрізняється від задуму.

В основу роману покладено дві сюжетні лінії – життя двох Анн. Вони іноді перетинаються в ключових моментах розвитку подій. З оповіді Анни Попович дізнаємося про героїчну боротьбу воїнів УПА, а з сюжетної лінії власне нараторки Анни бачимо, як розгортаються події від 2014 року (Революції Гідності, російсько-української гібридної війни 2014 року) до початку повномасштабної агресії проти України 2022 року.

Для підсилення реалістичності подій у зображенні долі двох героїнь письменниця використовує документальні ретроспекції. Використання документальної ретроспекції в історичній прозі сьогодення є явищем цілком закономірним і оригінальним, адже ретроспекція – це поняття багатаспектне: погляд у минуле, аналіз минулих подій, вражень, спосіб розгляду суспільних ідей, подій сучасності під кутом зору минулого, звернення до минулого для виявлення в ньому зародків тих тенденцій, що властиві сучасності, погляд на прогресивні соціальні ідеали як на такі, що вже існували в більш-менш віддаленому минулому. У ході складних і неоднозначних процесів демократизації суспільства стало можливим аналітично-критичне й художнє переосмислення сфальсифікованих або замовчуваних фактів історії України.

Визначальним модусом «індивідуалізації» стилю письменниці стало авторське жанровизначення – документальний роман, побудований на рецепціях історії з морально-психологічних позицій двох жінок, що жили в різних регіонах країни. Анна та сама авторка почали переживати сучасну військову агресію задовго до її активних проявів (ще під час формування світоглядних позицій у дитинстві на Донбасі, окупації регіону в 2014 році). І Анна Попович – військова Української повстанської армії, яка померла в 2015 році. Для реалізації творчого задуму Євгенія працювала з аудіозаписами, узятими від Анни при житті знімальною командою кінострічки «Жива».

Промовистою в цьому аспекті стала і присвята «Пам'яті моїх батьків», які не витримали восьми років невизнаної у світі та країні війни за державність і незалежність. Презентовані картини внутрішнього, духовного життя героїнь, послаблення фабульності, просторова обмеженість, монтажність, мозаїчність композиції – свідомо обрані прийоми. Вони дали змогу авторці надати художності, публіцистичності та філософічності найважливішій дилемі – «Як вийти із жаху війни і залишитися людиною» (так звучить підзаголовок роману).

Авторська художньо-документальна реалізація спирається виключно на історичні факти, худож-

ній вимисел не є домінуючим, наявні лише авторська оцінка, емоційне ставлення до написаного. І цими історичними фактами є записи численних спогадів Анни Попович, використані факти і документи з її біографії, протоколів і записів судової справи, за яке вона відбувала покарання в радянських таборях. Наприклад: «У Сибірах те саме: приїздили кожного тижня і все тебе щось питали. Нібито вони так казали по-дружньому, за віру, за Бога, ну, по-всякому. Але то треба було витримати те все. Ну і щоб я газету писала покаяння, тоді лише відпустять на волю. Але викликали мене, приїхали з Москви та й викликали мене ще поговорити. Та й дали мені таке питання про маму, про те все, що я відповідала так, як розуміла. Що ви робили з нами, то ми робили з вами. А він тоді за свободу. А я кажу, що свободи нема, її не існує. Для мене свобода – незалежна Україна. А більше для мене немає нічого. Родину я втратила, руку я втратила. Що мене зараз чекає на волі? Ліпше не пускайте мене. Та вигнали, прийшла пора, і вони вигнали силоміць» [3, с. 243].

Документально-художня інтерпретація історичних подій авторкою збігається з об'єктивним ходом історії, але окремі події, факти, «тонкощі» втрачені і письменниця значною мірою послуговується художнім вимислом. Навіть нараторка Анна – це лише художнє втілення авторської екзистенції, а не повне ототожнення із собою. Наприклад: «Ейфорія від утечі Януковича тривала недовго. Ми вийшли зі своїх домівок, щоб вдихнути повітря, посидіти нарешті спокійно в кав'ярнях, усвідомити все, що відбулося. А тим часом готувався новий підступний напад. Сліпий удар в спину. Здавалося, уже давно кав'ярні Львова не були аж такі переповнені охочими перевести дух і повернутися нарешті до нормального життя. І, певно, дехто знав чи бодай здогадувався, що до цього нормального життя ми всі повернемося нескоро, а тому треба набрати повні легені повітря перед наступним зануренням у протистояння» [3, с. 174].

Переважають у творі і знаково-символічні образи, у створенні яких письменниця спиралася на реальний історичний ґрунт. Вони здебільшого набувають узагальненого, символічного, міфічно-легендарного звучання. Такими образами в сюжетній лінії про Анну є її побратими – Грім, Довбуш, Дуб, Хмара, численні односельці, енкаведисти, табірні наглядачки, сусіди, родичі; а в сюжетній лінії нараторки – її батьки, Давид, Філіп, друзі-кіномитці, Гірзас та Ерда.

Суб'єктивно-авторське трактування подій свідомо чи підсвідомо наполягає на власній інтер-

претації, пропонує читачеві власні оцінки, не переймаючись тим, якою мірою написане відповідає історичній об'єктивності. «Анна. Вона супроводжувала мене впродовж довгого і важкого десятиліття. Підтримувала мене тоді, коли вже й не була серед нас. І те найменше, що я могла зробити для неї зараз, й одночасно й те найбільше, що могла дати Україні – це передати історію Анни. Передати її просто, її словами.

А що ж із пошуком коріння? Адже я була переконана, що саме це дасть мені відповідь на більшість екзистенційних питань і приведе до спокою. Я більше не шукала можливостей відгадати білі плями, мій спокій я знайшла на якомусь із відтінків цього шляху. Повернулася туди, звідки й розпочала свій шлях. Я є україркою. І цього мені було достатньо. Так мене вписали у свідоцтві про народження мої батьки, і так я себе відчула. Це й була одночасно відповідь на питання: «Що означає бути україркою?» Мені не потрібні були більше архіви чи роки навчань. Я просто внутрішньо знала, хто я є. Так я сама себе ідентифікувала і не мала бажання цього нікому доводити» [3, с. 282–283].

Отже, історична правда в художньому творі синтетична, вона презентована органічним переплетенням двох сюжетних ліній – еволюції образів двох жінок, які на інтуїтивному та іманентному рівнях відчували одна одну. Наголосимо, що в авторській рецепції основним структурним

компонентом виступає документ або історичний факт, і домислу й вимислу відводиться не завжди першочергова роль. І цей домисел презентований у романі авторськими коментарями або структурною візуалізацією – зміною шрифтів (коментарі або спогади нараторки надруковані звичайним шрифтом, а Анни – курсивом).

Сучасна парадигма шкільного аналізу літературного твору контекстуальним підходом в позакласній роботі на прикладі роману Євгенії Сенік «Бо болить» може бути реалізована як на уроках позакласного читання, так і у позакласній роботі зі старшокласниками. Форми та види роботи вчитель може добирати в межах академічної свободи: бесіда, обзорна лекція, презентація, вікторина, колоквиум, конференція, семінар, диспут, дискусія, конкурс, бібліотечний урок, урок культури читання або художнього смакування, анотація, відгук, рецензія, роздум, есе, захист рефератів, спілкування в інформаційному просторі з іншими читачами або самою авторкою на сторінках соціальних мереж, рекомендації про роман узагальнюючого характеру тощо. Ефективним стане робота з текстом із залученням міжпредметних зв'язків, зокрема історії.

Для прогнозування учительського рішення і конструювання необхідної методичної моделі роботи за рекомендованим твором контекстуальним підходом пропонуємо словесникам орієнтовну блок-таблицю проблемно-тематичного змісту твору:

Мотиви	Світоглядні орієнтири – цитати з твору
<p>Громадянські мотиви:</p> <ul style="list-style-type: none"> - проблема національної ідентичності, сформованої у радянській і пострадянській реальностях; - протистояння архетипів «Людини-світу» та «Людини-нації»; - боротьба українців крізь часопросторову призму: героїчні події ХХ століття (боротьба загонів УПА) – продовження боротьби в умовах незалежності (Революція Гідності, російсько-українська гібридна війна 2014 року та повномасштабна агресія України 2022 року); - воєнний досвід представників інших країн. <p>Емігрантські мотиви:</p> <ul style="list-style-type: none"> - образ жінки-емігрантки; - проблема взаємодії європейського світу з українським менталітетом; - біженство як форма еміграції представників різних націй. <p>Вічні мотиви:</p> <ul style="list-style-type: none"> - життя і смерть; - самотність і свобода; - питання віри та бездуховності; - задоволення й розчарування; - пошук сенсу життя, радості, любові; - екологія споживання та збереження. 	<p>«Як вийти із жаху війни і залишитися людиною».</p> <p>«Ми є старішими за всі покоління, що були за нас, – шепотіла мені землі. – Ми несемо в собі їхній досвід, примножуючи його власним».</p> <p>«Ми народжуємося, щоб умирати. Ми народжуємо, щоб не вмерти. Життя має тривати. Радість повинна бути».</p> <p>«Кажуть люди: «Роби, небоже, а Бог допоможе»... і я робила, я просто продовжувала йти».</p> <p>«Ця історія незвичайна, вона потрібна нам усім. Нам усім треба полікуватися. Через історію Анни ми вилікуємось, ми очистимось, коли проживемо її кожен по-своєму».</p> <p>«Мені ставало страшно від самої думки про те, як легко можна стерти сліди чийогось життя. Значного чи незначного – не суттєво, але сторінки вирвані і спалені, очевидці мертві, жодні факти відновити вже неможливо».</p> <p>«Як казав В. Черчилль: «Ідучи через пекло, не зупиняйтеся і продовжуйте йти».</p> <p>«Що означає бути україркою?».</p> <p>«Як ніколи до цього, я цілковито звільнялася й отримувала глибоке відчуття себе і свого шляху одночасно. Вбирала в себе досвіди усіх попередніх поколінь, виходила за межі родів і націй. Чи не найбільше стверджувалася в одній лиш думці: я – людина».</p>

Акцентуючи увагу здобувачів під час аналізу твору, варто наголосити на домінуючих мотивах розгубленості, зневіри, розчарування, пошуку вибору, відповідальності за його наслідки тощо. Саме ці ціннісні категорії вдало вкорінюється в особистісну орієнтацію молодшої людини, що живе за законами власної совісті й формує систему морально-етичних цінностей, заснованих на доброті, милосерді, співпереживанні, готовності самопожертви заради інших. Пропонована розвідка не вичерпує заявленої проблеми, а лише окреслює перспективи

роботи учителів-словесників під час організації позакласного читання в старшій школі, концептуальні тенденції розвитку сучасної української прози, сучасних проблем літературознавства, методологічної основи шкільної інноватики. Сподіваємось, що наш погляд – це не готовий рецепт осягнення роману «Бо болить» Євгенія Сенік. Безперечно, він спродукує численні інтерпретаційні значення в ракурсі науково-методологічної думки і стане предметом критичних дискусій реципієнта мислячого, homo legens (Зубрицька М.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт профільної середньої освіти. Проект. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/30/НО-projekt.Derzhstandartu.profilnoyi.serednoyi.osvity-30.10.2023.pdf> (дата звернення: 21.05.2024).
2. Іванченко Р. Історична місія сучасного історичного роману (роздуми над проблемою). *Вісник Запорізького нац. ун-ту*. 2010. № 2. С. 111–117.
3. Сенік Є. Бо болить [документальний роман]. Брустури: Дискурс, 2023. 288 с.
4. Чирков О. С. Основи теорії літератури. *Частина перша / у співавторстві з М. Дубиною*. К., 1997. 63 с.

РОЗДІЛ 6 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.22>

КОНЦЕПТ САМОТНІСТЬ – ТЕОРІЯ Й ПРАКТИКА THE CONCEPT OF “LONELINESS” – THEORY AND PRACTICE

Вихрущ А.В.,*orcid.org/0000-0002-4177-4614**доктор педагогічних наук, професор,**завідувач кафедри української мови**Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського*

У статті досліджуються концептуальні засади самотності. Звертається увага на висвітлення цієї проблеми в літературознавстві, психології, педагогіці. На основі аналізу результатів досліджень вітчизняних і закордонних авторів обґрунтовується висновок, що проблема самотності поступово починає займати одне із чільних місць. Стаємо свідками парадоксального соціально-цивілізаційного явища. Розвиток технологій сприяє майже миттєвій комунікації людей навіть з інших континентів. З іншого боку зникає культура спілкування, яка замінюється набором електронних образів і символів. Ця проблема досліджується соціологами, психологами, педагогами й звичайно ж фахівцями, які аналізують тенденції в літературному процесі. У контексті ідеї ювілейного зібрання експертів Римського клубу щодо інтегрального мислення саме в єдності творчих досягнень авторів художніх творів, психологів, соціологів, педагогів можна наблизитися до розуміння закономірностей процесу, допомогти представникам різних вікових груп пережити виклики війни в Україні, адаптуватися до мирного життя. Щодо джерел проблеми самотності підкреслюється необхідність розпочинати дослідження з народної культури. У контексті вимог компаративістики доцільною є порівняльна характеристика висвітлення проблеми в культурі різних народів. Це важливо в контексті ідентифікації, вираження ментальності. Особлива увага звертається на характеристику самотності як дефіциту спілкування, ізоляції від інших людей, а також екзистенційну ситуацію, яка має позитивні та негативні аспекти.

Пропонується розглядати проблему концептології в послідовності: слово – поняття – термін – концепт. Виокремлено три найважливіші аспекти концептів, а саме на побутовому рівні коли використовуються відповідні слова, без поглибленого вивчення їх сутності, коли люди інтуїтивно розуміють їх багатогранність, що яскраво проявляється в усній народній творчості й характеризує багатство мовної палітри; очевидною є взаємодія понять, які входять у структуру концепту з практичним досвідом оскільки в іншому разі це було б абстрактне поняття, яке не має відповідника в об'єктивній реальності; рівень концепту передбачає міждисциплінарне вивчення питання, певний етап функціонування науки, наближення до розуміння закономірностей розвитку базового поняття, його суті, рівень узагальнення, перспективи використання. Підкреслена важливість інтеграції декількох наук, коло яких постійно розширюється.

Виокремлюються практичні аспекти проблеми, вивчення думки українських та польських студентів, які у творчих есе аналізували особливості самотності в сучасному молодіжному середовищі.

На особливу увагу і на окреме монографічне дослідження заслуговує тема самотності авторів, у контексті значущості літературної творчості в умовах тоталітарних режимів, а також у час переходу до демократії.

Ключові слова: концепт, самотність, слово, поняття, розвиток.

The article explores the conceptual foundations of loneliness. Attention has been drawn to the coverage of this problem in literary studies, psychology, and pedagogy. Based on the analysis of the results of research by domestic and foreign authors, the conclusion has been made that the problem of loneliness is gradually beginning to occupy one of the prominent places. People are witnessing a paradoxical social and civilizational phenomenon. The development of technology facilitates almost instantaneous communication of people even from other continents. On the other hand, the culture of communication disappears, which is replaced by a set of electronic images and symbols. This problem is studied by sociologists, psychologists, teachers and, of course, specialists who analyze trends in the literary process. In the context of the idea of the jubilee meeting of experts of the Club of Rome regarding integral thinking, it is precisely in the unity of the creative achievements of authors of artistic works, psychologists, sociologists, and teachers that one can get closer to understanding the laws of the process, help representatives of different age groups survive the challenges of the war in Ukraine, and adapt to peaceful life. Regarding the sources of the problem of loneliness, the need to start research from folk culture is emphasized. In the context of the requirements of comparative studies, comparative characterization of highlighting the problem in the culture of different peoples is expedient. This is important in the context of identification, expression of mentality. Special attention is paid to the characterization of loneliness as a lack of communication, isolation from other people, as well as an existential situation that has positive and negative aspects.

It is proposed to consider the problem of conceptology in the sequence: word – concept – term – concept. The three most important aspects of the concepts are singled out, namely, at the everyday level when appropriate words are used, without an in-depth study of their essence, when people intuitively understand their multifacetedness, which is clearly manifested in oral folk art and characterizes the richness of the language palette; the interaction of the concepts included in the structure of the concept with practical experience is obvious, because otherwise it would be an abstract concept that has no counterpart in objective reality; the level of the concept involves an interdisciplinary study of the issue, a certain stage of the functioning of science, approaching the understanding of the regularities of the development of the basic concept, its essence, the level of generalization, the prospects of use. The importance of the integration of several sciences, the circle of which is constantly expanding, is emphasized.

The practical aspects of the problem are highlighted, the study of the opinion of Ukrainian and Polish students, who in creative essays analyzed the features of loneliness in the modern youth environment.

The theme of authors' loneliness deserves special attention and a separate monographic study, in the context of the significance of literary creativity in the conditions of totalitarian regimes, as well as during the transition to democracy.

Key words: construct, loneliness, word, concept, development.

Постановка проблеми викликана потребою осмислення особливостей концептів, які в працях вітчизняних і закордонних колег починають займати дедалі важливіше місце. Проблемою є дискусійність самого поняття «концепт», яке розглядається дослідниками як інноваційна ідея, сенс поняття, смислове значення знаку, стійка мовна авторська ідея, художній засіб, твір концептуального мистецтва, конструкція, що складається з одного класу об'єктів, соціальний конструкт, породження конкретної культури, термін середньовічної схоластичної філософії і логіки, смисл імені, система логічних відношень і форм, характеристика ментальності особистості та лінгвостильності, результат поєднання народної культури, філософських узагальнень міждисциплінарного рівня...

В умовах війни, масового переміщення населення, глобалізації, розвитку технологій проблема самотності набуває особливої актуальності. Зауважимо, що цей концепт має не лише важливе теоретичне значення, але й практичну складову. Працюючи з тимчасово переміщеними особами, узагальнюючи розповіді учасників бойових дій, висновки волонтерів можна зробити висновок про значущість емпатії, комунікації, розуміння причин і наслідків самотності для розв'язання проблем людей, які перебувають в екстремальних ситуаціях і нерідко залишаються наодинці зі своїми клопотами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливість теми дослідження передбачає поділ результатів авторських досліджень на три своєрідні групи. По – перше, це дослідники концептів і концептології. Наприклад Л.В. Лисенко відзначає важливість досліджень вітчизняних і зарубіжних фахівців з питань концептосфери (В. Карасик, Т. Медведева, А. Приходько, Х. Гельферт, П. Дінцельбахер, У. Квастхоф, Х. Просс, К. Рот). Важливими є результати досліджень В. Кукушкіна [9]. Праці К.Ю. Голобородька, А.М. Приходька, С.М. Рошко, О.І. Черненко, авторів енцикло-

педичного словника класичних мов сприяють поглибленому вивченню суті проблеми.

Друга група авторів досліджує проблему самотності в контексті літературних творів, впливу соціальних, психологічних, політичних чинників. Ще в 1991 р. Ю.М. Швалб і О.В. Данчева опублікували оригінальну книгу, присвячену соціально-психологічним особливостям проблеми самотності. Н.В. Хамітов у 1998 р. захистив докторську дисертацію з філософії «Самотність як феномен людського буття». 24 квітня 2020 р. Національна Академія Педагогічних Наук України, Інститут психології імені Г.С. Костюка, лабораторія загальної психології та історії психології імені В.А. Роменця провели круглий стіл і опублікували збірник тез «Усамітнення та самотність в житті особистості». Перелік тем доволі красномовний. Назвемо деякі з них: «Усамітнення чи самотність: особливості адаптації осіб пізньої дорослості до життя в умовах вимушеної самоізоляції» (О.О. Березіна); «Психологічні особливості переживання самотності в підлітковому віці» (Л.А. Терещенко); «Усамітнення в житті юнака» (Л.В. Калашникова); «Самотність особистості у віртуальному світі» (Л.О. Данильчук); «Самотність як чинник втечі у віртуальний вимір» (Т.В. Комар); «Розвиток емоційного інтелекту як умова профілактики самотності у зрілому віці» (Т.О. Гудзь) [16].

До третьої групи авторів належать дослідники, які безпосередньо вивчали концептуальні особливості самотності. Відзначимо важливість праць О. Переломової [11]; дисертаційного дослідження О. Корабльової, результатів досліджень Т. Смушак, Л. Фльорко, та ін.

Т. Смушак слушно зауважує, що художній світ письменника формують індивідуально-авторські концепти, які досліджуються «на перехресті трьох дисциплін, власне філософії, лінгвістики, літературознавства» [15, с. 137].

Виклад основного матеріалу. Вивчення різнопланових джерел дозволяє зробити висновок, що проблема концептів, так само як і питання

самотності починають займати чільне місце в дослідженнях представників різних наук. Має рацію професорка Ж.В. Колоїз, яка на основі праць авторів монографій К.Ю. Голобородько; О.І. Черненко) схвально відгукується про тези, що «основоположною, засадничою категорією дослідження концептуальної картини світу вважають концепт, витлумачуючи його чи то як певний згусток культури, відбитий у людській свідомості, чи то як масштабну одиницю мисленнєвої діяльності або ж як ідеальний прообраз, який уособлює певні уявлення мовця про світ, чи то як мінімальну одиницю людського досвіду в його ідеальному уявленні, яка вербалізується за допомогою слова» [8]. Водночас авторка констатує факт, відсутності «загальноприйнятої дефініції поняття “концепт”, що, власне, спонукає науковців до різновекторних наукових пошуків (не лише з позицій лінгвоконцептології) і подальших наукових дискусій, зокрема й щодо употужнення наявного термінологічного апарату (концепт, концептосфера, концептополе, польова / шарова / сферична структура концепту» [8].

На перший погляд, це лише теоретична проблема. Насправді все набагато цікавіше. Назвемо один приклад. Упродовж багатьох років, під час лекцій для вчителів, які підвищували кваліфікацію, ми запитували їх думку, щодо виховання. Цей концепт викликав таке різнопланове трактування, що можна лише дивуватися творчості педагогів.

На нашу думку, вартує розглядати проблему концептів у послідовності: слово – поняття – термін – концепт. Свого часу ми виокремлювали три найважливіші, на нашу думку, аспекти концептів: «По-перше, на побутовому рівні саме поняття «концепт» не використовується. Той факт, що люди інтуїтивно розуміють багатогранність головних понять, що, до речі, яскраво проявляється в усній народній творчості, характеризує лише багатство мовної палітри. По-друге, очевидно є взаємодія понять, які входять у структуру концепту з практичним досвідом. В іншому разі це було б абстрактне поняття, яке не має відповідника в об'єктивній реальності. По-третє, рівень концепту передбачає міждисциплінарне вивчення питання, певний етап розвитку наук, які наближаються до розуміння закономірностей розвитку базового поняття, його суті, рівень узагальнення, перспективи функціонування. Підкреслимо важливість інтеграції декількох наук, коло яких постійно розширюється» [3, с. 58].

Перспективною є ідея М. Амосова, що мозок мислить моделями. Ця тема потребує подальшого вивчення. А на рівні гіпотези можна сказати, що

можливо в основі цих моделей знаходиться діалектична послідовність: слово – поняття – термін – концепт.

Щодо джерел проблеми самотності варто розпочинати з народної культури. Мають рацію дослідники, стверджуючи, що «Мова усної народної творчості народу, фольклорна мова, є найвиразнішим засобом ідентифікації народу, вираженням його ментальності» [1, с. 36]. Зауважимо, що тема самотності має міжнародний характер, що підкреслює її концептуальність. Наприклад польська народна мудрість пропонує такі приклади: «Sam jak palec»; «Sam sobie powiedział i sam się uśmieł»; «Sam sobie sterem, żeglarzem, okrętem»; «Samotnemu cały świat pustynią»; «samotny jak kwiat na pustyni»; «Samotny jak kolek w płocie»; «samemu sobie kopać grób»; «Kto późno przychodzi, (ten) sam sobie szkodzi»; «Kto pod kim dołki kopie, (ten) sam w nie wpada»; «Uczył Marcin Marcina, a sam głupi jak świnia»; «Nie śmieję się dziadku z czyjegoś wypadku. Dziadek się śmieł i to samo miał»; «Siebie samego nie przeskoczysz». Ця тема звучатиме в багатьох віршах і піснях. Достатньо пригадати слова з пісні Марилі Родович: *Ziemio dobra, ziemio stara, / ty mi przebaczenie dasz, / byłem sama, jestem sama, / resztę grzechów dobrze znasz...*, або пісню на слова А. Бжеєки: *Znowu jestem sama / Wbijam oczy w jeden punkt / Taki jest mój dramat / Tylko taki jest mój bunt / Przebić wzrokiem ścianę / Skruszyć cegły, skruszyć mur / Może tam, po drugiej stronie / Ktoś tak jak ja zaciska w dłoniach ból.*

Характеризуючи відому книгу американського соціолога Д. Рісмана (D. Riesman) «Самотній натовп», автори перекладів підкреслювали, що це один з найвидатніших творів у соціології ХХ століття. Зауважимо, що книга написана в 1950 р. за участю Н. Глейзера і Р. Денні не втрачає актуальності до наших днів.

У 1982 р. опублікований «Психологічний словник» за редакцією В. Войтка, багато положень якого не втрачають актуальності. Зокрема самотність розглядається як «психічний стан людини, який виявляється в дефіциті спілкування, ізольованості від інших людей. Залишена наодинці з собою, людина відчуває ущербність, незручність, тугу. Самотність буває вимушеною, коли вона спричинена умовами виробництва (конвеєрна лінія), наукового експерименту (космічний політ), певними життєвими обставинами, і добровільною, коли людина сама прагне до ізольованості від інших людей (фізична перевтома, хвороби, психічна травма тощо) [10, 165].

У фахівців викличе зацікавленість філософська оцінка проблеми самотності. Наприклад

Н. Хамітов розглядає цю проблему як екзистенційну ситуацію людського буття «у межах якої відбувається зовнішнє чи внутрішнє відокремлення людей. Самотність є результатом колізій комунікації, що породжуються виявленням людини у світі як неповторної особистості. Проблема самотності стає надзвичайно актуальною саме в наш час – час деконструкції світоглядних орієнтирів і спроб знайти нові умови для комунікації. У розгорнутому вигляді проблема самотності в європейській філософії вперше була поставлена Паскалем, який розглядав самотність передусім як факт страждання. На відміну від нього, у творчості Сквороди поняття самотності має позитивний сенс, який реалізується у свідомому усамітненні і може привести до нової комунікації та взаємодії зі світом – “сродної праці”. Шопенгауер вбачав у самотності фатальний результат “волі до життя”. Глибокі роздуми про самотність людини пронизують творчість Гете, який називає її причиною відокремленість людської особистості від трансцендентного світу. На відміну від нього, Ніцше вважає причиною самотності людини її відчуження від власних надлюдських перспектив; з іншого боку, самотність, на думку мислителя, стає відчуженням людини, що освоює ці перспективи, від інших людей. У ХХ ст. тема самотності порушується в екзистенціалізмі, персоналізмі та комунікативній філософії» [17, с. 564–565]. Щодо першості Паскаля протилежну думку обстоювали б представники філософської школи стоїків.

Л. Фльорко у статті «Соціальна самотність сучасної людини як філософська проблема» слушно зауважує, що причини і наслідки самотності, обумовлені тим, що «Суперечність “особа – суспільство» може зумовлювати внутрішній дискомфорт чи навіть сутичку особи зі собою, що стає джерелом внутрішнього відчуття самотності. Цей аспект існування людини став предметом аналізу в екзистенційній філософії. Особистість у філософії екзистенціалізму самотня й самоцінна, але її буття – це здебільшого протидія оточенню, що нав’язує їй свою волю чи свої інтереси, відчужує її, прагнучи перетворити на засіб чи функцію для інших. Аналізуючи суперечність «особа – суспільство» в індустріальному суспільстві, екзистенціалізм порушив проблему рушія самореалізації особистості. І, як не парадоксально, у людини – істоти соціальної, колективної – рушієм самореалізації постала не сукупність її відносин зі світом і соціальних взаємин, у які вона інтегрована, а її самотність» [18, с. 31]. Важливо звернути увагу на динаміку процесу. Можна погодитися з висновками, що на сучасному історичному етапі

«соціальна самотність прогресує в геометричній прогресії у цілому світі і в Україні зокрема. Доба Постмодерну разом з активізацією цивілізаційних процесів та вестерналізацією культури вносить у життя індивіда гостре відчуття відчуженості та власної марнотності, позбавляє духовності, що зумовлює внутрішню спустошеність і спричинює негативне переживання соціальної самотності, що може стати для людини навіть поштовхом до самогубства. Загострені специфікою сучасної доби відчуття покинутості, непотрібності, відчуженості актуалізують проблему самотності. Завдання кожної людини – не просто навчитися жити в суспільстві, а й гармонізувати стосунки з іншими людьми і, головне, – досягти гармонії свого внутрішнього світу» [18, с. 45].

Фахівці вважають, що один із найкращих віршів, присвячених темі самотності належить перу Райнера Марії Рільке. Символічно, що переклад цього вірша здійснив Василь Стус: Самотність – ніби дощ. / Назустріч вечорам здійсмається від моря, / від рівнин далеких і віддалених / йде до неба, яке завжди самотнє. / І тільки з неба спадає на місто. / І дощить між ніччю і днем, / коли вранці прояснюються всі провулки, / і коли тіла, які нічого не знайшли, / печальні й розчаровані одне одним, / і коли люди, ненавидячи один одного, / мусять спати в одному ліжку. / Тоді самотність спливає річками.

На нашу суб’єктивну думку не цей вірш, а «Осінній день» цього ж автора більш точно, хоча і більш «приземлено» характеризує концепт самотності. Дуже цікавими є переклад різними авторами саме заключних рядків. Спробуйте порівняти і вибрати найкращий варіант перекладу. Михайло Орест (Михайло Зеров) брат Миколи Зерова пропонує такий варіант: Безхатній нині – не віднайде хати, / Самотній нині – довго буде ним; / Не спати буде він, листи писати / І неспокійно по саду блукати, / Де листя мчить натовпом глухим. Прекрасний переклад запропонував Микола Бажан: Хто був бездомний, той не знайде дому, / не збудеться самітник самоти, / не спатиме, читатиме, листи / почне писати чи вийде в парк брести / уздовж алей по листю воружкому. Василь Стус традиційно мав своє бачення тексту Рільке: Та вже бездомний хати не зведе, / самотній – весь свій вік самотнім буде, / безсонний – слатиме листи між люди / і неспокійно сновигати десь алеями, де шерех листя всюди. Цікаві варіанти запропонували відомі перекладачі, поети Мойсей Фішбейн, Михайло Москаленко. Загострює тему Ігор Андрущенко: Хто не замешкав десь, не матиме й кутка. / Самотньому ж зали-

шиться отрута / нічниць тяжких і дні мов пута, / і поведе його теплом свого листка / в осінній день алея призабута. Добру роботу зробили автори Інтернетсторінки «Райнер Марія Рільке. Книга образів. Першої книги друга частина», які запропонували текст мовою оригіналу та різнопланові переклади українських фахівців [13].

Окрім поезії тему самотності не оминули автори прозових творів. Можна було б назвати сотні імен, але у статті згадаємо декілька з них. Не випадково епопею «Людська комедія» Оноре де Бальзака відкриває книга «Гобсек». І хоча традиційно ім'я головного героя перекладається як «глитай», «живоглот», «жадібність», «скнара» не буде великим гріхом, якщо використаємо слово «самітник». Попри актину комерційну взаємодію з клієнтами літературний герой залишається в однині, що врешті приводить до захворювання, деградації спорідненої з героями «Ревізора» Миколи Гоголя. Символічно, що ці твори написані майже одночасно в тридцять роки XIX століття.

Твори, які напише Еріх Марія Ремарк характеризують по різному. Переважає тезис про втрачене покоління. Водночас, якщо проаналізувати зміст популярних романів, то можна зробити висновок, що всіх літературних героїв поєднує одна риса і це – самотність.

Початок XXI століття не став винятком. Дебютний роман фізика Паоло Джордано «Самотність простих чисел», опублікований в 2008 р. відразу став бестселером, який переклали на десятки мов, у тому числі й українською [5]. Мільйонні тиражі лише підтверджують актуальність проблеми. Красномовне речення «Тираж закінчився» на сторінці видавництва «Старого Лева» також є свідченням популярності теми. Десятки статей українських дослідників, присвячених питанням самотності, любові, компромісів, особистісного розвитку, постмодернізму, філософському дискурсу, психологічній характеристиці героїв засвідчують про важливість теми для сьогодення.

Зауважимо ще одну цікаву особливість. Самотність належить до латентних характеристик особистісного розвитку. Майже неможливо визначити причини її виникнення, які незалежні від статусу, матеріального добробуту, рівня культури. Попри переважуючи негативні оцінки багато частина авторів знаходить значні переваги у цьому явищі. Достатньо згадати популярну пісню в якій самотність названа прекрасним явищем. Провідний польський психолог, автор оригінальних книг, присвячених творчості, Едвард Ненцка (Edward Nęcka) підготував до друку есе

з красномовною назвою «Похвала самотності» [23]. Підкреслимо, що тема самотності викликає у польських колег дедалі більшу увагу свідченням чого є численні публікації [20; 21; 22; 24; 26; 27].

Не оминули проблеми самотності і ми в поетичних творах. В одному з віршів збірки «Вибране для вибраних» прозвучали контroversійні мотиви: Один, / Завжди до розпачу / Один. / В житті, науці, у роботі. / В дні радості / Й страшній скорботі / Завжди один... / А врешті-решт і в однині, / Живеться весело мені [1, с. 83]. Цікаво, що в той час не було ніяк підстав для самотності. Написав, бо так написалося. Зауважимо ще одну особливість. Тема глибинної самотності проявляється в дні великої втрати, болісного відчуття сирітства, незважаючи на вік. У віршах, які, завдячуючи композитору Ю.В. Кіцилі, стали піснею написав такі рядки: Перед смертю мама / Кликкала маму. / Бився крик у шибку, / В пластикову раму. / Бився в мою душу, / Серце рвав сльозою: / «Мамо, мамо, мамо, / Заберіть з собою». / Голосно, тихіше, / Ще тихіше: «Ма...» / Розпач, розпач, розпач, / Мами вже нема... / Час минеться швидко, / Буде все так само, / Коли я покличу, / Відгукніться, / Мамо... Запалю дев'ять свічок, / Помолюся дев'ять разів. / Спокій прийде від образів, / Біль вернеться, / Болить самота, / Бо віднині я сирота. / Дев'ять днів, / Як мами нема... / Мамо [1, с. 45].

У 2020 р. ми провели вивчення самотності студентів першого курсу Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського. Саме тоді ми проводили заміну тестів при вивченні української мови за професійним спрямуванням на творчі есе, які давали набагато більше інформації та слугували підготовці молоді до професійної діяльності. Зауважимо декілька тенденцій. По – перше, студенти під час занять підготували творчі роботи на тему «Переваги і недоліки самотності». Вже вибір теми сприяв поглибленій самооцінці, розумінню причин і наслідків цього явища. По – друге, респонденти звернули увагу на той факт, що самотність дозволяє збільшити час для себе, можливість самовдосконалення, «ніхто не зрадить», незалежність, пошук себе, релаксація, читання, відпочинок, самооцінка, відсутність конфліктів, свобода і незалежність, можливість визначити мету тощо. По – третє, молоді люди серед загроз самотності назвали депресію, розчарування в людях, страх, захворювання, виключення з суспільства, самотність тощо [25]. Подібні судження висловили і польські студенти в 2024 р. під час наших занять.

Висновки. Парадоксальність проблеми самотності проявляється в певній циклічності, яка не

завжди обумовлена соціальними, економічними чинниками, розвитком культури. Час від часу ця тема займає одне з цільних місць у гуманітарних науках і звичайно ж у літературі. Особливість сучасного світу проявляється в тому, що завдяки розвитку техніки масмо можливість спілкуватися з усім світом. Водночас проблема самотності не лише не зменшилася, а загострилася, що проявля-

ється в заголовках творів та їх змісті. У контексті ідеї ювілейного зібрання експертів Римського клубу щодо інтегрального мислення саме в єдності творчих досягнень авторів художніх творів, психологів, соціологів, педагогів можна наблизитися до розуміння закономірностей процесу, допомогти представникам різних вікових груп пережити виклики війни в Україні, адаптуватися до мирного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихрущ А. Вибране для вибраних. Поезії. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 176 с.
2. Вихрущ А.В. Володимир Вихрущ: літературний портрет. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Т. 2. С. 150–158.
3. Вихрущ А., Руденко М., Драч І. Концепт «здоров'я» в сучасній науці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 29. Т. 1. 2020. С. 55–63.
4. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеса: лінгвокогнітивна інтерпретація : монографія. Харків : ХІФТ, 2010. 527 с.
5. Джордано П. Самотність простих чисел. Львів: Видавництво «Старого Лева». 2016. 320 с.
6. Енциклопедичний словник класичних мов / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 552 с.
7. Карабльова О.В. Художні версії проблеми самотності у сучасній жіночій прозі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 2004. 20 с.
8. Колоїз Ж.В. Лінгвоментальна репрезентація концепту «земля» в літературному репортажі Бориса Антоненка-Давидовича «землею рідною». *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Т. 2. С. 36–40.
9. Лисенко Л. В. Лінгвокультурні концепти arbeit, sparsamkeit і geld як медіатори ментальної ідентичності німців. *Мова і культура*. 2019. Вип. 22. Т. IV. С. 208–213.
10. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 214 с.
11. Переломова О. С. Філософсько-світоглядні аспекти лінгвістичного виміру концепту «самотність». *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. № 50. С. 63–70.
12. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
13. Райнер Марія Рільке. Книга образів. Першої книги друга частина». Електронний ресурс. Режим доступу https://rilke.org.ua/verses/bilder1_2_uk.html.
14. Рошко С.М. Семантико-синтаксичні особливості вираження категорії порівняння в українському фольклорі. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Т. 2. С. 36–40.
15. Смушак Т. Концепт самотності й відчуження в літературному творі: специфіка трактування. «Південний архів». Збірник наукових праць. Філологічні науки. Випуск LXXII. Т. II. С. 137–140.
16. Усамітнення та самотність в житті особистості. / Збірник тези за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.). – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. 100 с.
17. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис. 2002. 744 с.
18. Фльорко Л. Соціальна самотність сучасної людини як філософська проблема. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. № 2. С. 31–46.
19. Черненко О. І. Концептополе ДУХОВНІ ЦІННОСТІ в ідіостилі Віктора Бойка : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2021. 272 с.
20. Dołęga Z. Biedy i bogactwo samotności. Studium psychologiczne. Warszawa: Difin. 2021. 274 s.
21. Dołęga, Z. (2019). Paradoksy samotności psychologicznej. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=mjBA6nRy-SY>.
22. Kisiel Joanna. Tropy samotności. O doświadczeniu egzystencji w poezji. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 2011. 370 s.
23. Nęcka E. Pochwała samotności. *Wszystko co najważniejsze*. 2021, nr 27. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.sklepidei.pl/>.
24. Samotność: wybór czy konieczność. Pod redakcją: Ks. prof. dr hab. Jana Zimnego. Stalowa Wola: Wydział Zamiejscowy Prawa i Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli Katedra Pedagogiki Katolickiej. 2014. 882 s.
25. Vychrushch A. Samotnosc studentow pierwszego roku na uniwersytetach medycznych // *Pedagogika katolicka*. 2020, № 26 (1). S. 73–79.
26. Wrótniak, J. Doświadczenie samotności przez młodych dorosłych. *Problemy Opiekuńczo -Wychowawcze*, 2020, nr 5, S. 68–79.
27. Wrótniak, J. Samotność młodych ludzi w opinii studentów. *Horyzonty Wychowania*, 2020, 19(52), S. 93–104.

**УКРАЇНСЬКА ПРОЗА 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ:
МАРГІНАЛЬНІСТЬ ЛІТЕРАТУРИ / МАРГІНАЛЬНІСТЬ В ЛІТЕРАТУРИ**

**UKRAINIAN PROSE OF THE 20S OF THE 20TH CENTURY:
MARGINALITY OF LITERATURE / MARGINALITY IN LITERATURE**

Журба С.С.,

orcid.org/0000-0002-6090-7742

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української та зарубіжної літератури
Криворізького державного педагогічного університету*

Марценко Г.О.,

orcid.org/0009-0004-4539-1129

вчитель української мови і літератури

Товариства з обмеженою відповідальністю «Заклад загальної середньої освіти – гімназія “Фортуна”»

У статті розглядається опозиція центрального/маргінального в українській прозі 20-х років ХХ століття. Спираючись на праці провідних дослідників проблеми маргінальності в культурології, психології, соціології, акцентується на тому, що вимушена культурна маргінальність обумовила творчу маргінальність письменників доби. Характеризуючи маргінальність як стан змін, що відбувалися в суспільстві, літературі, вказуємо на позитивні та негативні наслідки на індивідуальному та груповому рівнях. Позитивними проявами є пошук та формування нових цінностей, зображення героя нового типу. Письменники вибудовують семіосферу модерної та авангардної культури, що вписується в європейський контекст, відкривають нові естетичні горизонти. Авангардна проза демонструвала нові жанрові різновиди, ідейно-тематичне наповнення, утверджувала індивідуально-авторський стиль. Романи А. Любченка, Гео Коляди, Л. Скрипника, Андрія Чужого, Ю. Яновського (екранізований роман, роман нової конструкції, роман у новеллах, деструктивний роман, візуальне прозове експериментування) були маргінальними жанрами в українській літературі радянської доби, не вписувалися в канони революційної епохи. Літературні пасажи в цих творах орієнтовані на читача-інтелектуала, тому нерозуміння їх масовим читачем призвело до витіснення на маргінес літературного процесу. Провладне сприймалося в літературі 20–30-х років ХХ століття як центральне. Радянська література потребувала героя – активного учасника нового життя, відкидаючи його національну ідентичність та зображення внутрішнього стану особистості. У межах дослідження окреслено образ маргінального героя в романах В. Домонтовича «Доктор Серафікус», В. Підмогильного «Місто», Гео Шкурупія «Двері в день». Літературний герой-маргінал займає відсторонену позицію, амбівалентний по своїй сутності, маркований екзистенційною інакшістю.

Ключові слова: опозиція центральне/маргінальне, маргінальний герой, жанр, роман, індивідуально-авторський стиль, інтелектуальна проза.

The article examines the central/marginal opposition in Ukrainian prose of the 20s of the 20th century. Based on the works of leading researchers of the problem of marginality in cultural studies, psychology, sociology, it is emphasized that the forced cultural marginality determined the creative marginality of the writers of the time. Characterizing marginality as a state of changes occurring in society and literature, we point to positive and negative consequences at the individual and group levels. Positive manifestations are the search and formation of new values, the image of a new type of hero. Writers build a semiosphere of modern and avant-garde culture that fits into the European context, open new aesthetic horizons. Avant-garde prose demonstrated new genre varieties, ideological and thematic content, and established an individual and authorial style. The novels of A. Lyubchenko, Geo Kolyada, L. Skrypnyk, Andrii Chuzhy, Yu. Yanovsky (screened novel, novel of a new construction, novel in short stories, destructive novel, visual prose experimentation) were marginal genres in Ukrainian literature of the Soviet era, did not fit into the canons revolutionary era. Literary passages in these works are aimed at the intellectual reader, therefore their misunderstanding by the mass reader has led to their relegation to the margins of the literary process. In the literature of the 20s and 30s of the 20th century, pro-government was perceived as central. Soviet literature needed a hero – an active participant in the new life, rejecting his national identity and depicting the inner state of the individual. Within the framework of the research, the image of the marginal hero in the novels of V. Domontovych “Doctor Serafikus”, V. Pidmohylnyi “City”, Geo Shkurupia “Doors in the Day” is outlined. The marginal literary hero occupies a detached position, ambivalent in essence, marked by existential otherness.

Key words: opposition central/marginal, marginal hero, genre, novel, individual author's style, intellectual prose.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавчому дискурсі проблема маргінального набуває актуальності у зв'язку з перепрочитанням творів з погляду постколоніальної критики. Інтерпретація опозиції центральне/маргінальне в українській літературі першої третини ХХ сто-

ліття відбувалася відносно зміни парадигм – політичної, соціальної, культурологічної. Унаслідок конструктивних та деструктивних світоглядних факторів модернізації змінюється вектор індивідуалістичних засад, що стає поштовхом до творчого переосмислення канонів мистецтва.

Існування літературних напрямів, угруповань в українському дискурсі 20–30-х років ХХ століття, несумісних щодо ідейно-естетичних інтересів, спричиняє ефект терезів: європейська орієнтованість та пролетарська заангажованість. У літературі соцреалізму переважає не художня довершеність чи змістовність художнього твору, а ідеологічно правильне, провідне зображення героя та дійсності. Основою маргінального письменства почасти стає індивідуальний стиль, нестандартне письмо, для яких властиві колаж, нелінійність, еkleктизм, актуалізація модерних/авангардних цінностей.

Функціонування концепту маргінальності розширилось завдяки переосмисленню понять «автор», «канон», «література» й увійшло в літературознавство, культурологію. Поняття маргінальності запровадив у науковий обіг американський соціолог Р. Парк на позначення адаптації мігрантів до урбанізованого середовища. Дослідник вказав на соціально-психологічні наслідки внутрішнього конфлікту індивіда, що опинився на межі культурних світів. Робота Р. Парка «Human Migration and Marginal Man (Людська міграція і маргінальна людина)», в якій уперше вжито термін «маргінальність», є знаковою для філософського окреслення поняття. Вивчаючи життя й побут чужинця, емігранта, дослідник пов'язує концепцію «маргінальної особистості» з соціальним процесом акультурації, вписує у культурологічний процес [13]. Е. Стоунквіст у роботі «The marginal man (Маргінальна людина)» розглядає проблему маргінальності крізь призму культурологічного конфлікту. Під маргінальним середовищем науковець розуміє перетин двох культур, де домінуюча культура об'єднує в собі обидві. У центрі цього перетину опиняється маргінальна особистість, що бореться за лідерство на перетині «двох вогнів» [14, с. 221].

Проблема маргінальності у світовій традиції стає предметом досліджень у працях Дж. Манчіні, А. Фарж, Е. Х'юза, Т. Шибутані, Я. Штумського та ін. Науковці розширюють поле застосування категорії, оперуючи поняттями «маргінальна свідомість», «маргінальна особистість», «маргінальна ситуація». Соціально-класовий підхід до маргінальності в 70-х роках ХХ століття визначається ростом економіки, техніки, науково-технічним прогресом, тому відбувається конфлікт особистості з соціальним середовищем, незатребуваність професії. У літературознавстві цей концепт переосмислив французький структураліст Ж. Дерріда, ввівши його в теоретичний обіг відповідно до поняття центру. Дослідження науковця позначені

деструкцією та реконструкцією універсуму, проголошенням «свободи від центру» [2]. Питання ідей маргінальності в літературознавчому дискурсі реалізовано в теорії деконструктивізму Ж. Дерріда, інтертекстуальності Ю. Крістевої, «смерті автора» Р. Барта, шизоаналізу Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі. Українські дослідники маргінальності, підтримуючи європейську концепцію, визначають маргінальну особистість як продукт традиції та системи суперечностей перехідного періоду. Основними детермінантами маргінальності є соціокультурні умови її функціонування.

Національно-культурний вибух покоління 20-х років ХХ століття призвів до відродження української літератури, експериментування, творення нових форм, декларування нових тем, ідей. Український прозовий модернізм шукав шляхи осягнення мистецтва: порушувалися табуовані морально-етичні проблеми, розширювалися тематичні горизонти – зображення міського топосу, його мешканців, національної культури. Українська література із провінційної, маргінальної літератури російської імперії, виформовуючи власну естетичну парадигму, заявила про автономію, орієнтацію не на російський Схід, а на європейський Захід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання інтерпретації модерного/авангардного руху в контексті розвитку української літератури 20–30-х років ХХ століття, його архітектоніки, жанрових модифікацій, авторської нарації, ігрової поетики прози доби вже було предметом досліджень українських науковців Н. Бернадської, А. Білої, Т. Белімової, О. Боярчук, М. Васьківа, С. Жигун, О. Журенко, М. Ільницького, О. Капленко, Ю. Коваліва, Р. Мельниківа, Р. Мовчан, В. Панченка, Г. Сабадош, О. Філатової, Я. Цимбал та ін. Образ маргінального героя у прозі цього періоду висвітлювали В. Агеєва, А. Біла, Н. Бернадська, К. Воробйова, О. Головій, М. Гірняк, Н. Лисенко-Ковальова та ін. Питання центрального й маргінального окреслено в статті «Маргінальність як об'єкт теорії» С. Павличко, яка акцентувала на тому, що Україна довгий час була маргінесом-провінцією для Росії (центру), що позначилося й на літературі. Визначаючи центральне/периферійне щодо літературних жанрів, стилів, чоловічої та жіночої літератури, дослідниця вказує, що для вітчизняної художньої сфери «поезія (романтизм) займає центральну позицію, а проза (реалізм) – маргінальну; за духом романтизм (який відповідає поезії) є центральним по відношенню до реалізму (прози)» [10, с. 627]. В есе «Дар маргінальності» О. Забужко вводить

поняття «автомаргіналізація», під яким розуміє «винесення себе самого “на береги”, “за дужки”» [5, с. 337], тобто розсунення власних рамок, відчуття себе позамежовим. У розвідці «Переможені й переможці» Є. Кононенко вказує на постійний перехід від центру до маргінесу і навпаки [8]. Центр/маргінес в трактуванні дослідниці стають нероздільними і бінарними частинами. Такої ж думки й М. Ільницький, який у статті «Маргінальність чи зміна парадигми?» наголошує на нерозривності центру й маргінесу, взаємодія яких сприяє створенню нового в літературі [6]. В українському дискурсі визначають маргінальність літератури (периферійність щодо стильових, жанрових та змістових вимірів) та маргінальність у літературі (тип героя). Аналіз питання центрального/маргінального важливий для окреслення вектору розвитку літератури 20-х років ХХ століття та є одним із аспектів інтерпретації художнього тексту.

Постановка завдання. Мета пропонованої статті – розкрити закономірності опозиції центрального/маргінального в українській епіці 20–30-х років ХХ століття; простежити тип маргінального героя на матеріалі творів «Доктор Серафікус» В. Домонтовича, «Місто» В. Підмогильного, «Двері в день» Гео Шкурупія.

Виклад основного матеріалу. У першій третині ХХ століття, як зазначає П. Баррі, поняття центру було зліквідовано внаслідок історичних та політичних зрушень, наукових відкриттів та мистецьких революцій. Авангардизм «відкинув такі магістральні принципи як гармонія в музиці, хронологічна послідовність в оповіді, зображення видимого світу в мистецтві» [1, с. 82]. Французький філософ Ж. Дерріда у статті «Структура, знак і гра у дискурсі про людину» окреслює концепти деконструкції та децентралізації, вказує на роль маргінесів у грі в тексті. Дослідник проголошує свободу центру, тобто руйнацію меж та вільний відхід від рамок: «Центр розташований у структурі і поза структурою. Він перебуває в центрі тотальності, а проте, оскільки центр до тотальності не належить, вона має свій центр десь-інде. Центр не є центром» [2, с. 564]. Вільна форма роману дозволила митцям деканонізувати традицію, продемонструвати нову технологію в зображенні героя та дійсності, утвердити індивідуально-авторську стильову манеру. Літературні пасажі орієнтовані на інтелектуального читача, масовий задовольнявся обслуговуванням поп-культури. Нерозуміння авторської ідеї читачем призвело до того, що ці твори залишилися на маргінесі тодішнього літпроцесу.

Маргінальність у літературі виражена в соціальному, культурному плані, індикатором змін виступає герой-бунтар, герой-люмпен, герой-відлюдник, герой-інтелектуал. Із колись активних учасників революційного руху такі герої поступово перетворюються на відчужених маргінальних осіб. Неорганізованість, відчуття непристосованості, невдачі в особистому житті, тривожність, добровільна ізольованість від суспільства, відчуття безглуздості існування свідчать про внутрішній конфлікт особистостей. Поняття літературний герой-маргінал – той, хто знаходиться на «межі», – займає відсторонену, відчужену позицію, амбівалентний за своєю сутністю, маркований екзистенційною інакшістю. Утім кожен із них має різний ступінь реалізації цієї маргінальності.

Активізація національного руху в 20-х роках ХХ століття спричинила супротив більшовицьких сил, наслідком якого стало втручання партії в літературну дискусію 1925–1928 років. У цьому аспекті важливим є лист Й. Сталіна «Тов. Л.М. Кагановичу та членам політбюро ЦК КП(б)У», адресований партійному керівництву республіки з вказівкою на проведення «партійної, державницької українізації» пролетаріату. Тиск на письменників унеможлилював їх самовираження, визначав ідеологічну чіткість та спрямованість творів. Микола Хвильовий під час літературної дискусії задається питанням «Україна чи Малоросія?»: змінили ми вектор розвитку чи все ж знову підпорядковуємося культурі російській; наскільки повинна література бути залежною від політики, ідеології? Питання розвитку української літератури під час дискусії розвело в поглядах багатьох митців щодо шляху «психологічної Європи» чи «червоної просвіти». Висунуті Миколою Хвильовим лозунги «психологічної Європи» та «азіатського ренесансу» були розцінені як антибільшовицькі та викликали стурбованість більшовиків і самого Сталіна: «хвильовизм» був засуджений, а ВАПЛІТЕ ліквідовано. Молоде покоління 1920-х вважало себе повноцінною нацією, що творить нову українську державу і впевнено відстоювало свою національну ідентичність.

Вибудовуючи семіосферу модерної/авангардної культури, що вписується в європейський контекст, митці вказують на власну ідентичність. Десятиліття (1923–1933) українізації стало періодом зростання національного мистецтва. Проте активна культурна, наукова та освітня діяльність українських комуністів, молоді української еліти створила загрозу для контролю Москви над радянською Україною. Тут зіграла роль теза щодо

«боротьби двох культур»: міської і сільської, майстерно обіграної партійними діячами й утіленої в політиці та літературі. Новий курс більшовиків на індустріалізацію, колективізацію та культурну революцію був спрямований на створення розвиненого радянського суспільства, із засудженням так званих «ухилів» (Хвильового). Сфабрикований радянськими карними органами процес СВУ (Спілка визволення України), репресії на початку 30-х років проти інтелігенції/духовенства/кобзарів, Голодомор 1932–33 років спричинили знищення (як фізичне, так і духовне) передової української інтелігенції. Переживаючи процес політизації, українська культура в радянський час знову була приречена на маргінальність.

Доля України, яка вирішувалася в УРСР, для емігрантів та галичан була досить важливою, тому переїжджали на східну частину країни для підтримки «українізації» та розвитку національної культури М. Грушевський, Мирослав Ірчан, Ю. Тютюнник, родина Крушельницьких та ін. Прагнення долучитися до відбудови української держави радянською владою у 30-х роках були розцінені як шпигунство на користь іноземних держав. Внесок українських митців у розвиток національної за змістом та європейської за формою літератури значний, проте виважені ідеї зіштовхнулися з політичними переконаннями та гаслами більшовиків, що стало причиною тиску на літературу та репресії культурних діячів у 1934–1937 роках.

Розпад імперій після Першої світової війни, падіння Української Народної Республіки й утвердження більшовицької влади на теренах материкової України привів до розвитку літератури еміграційної. Празька поетична школа, група «Танк» у Варшаві, література Канади характеризуються свободою висловлювання, тематичною та ідейною незаангажованістю. Поняття «емігрантська література», «письменник-емігрант» в українському материковому літературознавстві близьке до маргінала, який сприймає світ, відходячи від загальноприйнятих норм та способів мислення. Визначним фактором письменника-емігранта (маргінала) ставала національна самоідентичність. Радянська культура пропагувала самоусвідомлене входження українців в інтернаціональне культурне середовище як інтегрованих членів суспільства, які приймають, пропагують та поділяють соціалістичні цінності. Розрив єдиного культурного українського простору відбувся й через відхід земель Слобожанщини та Кубані до Росії, й через те, що українці Сербії, Словаччини, Польщі, Хорватії поступово асимілювалися з корінним населенням.

Літературне покоління доби було строкатим за своїм наповненням: скептики та реалісти, віддані ідеї більшовицької революції і «зайві люди». Для пролетарських митців період «червоного ренесансу» маркований пошуками кардинального оновлення художнього слова відповідно до ідей більшовизму. Пошуки нових шляхів розвитку українського мистецтва сприяли ідейно-тематичному оновленню в літературі: урбанізація, маріністика, кіноіндустрія. Навіть «плужани» намагалися оновити тему землі, села, наповнюючи твори зіткненням нового зі старим – будівництво заводів, соціальні експерименти, створення комун, електрифікація. Безперечно, у творах Григорія Косинки, В. Вражливого, М. Куліша протистояння відображено у площині психології. Художній авангард став провідною тенденцією в зарубіжній літературі першої третини ХХ століття, але не в Україні. Представники вітчизняного поетичного авангарду – конструктивіст В. Поліщук, футурист Михайль Семенко – через свою епатажність, прислужницьку позицію щодо радянської Москви, підтримку комуністичного мистецтва, були одноосібниками в літературі.

Руйнуючи композиційну структуру роману, авангардисти виходять за межі канону жанру, вдаються до нелінійного письма, модифікації структури – роман у піснях «Чотири шаблі» Ю. Яновського, роман у новелах «Вертеп» А. Любченка, «Вершники» Ю. Яновського, деструктивний роман Д. Бузька «Голяндія», «екранізований роман» «Інтелігент» Л. Скрипника, візуальне прозове експериментування Андрія Чужого «Ведмідь полне за сонцем», «роман нової конструкції» Гео Коляди «Арсенал сил» та ін. Ю. Яновський у романі «Майстер корабля» заявляє про руйнування класичних канонів роману, проголошує розрив з традицією, з оповідною стратегією. Письменник зображує зародження та розквіт кіноіндустрії, роль творчої інтелігенції, власне еліти суспільства у формуванні й становленні світогляду нової доби за допомогою нетрадиційної форми – мемуарів. Авторський жанр, вільна гра з структурою тексту, гра з читачем, деструкція форми визначалися маргінальними відповідно до канону.

Відкритість структури та нелінійність оповіді, відсутність централізації, прочитується у романах в новелах А. Любченка «Вертеп» та Ю. Яновського «Вершники». Принцип ризому детермінований в експериментуванні структури, відсутності центру, повторюваності елементів, багатобразності. Кожен розділ-новела романів несе певне смислове навантаження, поєдна-

ний з іншим авторською настановою, що руйнує лінійність сюжету, фрагментує його, створюючи текстуальний колаж. Власне колаж є одним із специфічних явищ авангарду, способом композиційної техніки, до якої вдавалися не тільки українські, а й зарубіжні письменники – Гійом Аполлінер, Томас С. Еліот, Дж. Джойс, Г. Грасс та ін. Деструкція подієвої канви твору визначається стилістичними експериментами, своєрідною полемікою з традиційними формами оповіді (зміщення часово-просторових координат, усезнаючий автор, автор-оповідач). Твори Д. Бузька, Гео Шкурупія є літературними пародіями, у яких автори висміюють шаблонні примітивні зразки соціального, виробничого роману, популяризовані в українській романістиці кінця 20-х років – початку 30-х років ХХ століття. По-авангардистськи вільна форма роману дозволила митцям деканонізувати традицію, продемонструвати нову технологію в зображенні героя та дійсності, утвердити індивідуально-авторську стильову манеру. У кожного авангардного роману є своя «формула», свій комплекс виражально-зображальних засобів, що вказує на неканонічність цього жанру, поліфонічність, плюралістичність. Експериментування із змістово-формальними особливостями, застосовувані авторами, зміщували основну увагу читача із внутрішньої на зовнішню форму художнього тексту.

Залучаючи читача до співтворчості, до активної дії й сприйняття твору, письменники-авангардисти звертаються до реципієнта, визначають правила гри. Авторська настанова фокусує увагу на алогічне сприйняття твору. Дія у романах А. Любченка «Вертеп», Л. Скрипника «Інтелігент», Д. Бузька «Голяндія» відбувається за законами вертепного театру. Піддається експерименту й форма творів: авторські ремарки, різні шрифти, своєрідні оповідні потоки, введення поетичного тексту. Декларування такої техніки в авангардному романі (поєднання авторської та режисерської нарративної моделі), заданої в межах тексту, визначило розвиток нових поетик, індивідуальний стиль. Літературні пасажі орієнтовані на інтелектуального читача, масовий задовольнявся обслуговуванням поп-культури. Нерозуміння авторської ідеї читачем призвело до того, що ці твори залишилися на маргінесі тодішнього літпроцесу. Кіномистецтво, яке почало активно розвиватися в кінці 20-х років, заявило про себе фільмами І. Кавалерідзе, О. Довженка. Тема кіноремесла реалізована у творах Ю. Яновського «Майстер корабля», Л. Скрипника «Інтелігент». Проте романи були сприйняті критикою нега-

тивно через відсутність героя-борця, активного репрезентанта революційних ідей.

Кожна культура встановлює свої кордони, критерії, зони існування «іншого». В інтелектуальному середовищі тривіальні твори сприймалися як маргінальні й популяризувалися серед широких мас населення як центральні. Критика з виразним політичним підтекстом визначає поєднання художнього авторського «я» та ідеологічних установок у зображенні «нової людини». Мистецтво та література завжди були центром в ідеологічній боротьбі різних соціальних класів. У цей період виникає поняття «радянське», пізніше реінтегроване в «центральне». Реалістичне зображення в літературі 20-х років стане у 30-х домінуючим у стильовому аспекті – соцреалізмом. Тема, пов'язана з декларуванням революційних ідей, протистоянням пролетаря класовим елементам (куркулям, священникам, бандитам), реалізується в оспівуванні революціонера-борця за комуністичні ідеали, вождів соціалізму: «символами беззаперечного авторитету у 20-х роках був В. Ленін, у 30-х – Й. Сталін, посилення на них виступає у творах звертанням до найвищої законності та етичної чистоти (маргінальні об'єкти влади – нестійкі й мінливі: від Троцького до Калініна та Єжова і т. д.)» [9, с. 67]. Психологічний аспект, поширюваний у творах модернізму: зображення внутрішнього світу персонажа, передача складних станів людської душі, показ «процесів внутрішньої боротьби, психологічна конфліктність особистості» [7, с. 218] – таврується, підміняється монументалізмом. «Правдиве» зображення революційного розвитку, історична конкретність, хвалебна ілюстрація політики партії означають, що література видає бажане за дійсне. Свідченням цього стають виробничі романи «Море відступає» О. Донченка, «Народжується місто» О. Копиленка, «Інтеграл» Івана Ле, «Металісти» І. Сенченка, «Інженери» Ю. Шовкопляса та ін. Автори, оспівуючи робітничий клас і процес індустріалізації, проголошували «естетику машинної індустрії та великого міста, нівелюючи особистість, духовність молодого робітника чи інтелігента, акцентували увагу на його соціальному становищі, вірності більшовицькій ідеї» [4, с. 113]. Художня риторика творів, насичена колажами із газетних заміток, публіцистичних нарисів, поетичних вкраплень, теоретичних пасажів. Політична лояльність, компроміс естетичних та ідеологічних парадигм, ідеологічне маркування художнього твору вказувало на пристосування митців до реалій радянської дійсності, компромісу з владою.

Маргінальність виявляється як на рівні текстової структури, так і на рівні образу персонажа. Герої авангардних творів переживають внутрішнє роздвоєння, усамітнюються й віддаються створенню власного ефемерного світу за допомогою рефлексії. Вир почуттів та фантазії настільки захоплює героя роману «Двері в день» Гео Шкурупія Теодора Гая, що він прагне віднайти самість через сурогати любові і поваги, переживаючи подібні відчуття у сні. Теодор переживає «кризову ситуацію» і в особистому житті (вважає себе поганим чоловіком), і в духовній, інтелектуальній сфері (усвідомлення власного духовного занепаду як особистості): *«Він тепер свідомо міг дивитись на самого себе і, як найкращий критик, міг оцінити, чого він вартий, або, вірніше, чого він був вартий. Він бачив, що коли б це трохи, то він зовсім став би обивателем, зайвою, непотрібною людиною в суспільстві»* [12, с. 182]. Рефлексія героя стає рушійною силою сюжету твору: сон увиразнює його почуття й бажання, прагнення до самоствердження. Теодор Гай має свого двійника, він роздвоєна особистість, яка вдається до бунту, прагне переробити світ, проте всі «подвиги» відбуваються уві сні. Вікова криза суголосна духовній (зміна світоглядних основ буття): герой не може дійти згоди зі своєю природою, на чому й ґрунтується внутрішній конфлікт. Теодор Гай «внутрішньо чужий» як власному середовищу, родині, так і суспільству. Герой відчуває соціальне та духовне відчуження, що дає підстави говорити про маргінальність.

Маргінальними героями є Степан Радченко з роману «Місто» В. Підмогильного, Василь Хрисанфович Комаха з твору В. Домонтовича «Доктор Серафікус». Степан Радченко намагається пристосуватися, «ввійти» у міське середовище, маркерами якого є освіта, кар'єра, приналежність до мистецтва, втрачаючи власну ідентичність. Він чужий своєму минулому, цурається його, проте не відчуває внутрішньої впевненості в новому міському житті: *«все навкруги було дивне і чуже. ...І всьому цьому він був чужий»* [11, с. 26]. Радченко страждає від роздвоєння між розумом, інтелектуальною сферою і тілом, сексуальним потягом. На думку С. Павличко, «У “Місті” дискурс розчарування в розумі звучить дещо маргінально» [10, с. 221]. Професора Комаху з роману В. Домонтовича друзі через дивакуватість, аскетичність, несхожість на інших називають Доктором Серафікусом. Образ Серафікуса, котрий бажає бути всім, але ніким

конкретно, моделюється як образ аморфної людини, що нагадує жінку, чоловіка, малу дитину, ніщо та одночасно все. *«Я, – означає себе доктор Серафікус, – ніхто, але хочу бути людством. І тому моєю сповненістю хай буде моя відсутність»* [3, с. 247]. В. Домонтович вдається до інтелектуальної провокації, що є дозволяє читачу сумніватися у проголошенні думки, осмислити пропаговані ідеї. Специфіка реалізації маргінальності у творі «Доктор Серафікус» детермінована табуваною темою – гомосексуалізму. Автор недзвонично натякає, що Серафікус колись мав близькі стосунки з Корвином. Парадоксальність інтелектуального письма письменника є своєрідним протестом проти звичного постульованого мислення. Персонажі вибирають шлях само-рефлексії, щоб віднайти внутрішню свободу, проте розчарувавшись, залишаються у власному замкнутому світі.

Висновки. Трансформаційні процеси в суспільстві 20-х років, пов'язані з революційними подіями та національним відродженням увиразнили опозицію центрального/маргінального в літературі. Авангардизм, який на початку ХХ століття сприймався як маргінальне явище, у другій половині століття означений як андеграунд, став формою мистецького спротиву тоталітаризму та синонімом новаторського мистецтва. Архітектоніка авангардних творів не вкладалася у традиційні уявлення про жанр (роман у новелах, роман нової конструкції, екранізований роман) радянської ідеології. Поліфонія твору, деканонізація тексту, деструкція форми, модифікація жанру, самоідентифікація особистості формують підґрунтя маргінальних парадигм, виступають основою художнього світу романів А. Любченка, Гео Коляди, Л. Скрипника, Андрія Чужого, Гео Шкурупія, Ю. Яновського та ін. Відхід та відмова від центру в літературі 20-х років критиками розглядалися й визначилися як «іншість» і маргінальність. Відповідно змінювався «горизонт сподівань» та контакт тексту й читача. Літературний герой-маргінал у романах В. Домонтовича «Доктор Серафікус», В. Підмогильного «Місто», Гео Шкурупія «Двері в день» не сприймає визначених культурно-моральних норм, керується власними імпульсами, маркований екзистенційною інакшістю.

Подальше дослідження епіки письменників 20-х років ХХ століття видається перспективним, адже межі нашої роботи не дозволили прочитати прозу митців в імагологічному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. Київ : Смолоскип, 2008. 360 с.
2. Дерріда Ж. Структура, знак і гра в дискурсі наук про людину. *Дерріда Ж. Письмо та відмінність* / пер. з фр. В. Шовкун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. С. 563–590.
3. Домонтович В. Доктор Серафікус. *Домонтович В. Доктор Серафікус. Без ґрунту* : романи. Київ : Критика, 1999. С. 17–161.
4. Журба С. Виробничий роман як текст масової літератури доби соцреалізму. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2015. № 2. С. 112–116.
5. Забужко О. Дар марґінальності. *Забужко О. Хроніки від Фортінбраса*. Вибрана есеїстика. Київ : Факт, 2009. С. 333–350.
6. Ільницький М. Марґінальність чи зміна парадигми? *Слово і час*. 2007. № 10. С. 70–78.
7. Коломієць Н. Генеза проблеми психологізму в літературі (на матеріалі наукових розвідок XIX століття). *Україна в гуманітарних та соціально-економічних вимірах*. 2018. Т. 2. С. 212–218.
8. Кононенко Є. Переможені й переможці. *Критика*. 2000. № 1–2 (27–28). С. 12–13.
9. Нестелєєв М. Парасуїцидальна парадигма комплексу безґрунтянства у структурі центрального/марґінального (на прикладі психобіографії та повісті «Без ґрунту» (1928) Г. Епіка). *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. 2008. С. 67–75.
10. Павличко С. Теорія літератури. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 679 с.
11. Підмогильний В. Місто. Харків : Видавництво «Ранок», 2003. 256 с.
12. Шкурупій Гео. Двері в день. Харків : Пролетарій, 1929. 232 с.
13. Park R. Human Migration and Marginal Man. *American Journal of Sociology*. 1928. Vol. 33. № 6. P. 882–893.
14. Stonequist E. The marginal man. A study in personality and culture conflict. New York : Russel – Russel, 1961. 221 p.

НЕОМІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В ПОВІСТІ-КАЗЦІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «МІСЦЕ ДЛЯ ДРАКОНА»

NEOMYTHOLOGICAL IMAGES IN YURI VYNNYCHUK'S STORY-TALE "A PLACE FOR THE DRAGON"

Медведчук О.П.,

orcid.org/0000-0002-6570-862X

*аспірантка кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості
Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті розглянуто неоміфологічну тематику та образність історично-фентезійної повісті-казки «Місце для дракона» Ю. Винничука. Визначено, що автор поєднує казковість, міфічність та глибоко філософський дидактичний підтекст, трансформує відомі міфологеми і витворює сучасний міф про дракона.

Доведено, що використані автором образи Полудниці та баби Дрімоти із української міфології надають повісті-казці виразно національного колориту. Наголошено, що основною міфологемою твору є суперечливий за своєю семантичністю образ дракона. Письменник у казці використовує символічну модель образу дракона, що укорінена в нашу національну міфологічну традицію, транслюючи первісні уявлення українців про дракона як могутню добру істоту, наділену чистим розумом, яка була оберегом, пов'язаним з водною та вогняною стихією. Автор відкидає нав'язані впливом християнської релігії таврування цього міфологічного персонажа, творчо переосмислює, пропускає крізь призму особистісного світобачення, тому образ дракона набуває нових індивідуально-авторських інтерпретацій.

З'ясовано, що Юрій Винничук наділяє свого дракона наївністю, добротою та щирою любов'ю до світу. Проте люди виявляються морально не готовими сприйняти добро в такому образі, тому чарівна істота приречена на загибель. Автор увиразнює прірву між людськими чеснотами і духовними характеристиками дракона, використовуючи антитектичні образи-символи метелика, що має семантику чистоти душі, наївності, й мухи, яка символізує паразитизм, беззмістовність і зло.

Визначено, що значну роль у казці відіграє міфологема води, яка тісно пов'язана із драконом, й так само як він може мати і життєдайну, і руйнівну силу. У творі представлені різні її іпостасі – озеро, річка, сльоза, дощ, гроза. Відповідно до контексту змінюється семантичне наповнення міфологеми води: захист, очищення, покарання. Використовує письменник також міфологему вогню, яка втілена в образах спеки, палючого сонця, багаття.

Ключові слова: неоміфологізм, міфологія, міфологема, дракон, трансформація, авторський неоміф.

The article considers the neomythological themes and imagery of the historical-fantasy story-tale «A Place for a Dragon» by Y. Vynnychuk. It is determined that the author combines fairy tales, mythicism and deeply philosophical didactic subtext, transforms well-known mythologies and creates a modern myth of a dragon.

It is proved that the images of Poludnytsia and Baba Drimota from Ukrainian mythology used by the author give the story-tale a distinctly national color. It is emphasized that the main mythology of the work is the semantically contradictory image of the dragon. In the fairy tale the writer uses a symbolic model of the image of the dragon, rooted in our national mythological tradition, spreading the original ideas of Ukrainians about the dragon as a powerful good creature with a pure mind, that was a guardian and a talisman associated with the water element. The author rejects the branding of this mythological character imposed by the influence of the Christian religion, creatively rethinks, passes through the prism of personal view, so the image of the dragon acquires new authorial interpretations.

It is emphasized that Yuri Vynnychuk endows his dragon with naivety, kindness and sincere love for the world. However, people are not morally ready to accept good in this way, so the magical creature is condemned to die. The author emphasizes the gap between human virtues and the spiritual characteristics of the dragon, using antithetical images-symbols of the butterfly, which means purity of soul, naivety, and the fly, which symbolizes parasitism, meaninglessness and evil.

It has been determined that the mythology of water, which is closely connected with the dragon, plays a significant role in the tale, and can have both life-giving and destructive power. The work presents its various images – lake, river, tear, rain, storm. The semantic content of the mythology of water changes according to the context: protection, purification, punishment. The writer also uses the mythology of fire, which is embodied in the images of heat, sun, fire.

Key words: neomythologism, mythology, mythologism, dragon, transformation, author's neomyth.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Однією з ознак літератури межі ХХ–ХХІ ст. є протест проти будь-яких ідей і цінностей, насильно нав'язаних людству. Письменники, переосмислюючи минуле, створюють свою альтернативну істо-

рію, демонструють власне бачення усіх суспільних змін. Знайомих із традиційних сюжетів світової міфології героїв автори використовують у нових контекстах, надаючи їм нового семантичного наповнення та символічного значення. Дослідження новаторських поглядів на міфо-

логічні образи дозволяє глибше проаналізувати неоміфологізм як специфічне світоглядне явище, визначити головні ознаки, з'ясувати його місце та роль в сучасному літературному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

До питання неоміфологізму звертається багато літературознавців ХХ–ХХІ ст. Серед них: Нямцу (форми і способи переосмислення традиційних сюжетів), І. Зварич (значення міфу у розвитку творчого мислення), Ю. Вишницька (міфологічні сценарії в сучасному художньому дискурсі), Я. Поліщук (феномен міфу в українському модернізмі), Творчість Ю. Винничука була темою наукових досліджень Р. Семківа, О. Романенко, Я. Голобородька, Д. Коваленко, Г. Левченко, в яких науковці частково розглядають поетику, проблематику, композиційні особливості, жанрову своєрідність, інтертекстуальність, часопростір творів. Повість-казка «Місце для дракона» ще не була окремим предметом ґрунтовного аналізу, що зумовлює **актуальність** нашої статті.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є дослідження повісті-казки Ю. Винничука «Місце для дракона» з погляду своєрідності авторського неоміфологічного світовідчуття. Реалізація мети передбачає визначення у казці основних міфологічних образів та їх детальний неоміфологічний аналіз.

Об'єктом дослідження є повість-казка Ю. Винничука «Місце для дракона».

Предмет дослідження – неоміфологічні образи у творі.

Практичне значення одержаних результатів та перспективи дослідження. Результати роботи можуть бути використані для подальшої розробки методології й методики міфопоетичного аналізу художніх творів, для глибшого вивчення творчості Ю. Винничука; у розробці курсів з теорії літератури, історії української літератури; написанні навчальних посібників, підручників, наукових робіт.

Виклад основного матеріалу. Література ХХ – початку ХХІ ст. характеризується поверненням до міфологічних тем та мотивів. Міфологія стає своєрідною призмою, крізь яку можна розглянути особливості суспільної поведінки. Неоміфологізм змінює ставлення до міфу та його реалізацію у художніх творах. Місце природи, що раніше панувала над людиною, займає цивілізація, яка часто виступає деструктивним началом, хаосом, де людина втрачає свою цілісність. Основними рисами неоміфологізму є моделювання авторами власних міфів; психологізм, поєднання реального та ірреального; зображення

внутрішньо-особистісних конфліктів, як проекції загубленості людини у навколишньому світі; іронія, пародія та абсурд.

У своїй історично-фентезійній повісті-казці «Місце для дракона» Ю. Винничук, використавши відомі міфологеми, елементи казкових сюжетів, витворює новий міф про дракона та його долю в жорстокому світі людей. У творі поєднано казковість, міфічність та глибоко філософський дидактичний підтекст.

Міфологічну складову казки письменник витворює уже з першого абзацу, вводячи до тексту український міф про русалку Полудницю, яка, за уявленнями нашого народу, блукала по нивах в обідній час і «... пильнувала, чи не зостався який сміливець на полі полудень дожинати, але не було нікого, бо добре відомо, що від Полудниці нічим не відкупишся і не відмолишся – махне серпом по шії, та й край» [2]. В слов'янській міфології є багато оповідей про полудень, оскільки основним заняттям людей влітку була праця на полях. Це були «раціональні звичасві вірування, які оберігали наших предків від виснажливої роботи, примушуючи правильно дозувати працю і відпочинок» [7].

Повір'я про сакральність полуденного і полуденного часу «сягають ще глибокої індоевропейської давнини, і зокрема відображені в Рігведі, де пов'язані з часовими табу» [6]. Вважалося, що половина дня – це міфічний час, в який активізуються надприродні сили та стають можливими містичні події. Однозначно, такі уявлення споріднені із загальною семантикою числа дванадцять, що символізує гармонію та порядок у всесвіті.

У казці Ю. Винничука саме ополудні князеві снилися «особливі сни» про «...переможні походи, руїни здобутих фортець, довгі вервечки полонених» [2]. Письменник створює абсурдну ситуацію, коли у снах – втілюються реальні бажання людини, а справжнє життя стає схожим на сон, без будь-якої діяльності та прагнення перетворити мрії на дійсність. Навіть навпаки – князь наказує нікому не тривожити його під час сну, аби не сполохати бажані марева.

Баба Дрімота – також персонаж із слов'янської міфології, який часто зустрічається в українських коліскових. Це дух сновидінь, який найчастіше в образі старенької бабусі насилає на людей сон [5]. Такі близькі українським віруванням міфологічні персонажі одразу надають повісті-казці виразно національного колориту.

Образ головного героя казки – дракона Грицька так само запозичений автором із міфології. Міфи про драконів характерні для усіх народів

світу, проте ставлення до цієї фантастичної істоти у різних етносах може кардинально відрізнятись, тому символіка її також неоднозначна. Дракон «символізує таїну життя, в якому переплетені добро і зло, життя і смерть, вічне і плінне. Його символізм має амбівалентний характер: він може бути солярним і місячним, чоловічим і жіночим, добрим і злим» [4].

Традиційно у міфологіях країн Далекого Сходу дракон вважається нейтральною істотою, яка символізує первісну могутність. В китайських міфах цей образ є одним із головних, втілюючи надприродну силу, яка необмежена моральними принципами й може бути як милостивою, так і руйнівною. У Китаї дракон є також символом мудрості, прихованого знання, сили, нескінченності, божественних змін і трансформації, ритмів природи, законів становлення [4].

Міфологія Середнього Сходу найчастіше асоціює дракона із хтонічною силою, хаосом, злом, яке треба побороити. Наприклад, у вавилонських, шумерських та єгипетських міфах верховні боги борються із драконами, щоб подолати хаос та відновити рівновагу в світі. Античні міфи розповідають про драконів-хранителів сакральних предметів: Колхідського дракона, який стереже золоте руно, Ісменійського дракона-захисника священного джерела бога війни Арея, дракона Ладона, що охороняє яблука безсмертя, найбільшу істоту в грецькій міфології Піфона, який оберігає дельфійського оракула. З цими чудовиськами, як і в міфах країн Середнього Сходу, б'ються боги чи герої.

У слов'янській міфології, в тому числі українській, образ дракона часто ототожнюється із образом змія. Беручи до уваги останні наукові розвідки, можна зробити висновок, що ставлення до дракона у нашій культурі також доволі неоднозначне. Як зазначає Таран Я., на українських землях «...сприйняття образу дракона не було однорідним, адже в цій істоті поєднувались водні, вогняні та небесні сили; він був медіатором між двома світами і мав багато різних функцій завдяки поєднанню частин різних тварин; був тісно пов'язаний з рослинами» [8].

Через таку семантичну неоднозначність образ дракона зазнав «...різночасових та різнохарактерних форм переосмислень, нашарувань, трансформацій. Але найчастіше у східнослов'янському міфологічному просторі драконіві відводилась роль доброї істоти, яка охороняла, була оберегом, належала нижньому світу, пов'язаному з водною стихією. В пізніший період під впливом християнської моралі образ дракона почав набувати негативних рис як втілення язичництва» [8].

Тобто початково ставлення до дракона в українській міфології було схожим до китайського. Його шанували, вважали оберегом, про що свідчать численні археологічні знахідки із зображенням змія, древні символічні малюнки на писанках. Проте з приходом християнства вектори були зумисно трансформовані, і дракон, як і все інше, що стосувалося етнічної віри нашого народу, отримав негативну символічну конотацію.

Образ дракона у світовій міфологічній системі тісно пов'язаний із образом змія та має різноманітну, іноді амбівалентну семантику. Він втілює надзвичайну силу, мудрість, поєднує небесне і земне, наділений фантастичними можливостями. Блаватська О. П. зазначає, що «...не раз слова «змія» і «дракон» були іменами, які давалися мудрецам, посвяченим адептам давнини... Змія символізував божественну мудрість і досконалість і завжди означав психічне відродження і безсмертя. А дракон був мудрістю хаосу» [1].

Однозначного негативного сприйняття, як ми уже з'ясували, надало цьому образу християнство, яке будь-які дохристиянські вірування асоціювало із злом та співвідносило дивовижну істоту із дияволом: «І сталась на небі війна: Михаїл та його Анголи вчинили зо змієм війну. І змія воював та його анголи, та не втрималися, і вже не знайшлося їм місця на небі. І скинений був змія великий, вуж стародавній, що зветься дияволом і сатаною, що зводить усесвіт, і скинений був він додолу, а з ним і його анголи були скинені» [8].

Юрій Винничук у повісті-казці «Місце для дракона» транслює первісні міфічні уявлення нашого народу про дракона, як світлої, наділеної чистим розумом істоти. Крім цього, письменник наділяє свого дракона наївністю, надзвичайною добротою та щирою любов'ю до всього у світі, особливо до рослин, що також співвідноситься із давніми віруваннями українців: «Дракон ще був зовсім молодий. Минуло вісім років, відколи він вилупився з яйця... Не було кому заповікуватися ним та навчити драконячого способу життя, бідолаха навіть не знав, чим повинен харчуватися, і їв собі травичку, листячко, різні там ягідки, дикі яблука і груші...» [2]. А перед його печерою «...травичка зеленіє. Квіточки ростуть. Там ще й неабиякі квіточки!.. Там же справжнісінькі городні грядки! Як у людей – барвінок, мальви, рута» [2]. Познайомившись із пустельником, Грицько (саме так назвав його пустельник) навчився говорити, читати, почав писати вірші. Він нікому не робив зла і жив своїм тихим та спокійним життям.

Неодноразово у творі автор наголошує на віковій дракона – йому вісім років. У міфології це число має особливе значення, символізуючи втілення небесного і земного, появу чогось нового, а на індивідуальному рівні позначає геніальність та духовність конкретної особи, її рівновагу та гармонійність [3]. Всі ці якості однозначно втілені у драконів Грицькові, адже він став появою абсолютно нового та незвичного для того світу, оскільки був наділений відкритою душею і поетичним талантом, поєднуючи духовне, високе та одночасно земне.

Письменник надає дракону позитивних людських рис, натомість головні герої-люботинці: князь, його дочка Настасія, таємний радник мають душі, наповнені хитрістю, жорстокістю та лицемірством. Інші герої казки, окрім лицаря Лавріна, також уже забули, що таке справжня гідність та чесність. В цьому жорстокому і шаленому світі, де милосердя стало ознакою виродків, немає місця для такого дракона. Суспільство не готове взяти відповідальність за свою бездіяльність, не готове саме щось робити для свого щастя, тому перекладає всю провину на «миле створіння», яке не розуміє, чому воно повинне загинути.

Автор протиставляє людську душу і душу дракона, використовуючи при цьому антитетичні образи-символи метеликів і мух. Метелик, на відміну від дракона, у світовій міфології має доволі однозначне трактування, символізуючи чистоту, душу, безсмертя, воскресіння і переродження. В Китаї метелик був символом радості, тепла і літа.

Натомість міфологічне значення мухи пов'язане із її набридливістю, нечистотою, тому її основна символічна семантика – це паразитизм, беззмістовність, нечисть, зло і демонічність. В іранській міфології бог смерті Насу перетворювався на муху, а в скандинавській таку ж саму здатність приписували богові хитрості та обману Локи. Часто муха символізує моральне та фізичне деградування і фігурує у чорній магії.

Таке яскраве значеннєве протиставлення цих образів підсилює й увиразнює розрив між людськими якостями мешканців та гостей Люботина і духовними характеристиками дракона.

Метелики постійно з'являються там, де живе Грицько: «Довкола пурхали метелики» [2], вони сідають йому на носа, приходять до нього уві сні: «У снах я не раз був метеликом, пурхав серед квітів. Це були найсолодші сні» [2]. Такий тісний зв'язок із метеликами свідчить про чутливу і ніжну душу дракона з одного боку, а з іншого, з огляду на дуже коротке життя барвистокрилої комахи, пророкує йому недовге земне існування.

Муха дзижчить за вікном у князя, мухи заповнили простір шинку «Під веселим раком», сиділи на портретах князів, юрмилися над приїжджими та місцевими лицарями, що прибули здолати дракона. Усе князівство поринуло в атмосферу сну, нудьги та ліні, що також нагадує сонну муху: «Спокій і затишок панували в князівстві, і полудень став богом, якому хоч і молилися, проте жертву приносили зовсім маленьку, майже непомітну жертву, а в нагороду здобули нудьгу, котра, мов іржа меч, пороз'їдала душу люботинців, а що ті одвикли боронитися, запанувала вона безроздільно, викликаючи неймовірну лінь та розмореність» [2].

У творі Юрій Винничук показує, що людський світ перетворився на апатичну масу, яка веде беззмістовне існування, для якої хитрість, обман та жорстокість стали нормою. Поява в такому світі дракона одразу спровокувала бездумну інерційність, адже є закони, які чітко прописують, що його необхідно знищити. І всім байдуже, що у нього чиста душа, наповнена любов'ю, що зла він нікому не зробив. Люди, прикриваючись традиціями, намагаються перекинути вину за своє марне безбарвне існування на дракона, не розуміючи, що самі у цьому винні. Лише в кінці твору в своїх мареннях на могилах пустельника і дракона, князеві відкривається істина: «не від нього (дракона *авт.*) зло... Воно в нас самих» [2]. Проте вже занадто пізно, тому за свою підлість та нездатність протистояти своїй темній стороні, правитель розплачується спочатку докорами сумління, безсонням, нічними жахами, а згодом і життям.

Значну роль у казці відіграє міфологема води, яка тісно пов'язана з міфологемою дракона. Адже в міфах саме дракон часто виступає повелителем водної стихії, що проявляється у функціональній схожості цих образів – вода, як і дракон, теж може мати і життєдайну, і руйнівну силу.

У творі представлені різні іпостасі міфологеми води: озеро, річка, сльози, дощ, гроза. Доки Грицько був живим, вода має семантику прихистку, затишку, очищення, вона наділена виразно позитивними характеристиками – чиста, глибока і блакитна: «Посеред галявини світилося голубе око озерця» [2]. Така вода дарувала дракону задоволення, вгамовувала його головний біль, тобто тут відбувається актуалізація життєдайного начала водної стихії.

До другого помешкання дракона, яке знайшов йому пустельник, аби захистити від людей, треба було пройти через річку – тепер вода виконує захисну роль. Цікаво, що князь не зміг сам

перебresti через потік, що свідчить про його злі наміри. Грицько, виходячи на смертельний бій, переходить річку і втрачає її захист, прирікаючи себе на загибель.

Під час бою в оці дракона мерехтить сльоза, яка викликає у лицаря Лавріна раніше незнаний жаль та співчуття, усвідомлення абсурдності усього того, що відбувалося: «Я, той, хто ніколи не відчував жалості у бою, рубав сарацинські голови, наче капусту, розм'як, мов баба. Перед оком цього чудовиська... На біса я в це вв'язався? Навіщо мені князівна, котра ніколи мене не любитиме? Навіщо мені цей дивний дракон, який боронить перед лицарями свого живота, а мені підставляє око, вразити яке може й дитина? Що він мені злого вчинив? Оно жива й здорова Настасія виходить з печери... Все. Князівна врятована. Лишається тільки вбити змія, який не зробив їй нічого поганого» [2]. Справжній лицар не може убити невинного, саме тому гине дракон не від меча Лавріна, а від списа його джури, який так припав до душі князівні. Вода-сльоза набуває в цьому контексті здатності очистити душу, показати істину, відкрити справжні почуття та внутрішню суть людини.

Зі смертю дракона міфологема води змінює свою конотацію, набуваючи похмурих характеристик: «дрібний дощ-січенець моросив безперестанку, і тривала сльота перетворила дороги в місиво», «пронизливий холод пробирав до кісток», «дощ лив і лив». А спокійне і чисте озеро, в якому так любив купатися дракон, перетворилося в зловісну водойму: «Озерце пінилося, наче відьомське вариво, виступало з берегів, женучи на всі боки темно-жовті потоки здичавілої води. Скоро вся галявина заклекотіла і затанцювала в шаленій хлюпанні» [2].

Вода у казці виконує роль очищення душі й світу від несправедливості та зла. Спочатку у вигляді сліз князя, які стали для нього «...наче літній дощ після довгої посухи» [2], а потім у вигляді зливи, яка забрала душу князя із світу самотності, холоду і темряви, на які він сам себе прирік: «А як та ніч проминула, дощ ущух і затихло все, а вгорі світанок розцвів і заблищав на воді самоцвітами, небо очистилося й осіннє сонце – бліде й змарніле – вистрілило проміння понад світом. Але князь його уже не бачив» [2].

Таке закінчення казки, попри загальний трагічний тон, свідчить про те, що автор все-таки дає надію цьому світу на світле майбутнє, за умови усвідомлення того, що насправді в цьому житті є вартісним та по-справжньому цінним.

Антитетичною до міфологеми води є у творі міфологема вогню, яка зустрічається в іпостасях спеки, палючого сонця, багаття. Так само як і вода, вогонь має подвійну семантику: це сила, яка може і захистити, і знищити. Вогнище перед печерою дракона мало не стало причиною його смерті – прояв руйнівної сили вогню. А власною здатністю дихати вогнем Грицько не скористався у бою, боячись комусь нашкодити, тому позбавив себе захисту. Цікаво, що образ дракона поєднує у собі всі чотири основні стихії: є повелителем води, але вміє керувати і вогнем, живе на землі, але може літати і в небі. Цим останнім своїм умінням дракон Грицько також не скористався. Він не зміг піднятися над світом людей, закрити свою душу від нього, тому загинув, принісши себе йому в жертву.

До галереї міфологічних образів казки можна віднести ще одного персонажа – відьму, яку зустрів лицар Лавріну в темному лісі. Тут Юрій Винничук поєднує міфологічне і традиційно казкове зображення лихої старої жінки, яка робить шкоду людям, особливо, якщо вони не згодні виконувати її вимоги: «Раптом на купі каміння при дорозі уздріли якусь стару бабу. Довгий кривий ніс нависав над губами, темне обличчя, з якого стирчали дрібні куштики сивого волосся, було потворне і схоже на голову крука» [2]. Після відмови лицаря принести їй язик дракона вона насилає на нього та його супутників блуд.

Відьма на шляху лицаря Лавріна стала для нього випробуванням на гідність і честь, яке він достойно пройшов, не спокусившись на допомогу чарівних сил, адже звук усього досягати самотійно. Цей герой вирізняється на фоні решти приїжджих лицарів та самих люботинців, які давно забули про честь і гідність.

Висновки. Отже, основними міфологемами повісті-казки Ю. Винничука «Місце для дракона» є міфологеми води, вогню, метелика, мух та дракона, який зображений автором за зразком семантичної моделі цього образу, що вкорінена в нашу національну міфологічну традицію, тобто транслює первісні уявлення українців про дракона як могутню добру істоту, наділену чистим розумом. Автор відкидає нав'язані впливом християнської релігії таврування цього міфологічного персонажа, творчо переосмислює, пропускає крізь призму особистісного світобачення, тому образ дракона набуває нових індивідуально-авторських інтерпретацій.

Поєднання національної та загальносвітової міфологічної образності, казковості, використання універсальних та етнічних міфологем, глибоких образів-символів, є істотним

ключем до декодування текстів та важливим змістовим компонентом індивідуальної неоміфологічної художньої парадигми творчості автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блаватська О. Дерево, змії и культ крокодила. Таємна Доктрина. Т. 1. С. 403–411. https://chtyvo.org.ua/authors/Blavatska_Olena_Petrivna/Taiemna_doktryna/ (дата звернення 25.04.2022)
2. Винничук Ю. Місце для дракона URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10482> (дата звернення 09.12.2021)
3. Graves Robert Larousse Encyclopedia of Mythology URL: <https://www.scribd.com/doc/2176365/New-Larousse-Encyclopedia-of-Mythology> (дата звернення 09.02.2022)
4. Дракон. *Новий акрополь*. URL: <https://www.newacropolis.org.ua/articles/dragon> (дата звернення: 21.07.2021).
5. Дрімота – дух сновидінь. *Слов'янська міфологія*. URL: <https://supermif.com/slovjane/drimota.html> (дата звернення: 21.03.2022).
6. Етнічна релігія та міфологія українців. *Духовна культура українців*. URL: http://evolv.ho.ua/Ukraine_History_and_Culture/Ukraine_Kultura/Lozko/2.1%20duhovna_kultura_ukrayintsiv.html (дата звернення: 10.09.2021).
7. Сманик М. Образ русалки у віруваннях українського народу. URL: <https://refdb.ru/look/1322137-p2.html> (дата звернення 12.01.2022).
8. Таран Я. В. Образ дракона в міфологічному просторі слов'ян *Магістеріум*. 2007. Вип. 26. С. 66–73. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9bb268f4-c3ce-40fb-aa4d-a0d95ec8a790/content> (дата звернення 03.04.2022).

КЛЮЧОВІ МОДАЛЬНОСТІ ТА ДОМІНАНТИ У ЖАНРОВІЙ МОДИФІКАЦІЇ ПОСЛАНЬ І. ВИШЕНСЬКОГО

KEY MODALITIES AND DOMINANTS IN THE GENRE MODIFICATION OF THE EPISTLES OF I. VYSHENSKY

Савенко О.П.,

orcid.org/0000-0002-0117-0103

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики їх навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті аналізується жанрова модифікації послань збірки «Книжка» І. Вишенського, простежуються ключові модальності: спонукальна, оцінна та емоційна, які втілюють різноманітні авторські інтенції та впливають на стильове забарвлення його творів. Їх комплексне дослідження дає змогу глибше зрозуміти ідейно-художню специфіку послань у спадщині цього видатного письменника-полеміста.

У класифікації послань збірки «Книжка» І. Вишенського враховано такі принципи: тематичний – виділення послань на основі тематики, змісту та проблематики, піднятої автором; комунікативний – визначення адресата послання, характеру комунікації між автором та адресатом; стилістичний – аналіз мовно-стилістичних особливостей послань, їх риторичного та художнього оформлення; структурний – виділення композиційних та формальних ознак жанрових різновидів послань; історико-літературний – розгляд послань у контексті розвитку української літератури.

Типи послань у полемічній збірці «Книжка» є індивідуальні, колективні та масові. Що демонструє широкий діапазон комунікативних стратегій І. Вишенського та охоплення різних цільових аудиторій. Індивідуальні послання характеризуються більш інтимним, персоналізованим характером та звертаються до конкретних осіб. Вони можуть містити елементи полеміки, викривання чи повчання. Колективні послання адресовані певним релігійним спільнотам, які виражають позицію та заклики до консолідованих дій. Масові послання спрямовані на широку аудиторію і мають на меті справити емоційний та ідеологічний вплив. Для них характерні риторичність, емоційність та виразність. У сукупності ці три типи послань демонструють багатогранність жанрової модифікації у творчому доробку І. Вишенського та його майстерність у використанні різноманітних художньо-публіцистичних технік, сутність яких полягає в інтеграції фактичного матеріалу з художньо-образним осмисленням дійсності, застосуванні різноманітних стилістичних прийомів, емоційної лексики, оцінних суджень, що робить художній твір більш переконливим і впливовим.

Ключові слова: послання, жанр, Іван Вишенський, діалог, полеміка, стиль.

The article analyzes the genre modification of the messages of the collection "The Book" by I. Vyshensky, traces the key modalities: persuasive, evaluative and emotional, which embody various author's intentions and influence the stylistic coloring of his works. Their comprehensive study allows for a deeper understanding of the ideological and artistic specificity of the messages in the legacy of this outstanding polemicist writer.

The following principles are taken into account in the classification of the messages of the collection "The Book" by I. Vyshensky: thematic – selection of messages based on the topic, content and issues raised by the author; communicative – determination of the addressee of the message, the nature of communication between the author and the addressee; stylistic – analysis of linguistic and stylistic features of messages, their rhetorical and artistic design; structural – selection of compositional and formal features of genre types of messages; historical and literary – examination of the messages in the context of the development of Ukrainian literature.

The types of messages in the polemical collection "The Book" are individual, collective and mass. Which demonstrates a wide range of I. Vyshensky communication strategies and coverage of various target audiences. Individual messages are characterized by a more intimate, personalized character and are addressed to specific individuals. They may contain elements of polemic, exposure or instruction. Collective messages are addressed to certain religious communities that express positions and calls for consolidated action. Mass messages are aimed at a wide audience and aim to make an emotional and ideological impact. They are characterized by rhetoric, emotionality and expressiveness. Taken together, these three types of messages demonstrate the versatility of genre modification in I. Vyshensky creative work and his skill in using various artistic and journalistic techniques, the essence of which is the integration of factual material with an artistic and figurative understanding of reality, the use of various stylistic techniques, emotional vocabulary, evaluative judgments, which makes a work of art more convincing and influential.

Key words: message, genre, Ivan Vyshensky, dialogue, polemic, style.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість різноаспектних досліджень, постать і літературна творчість Івана Вишенського на сьогодні залишаються недостатньо вивченими. Дослідники та інтерпретатори вбачали у твор-

чості Вишенського відображення своїх власних ідеалів, поглядів та переконань – від громадських ідеалів Івана Франка до захисту інтересів поневоленого українського народу. Михайла Грушевського цікавили саме погляди Івана

Вишенського на церкву та суспільство. Михайло Возняк бачив у Вишенському не стільки полеміста, скільки поета й красномовця.

Аналіз нових досліджень. Наукові праці В. Шевчука, Г. Грабовича, Н. Поплавської, Л. Ушкалова, П. Білоуса є важливими для вивчення творчості Івана Вишенського, адже здійснили ґрунтовний аналіз його художньої спадщини та відтворили неоднозначний контекст, в якому формувалися його погляди. Зокрема, В. Шевчук зосередився на дослідженні літературної майстерності Вишенського, проаналізувавши його полемічні твори та виявивши притаманні йому художні прийоми. Григорій Грабович приділив увагу ідейно-філософським основам його творчості, вбачаючи в ній відгомін візантійської та слов'янської духовної традиції. Наталія Поплавська та Леонід Ушкалов глибоко дослідили біографічні свідчення про життєвий шлях Вишенського, акцентували на витоках його світогляду.

Постановка завдання. Донині дослідники Івана Вишенського зосереджували увагу здебільшого на змісті його творів, побіжно відзначали індивідуальність мови і стилю цих творів. Натомість питання про жанрову природу не було ретельно досліджено. І цю прогалину час заповнити.

Виклад основного матеріалу. Іван Франко у монографії «Іван Вишенський і його твори» писав, що Вишенський у художній творчості використовував популярну ще з греко-римських та ранньовізантійських часів форму послань: «Жива натура нашого автора, проявляючися в його писаннях, так і перла його до форми листа, т.є. до того, щоб промовляти лице в лице до свого суперника чи прихильника, переконувати не самою силою абстракційно-богословських аргументів, аморальним і психологічним впливом особи на особу, живого слова, тону, колориту бесіди <...> Форма послання, свобідна, безпретенсіальна і zarazом інтимно-суб'єктивна, відповідала найліпше його натурі, і відтепер, т.є. від початку останнього десятиліття XVI в. аж до кінця своєї літературної діяльності, він держиться її незмінно» [4, с. 71].

В. Микитась дійшов висновку про жанровий синкретизм (поєднання різноманітних жанрових ознак) у творах Вишенського: «Він удавався майже до всіх жанрів тодішньої полемічної літератури – послання, памфлету, трактату, діалогу, які часом поєднувалися в одному й тому ж творі» [3, с. 18].

П. Білоус здійснив часткове вивчення жанрової та стилістичної багатогранності творчого

доробку Івана Вишенського. У статті «Жанрова природа творів Івана Вишенського» науковець зазначає, що полемічна рукописна збірка «Книжка» (1600) включає різноманітні жанрові форми, такі як «писання», «обличеніє» (у вигляді діалогу), «поради», «извіщенія», «зачапки», «новини». Художні твори автора, які не ввійшли до «Книжки», мають форму листів («посланіє») або містять інформацію чи образні зображення: «стислий відгук», «суперечка» (словесне змагання), «уявне видовище». П. Білоус визначає, що «ключем до жанрової природи творів Вишенського можуть бути не стільки формальні або наслідувальні чинники, скільки загальний пафос його творів – пафос, який пронизує всі його тексти і визначає жанрову домінанту (слід зауважити, що поняття жанру передусім передбачає спосіб мистецького осмислення світу та художню форму організації тексту). З такого погляду до творів Вишенського найбільше підходило б таке жанрове визначення – інвектива» [1, с. 333].

Ми ж зосередимося на жанрі послання, який органічно й невід'ємно входить до системи як поетичних, так і прозових жанрів, маючи характерні ознаки змісту та форми. Послання істотно варіюється та еволюціонує під впливом стилю епохи та індивідуального художнього досвіду автора. На відміну від інших жанрів, послання має більш «програмний» характер, оскільки наявність визначеного адресата жорсткіше зумовлює тематику та стиль твору. Структура цього жанру містить не лише звернення та спонуки до дій, а й часто характеристики самого автора. Жанр послання є одним із ключових аспектів дослідження художньої єдності та багатогранності літературних явищ.

Послання як епічний твір може поставати у формі листа або звернення до конкретної особи чи суспільства загалом. Цей жанр характеризується дидактичним або морально-філософським змістом, який поєднується з гумористичними або сатиричними елементами. Жанр послання бере свій початок у творчості римського поета Горація, автора відомого віршового послання «До Пізонів» («Мистецтво поезії»).

Послання І. Вишенського мали широкий діапазон: від дружнього обміну ідеями – до політичних заяв, філософських узагальнень та агресивних образ. Важливим завданням літературознавчих студій про творчість Івана Вишенського є систематизація та класифікація різноманітних жанрових модифікацій послань. Ця робота дозволить глибше досягнути ключові мотиви та ідеї автора,

а також виявити особливості його художнього стилю та риторичних прийомів.

Питання принципів у класифікації жанрових модифікацій послань І. Вишенського є складною проблемою, яка потребує ретельного аналізу. Вишенський використовував широкий спектр жанрових модифікацій у збірці полемічних творів «Книжка», серед яких послання займають важливе місце.

У класифікації жанрових модифікацій послань збірки «Книжка» І. Вишенського необхідно враховувати такі принципи: *тематичний* – виділення послань на основі тематики, змісту та проблематики, піднятої автором; *комунікативний* – визначення адресата послання, характеру комунікації між автором та адресатом; *стилістичний* – аналіз мовно-стилістичних особливостей послань, їх риторичного та художнього оформлення; *структурний* – виділення композиційних та формальних ознак жанрових різновидів послань; *історико-літературний* – розгляд послань у контексті розвитку української літератури, їх зв'язок із традиціями попередників та сучасників Вишенського.

Застосування комплексного підходу, заснованого на поєднанні зазначених принципів, дозволить здійснити ґрунтовну класифікацію жанрових модифікацій послань збірки «Книжка» І. Вишенського та глибше зрозуміти їхнє місце в системі його творчості.

Класифікація послань за адресатом – важливий аспект ділового спілкування. Залежно від цього критерію, розрізняються наступні типи послань у творчому доробку І. Вишенського: індивідуальні, колективні, масові послання. Індивідуальні послання – адресовані конкретній особі. Такі послання містять персоналізовану інформацію та зорієнтовані на конкретного отримувача. Серед таких можна виділити «Послання князю Василю Острозькому...» (1599–1600). Цей твір містив персоналізовану інформацію, що стосувалася саме князя Острозького, і був спрямований виключно на нього. Такі адресні послання відрізняються від загальних звернень тим, що вони створюються саме для конкретного адресата з урахуванням його статусу, індивідуальних особливостей та контексту. Їх метою є встановлення персонального діалогу та вирішення питань, що стосуються певної особи.

Колективні послання – адресовані групі осіб, які автор писав для єпископів, латинян, «велможным их малостям, панам арцибискупам и бискупам» [2]: «Зачапка философам латинским...» (1599–1600), «Писание к утекшим от православ-

кой вѣры епископам» (1598), «Порада, како да ся очистит церков Христова, заплюглавленная лживыми пастырями и нечистым житием оных и всѣх им послѣдующих» (1599–1600). Такі послання дозволяли автору охопити ширше коло читачів та доносити свою думку до впливових осіб церковної ієрархії, що мало на меті максимізувати суспільний резонанс та ефективність комунікації.

Масові послання – розраховані на широку аудиторію: «Обличение диявола-миродержца...» (1599–1600), «Писание до всѣх обще, в Лядской земли живущих» (1588), «Слѣд к постижению и изучению художества...» («Слѣд краткий») (1599–1600). Такі послання характеризуються високою доступністю та можливістю впливати на велику кількість людей одночасно.

Класифікація послань за функціональним призначенням – важливий аспект ефективної комунікації. Пропонуються наступні категорії: спонукальні, оцінні, емоційні послання.

Спонукальні послання – це твори, які містять заклики до дії, прохання, рекомендації. У посланні «Писание до всѣх обще, в Лядской земли живущих» І. Вишенський пише: «Покайтесь убо, всѣ жителя тоя земли! Покайтесь, да не погыбнете двоякою цогибелию, и вѣчною и дочасною, от скорого гнѣва божия нагло!» [2] – це спонукування, яке виражене у цитаті, має глибоке релігійне значення. Це заклик до всіх мешканців певної землі покаятися у своїх гріхах, щоб уникнути двоякої загибелі – як тимчасової, так і вічної. Ідеться про необхідність швидко спокутувати провини, щоб запобігти раптовому гніву Божому. Це суворе попередження, яке сповнене духовної ваги та характеризується урочистим, повчальним тоном. У тому ж посланні вказано: «Имѣйте убо вѣру и надежду в бога жива крѣпку и непоколѣбиму! На панов же ваших руского роду, на сыны челоуѣческия, не надѣйтеся! В них же нѣсть спасения. Всѣ бо бога живого и вѣры яж в него отступили, прелести же еретической, любви духа тщеславного, жизнлюбию и лихоимству ся поклонили» [2]. Ця цитата спонукає до твердої та непохитної віри в Бога, а не сподівання на земних панів. Вона також засуджує відступ від живого Бога та поклоніння єретичним спокусам, марнославству, любові до життя та жадібності. Ці слова наголошують на необхідності зосередження на духовному та Божественному, а не на світських чи егоїстичних прагненнях. Вони закликають віруючих покласти свою довіру та надію виключно на Господа, який є єдиним шляхом до порятунку.

Оцінні послання – твори, у яких виражаються автором думки, судження, ставлення до певної ситуації чи події. У посланні «Порада» читаємо: «латинский смрад пѣсней из церкви изжденѣте» [2] – це приклад оцінювального судження, яке створює негативну атмосферу замість конструктивного діалогу. Цитата з того ж послання: «Если бы и латина или еретики были с тобою ся прилучили, не соромѣйтеся рода прелюбодѣного жизни сея, да не посрамлены будете на вселенском позорищи, ибо наше вѣры тайнства увесь мир вмѣстити не может, иншои же вѣры всѣ суть прелести» [2]. Це висловлювання є прикладом оціночного судження, яке ґрунтується на релігійних переконаннях та розмежуванні між «нашими» й «іншими» віруваннями. Воно виражає зневажливе ставлення до інших віросповідань, розглядаючи їх як «прелесті» (оману), та наголошує на винятковості та перевазі власної релігії, яка «увесь світ вмістити не може». Таке судження має виразний оціночний характер і відображає суб'єктивну позицію автора, що ґрунтується на релігійній упередженості та нетолерантності до інших поглядів. У посланні «Писание до всѣх обще, в Лядской земли живущих» автор пише: «Днес бо во Лядской земли священники всѣ, яко ж древле нѣкогда Елзавелины (а не небесного бога) жрецы – черевом, а не духом офѣруют. Панове зас над бога богами вышшими над своими поручными поддаными ся починили и над творца, равным зданием образа своего всѣх почтившаго, судом беззаконным вознеслися, безсловесных естество вышшею ценою (в своих антихристового закона правах над люд божий, им до часу под власт злецоный) оценили» [2]. Цей вислів містить оцінку автора щодо духовного стану священників у Лядській землі. Автор виражає критичне ставлення до них, звинувачуючи їх у тому, що вони «жертвують черевом, а не духом», тобто надають перевагу матеріальним, а не духовним цінностям. І. Вишенський також звинувачує панів у тому, що вони поставили себе «вище за богів» і судили творця несправедливо, давши безсловесним істотам вищу ціну, ніж людям, яких вони підпорядкували своїй владі в «антихристовому законі». Загалом, це є оцінне судження письменника, який критикує моральний і духовний занепад в тогочасному суспільстві.

Емоційні послання передають почуття, настрої, переживання відправника. У посланні «Писание к утекшим от православкой вѣрн епископам» І. Вишенський виражає свої глибокі емоції та почуття. Використовуючи професійне володіння мовою та образними засобами, автор майстерно

передає свій внутрішній світ адресату. Емоційний компонент тексту відіграє ключову роль, допомагаючи донести до аудиторії важливі ідеї та переживання. Така експресивність стилю надає твору особливої виразності та переконливості: «Не ваши милости ли сами обнажаєте, из оборы конѣ, воли, овцѣ у бѣдных подданных волочите, дани пѣняжные, дани пота и труда, от них вытягаєте, от них живо лупите, обнажаєте, мучите, томите, до комяг и шкут безвременно, зимою и лѣтом, в непогодное время, гоните, – а сами, як идоли, на одном мѣсцу присѣдите или, если и трафитесь того трупа отидолотворенного на другое мѣсце перенести, на колысках, як бы и дома сѣдячи, безскорбно преносите, а бѣдные подданне и ден и ноч на вас трудят и мучат; которых кров, силы и праці и подвига выссавши и нагих в оборѣ и коморѣ учинивши, вырванцов ваших, вам предстоящих, фалюндышами, утрфинами и каразиями одѣваєте, да красноглядством тых слуговин око накормите, а тые бѣдные подданые и простои сермяжки доброй, чим бы наготу покрыти могли, не имеют!» [2]. Автор висловлює сильне обурення та засудження щодо жорстокого ставлення феодалів до своїх селян. Він звинувачує панів у тому, що вони безжально експлуатують своїх підданих, відбирають у них усе до останнього, доводячи їх до бідності та зубожіння. Автор шокований тим, що пані живуть у розкоші та комфорті, в той час як селяни цілодобово важко працюють і мучаться в злиднях. І. Вишенський з осудом говорить про те, як феодали роздягають, катують і гноблять людей. У цитаті відчувається обурення автора нелюдським ставленням панів до селян, що є проявом глибокої соціальної несправедливості.

Класифікація послань за формою є структурована система їх розподілу в залежності від способу викладу думки та наявності тих чи інших мовних засобів. Основні типи послань за формою: монологічні та діалогічні послання.

Монологічні послання містять висловлювання однієї особи без безпосереднього діалогу. Прикладами монологічних послань є «Писание до всѣх обще, в Лядской земли живущих» та «Писание к утекшим от православкой вѣрн епископам». У такого гатунку посланнях можливе використання риторичних запитань, що надають висловлюванню діалогічності, але без прямої форми діалогу.

Діалогічні послання передбачають почергове висловлювання двох чи більше осіб. Послання «Обличення диявола-миродержца» відображає непрості суспільно-політичні та релігійні процеси тогочасної Русі у формі діалогу між «прелестни-

ком диявола-миродержця» та «голяком-странником», демонструючи гостру полеміку між представниками різних ідеологій. Особливостями цього діалогічного послання є: чітке протиставлення двох світоглядних позицій – влади та бідності, гріха та чесноти, мирського та духовного; емоційне забарвлення діалогу, напруженість суперечки, прагнення кожної сторони переконати опонента у своїй правоті; глибокий релігійно-моральний зміст, спрямований на духовне очищення суспільства та викриття гріховності світської влади.

Послання Івана Вишенського «Порада» представлено у формі діалогічного викладу, де автор задає запитання та пропонує відповіді на них. Ця особлива літературна форма дозволяє активно взаємодіяти з читачем, залучаючи його до роздумів над важливими питаннями духовного життя. Використання питально-відповідної структури надає тексту дискусійного характеру, спонукаючи реципієнта замислитися над порушеними проблемами, створює ефект живого спілкування між «римлянином» та «православним», занурюючи читача у процес пошуку істини. Діалогічність є важливою стильовою особливістю, що підкреслює полемічність та переконливість авторської позиції.

Висновки. У жанровій модифікації послань збірки «Книжка» І. Вишенського простежуються ключові модальності: спонукальна, оцінна та емоційна, які втілюють різноманітні автор-

ські інтенції та впливають на стильове забарвлення його творів. Їх комплексне дослідження дає змогу глибше зрозуміти ідейно-художню специфіку послань у спадщині цього видатного письменника-полеміста.

Типи послань у полемічній збірці «Книжка» є індивідуальні, колективні та масові. Що демонструє широкий діапазон комунікативних стратегій І. Вишенського та охоплення різних цільових аудиторій. Індивідуальні послання характеризуються більш інтимним, персоналізованим характером та звертаються до конкретних осіб. Вони можуть містити елементи полеміки, викривання чи повчання. Колективні послання адресовані певним релігійним спільнотам, які виражають позицію та заклики до консолідованих дій. Масові послання спрямовані на широку аудиторію і мають на меті справити сильний емоційний та ідеологічний вплив. Для них характерні риторичність, емоційність та виразність. У сукупності ці три типи послань демонструють багатогранність жанрової модифікації у творчому доробку І. Вишенського та його майстерність у використанні різноманітних художньо-публіцистичних технік, сутність яких полягає в інтеграції фактичного матеріалу з художньо-образним осмисленням дійсності, застосуванні різноманітних стилістичних прийомів, емоційної лексики, оцінних суджень, що робить художній твір більш переконливим і впливовим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус П. В. Літературна медієвістика. Вибрані студії: у 3-х томах. Т. 2: Художній світ давньої української літератури: Ізборник і Петро Білоус. Житомир: ПП «Рута», 2012. 428 с.
2. Вишенський І. Книжка. URL: http://litopys.org.ua/old14_16/old14_19.htm. (дата звернення: 25.06.2024).
3. Вишенський Іван. Вибрані твори. К.: Дніпро, 1972. 129 с.
4. Франко І. Іван Вишенський і його твори. Зібрання творів у 50 т. К.: Наукова думка, 1981. Т. 30: Літературно-критичні праці (1895–1897). 278 с.

НАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БЕСТСЕЛЕРІВ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

NARRATIVE FEATURES OF UKRAINIAN BESTSELLERS OF MASS LITERATURE

Яо Сяо Сяо,

orcid.org/0009-0008-1823-4354

аспірантка кафедри історії української літератури,

теорії літератури та літературної творчості

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті аналізуються наративні особливості прозових творів української сучасної масової літератури, які стали бестселерами популярних книжкових мереж «Книгарні «Є» і Yakaboo влітку 2023-го р. Визначаються специфічні особливості художньої оповіді автора у зразках масової літератури порівняно з елітарним письменством. Досліджується творчий доробок Макса Кідрука, Андрія Сем'янків, Євгенії Кузнецової, Ігоря Мисяка, Маргарити Сурженко, Юрія Новодворські, Анастасії Левкової та інших популярних письменників.

Основна проблема дослідження полягає в необхідності вивчення наративної специфіки популярної масової літератури як засобів комунікації автора з читачем; чинників, який напряму впливають на сприйняття й ментальність освічених читачів-українців.

Метою дослідження є аналіз основних рис наративних особливостей українських бестселерів масової літератури періоду нового історизму у порівнянні з постмодерною прозою. У висновках дослідження зазначені характерні наративні особливості популярної масової літератури, як-от: багатоплановість оповіді, застосування ефекту «множинного наратора», інтермедіальність сюжету, переосмислення концепції героїчного й антигероїчного міфу, максимальна адаптованість до читацького сприйняття. Визначається унікальність наративної специфіки масового літературного бестселера періоду нового історизму, який твориться автором не лише з художньою, а й з комерційною метою, як інтелектуальний «продукт» для читача-«споживача».

Підкреслено, що композиція та інші художні особливості оповіді залежать тільки від того, що хоче передати автор своїм читачам і яких ефектів сприйняття він очікує від них. Бестселери масової літератури не є зразками «мистецтва для мистецтва», а з самого початку задумуються як комерційно успішні твори. Тому їхня наративна специфіка значною мірою диктується культурним рівнем і смаками читацької аудиторії. Читач поступово стає суб'єктом творення літературного процесу разом із письменником, що відрізняє епоху нового історизму від попереднього, постмодерного, етапу розвитку вітчизняної літератури.

Ключові слова: наратив, дискурс, бестселер, масова література, інтермедіальність, сучасна українська література.

The article analyzes the narrative features of prose works of Ukrainian contemporary mass literature that became bestsellers in the popular bookstore chains «Bookstore «E» and Yakaboo in the summer of 2023. The author identifies the specific features of the author's narrative in samples of mass literature in comparison with elite writing. The works of Max Kidruk, Andriy Semyankiv, Yevheniia Kuznetsova, Ihor Mysiak, Marharyta Surzhenko, Yuriy Novodvorsky, Anastasiia Levkova, and other popular writers are studied.

The main problem of the research is the need to study the narrative specifics of popular mass literature as a means of communication between the author and the reader; factors that directly affect the perception and mentality of educated Ukrainian readers.

The purpose of the study is to analyze the main features of narrative features of Ukrainian bestsellers of mass literature of the period of new historicism in comparison with postmodern prose. The conclusions of the study point out the characteristic narrative features of popular mass literature, such as the multifaceted narrative, the use of the «multiple narrator» effect, the intermediality of the plot, the rethinking of the concept of heroic and anti-heroic myth, and the maximum adaptation to the reader's perception. The author defines the uniqueness of the narrative specificity of the mass literary bestseller of the period of new historicism, which is created by the author not only for artistic but also for commercial purposes, as an intellectual «product» for the reader-consumer.

It is emphasized that the composition and other artistic features of the story depend only on what the author wants to convey to his readers and what perceptual effects he expects from them. The bestsellers of mass literature are not examples of «art for art's sake» but are initially conceived as commercially successful works. Therefore, their narrative specificity is largely dictated by the cultural level and tastes of the readership. The reader gradually becomes a subject of the literary process together with the writer, which distinguishes the era of new historicism from the previous, postmodern stage of development of national literature.

Key words: narrative, discourse, bestseller, mass literature, intermediality, contemporary Ukrainian literature.

Постановка проблеми. Українська масова література почала ґрунтовно й неупереджено досліджуватися лише з 2010-х, і художні особли-

вості багатьох її зразків на сьогодні достатньо не студійовані. Це стосується і бестселерів масової літератури – творів, які завдяки своїй попу-

лярності найбільше впливають на ментальність українських читачів.

Масова література та її бестселери є самобутніми художніми явищами, які менше, аніж твори елітарної літератури, підпорядковані будь-яким догмам і канонам творчості. Масовість і загальнодоступність відкривають широке поле для письменницьких експериментів із синтезом літературних жанрів, сюжетною композицією та особливостями текстової оповіді. На відміну від історичних попередників, творці сучасної української масової літератури часто не дотримуються ідеологічних і мистецьких доктрин, не обмежені цензурою. Усе це дозволяє творити багатопланове національне мистецтво слова.

Дослідження наративів українських бестселерів масової літератури важливе, оскільки саме наратив, дискурс твору є безпосереднім засобом взаємодії автора і читача. Наратив завжди узагальнює досвід людського, який передається через твір; не лише виявляє цінності й культурні установки, а й творить їх у процесі написання й читання літературного твору. Від наративної специфіки популярної масової літератури значною мірою залежить, якою буде свідомість освіченого українця-читача найближчим часом та у стратегічній перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема наративних особливостей сучасної літератури є досить актуальною для вітчизняного літературознавства. Зокрема, генеза, ознаки наративу як літературознавчого феномену, типологія наративних особливостей досліджувалися Т. Кушніровою [1]. М. Рябченко проаналізувала наративні особливості комбатантської прози у контексті її художніх і жанрових особливостей [2]. В. Ніколаєнко розглянула жанрову специфічність оніричного наративу [3]. Окремі специфічні риси художньої оповіді у творах масової літератури описуються в наукових працях С. Філоненко [4], Т. Белімової [5], Н. Бернадської [6].

1-го березня 2023-го р. на базі кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету ім. І. Франка пройшов науковий семінар «Постколоніальні наративи сучасної української літератури», доповідачкою якого стала О. Сайковська. Постколоніальні підходи у вітчизняному літературознавстві та їхні адаптації аналізувалися на прикладі творчості Софії Андрухович, Тані Малярчук, Тамари Горіха Зерня, Гаськи Шиян, Ганни Костенко, Тараса Прохаська, Остапа Сливинського та ін. [7].

В українському літературознавчому просторі досі присутня лише невелика кількість наукових досліджень, у яких згадуються специфічні наративні риси популярного письменства. У той час як глибокий герменевтичний і компаративний аналіз цих особливостей є досить важливим для розуміння сучасного літературного процесу, читацького вибору та можливих напрямів розвитку масової літератури.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз основних наративних рис українських бестселерів масової літератури періоду нового історизму у порівнянні з постмодерною прозою.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення поняття «наратив» у літературознавстві є досить широким. Зокрема, Т. Кушнірова визначає його як «*ведення оповіді, виклад матеріалу в індивідуально-авторському міфі*» [1, с. 130]. При цьому, як додає дослідниця, літературний наратив передбачає не лише тип оповіді (від першої чи третьої особи), а й композиційну структуру твору, ступінь вимислу, авторське кодування певних ідей та смислів.

Доба нового історизму в літературі, яка, за словами Н. Бернадської, закономірно змінила постмодернізм [6], суттєво вплинула на особливості художньої оповіді творів масової літератури. Наративні особливості постмодерної масової прози, пише Л. Лавринович, здебільшого відображали ту кризу самотності й духовності, з якою зіткнулися автори у період з 80–90-х років ХХ ст. до початку ХХІ ст. [8].

Характерними наративними рисами постмодерних творів були іронічність і самоіронічність аж до гротеску (як, наприклад, у «Рекреаціях» (1990) чи «Дванадцятьох обручачах» (2003) Юрія Андруховича), комічний пафос, підкреслений епатаж, універсальність метанаративів, деканонізація, іманентність символічного узагальнення [9] тощо. Масова література доби нового історизму, яка настала на початку ХХІ ст., поступово відійшла від концепції постмодерного бунту, гротескної карнавалізації, висміювання навколишньої дійсності.

На той час українське суспільство вже пережило перший етап становлення як самотньої формації після проголошення Україною незалежності 24-го серпня 1991-го р. І, хоча в українському літературному просторі ще з'являлися твори з виразним постмодерним колоритом на кшталт психологічно-фантастичного «Наміру!» (2006) Любка Дереша чи сатирично-політичної «Оленіади» (2014) Ірен Роздобудько, напрямок

філософського пошуку багатьох вітчизняних прозаїків закономірно змінився.

Літературна епоха нового історизму відрізняється від постмодерної передусім свідомим відходом від прив'язки нарративу до подій і духу «переламної епохи». Письменники стають більш вільними у зображенні тих духовних і соціальних реалій, у яких перебувають персонажі. Сприймати дійсність, яка оточує, герої також можуть зовсім по-різному, у т. ч. без типового для постмодерну філософського цинізму й іронізування. Українські митці слова періоду нового історизму стали активно використовувати нарратив твору як символічний літературний код, що витворює культурну реальність у симбіозі авторського задуму й читацького сприйняття.

Якщо виходити із запропонованого С. Биковим визначення нарративу як «...надправди про буття, яку ми формуємо із мережі «міфів», тобто, з інтерпретацій реальності за допомогою знаків та символів...» [10], то сучасна масова проза пропонує різноманітні версії цієї надправди. Нарративні особливості творів прозаїків-постмодерністів нерідко відображали викривлену, карикатурну реальність, підсилюючи її гротескність як символічний прийом. Представники нового історизму усвідомлено повернулися до реалістичності, причому висвітлюють різні аспекти реальності досить нейтрально з т. ч. ідейності й моралі.

Популярний український фантаст Макс Кідрук, автор бестселерів *«Жорстоке небо»* (2014), *«Де немає Бога»* (2018), *«Доки світло не згасне назавжди»* (2023), називає реалістичність тим, що втягує читача в історію, тобто нарратив твору. На думку Кідрука, якісна оповідь популярного фантастичного твору – далеко не *«містика заради містики»*, а радше *«... жонгливання словами на останньому кордоні, куди дійшла наука, над тією прірвою, де починається невідомість»* [11].

Такий підхід до побудови нарративу майже завжди породжує синтез жанрів у популярній масовій літературі. Наприклад, бестселер-техно-трилер Макса Кідрука *«Зазирни у мої сни»* (2016) його автор водночас вважає, у першу чергу, соціальною драмою, у другу – гостросюжетним романом [11].

С. Філоненко в монографії *«Масова література в Україні: дискурс / гендер/ жанр : монографія»* відзначає, що дискурс бестселерів масової літератури є передусім типом художньої практики письменника й комунікації автора, і читача [4, с. 17]. Цим бестселери масової літератури від-

різняються від творів елітарного письменства, які також користуються немалою популярністю в сучасних читачів.

Елітарний класичний письменник минулої епохи при творенні нарративу взаємодіяв насамперед із літературною традицією і творчою доктриною того напрямку, в якому працював. Масовий письменник, окрім цього, зацікавлений у читачеві як покупцеві і споживачеві того літературного «продукту», який виробляє автор. Тому він з самого початку пише те, що сподобається аудиторії, і так, як вона готова сприймати ту чи іншу оповідь. Євгенія Кузнецова, авторка бестселерів *«Спитайте Міечку»* (2021) і *«Драбина»* (2023), сказала в інтерв'ю *«The Ukrainians»*: *«Нинішня реальність така, що коли хочеш, аби твої тексти доходили до людей, маєш працювати над аудиторією»* [12].

Як переконаний С. Биков, найпоширенішим і найвагомим нарративом масової прози можна вважати героїчний міф, за структурою якого конструюються *«...сучасні голлівудські стрічки, книги-бестселери та й розповіді про сьогоднішню війну»* [10]. Погодимось з його тезою й відзначимо, що автори популярної масової літератури трактують героїчний міф по-різному. Дехто з них завертається до західної традиції змалювання подвигів відважних приватних детективів (як, наприклад, Владислав Івченко, Андрій Кокотюха, Олекса Доніч та ін.).

Інші, зокрема, героїчно загиблий на україно-російському фронті поет і прозаїк Ігор Мисяк, зосереджені на концепції «героя з народу», який не вершить надлюдські подвиги, але при цьому несе не менш важливе служіння. Такими є, наприклад, персонажі роману І. Мисяка *«Завод»* (2022): механік Шановний, майстер Вода, інші конструктори приладу, який має робити людей щасливими. Герої будують не тільки прилад, але й власні долі, реалізуючи при цьому другий шанс на краще майбутнє. Хоча сам проект приладобудування зазнає краху, місія друзів усе ж не є марною: вони відновлюють смисл життя і через це духовно відроджуються.

Часто нарративна специфіка популярної масової літератури відображає характер антигероїчного міфу. Прикладом твору з таким основним нарративом можуть бути *«Танці з кістками»* (2023) Андрія Сем'янків ака MED GOblin – письменника, медичного блогера та військового лікаря на передовій. Основна сюжетна лінія цього медичного трилеру – трансформація невдахи й алкоголіка, патологоанатома Северина Доника, в антисоціального елемента чорної трансплантології, убивцю.

Як слушно зазначає І. Руденко, з одного боку, наратив твору виглядає як «антологія банальних людських проблем і думок» [13], а з іншого, за словами самого А. Сем'янків, роман – «збірка рефлексій української медицини за останні 15 років» [13]. Наратив популярного серед читачів твору сучасної масової літератури зазвичай складний і багатоплановий, відкриває поле для різноманітних читацьких інтерпретацій смислів.

«Танці з кістками» виразно демонструють оригінальність наративу новоісторичного бестселеру. Оповідь ведеться від третьої особи, проте окремі вкраплення фраз на кшталт: «*Ти не живеш, Сево, а виживаєш*» [13], «*Того відділення тільки й є, що він та Гриша-прозектор*» [14, с. 7], «*Гроші за своєю природою повинні крутитися*» [14, с. 8] створюють відчуття «... *трансляції своєї думки в порожнечу*» [14, с. 10]. Читач ніби водночас слухає і автора, Андрія Сем'янків, і його героя Доника. Т. Кушнірова називає подібні явища в тексті ефектами «множинного наратора» [1].

Оповідь від першої особи, до якої вдаються, наприклад, Іларіон Павлюк у «Білому попелі» (2018), Наталка Доляк у «Місці останньої реєстрації громадян» (2023), Оксана Забужко у «Музеї покинутих секретів» (2023), найбільш характерна для масової філософсько-психологічної прози. Наратор у першій особі дає читачеві повне відчуття внутрішнього світу персонажа. Нерідко герой при цьому є літературним alter ego автора, як, скажімо, львівський журналіст Марко Крилович у романах Юрія Винничука.

Специфічною рисою, яка притаманна бестселерам масової літератури, є максимальне занурення читача у «колотир» наративу, як-от у «Молескіні» (2022) Юрія Новодворські [15]. Цей твір являє собою зразок сучасного *capser story* – кримінального роману з великою кількістю звичних «блатних» типажів, нецензурної лексики й відповідного жаргону, зухвало-еротичних сцен, згадування популярних брендів тощо. Наратив «Молескіну» – не просто оповідь про пригоди юного івано-франківсько-львівського правопорушника Дані Думанського та його співучасників, а повне й безцензурне занурення в ту атмосферу, яка оточує персонажа.

Критикиня А. Герасимова пише про «Молескін», що його сюжет «... захоплює та інтригує, аж поки не настає фінал – занадто кіношній, відкритий, якщо не обірваний...» [16]. Слід підкреслити, що «кіношність» у значенні інтермедіальності, інтегрованості тексту з іншими видами мистецтва, притаманна багатьом бестселерам сучасної масової літератури.

Вона може виражатися в різних художніх зв'язках наративу.

У сюжеті того ж «Молескіну» всіляко обігруються популярні в медіа теми «*непереможного студентського пофігізму*», «*дрібного баригування*» наркотиками в середовищі діджеїв нічних клубів, провінційного страху перед Києвом як «*одним із найнебезпечніших міст Європи*» [15, с. 7]. Ця історія ніби наперед адаптована під сценарій молодіжного кримінального серіалу, який, безумовно, здобув би певну популярність.

Є. Кузнєцова, не лише письменниця, а й відома медіа-діячка, описує інший популярний формат наративу сучасної масової літератури – «*замальовка, підглядання в один конкретний сезон, про який ідеться*» (про свій роман «Спитайте Мієчку») [17]. У подібних «замальовках» теж певною мірою проявляється інтермедіальність, яка привносить у літературний твір художні елементи публіцистичних текстів зі світу журналістики і блогерства, створює ефект «живої трансляції».

Таку стилізацію літературного наративу використовує, наприклад, Маргарита Сурженко у «Квартирі київських гріхів» (2017). Оповідь, яка ведеться від імені однієї з героїнь, живого втілення гріха Хтивості, із самого початку подана читачеві у формі діалогу героїні та її «жертви». Наратив максимально наближає читача до персонажа, дає йому відчуття себе «за сусіднім столиком», де він слухає діалог героїв.

Хронологія наративу популярної масової прози особливо цікава для дослідника, оскільки сучасні письменники активно з нею експериментують. Зокрема, у «Чорному весіллі» (2023) Сергія Пономаренка дія розпочинається із «приквелу» подій 1715-го р. і переноситься в сучасність. Авторка роману «За Перекопом є земля» Анастасія Левкова, яка взяла для цієї книжки близько 200 інтерв'ю з жителями Криму різних національностей [18], поєднує у творі життєпис героїнь (90-ті рр. – 2014-й р.) та екскурси в давні часи на півострові. Оксана Забужко у «Найдовшій подорожі» (2022) одночасно розгортає два виміри витоків війни: тридцятилітній і трьохсотлітній.

На нашу думку, такий підхід до хронологічної побудови наративу зумовлений інтермедіальним впливом кіноіндустрії на сучасну літературу. Пересічний читач, звичний до динамічних сюжетів фільмів, швидко стомився б від одноманітної оповіді про події, які відбуваються з одним і тим же героєм в один і той же час. Творці масової літератури інколи вирішують про-

блему, комбінуючи різні наративні лінії в одному й тому ж творі.

При цьому, як у «Чорному весіллі», читачеві часом із самого початку незрозуміло, як саме пов'язаний «приквел» (скоєний за наказом шляхтича з XVIII ст. злочин) і поневіряння героїв-сучасників (звинувачення у вбивстві дівчини). Їх до кінця тримає інтрига, за інтенсивністю швидше «кіношна», аніж літературна. Лише в місцевих оповідях, у які майбутня жертва свято вірить (тоді як майбутні підозрювані ставляться до них скептично), криється натяк на розгадку таємниці.

За словами авторки популярної збірки новел «Перед очима» (2022) Міли Смолярової, важливим для неї було побачити літературу як «... унікальну, надзвичайно різноманітну, відверту, сміливу, ризиковану. Ту, що викликає заздрість, роздратування, сильні емоції» [19]. Дослідниця Т. Белімова співзвучно зі Смоляровою називає бестселером «...художній твір, у якому відповідається захоплива історія, здатна потрясти, здивувати, розчулити, навчити, змусити співпереживати» [5, с. 24]. Отже, наратив, дискурс масової літератури спрямований передусім на взаємодію з емоційною сферою читача, його почуттями, враженнями і вподобаннями.

На цьому акцентує увагу й С. Філоненко, наводячи результати проведеного австралійською науковицею Е. Гелліган порівняльного аналізу літературної белетристики (елітарної літератури) та популярної белетристики (того, що ми звемо бестселерами масової літератури). Гелліган виявила, що наратив масової літератури має легко сприйматися читачем, полегшувати його досвід, викликати емоції надмірностями й перебільшеннями, виходити за межі одного твору й породжувати цілу серію оповідей [4, с. 22].

Мова аж ніяк не йде про те, що наратив масової літератури неодмінно мусить бути примітивним, «штампованим» і неінтелектуальним на противагу елітарності. Проте він спершу

контактує з емоційним, чуттєвим сприйняттям читача, а вже потім торкається його інтелектуальної сфери. Тому бестселери масової літератури достатньо адаптовані до сприйняття читачами різного інтелектуального рівня, соціального статусу, освіченості тощо.

Висновки. До основних рис наративів творів сучасної масової літератури, які стали бестселерами, можна віднести:

– багатоплановість оповіді, завдяки якій бестселери найчастіше синтезують декілька літературних жанрів;

– присутність у тексті «множинного наратора» (за визначенням Т. Кушнірової) [8], завдяки чому створюється складна композиційно-розповідна структура;

– наближеність структури наративу до динамічності сюжету кінотвору (інтермедіальність);

– оригінальне трактування традиційних наративних героїчних і антигероїчних міфів;

– максимальну адаптованість до особливостей читацького сприйняття для взаємодії з емоційною сферою читача тощо.

Масова література нового історизму позбавлена будь-яких сталих канонів у вибудовуванні наративу твору. Як правильно зазначила Т. Белімова, історія кожного національного бестселера є по-своєму унікальною й неповторною [2].

Композиція та інші художні особливості оповіді залежать тільки від того, що хоче передати автор своїм читачам і яких ефектів сприйняття він очікує від них. Бестселери масової літератури не є зразками «мистецтва для мистецтва», а з самого початку задумуються як комерційно успішні твори. Тому їхня наративна специфіка значною мірою диктується культурним рівнем і смаками читацької аудиторії. Читач поступово стає суб'єктом творення літературного процесу разом із письменником, що відрізняє епоху нового історизму від попереднього, постмодерного, етапу розвитку вітчизняної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кушнірова Т. Наратив як літературознавча категорія: генеза, ознаки, типологія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2019. № 39, т. 1. С. 130–133.
2. Рябенко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 62–73.
3. Ніколаєнко В. Жанрова специфічність оніричного наративу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2022. № 55. С. 72–76.
4. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : монографія. Донецьк : ЛАНДОН–XXI, 2011. 432 с.
5. Белімова Т. Алхімія слова : вимір сучасного українського бестселера. *Слово і час*. 2017. № 11. С. 22–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2017_11_5 (дата звернення: 04.08.2023)

6. Бернадська Н. Фінал постмодернізму. Новий історизм і масова література. *Філологічні семінари* / редкол.: М. Наєнко, Н. Бернадська, О. Астаф'єв [та ін.]. Вип. 21. К. : ВПЦ «Київський університет», 2020. С. 101–110.
7. Науковий семінар Олени Сайковської. *Філологічний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка* : веб-сайт. 2023, 1-ше березня. URL: <https://philology.lnu.edu.ua/news/naukovyy-seminar-olenu-saykovskoi> (дата звернення: 17.08.2023).
8. Лавринович Л. Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод? *Слово і час*. 2001. № 1. С. 39–46.
9. Гребенюк Т. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози) : навчальний посібник з курсу «Культурологія». Запоріжжя, 2007. 136 с.
10. Биков С. Як Україна перемаже у війні наративів. *Interfax Ukraine*: веб-сайт. 2022, 8-ме листопада. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/870738.html> (дата звернення: 17.08.2023).
11. Макс Кідрук: порівнювати мене з Кінгом – принизливо. *BBC News Ukraine* : веб-сайт. 2016, 8-ме листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/11/161104_book_2016_interview_kidruk_ag (дата звернення: 17.08.2023).
12. Тимошук Я. Євгенія Кузнєцова: «Українці вміють сміятися з себе з любов'ю та повагою». *The Ukrainians*: веб-сайт. 2021, 10-те червня. URL: <https://theukrainians.org/yevheniia-kuznietsova/> (дата звернення: 17.08.2023).
13. Рудійко І. Жорсткий світ у м'якій обкладинці. *Український тиждень*: веб-сайт. 2023, 9-те січня. URL: <https://tyzhden.ua/zhorstkyj-svit-u-m-iakij-obkladnytsi/> (дата звернення: 17.08.2023).
14. Сем'янків А. Танці з кістками. К. : Віхола, 2023. 368 с.
15. Новодворські Ю. Молескін. Брустури: Дискурсус, 2022. 176 с.
16. Герасимова А. З першої спроби: дебютна українська проза. *Читомо*: веб-сайт. 2022, 22-ге листопада. URL: <https://chytomo.com/z-pershoi-sproby-debiutna-ukrainska-proza/> (дата звернення: 17.08.2023).
17. Базів Л. Євгенія Кузнєцова, письменниця, номінантка «Книги року ВВС-2021»: «У моєму письменництві, насамперед, «завинила» моя бабуся своїм сторітелінгом». *Укрінформ*: веб-сайт. 2022, 8-ме січня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3380847-evgenia-kuznecova-pismennica-nominantka-knigi-roku-vvs2021.html> (дата звернення: 17.08.2023).
18. Про книгу «За Перекопом є земля». Анастасія Левкова. *Видавництво «Лабораторія»* : веб-сайт. URL: <https://laboratoria.pro/products/za-perekorom-e-zemlya> (дата звернення: 17.08.2023).
19. Історії випускників: Міла Смолярова. *Літосвіта* : школа творчого та професійного письма. URL: <https://litosvita.com/vypuskniky-mila-smolyarova/> (дата звернення: 17.08.2023).

РОЗДІЛ 7 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.111(71)-31-93

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.27>

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧОГО НАРАТИВУ В РОМАНІ «ЕНН ІЗ ІНГЛСАЙДУ» Л.М. МОНТГОМЕРІ

SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES OF THE CHILDREN'S NARRATIVE IN "ANNE OF INGLESIDE" BY L.M. MONTGOMERY

Антонова В.Ф.,

orcid.org/0000-0002-6913-1661

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Українського державного університету залізничного транспорту

У статті розглянуто шостий твір із циклу романів про Енн Ширлі «Енн із Інглсайду» ("Anne of Ingleside", 1939) канадської письменниці Л.М. Монтгомері. Відзначено, що фемінний дискурс, який є провідним у спадщині мисткині, в романі «Енн із Інглсайду» поглиблюється, розширюється і набуває нових смислових конотацій за рахунок уведення дитячого наративу, тісно поєднаного із розповідними формами, які належать персонажам-жінкам. У такий спосіб проблема «жінка і діти» в цьому творі виходить на перший план.

Дитячий наратив у романі «Енн із Інглсайду» обумовлений передовсім образами дітей Енн і Гілберта Блайтів. У цьому творі Л.М. Монтгомері діти виявляють активність не лише у вчинках, а й у мовленні, яке стає для них способом пізнання світу, самоідентифікації, побудови взаємин із членами родини та іншими людьми. У дитячому наративі роману актуалізовані такі важливі концепти, як «мама», «Бог», «смерть», «природа» та ін. Водночас у дитячому наративі акцентовано цілий комплекс взаємопов'язаних мотивів – самотності, страху, прагнення любові, подолання смерті, творчості тощо. Формами дитячого наративу в романі «Енн із Інглсайду» є листи, молитви, обітниця, розмови з матір'ю, діалоги/полілоги з іншими дітьми, «нерозчленований потік» дитячого мовлення, внутрішня мова, онірична нарація та ін. Окрім того, сама Енн постає в романі не лише в ролі дорослої людини – матері, дружини, а і як жінки-дитини, наділеної безпосереднім поглядом на світ. Дитинність у нарації Енн виявляється в мотивах гри, зближення її точки зору з точкою зору її дітей, відмови від прагматичного погляду на світ, поетичності сприйняття тощо. Впливаючи на дорослішання дітей, Енн зображена в романі Л.М. Монтгомері як наративний центр їхнього дитячого світу і водночас як співучасниця дитячих подій, думок, мрій.

Ключові слова: канадська література, Л.М. Монтгомері, роман, фемінний дискурс, дитячий наратив, концепт, точка зору, мотив.

The article examines the sixth work in the cycle of novels about Anne Shirley, "Anne of Ingleside" (1939) by Canadian writer L.M. Montgomery. It is noted that the feminine discourse, which is the leading one in the author's heritage, deepens, expands and acquires new semantic connotations in the novel "Anne of Ingleside" due to the introduction of a children's narrative, closely connected with narrative forms belonging to female characters. In this way, the problem of "women and children" in this work comes to the fore.

The children's narrative in Anne of Ingleside is primarily defined by the images of Anne and Gilbert Blythe's children. In this work by L.M. Montgomery, children are active not only in their actions but also in their speech, which becomes a way for them to learn about the world, self-identify, and build relationships with family members and other people. The novel's children's narrative actualizes such important concepts as "mother," "God," "death," "nature," and others. At the same time, the children's narrative emphasizes a whole range of interconnected motifs: loneliness, fear, the desire for love, overcoming death, creativity, etc.

The forms of children's narrative in "Anne of Ingleside" include letters, prayers, vows, conversations with the mother, dialogues/polylogues with other children, the "undivided stream" of children's speech, inner speech, onyric narration, etc. In addition, Anne herself appears in the novel not only as an adult, mother, wife, but also as a woman-child endowed with a direct view of the world. Childhood in Anne's narrative is manifested in the motives of play, the convergence of her point of view with that of her children, the rejection of a pragmatic view of the world, the poetry of perception, etc. Influencing the children's growing up, Anne is depicted in L.M. Montgomery's novel as the narrative center of their childhood world and at the same time as an active participator in children's events, thoughts, and dreams.

Key words: Canadian literature, L.M. Montgomery, novel, feminine discourse, children's narrative, concept, point of view, motif.

Постановка проблеми. Канадська письменниця Люсі Мод Монтгомері є авторкою низки романів про долі дівчат/жінок, їхні особистісні та сімейні стосунки, виховання і прагнення реалізації в суспільстві, а також про особливості жіночого світобачення того часу. Провідним у романній спадщині Л.М. Монтгомері є фемінний дискурс, який формують образи дівчат/жінок, розгалужена система сюжетних колізій, різноманітні типи жіночої нарації, обумовлені способом життя та духовними запитами жінок Канади на межі ХІХ–ХХ ст. Прикметно, що в шостому творі з циклу романів про Енн Ширлі «Енн із Інглсайду» (“Anne of Ingleside”, 1939) фемінний дискурс поглиблюється, розширюється і набуває нових смислових конотацій за рахунок уведення дитячого нарративу, тісно поєднаного із розповідними формами, які належать персонажам-жінкам. У такий спосіб проблема «жінка і діти» в цьому творі виходить на перший план, що потребує спеціального розгляду в контексті еволюції романного жанру та нарративних стратегій у творчості мисткині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цикл романів про Енн Ширлі був предметом розгляду у працях таких дослідників і дослідниць, як Е.Р. Епперлі [3], І. Гаммель [4], Т.Д. МакЛаліч [7], Дж. Селлерс [10] та ін. Водночас роман «Енн із Інглсайду» не часто ставав об’єктом наукового розгляду. Про нього відомі лише поодинокі розвідки. Науковці (М. Мекі [6], К. Герсон [5], Л. Робінсон [9], А. МакКензі [8]) розглядали цей твір переважно як роман про війну, акцентувавши особливу увагу на особливостях читацької рецепції. А. МакКензі слушно зазначила, що роман «випередив свій час і водночас увібрав у себе актуальні проблеми доби, ставши нарративом, у якому втілено постійну боротьбу за право голосу для жінок і для канадців» [8, р. 331].

Упродовж життя Л.М. Монтгомері неодноразово поверталася до образу Енн Ширлі, доповнювала лакуни в житті героїні, дописувала нові фрагменти про етапи її життя. Роман «Енн із Інглсайду» було написано набагато пізніше, аніж інші романи того ж циклу (так, роман «Енн у Домі Мрії» вийшов друком 1917 р., «Енн із Інглсайду» – 1939 р., «Діти з Долини Райдуг» – 1919 р., «Рілла з Інглсайду» – 1921 р.). На думку М. Мекі, повернення до художнього світу Енн принесло полегшення авторці, яка в той період переживала чимало складнощів в особистому житті. Водночас літературознавиця звернула увагу на те, що точка зору головної героїні в цьому романі стає більш похмурою, що відображає зміни в світоба-

ченні самої Л.М. Монтгомері після Першої світової війни [6]. В. Томпсон звернув увагу на інтертекстуальні зв’язки між різними романами циклу про Енн Ширлі, зазначивши, що Л.М. Монтгомері широко використовує такий прийом, як антиципація або пролепсис – «кадр із майбутнього, анахронія, що зображує майбутнє стосовно “теперішньої” події (чи моменту, коли хронологічний опис послідовності подій переривається для утворення простору для антиципації)» [2, с. 15]. На думку В. Томпсона, те, що в романі «Енн із Інглсайду» передбачено загибель сина Енн – Волтера та події Першої світової війни (що будуть детально описані в романі «Рілла з Інглсайду»), зумовлює специфіку читацької рецепції, створюючи відчуття ненадійності світу й тривоги за долю героїв [11].

Водночас зазначимо, що нарративна структура роману «Енн із Інглсайду» не досліджена повною мірою. У зв’язку з тим наше дослідження видається актуальним.

Постановка мети дослідження. Головною метою нашої статті є виявлення семантико-функціональних особливостей дитячого нарративу в контексті фемінного дискурсу в романі «Енн із Інглсайду» Л.М. Монтгомері.

Виклад основного матеріалу. Як було зазначено вище, «Енн із Інглсайду» – це шостий роман із циклу про Енн Ширлі. У ньому йдеться про новий період життя героїні та її перебування в родинному колі далеко від Дому Мрії, де вона жила десять років тому разом із Метью та Маріллою Катбертами, які колись взяли її з притулку. Енн Ширлі вийшла заміж за Гілберта Блайта і стала Енн Блайт. Вона змінила прізвище, місце проживання, спосіб життя, побудувала власну родину – у неї тепер є люблячий чоловік і шестеро дітей. Однак не зважаючи на зміну сімейних та зовнішніх обставин, Енн зберігає у своїй душі безпосередній дитячий погляд на світ. Концепт «дитинність» є одним із провідних у спадщині Л.М. Монтгомері. У романі «Енн із Інглсайду» він, на нашу думку, виявляється в системі поглядів, вчинків, ціннісних орієнтацій, нарративному голосі головної героїні, котра відкрита довколишньому світові, прагне його пізнавати й наповнювати любов’ю, добром і власною творчістю.

Цікаво, що роман «Енн із Інглсайду» розпочинається із відвідин містечка Ейвонлі головною героїнею, яка подорослішала, стала молодою жінкою, дружиною і матір’ю, проте зберегла у своєму серці милі спогади про дитинство і роки юності. На початку твору простежуємо поєднання двох форм жіночої нарації – ретроспективної (спогади, погляд на минуле) і хронологічної (усвідомлення

сучасних реалій, їх порівняння із минулим) нарації. Енн Блайт помічає, що довкола багато чого змінилося: «Погляньте на ялини супроти нього... і на берези в долині, що простягають гілля, мов руки, назустріч сріблястому небу. Тепер це великі дерева, а вони ж були молодесенькі, коли я щойно сюди приїхала. Це таки змушує мене відчувати свій вік» [1, с. 7]. Пані Лінд з цього приводу зауважує: «Дерева – мов діти... Варто на мить відвернутися, як вони виростають» [1, с. 7]. Згодом близька подруга Енн – Діана констатує: «Усе росте... І малий Фред цьому доказ. Ми всі так змінилися... окрім тебе. Ти геть не змінюєшся, Енн» [1, с. 9]. У цьому фрагменті маємо точки зору трьох жінок (Енн, пані Лінд і Діани) на одне й те саме явище – метаморфози в природі й житті людини. Визнаючи змінність усього, жінки разом із тим по-різному ставляться до процесу природних трансформацій і по-різному самі змінюються. У розповіді пані Лінд виявляється прагматична точка зору. Вона дотримується лише точних фактів і усталених правил щодо поведінки жінки в суспільстві: «А всі лілеї в нас погризли кролі, – зажурено мовила пані Лінд, перевальцем рушаючи вниз до вітальні, потай утішена, що не потрібно більше нічого казати про місяць. Щодо цього Енн завжди була трохи дивна, і надії на те, що з віком вона зміниться, тепер майже не залишалось» [1, с. 8]. Поєднуючи пряму і невластиву пряму мову в нарації пані Лінд, Л.М. Монтгомері акцентує поширену в її творчості опозицію «прагматичне – романтичне». Концепт «прагматичне» в даному випадку втілює пані Лінд, а концепт «романтичне» – Енн. Романтичність головної героїні обумовлена її жіночими й дитячими мріями, одухотворенням природи силою її творчої фантазії, прагненням принести у буденний світ яскраві барви й відтінки, породжені її уявою.

При тому, що в житті головної героїні відбулися значні зовнішні зміни (переїзд, чоловік, діти), внутрішньо Енн Блайт залишилася тією самою Енн Ширлі, яка радіє кожному дню, кожному променю сонця, кожній живій істоті чи рослині й життю загалом. Це констатує її подруга Діана, яка зауважує, що Енн зовсім не змінилася. Йдеться не лише про те, що Енн залишилася тендітною за статурою, але й про те, що вона так само сповнена любові до життя, вміє щиро радіти й робити романтичним усе, що бачить довкола. Отже, концепти «дитинність», «радість» і «романтичне» тісно поєднані між собою і втілені в образі головної героїні роману «Енн із Інглсайду». Вона визнає і приймає зміни в своєму житті, але водночас не відмовляється від свого минулого, дорогого її серцю, бо

там (як дитина, як дівчинка) вона була сповнена радісних сподівань, мрій і захоплення світом.

Енн пропонує Діані прогулятися їхніми улюбленими місцями й пригадати, як колись вони були дітьми. Діана спочатку не бачить у цьому сенсу, але потім погоджується. День спогадів дарує не лише приємні спомини, але й надихає на подальше життя дівчат, передовсім Енн. Молоді жінки опиняються знов біля Джерела Дріад, на Стежині Закоханих, у Лісі Привидів, Долині Фіалок та в інших милих із дитинства місцях. Наративне поле цієї прогулянки в минуле визначає повтор «А пам'ятаєш...», що неодноразово звучить у їхній розмові. У такий спосіб минуле ніби оживає (в нарації Енн і Діани), стає фактом теперішнього, а також впливає на теперішнє і майбутнє. У душі Енн немає ніякого суму щодо того, що дитинство скінчилося і вона мусить виконувати обов'язки матері й дружини, навпаки, вона крізь призму дитячого минулого краще бачить власне теперішнє і усвідомлює, що треба жити саме «сьогодні», «тішитися дружбою сьогодні навіть якщо завтра нам доведеться розлучитися» [1, с. 12], долучатися до краси «тут і зараз», бо вона зцілює і дає силу на майбутнє. Як зауважує наратор, Діана «не бачила того, що бачила Енн – невловимого перетікання одного кольору в інший» [1, с. 14], однак це не заважає обом жінкам відчувати новий приплив сил від занурення в дитячі спогади.

У романі «Енн із Інглсайду» у монолозі головної героїні зафіксовано поєднання минулого й теперішнього хронологічного часу: «Я пригадую, як жалібно казала Гілберту, коли ми їхали: «Ми були такі щасливі тут. Ми більше ніде не будемо такі щасливі». Якийсь час я впивалася своїм горем. А тоді... пустила маленькі корінці любові до Інглсайду. Я боролася із цим відчуттям... так, боролася... але зрештою мусила здатися й визнати, що полюбила його. І люблю щодалі більше з кожним роком» [1, с. 16]. Отже, Дім Мрії та романтичний світ, які існували в дитячій уяві Енн, справили значний вплив на її подальше життя. Із цього далекого, створеного дитячою фантазією минулого проросли ті «корінці», які Енн пустила в Інглсайді.

До речі, з англійської слово *ingle* означає вогнище, що символізує світло і тепло нового дому Енн. Туди вона принесла ту саму радість життя та романтичне світосприйняття, які були для неї цінними в Домі Мрії. Але тепер Енн не сама. Поруч із нею її діти, які успадкували від матері її найкращі якості, зокрема уяву і здатність любити й одухотворювати все довкола.

У процесі розвитку сюжету твору ключову роль у фемінному дискурсі відіграє дитячий нара-

тив – розповіді дітей Енн. Л.М. Монтгомері створює індивідуалізовані характеристики для всіх дітей головної героїні, що виявляється в різних формах їхньої нарації. Наприклад, важливим стимулом радісного повернення Енн до Інглсайду є лист її семирічного сина Джема. Повідомлення із помилками про значущі з точки зору дитини події викликає в Енн щире бажання якнайскоріше опинитися вдома і відчутти причетність до всього того, що хвилює її дітей. У написаному власноруч Джемом листі зафіксовано слово «мама» як семантичний центр дитячого нарративу: «Сюзен розповідає нам наніч казки але вона то не ви мамо» [1, с. 20].

Згодом цей семантичний центр – «мама» посилюється в наративі Джема. Відчуваючи самотність, хлопчик розмірковує, що б такого зробити, аби мама звернула на нього увагу і побачила, що «він не маленький» [1, с. 32]. Джем тікає, але насправді його втеча – лише сон в іншій кімнаті. Засинаючи, йому спадають на думку різні ідеї щодо того, як спонукати рідних, передовсім маму, звернути на нього увагу. У момент засинання (коли Джем знаходиться на межі сну й реальності) простежуємо оніричний нарратив – потік думок, почуттів, емоцій хлопчика, який гостро переживає нестачу любові. Оніричний нарратив дитини характеризують неповні речення, стрімкий перехід з одного об'єкта на інший або з одного часопростору в інший, перевага емоційно-експресивної лексики, риторичні питання й звертання тощо. Однак згодом самотність, втілена в дитячому наративі, швидко зникає і Джем знов відчуває тепло і увагу з боку матері, яка щаслива, бо знайшла свого сина. І знов концепт «мама» оприявнюється в дитячому мовленні через пряму мову і невласне пряму мову: «Я ліг тут, щоб дивитися, як ви з татом під'їдете до хвіртки. Мені було так самотньо – я просто мусив піти й лягти» [1, с. 39]; «Мама така хороша – найкраща мама в усьому світі» [1, с. 39].

Концентрація дитячого нарративу довкола концепту «мама» простежується і в образі Волтера – сина Енн, який був найбільше з дітей головної героїні наділений поетичною уявою: «Для нього вона була, мов великий білий кінч із гарної картинки, що висіла на стіні в його кімнаті, верхи на яким він міг летіти вперед і назад у часі та просторі» [1, с. 43]. Волтер успадкував від Енн здатність до творчого, фантазійного мислення, яке виявляється переважно через невласне пряму мову. Як і Енн, він сприймає світ природи живим, наповненим дивовижними істотами. Природа в його наративі олюднюється: вітер «розповідає» йому казки; ніч постає у вигляді темного янгола із крилами, як

у кажана і т.д. А весь Інглсайд, як йому здавалося, населяли міфологічні персонажі – ельфи, дріади, феї, водяники тощо. Наратор фіксує сутнісні риси Волтера, подібні до рис його матері, – любов до всього живого і краси. Хлопчик гостро відчуває духовну спорідненість із матір'ю, тому короткочасну розлуку з нею, коли його відвезли в сусіднє обійстя, він сприймає як катастрофу. «Хлопчина знову ледь стримав сльози. Було очевидно, що ніхто його не любить. Колись мама з татом любили його, але тепер він більше їм не потрібен» [1, с. 46]. Через невласне пряму мову актуалізовані мотиви дитячої самотності й потреби в любові, що є установленими й у попередніх романах Л.М. Монтгомері, наприклад, «Енн із Зелених Дахів».

Однак дитина, наділена творчою фантазією і щирим почуттям любові, на думку Л.М. Монтгомері, здатна долати свої страхи й відчуття самотності. Це яскраво доводить ситуація, в яку потрапив Волтер. Почувши, що ніби його мама хвора, він забуває про свої дитячі образи, і робить усе можливе для того, щоб повернутися додому, бути поруч із мамою, без якої він не уявляє життя. Цей шлях додому для малого Волтера сповнений численних випробувань і небезпек. Йому дуже страшно йти по темній дорозі, його дитяча фантазія породжує химерні істоти, неіснуючі загрози, але для Волтера вони цілком реальні. Він сміливо бореться із ними, адже повинен бути поруч із мамою. Дорога дитини по темній дорозі додому в оточенні створених уявою привидів нагадує баладу Й.В. Гете «Вільшаний король». Тільки у баладі хворим був хлопчик, а в романі Л.М. Монтгомері – мати хлопчика. Романтичний контекст даного епізоду посилює емоційно-експресивна дитяча нарація, в якій акцентовано мотиви любові й відповідальності: «А що як мама помре? А що, як вона вже померла? Він повернеться додому, ба її не буде. Волтер уявив Інглсайд без мами й раптом відчув, що не може цього знести» [1, с. 55]. У цьому уривку актуалізовано також романтичний мотив боротьби дитини зі смертю й усім світом, що вночі постає як обитель зла: «Уперше в житті він опинився уночі надворі сам один. Волтер боявся світу. Цей світ був такий велетенський, а він у ньому – таки страхітливо дрібний. Навіть колючий східний вітер віяв йому у лице, ніби намагаючись підштовхнути. Мама помирає! Волтер ковтнув сльози й рішучо подався додому – далі й далі, відважно долаючи страх» [1, с. 56].

Коли Волтер дістався додому, він дізнався, що мама жива і народила дитину, а Сюзен назвала його ягнятком. Ще раніше в романі «Енн із

Зелених Дахів» було запроваджено порівняння Енн із ягнятком – символ чистоти й безневинної жертовності. Тому те, що Волтера порівнюють із ягнятком у романі «Енн із Інглсайду», теж має символічне значення. Він має чисту й світлу душу, в якій так багато любові до матері, домівки, природи.

Коли мама виявляється живою, світ знов «оживає» для Волтера і дає йому імпульс до життя й натхнення: «Світ повен поезії, правда, мамо?» [1, с. 92]. Із більш пізніх романів Л.М. Монтгомері про Енн та її сім'ю ми потім дізнаємося, що Волтер стане на шлях письменницької діяльності, як і його мама.

Мотив смерті й боротьби дитини з нею потужно звучить у романі «Енн із Інглсайду» й на прикладі інших історій. Малий Джем побачив реальну смерть улюбленого собаки. «Уперше у світ Джема увійшла смерть» [1, с. 118], зазначає наратор. У голосі наратора відчувається його небайдужість, причетність до події, глибоке співчуття горю дитини: «Жоден із нас не може забути, що пережив, коли бачив, як умирає дорога серцю істота» [1, с. 118]. У даному випадку точка зору малого Джема і точка зору дорослого всезнаючого наратора збігаються. Переживання смерті знайомі як нараторові, так і персонажеві. Джем сприймав собаку Хитрика не як тварину, а як частину свого дитячого світу, де всі люди, рослини, тварини були рівними, органічно поєднані між собою в одному просторі. Тому Джем довго сумує за Хитриком, як за рідною і близькою істотою. Дитячі запитання, на які немає відповідей, у виразному літературному інтертексті – згадка про вірш Р. Кіплінга «Влада собаки», в якому йдеться про глибоку прив'язаність до собаки і розбите серце господаря, котрий втратив улюбленця.

Через деякий час у Джема з'явився новий собака Бруно, якого хлопчик купив у знайомого хлопчика Родді за один долар. Хоча Джем дуже любив Бруно, той сумував за першим господарем і навіть захворів. Специфічна форма нарації – дитяча молитва – свідчить про велику любов Джема до Бруно і прагнення отримати у відповідь любов і відданість улюбленця: «Я люблю всіх і все в цьому світі. <...> Дорогий Боже, благослови всіх котів і собак на землі, але найперше Бруно» [1, с. 150]. Проте Бруно довелося віддати його першому господареві, аби собака не помер від туги.

Джем ніяк не може усвідомити, чому його любов залишилася без відповіді з боку собаки. Тому знов зі своїми дитячими запитаннями він йде до мами – центру домашнього світу. «Мамо, – натужно проказав він, – чому Бруно не захотів полюбити мене, коли я так любив його?»

Як ви гадаєте, собаки не можуть любити мене? – Ні, синку. Згадай, як любив тебе Хитрик. Просто Бруно вже віддав усю свою любов Родді, і більше не мав любові до інших людей. Є такі собаки – віддані тільки одному господареві. – Зате Бруно й Родді тепер щасливі, – мовив Джем із похмурим вдоволенням, цілуючи маму в хвилясті лискучі коси» [1, с. 155]. Поєднання в одному комунікативному відрізку двох точок зору – матері й дитини дозволяє авторці актуалізувати мотив потреби дорослого й малого в любові. У зв'язку із введенням дитячого наративу Л.М. Монтгомері нерідко використовує таку форму нарації, як пояснення, бо запитання й проблеми дітей потребують коментарів і роз'яснень.

У зображенні сестричок Нен та Діани, авторка використовує такі форми нарації, як дитячі молитви і дитячі суперечки щодо поняття Бог. Нен часто зверталася до Бога з різних питань і в різних місцях, а Діана інколи насміхалася з неї: «Не вплютуй Бога геть в усе, – докоряла вона сестрі. – Ти робиш Його надто звичайним» [1, с. 157]. До дитячої дискусії приєдналася мати, яка дає власне тлумачення поняття Бог, що примирило сестричок: «Бог присутній в усьому, доню. Він – друг, який завжди поруч і завжди готовий дати нам силу й відвагу. Нен правильно робить, що молиться Йому коли й де захоче» [1, с. 157]. Через деякий час самій Енн знадобилася підтримка дітей, бо вона захворіла. Пам'ятаючи настанови матері, Нен палко молиться за її здоров'я і навіть складає дитячу обітницю: «Дорогий Боже, – прошепотіла вона, – якщо Ти зцілиш маму, я пройду цвинтарем уночі. Будь ласка, Боже. І якщо Ти це зробиш, я більше не докучатиму Тобі проханнями» [1, с. 162]. Сила дитячої молитви й усієї родини справді допомогла Енн, тобто в даному випадку простежуємо дитячу нарацію, яка містить не стільки інформацію, скільки духовну інтенцію, прагнення відновити у світі порушену гармонію.

У контексті дослідження дитячого наративу зауважимо, що сама Енн нерідко поводить себе і говорить, як дитина. Ми вже говорили про те, що вона почувається дитиною під час відвідин в Ейвонлі. В Інглсайді вона поєднує в собі різні соціальні ролі – матері, письменниці й «дитини». Відповідно формується фемінний дискурс, обумовлений образом головної героїні. Її нарація не завжди містить інтонації повчання чи пояснення для дітей. Енн нерідко включається в певні події й захоплюється грою, яку сама ж придумала. Так, наприклад, вона вирішила влаштувати день народження для тітоньки Мері-Марії, яка дошкуляла всім нудними повчаннями. Енн добре все

організувала, проте Мері-Марія все одно образилася й полишила Інглсайд. Власне, це викликало задоволення з боку Енн та інших мешканців. Хоча Енн цього не планувала, та все ж таки вона відчувала полегшення від того, що Мері-Марія поїхала: «Як добре знов стати собою у власному домі» [1, с. 78]. Вільна і незалежна паративна позиція Енн, як й інших членів родини, протиставлена консервативній позиції Мері-Марії: «Ми залякані. Наше життя починає крутитися довкола думки, чи вдовольнить воно тітоньку Мері-Марію» [1, с. 78]. На відміну від тітоньки Мері-Марії, що вимагала від усіх членів родини досконалості й «правильності», Енн, навпаки, сприймає людей, як і природу, як динамічну субстанцію, що ніколи не може бути досконалою. «Досконалий сад не може принести справжнього задоволення. У саду потрібно працювати – інакше втрачається сенс його існування» [1, с. 30], каже Енн. Так само вона ставить до дітей та інших людей. Енн не вимагає досконалості, вона дає дітям розвиватися вільно, як саду.

У романі «Енн із Інглсайду» знаходимо також специфічну форму нарації головної героїні – нарацію-вчинок. Чудово володіючи словом і знанням місцевих секретів, Енн прагне посвятити Стеллу Чейз, доньку пастора, за Олдена Черчилля, фермера. У даному випадку Енн бере на себе не притаманну їй роль свахи, сприймаючи це по-дитячому – як захопливу гру, що має обов'язково закінчитися весіллям. Але пізніше виявилось, що зусилля Енн були марними, адже Стелла і Олден

давно вже зустрічались і заручились, тільки про це нікому не оголошували. Енн сприйняла це з глибоким дитячим розчаруванням і зробила для себе певні висновки не втручатися надалі в чужі стосунки. Подібно до того, як її діти отримують певні моральні уроки, так і Енн отримує від життя уроки для себе.

Висновки. У процесі проведеного дослідження роману «Енн із Інглсайду» Л.М. Монтгомері ми дійшли таких висновків. Значну роль у фемінному дискурсі твору відіграє дитячий наратив, обумовлений передовсім образами дітей Енн і Гілберта Блайтів. У дитячому наративі роману актуалізовані такі важливі концепти, як «мама», «Бог», «смерть», «природа» та ін. Водночас у дитячому наративі акцентовано цілий комплекс взаємопов'язаних мотивів – самотності, страху, прагнення любові, подолання смерті, творчості тощо. Формами дитячого наративу є листи, розмови з матір'ю, діалоги/полілоги з іншими дітьми, «нерозчленований потік» дитячого мовлення, внутрішня мова, онірична нарація та ін. Окрім того, сама Енн постає в романі не лише в ролі дорослої людини – матері, дружини, а і як жінки-дитини, наділеної безпосереднім поглядом на світ. Дитинність у нарації Енн виявляється в мотивах гри, зближення її точки зору з точкою зору дітей, відмови від прагматичного погляду на світ, поетичності сприйняття тощо. Виховуючи дітей, Енн постає як наративний центр їхнього дитячого світу і водночас як співучасниця дитячих подій, думок, мрій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Монтгомері Л.-М. Енн із Інглсайду / пер. з англ. А. Вовченко. Львів : Урбіно, 2019. 304 с.
2. Ткачук О.М. Наратологічний словник. Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.
3. Epperly, E.R. *The Fragrance of Sweet-Grass: L.M. Montgomery's Heroines and the Pursuit of Romance*. Toronto : University of Toronto Press, 2014. 275 p.
4. Gammel, I. *Looking for Anne of Green Gables: The Story of L.M. Montgomery and Her Literary Classic*. New York : St. Martin's Publishing Group, 2008. 320 p.
5. Gerson, C. 'Dragged at Anne's Chariot Wheels': L.M. Montgomery and the Sequels to Anne of Green Gables. Part Two: Reflections on the Sequel / edited by P. Buidra, B.A. Schellenberg. Toronto : University of Toronto Press, 1998. P. 144–159.
6. Mackey, M. Reading In and Out of Order: Living In and Around an Extended Fiction. *Journal of L.M. Montgomery Studies*. 2020. URL: <https://doi.org/10.32393/jlmmms/2020.0001> (дата звернення: 24.06.2024).
7. MacLulich, T.D. L.M. Montgomery's Portraits of the Artist: Realism, Idealism, and the Domestic Imagination. *Such a Simple Little Tale: Critical Responses to L.M. Montgomery's Anne of Green Gables* / edited by M. Reimer. Metuchen; London : The Scarecrow Press, 1992. P. 83–100.
8. McKenzie, A. Women at War: L.M. Montgomery, the Great War, and Canadian Cultural Memory. *The L.M. Montgomery Reader. Volume Two: A Critical Heritage* / edited by B. Lefebvre. Toronto : University of Toronto Press, 2013. P. 325–349.
9. Robinson, L.M. 'Anne Repeated': Taking Anne Out of Order. *Seriality and Texts for Young People: The Compulsion to Repeat* / edited by M. Reimer, N. Ali, D. England, M.D. Unrau. London : Palgrave Macmillan, 2014. P. 57–73.
10. Sellers, J.A. "A Good Imagination Gone Wrong": Reading *Anne of Green Gables* as a Quixotic Novel. *Journal of L.M. Montgomery Studies*. 2019. URL: <https://journaloflmmontgomerystudies.ca/reading/sellers> (дата звернення: 05.07.2023).
11. Thompson, W.V. *The Shadow on the House of Dreams: Montgomery's Re-Visioning of Anne. L.M. Montgomery's Rainbow Valleys: The Ontario Years, 1911–1961*. Montreal : McGill-Queen's University Press, 2015. P. 113–130.

THE FEMALE VOICE IN CONTEMPORARY POETRY: EXPLORING FEMINIST DISCOURSE

ЖІНОЧИЙ ГОЛОС У СУЧАСНІЙ ПОЕЗІЇ: ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕМІНІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ

Buravenko A.S.,

orcid.org/0009-0002-5364-8831

*Senior Lecturer at the English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*

In modern poetry, the female voice is very important for personal expression and encouragement. It shares women's real-life stories, challenges, and hopes, giving a deep understanding of what it means to be a woman. Also, it questions social rules and promotes discussions about gender equality, social justice, and empowerment.

As feminist dialogue changes, the way female voices are shown in poetry also changes. Feminist poets now explore different themes, styles, and perspectives, reflecting the varied experiences within the feminist movement. This change shows how strong and flexible feminist ideas are, connecting past and present concerns.

This article looks at how feminist poetry has evolved, from its historical beginnings to its development in different cultural settings. It explores how different aspects like race, ethnicity, sexuality, and class affect the female voice in poetry. It also discusses the challenges feminist poetry faces, such as backlash, censorship, and issues of representation and recognition in literary circles.

Additionally, the article looks at the long-term impact of feminist ideas on literature and culture. It acknowledges that poetry can drive social change by showing how women's voices in poetry often change perspectives, challenge common stories, and inspire group actions. By carefully examining feminist themes in poetry, the article aims to add to ongoing discussions about gender, identity, and representation in both literature and society. By highlighting the wide range of voices in feminist poetry, we try to deepen the understanding of the complexities of being a woman and the continuing fight for equality and expression in today's world.

Key words: feminist discourse, female voices, intersectionality, contemporary poetry, gender, gender equality.

У сучасній поезії, жіночий голос має глибоке значення як засіб індивідуального вираження та колективної підтримки. Він висловлює пережитий досвід жінок, їхню боротьбу та прагнення, пропонуючи уявлення про різні аспекти жіночості. Крім того, жіночий голос у поезії кидає виклик суспільним нормам та сприяє діалогу щодо гендерної рівності, соціальної справедливості та розширення прав і можливостей.

З розвитком феміністичного діалогу змінюється й уявлення про жіночі голоси у поезії. З часом тематики, форми та погляди, які обирають поетеси, еволюціонують, віддзеркалюючи різноманітність досвіду та ідентичності в межах феміністського руху. Ця еволюція підкреслює стійкість і адаптивність феміністського дискурсу, який висвітлює сучасні проблеми, зберігаючи зв'язок із своїм історичним корінням.

Стаття досліджує еволюцію феміністського дискурсу в поезії, простежуючи його історичні витoki та розвиток у різних соціокультурних контекстах. Аналізуючи перетинання різних ідентичностей, таких як раса, етнічність, сексуальність і клас, вона прагне висвітлити динаміку, яка формує жіночий голос у поезії. Крім того, розглядаються перешкоди та критика, з якими стикається феміністська поезія, включаючи відгуки, цензуру та проблеми представництва та визнання в літературних спільнотах.

Крім того, стаття оцінює тривалий вплив феміністського дискурсу на літературне середовище та культурні тренди. Розглядає потенціал поезії як каталізатора суспільних трансформацій, досліджуючи, як жіночий голос у поезії постійно змінює перспективи, та стимулює до спільних дій. Через тонкий аналіз феміністського дискурсу в поезії ця стаття звертає увагу на такі важливі аспекти як гендер, ідентичність та визнання як у літературі, так і в суспільстві. Підкреслюючи різноманітний спектр голосів у феміністській поезії, автор статті має на меті поглибити розуміння деяких аспектів жіночості та постійної боротьби за рівні права та визнання в сучасному суспільстві.

Ключові слова: феміністський дискурс, жіноча поезія, інтерсекціональність, сучасна поезія, гендер, гендерна рівність.

Analysis of Recent Research and Publications.

Recent studies and books have looked at how the role of women in modern poetry has changed, showing its important impact on feminist discussions. Researchers point out the need to consider multiple aspects of identity, featuring poets like Warsan Shire, Natalie Diaz, and Ocean Vuong. These poets blend their different cultural, racial, and sexual backgrounds into their work, adding diverse viewpoints

to the feminist discourse. As noted by Jane Smith in "Digital Poetics: The Influence of Social Media on Contemporary Feminist Poetry" [15, pp. 78–92], the rise of digital platforms has opened up access to poetry, enabling marginalized poets to reach global audiences and foster a more inclusive literary community. Amanda Lee's research in "Resilient Voices: Feminist Poetics in the 21st Century" [9, pp. 56–71] highlights how poets such as Claudia Rankine and

Rupi Kaur address issues like racial injustice, gender violence, and mental health, using their work as a form of activism to challenge readers. Despite these advancements, Sarah Johnson's "The Margins of Feminist Poetry: Examining Barriers to Publication and Recognition" [6, pp. 123–137] emphasizes the systemic barriers female poets face, including gatekeeping and marginalization within the publishing industry. Rebecca Davis, in "Literary Prizes and Gender: The Impact on Contemporary Poetry" explores how literary institutions and awards can simultaneously promote and constrain female voices, frequently reinforcing established hierarchies [2, pp. 210–225]. Michael Thompson in "Rewriting the Canon: Inclusion and Diversity in Contemporary Poetry" [16, pp. 189–204] speaks of expanding the literary canon to include more diverse voices, reflecting a social shift towards recognizing contributions from historically marginalized groups.

Future studies should look into how feminist poetry connects with other social movements and use different approaches from various fields to understand it better.

Introduction. Feminist poetry is more than just women sharing their stories. It's also about fighting against the unfair systems and ideas that have kept women down. In poems, women express their challenges, dreams, and victories, making a beautiful mix of voices that relate to both personal and shared experiences. Writing poetry becomes a way of resistance in a world that often ignores women's voices.

The origins of feminist discourse in poetry are historically linked to the larger feminist movements intended to question and break down systems where men hold power. Early feminist poets used their writing to address issues such as suffrage, reproductive rights, and domestic violence, eventually drawing attention to the systemic inequalities faced by women. Poets such as Sylvia Plath, Adrienne Rich, and Audre Lorde became prominent voices, using their poetry to explore themes of identity, autonomy, and empowerment. Their work not only shed light on the individual challenges faced by women but also criticized the social frameworks that supported gender unfairness.

As the feminist movement progressed, the themes and concerns of feminist poetry also evolved. Eventually, there was a renewed emphasis on issues like sexuality, reproductive rights, and the intersection of race and gender. Poets such as Maya Angelou and Anne Sexton talked about these things openly in their poems. They looked at how their different parts of who they were mixed together and showed that there's not just one way to be a woman. Their poems

also encouraged other women to speak up and work towards making things better in society.

Understanding Where Feminist Poetry Comes From: Exploring Its Origins. The history of feminist talk in poetry is rather complicated. It's closely linked to bigger feminist efforts that tried to change unfair gender differences and break down powerful systems controlled by men throughout history. By looking at how feminist talk in poetry has changed over time, we can see where it started with old feminist movements, what big ideas were important in poetry during the 1900s, and how it's kept going into the 2000s as our culture and society change fast.

Feminist movements have played a key role in shaping the path of feminist discourse in poetry, providing a platform for women poets to express their experiences, promote social change, and question existing gender norms. From the first-wave suffragist movements of the late 19th and early 20th centuries to the second-wave feminist movements of the 1960s and 70s, feminist activists and writers have used poetry as a powerful tool for consciousness-raising, mobilization, and resistance.

In the early 20th century, feminist poets such as Sylvia Plath, Adrienne Rich, and Audre Lorde emerged as prominent voices dealing with topics like what it means to be a woman, having control, and feeling powerful. These poets questioned the limits of traditional gender roles, criticized male-dominated power systems, and supported women's freedom and ability to express themselves.

For instance, Adrienne Rich's poem "Diving into the Wreck" examines the process of self-realization and empowerment as a visual way of breaking down unfair systems.

Similarly, Sylvia Plath's "Daddy" confronts the complexities of the father-daughter relationship and the legacy of male authority. Audre Lorde's "A Litany for Survival" speaks to the resilience and strength of marginalized communities in the face of adversity. Together, their poetry provoked social change, motivating many women to question society's norms and speak up for themselves.

The feminist poetry of the 20th century was characterized by a diverse range of themes and concerns, reflecting the complexity of women's experiences in a rapidly changing world. Poets addressed issues such as reproductive rights, domestic violence, sexual liberation, and the intersections of race, class, and gender, clarifying how different types of unfair treatment affect women's lives. For example, poets like Maya Angelou, in her poem "Still I Rise," celebrated resilience in the face of adversity, empowering women to overcome oppression and reclaim their

power. Likewise, Carol Ann Duffy, in “The World’s Wife” reinterpreted classic tales through a feminist lens, questioning traditional gender roles and elevating women’s voices. Through their poetry, feminist writers of that period questioned existing stereotypes, celebrated women’s strength and creativity, and imagined alternative futures based on equality and justice.

As we transition into the 21st century, the world of feminist poetry keeps changing as society, culture, and politics change. The emergence of digital technologies and online platforms has made access to poetry more available to everyone, allowing marginalized voices to reach wider audiences and participate in global conversations about feminism, identity, and social justice. Poets are using the power of social media, blogs, and online journals to share their work, connect with readers, and mobilize communities around issues of gender equity and inclusivity.

For example, Rupi Kaur’s poetry collection “milk and honey” received a lot of praise from many people after being self-published on Instagram, where her raw and honest exploration of trauma, healing, and womanhood resonated with millions of readers worldwide. Kaur’s use of social media as a platform for feminist expression challenged traditional publishing models and empowered marginalized voices to share their stories directly with audiences.

Similarly, Warsan Shire’s poem “Home” gained international attention when it was featured in Beyoncé’s visual album “Lemonade,” reaching a global audience and sparking discussions about displacement, belonging, and the refugee experience.

In addition, poets like Nayyirah Waheed and Lang Leav have gained large followings on platforms like Twitter and Tumblr, where they share their poetry and engage with readers on topics ranging from love and loss to identity and activism.

Contemporary feminist poetry reflects a diverse array of voices, perspectives, and styles, including a wide range of themes and concerns relevant to women’s lives today. Poets are addressing vital issues such as intersectionality, body positivity, environmental justice, and LGBTQ+ rights, building connections across boundaries of race, ethnicity, sexuality, and nationality. The evolving environment of feminist discourse in poetry is characterized by its dynamism, resilience, and capacity to adapt to the complexities of the 21st century, offering hope for a more inclusive and equal future for both women poets and readers. This variety of topics creates a foundation for understanding how different life experiences influence women’s voices in poetry.

Intersectionality and Diversity in Female Voices. Exploring the female voice in modern feminist poetry is closely tied to the idea of intersectionality. This concept acknowledges that individuals have multiple identities, such as race, ethnicity, and sexuality, which intersect and influence their experiences and perspectives. Grasping the nature of these intersecting identities is crucial for understanding the nuanced complexities of the female voice in poetry and its impact on feminist discourse.

Poets often draw from their diverse lived experiences to show the various sides of being a woman and to question the idea that there’s only one way to be feminine. Through their work, they explore the intersections of gender with race, ethnicity, sexuality, disability, and other aspects of identity, pointing out the unique challenges and triumphs faced by those who live on the edges of society.

One of the most notable aspects of intersectionality in contemporary female-authored poetry is its ability to strengthen marginalized voices and perspectives. Poets from various backgrounds use their poetry as a platform to take back their stories, break down dominant discourses, and support social justice. By focusing on the lives of marginalized women, these poets question the idea that all women have the same experiences. They show how important it is to listen to and appreciate different voices in feminist discussions.

To illustrate the intersectionality of identities in contemporary poetry, let us look at the works of several poets whose diverse backgrounds and life experiences influence their poetry and contribute to discussions about women’s rights and equality.

1. **Warsan Shire:** Born to Somali parents in Kenya and raised in the United Kingdom, Warsan Shire’s poetry explores themes of displacement, migration, and the complexities of identity. In her acclaimed collection “Teaching My Mother How to Give Birth,” Shire navigates the intersections of race, ethnicity, and womanhood, providing deep and emotional thoughts about the experiences of Somali women and the diasporic communities to which they belong. *“I am the woman who left a man / at the bottom of the ocean, / I am the woman who left a man / at the bottom of the ocean, / I am the woman who left a man / at the bottom of the ocean, / may the water never spit him back.”* – from “Teaching My Mother How to Give Birth”.

2. **Claudia Rankine:** An American poet and playwright, Claudia Rankine’s work deepens into the nuances of race, power, and privilege in modern society. In her groundbreaking collection “Citizen: An American Lyric”, Rankine combines poetry, prose,

and visual art to explore the lived experiences of Black individuals in America, highlighting the widespread effects of racism on everyday life. »*because white men can't / police their imagination / black men are dying.*» from "Citizen: An American Lyric".

3. **Safia Elhillo:** Sudanese-American poet Safia Elhillo explores themes of identity, displacement, and the complexities of cultural heritage in her work. In her collection "The January Children," Elhillo touches the intersections of race, ethnicity, and womanhood, offering lyrical reflections on the experiences of Sudanese women and effects of colonization and migration on their lives. »*it was the first year i had black things / painted onto me / my hair / my mouth / my fingertips*» from "the January children».

4. **Jenny Zhang:** Chinese-American poet Jenny Zhang speaks about immigration, and the nuances of belonging in her work. In collections like "Dear Jenny, We Are All Find" and "Sour Heart," Zhang offers open and introspective reflections on the experiences of Asian-American women and the challenges they face navigating between cultures. Her poetry is characterized by its raw emotional honesty and vivid imagery, inviting readers to explore the difficulties of the immigrant experience and the search for selfhood. »*The world begins at a kitchen table. / No matter what, / we must eat to live.*» from "Dear Jenny, We Are All Find".

5. **Morgan Parker:** Morgan Parker, an African-American poet, examines the intersections of race, gender, and pop culture in her poetry. In collections like "There Are More Beautiful Things Than Beyoncé" and "Magical Negro", Parker explores the complexities of Black womanhood, challenging society's expectations and taking control through her powerful and vivid poetry. »*It's getting harder and harder to believe I wasn't a mistake.*» from "There Are More Beautiful Things Than Beyoncé".

6. **Rupi Kaur:** Rupi Kaur, a Punjabi-Canadian poet, highlights aspects of femininity, trauma, and healing in her bestselling collections "milk and honey" and "the sun and her flowers." Through her simple yet powerful poetry, Kaur addresses the intersections of gender and cultural identity, upholding self-love, empowerment, and resilience in the face of adversity. »*the kindest words my father said to me, / women like you drown oceans.*» from "the sun and her flowers".

7. **Natalie Diaz:** Mojave American poet Natalie Diaz investigates the intersections of Indigenous identity, language, and gender in her work. In her collection "Postcolonial Love Poem," Diaz explores the hardships of love and desire while confronting the legacies of colonization and violence against

Indigenous communities. Her poetry challenges stereotypes and points out the resilience of Indigenous women. »*I know who I am & am not, at least I think I do & what / I think I am is a woman who could never love a woman / and so must be a man who could never love a man.*» from "Postcolonial Love Poem".

8. **Hollie McNish:** Hollie McNish, a British poet and spoken word artist, reveals themes of motherhood, sexuality, and social norms in her work. Known for her straightforward and confessional style, McNish challenges taboos surrounding topics such as breastfeeding, menstruation, and body image, lights up the realities of women's lives in contemporary Britain. »*I have read that the way you feed your baby is a mirror / of the way you feed your heart.*» from "Nobody Told Me".

9. **Jackie Kay:** Scottish poet Jackie Kay touches themes of identity, family, and belonging in her poetry. As a Black Scottish lesbian, Kay's work explores the intersections of race, sexuality, and nationality, offering thoughtful insights on the challenges of cultural heritage and the search for acceptance in a diverse and multicultural society. »*Auntie Ella said that Christmas was about loss / but also love, and loss, but also love.*» from "The Adoption Papers".

10. **Megan Falley:** Megan Falley, an American poet and performer, highlights different aspects of feminism, sexuality, and empowerment in her work. Known for her dynamic spoken word performances and engaging writing style, Falley's poetry questions social expectations and praises the resilience and strength of women. In collections like "Drive Here and Devastate Me» (*The girl doesn't need more people telling her she's pretty. She needs more people telling her she's magic.*) and "After the Witch Hunt" (*I refuse to tell my daughter to be good or nice. I will tell her to be loud, honest, and dangerous. I will tell her to leave, to stay, to come back when she wants to. I will tell her she is the storm.*), Falley explores the complexities of love, desire, and identity with humor, wit, and shameless honesty.

These poets represent just a few examples of the diverse voices contributing to feminist discourse through contemporary poetry. By exploring the intersectionality of identities and how different experiences influence and define women's voices in poetry, we gain a deeper understanding of the complexities of womanhood and the ongoing struggles for equality and representation in literature and society. This detailed understanding clears the way for investigating the obstacles faced by the female voice in modern poetry.

Challenges and Critique. The female voice in contemporary poetry serves as a vital guide for

expression, activism, and social change. However, despite its significance, the female voice faces a myriad of challenges and critical observations that confront the female voice in poetry, including backlash, censorship, and resistance to feminist discourse.

One of the main challenges facing the female voice in contemporary poetry is the persistent backlash and resistance to feminist discourse. Despite significant strides towards gender equality, feminist perspectives continue to be met with skepticism, hostility, and even outright rejection. Critics frequently view feminist poetry as divisive or excessively politicized, reducing its importance and pushing it to the edge of mainstream discussion. This resistance reflects broader social attitudes towards feminism and highlights the ongoing struggle for gender equality in literature.

Censorship poses another significant barrier to the female voice in poetry, suppressing creativity and ignoring voices from marginalized groups. Women poets, particularly those addressing taboo subjects such as sexuality, violence, or reproductive rights, often encounter censorship or self-censorship due to social rules or expectations and cultural sensitivities. This censorship not only limits artistic freedom but also continues male-dominated systems that try to manage and limit women's voices.

It's harder for feminist ideas in poetry because those in charge and the rules in the literary world make it tough. Historically, male voices have dominated the canon, shaping the criteria for literary excellence and determining whose voices are considered deserving of acknowledgment and approval. As a result, female poets, particularly those from marginalized backgrounds, collide with systemic obstacles to getting published, gaining recognition, and receiving critical praise. Focusing mainly on male perspectives continues a trend where women's voices in poetry are left out, pushed to the side, and not taken seriously.

Looking at privilege helps us understand to what extent power and unfairness influence how women's voices are shown in poetry. Female poets who come from more privileged backgrounds often have better access to resources, guidance, and chances to get published. However, poets from less privileged groups face extra challenges related to their race, ethnicity, social class, sexual orientation, or disabilities. This imbalance means that some poets get more attention and opportunities than others.

Furthermore, gatekeeping in the literary world keeps things exclusive and uniform, often favoring well-known writers and traditional stories, and leaving out different opinions.

Women poets, especially those who challenge traditional rules and break new ground, usually have a hard time getting noticed and supported by major publishers, critics, and organizations. This gatekeeping supports existing systems that value sticking to the norm over being creative, limiting the variety and energy of women's voices in poetry.

Conclusion. In analyzing feminist discourse within contemporary poetry from a female viewpoint, we uncover insights into the complex relationship of gender, identity, and artistic expression. We recognize the female voice as a force for social change, personal and collective expression, and resistance against oppressive norms. These discoveries highlight how feminist discussions affect stories in literature and culture, giving ideas for further study to uncover more.

A central theme is intersectionality, where poets explore different parts of their identity to show different views on being a woman, challenging basic notions about gender. Even though they face obstacles like censorship and barriers, women poets keep going, breaking rules and speaking up, showing that they care about social justice and empowerment.

Feminist poetry talks about social and political problems, making the voices of those who are often ignored louder. It serves as a mirror reflecting women's realities and a window offering new perspectives, inviting readers to be engaged.

Looking ahead, there's a great potential for further research to explore the complexities of the female voice in poetry, from specific themes to the impact of digital technologies on poetic expression. By honoring different voices, we learn and understand more.

Studying how women use their voices in modern poetry helps us better understand the details of gender, identity, and creativity. Poets break traditional rules, expand limits, and bring attention to overlooked voices, showing us how art can change our view of ourselves and the world. Feminist poetry encourages us to think of new ideas, fight against unfairness, and work for a fairer future for everyone.

REFERENCES:

1. Chen, Liang. "Reclaiming the Female Voice: Strategies of Subversion in Contemporary Poetry." *Women's Studies Quarterly*, vol. 42, no. 3/4, 2014, pp. 112–129.
2. Davis, R. "Literary Prizes and Gender: The Impact on Contemporary Poetry." *Contemporary Literary Criticism*, vol. 39, no. 4, 2022, pp. 210–225.
3. Elhillo, Safia. "The January Children." University of Nebraska Press, 2017.

4. Falley, Megan. "Drive Here and Devastate Me." Write Bloody Publishing, 2013.
5. Garcia, Maria. "The Politics of Poetic Form: Feminist Strategies in Contemporary Poetry." *Journal of Gender Studies*, vol. 29, no. 4, 2021, pp. 567–583.
6. Johnson, S. "The Margins of Feminist Poetry: Examining Barriers to Publication and Recognition." *Gender and Literature Journal*, vol. 18, no. 2, 2021, pp. 123–137.
7. Johnson, Sarah. "Gender and Genre in Twenty-First Century Poetry: Exploring Feminist Perspectives." *Contemporary Literature Review*, vol. 37, no. 1, 2019, pp. 78–94.
8. Kaur, Rup. "Milk and Honey." Andrews McMeel Publishing, 2015.
9. Lee, A. "Resilient Voices: Feminist Poetics in the 21st Century." *Feminist Literary Review*, vol. 24, no. 1, 2019, pp. 56–71.
10. McNish, Hollie. "Nobody Told Me." Blackfriars, 2016.
11. Parker, Morgan. "There Are More Beautiful Things Than Beyoncé." Tin House Books, 2017.
12. Rankine, Claudia. "Citizen: An American Lyric." Graywolf Press, 2014.
13. Shire, Warsan. «Teaching My Mother How to Give Birth.» Flipped Eye Publishing Ltd, 2011.
14. Smith, Emily. "Intersectionality and Identity in Contemporary Feminist Poetry." *Journal of Feminist Studies in Literature*, vol. 25, no. 2, 2018, pp. 45–63.
15. Smith, J. "Digital Poetics: The Influence of Social Media on Contemporary Feminist Poetry." *Journal of Contemporary Poetry Studies*, vol. 15, no. 3, 2020, pp. 78–92.
16. Thompson, M. "Rewriting the Canon: Inclusion and Diversity in Contemporary Poetry." *Literary Studies Quarterly*, vol. 33, no. 2, 2018, pp. 189–204.
17. Thompson, Rachel. "Navigating Identity in Feminist Poetry: A Comparative Analysis of Contemporary Works." *Feminist Literary Studies*, vol. 12, no. 2, 2017, pp. 215–231.
18. Zhang, Jenny. "Dear Jenny, We Are All Find." Octopus Books, 2012.

**БІОГРАФІЧНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ
«ЕНН ІЗ ЗЕЛЕНИХ ДАХІВ» Л.М. МОНТГОМЕРІ**

**BIOGRAPHICAL INTERTEXT IN THE NOVEL
“ANNE OF GREEN GABLES” BY L.M. MONTGOMERY**

Іщенко Н.А.,

orcid.org/0000-0002-1206-9158

доктор філологічних наук, професор,

*професор кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

У статті розглянуто семантико-функціональні особливості біографічного інтертексту в романі «Енн із Зелених Дахів» канадської письменниці Люсі Мод Монтгомері. На матеріалі щодеників письменниці можемо простежити конкретні факти з її особистого життєвого досвіду, що були творчо переосмислені й інтегровані мисткинею в текст роману. У романі знайшло відображення захоплення Л.М. Монтгомері природною красою її рідної канадської провінції – острова Принца Едварда. Встановлено, що романну структуру твору «Енн із Зелених Дахів» визначає сюжет прибуття дівчинки-сироти в чуже для неї місце. Л.М. Монтгомері одна з перших у канадській літературі порушила проблему сирітства, а також шукала відповіді на питання, що робить сім'ю по-справжньому міцною – біологічні зв'язки або любов і взаєморозуміння. Домінантними мотивами, що визначають художні особливості твору, є мотив самотності, непотрібності дівчинки/жінки в суспільстві, мотив любові до природи, мотив творчого світосприйняття, мотив сімейної любові. Посилена увага мисткині до становлення особистості дівчини/жінки в контексті сімейних та суспільних взаємин визначає актуальність творчості Л.М. Монтгомері в романному дискурсі Канади та світу. Процес активного творчого пізнання нового простору відображений у романі крізь призму численних фікційних історій Енн Ширлі, які є алюзіями та ремінісценціями на досвід Л.М. Монтгомері дитячих та юнацьких років. Нерідко в щодениках мисткині можна знайти уривки, які згодом майже дослівно увійшли до тексту роману «Енн із Зелених Дахів». Точка зору наратора в романі не є сталою, вона змінюється не тільки під впливом певної ситуації, але й залежно від актуалізації життєвого досвіду авторки, крізь призму якого подано історію про дорослішання Енн Ширлі.

Ключові слова: канадська література, Л.М. Монтгомері, роман, біографія, біографічний інтертекст, інтертекстуальність, цитування, сюжет, художній простір, наратор, наративна структура, точка зору.

The article examines the semantic and functional features of biographical intertext in the novel *Anne of Green Gables* by Canadian writer Lucy Maud Montgomery. Based on the material of the writer's diaries, we can trace specific facts from her personal life experience, which were creatively reinterpreted and integrated by the author into the text of the novel. The novel reflects L.M. Montgomery's fascination with the natural beauty of her native Canadian province, Prince Edward Island. It has been established that the novel structure of *Anne of Green Gables* is determined by the plot of an orphan girl's arrival in a place alien to her. L.M. Montgomery was one of the first in Canadian literature to raise the problem of orphanhood and to seek answers to the question of what makes a family truly strong – biological ties or love and mutual understanding. The dominant motifs that define the artistic features of the work are the motif of loneliness, the uselessness of a girl/woman in society, the motif of love for nature, the motif of creative worldview, and the motif of family love. The author's increased attention to the formation of a girl's/woman's personality in the context of family and social relations determines the relevance of L.M. Montgomery's work in the novelistic discourse of Canada and the world. The process of active creative exploration of a new space is reflected in the novel through the prism of numerous fictional stories of Anne Shirley, which are allusions and reminiscences of L.M. Montgomery's childhood and adolescence. Often in the writer's diaries one can find excerpts that were later included almost verbatim in the text of *Anne of Green Gables*. The narrator's point of view in the novel is not constant, it changes not only under the influence of a certain situation, but also depending on the actualization of the author's life experience, through the prism of which the story of Anne Shirley's growing up is presented.

Key words: Canadian literature, L.M. Montgomery, novel, biography, biographical intertext, intertextuality, citation, plot, fictional space, narrator, narrative structure, point of view.

Постановка проблеми. Провідними проблемами в романі «Енн із Зелених Дахів» (*“Anne of Green Gables”*, 1908) канадської письменниці Люсі Мод Монтгомері (Lucy Maud Montgomery, 1874–1942) є самоідентифікація, зростання і самовдосконалення особистості, пошук сімейного тепла і затишку, вплив творчої уяви в житті людини. Вони висвітлюються на соціально-історичному тлі епохи кінця XIX – початку XX ст., для якої були особливо актуальними питання освіти,

статусу та реалізації дівчини/жінки в суспільстві. Л.М. Монтгомері одна з перших у канадській літературі порушила проблему сирітства, а також шукала відповіді на питання, що робить сім'ю по-справжньому міцною – біологічні зв'язки або любов і взаєморозуміння. Отже, посилена увага мисткині до становлення особистості дівчини/жінки в контексті сімейних та суспільних взаємин визначає актуальність творчості Л.М. Монтгомері в романному дискурсі Канади та світу. Важливу

роль у спадщині письменниці (роман «Енн із Зелених Дахів» та ін.) відіграють різні форми інтертексту, зокрема біографічний інтертекст, який дозволяє авторці зображувати життя дівчини/жінки на тлі канадського суспільства з опертям на власний досвід (сімейний, мистецький та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теорія інтертекстуальності пропонує розглядати текст художнього твору як багатогранний об'єкт, акцентуючи увагу не на статичній структурі тексту, а на його динамічних зв'язках із різними феноменами літератури, культури, історії тощо. Цю ідею глибоко розробляли Ю. Крістева, Р. Барт, Ж. Женетт, Г. Блум та інші вчені ХХ століття, зокрема з позицій постструктуралізму. М. Вортон і Дж. Стіл стверджують, що текст «не може існувати як герметичне або самодостатнє ціле, і тому не функціонує як замкнута система» [10, р. 1]. В. Ізер наголосив на тому, що художній текст необхідно сприймати як окрему свідомість, у якій формуються взаємини між автором і читачем. На думку вченого, інтертекстуальні зв'язки безпосередньо впливають на сприйняття читача/читачки, відсилаючи його/її до знайомих фактів, подій, назв і в такий спосіб поглиблюючи розуміння ним/нею тексту твору [3].

Специфіку інтертекстуальних елементів у романах Л.М. Монтгомері розглядали у своїх працях Е. Востер, Р. Вільмсхерст, М.-М. Клемпа, Д. Їст та ін. На думку Р. Вільмсхерст, алюзії у романах Л.М. Монтгомері є відображенням її «пристрасті до читання, палкого захоплення вигаданими історіями та її надзвичайної, вкрай розмаїтої пам'яті» [9, р. 16].

У романі «Енн із Зелених Дахів» можна простежити елементи біографічного інтертексту (факти життя реальної авторки), однак у ньому також простежуються інтертекстуальні елементи з інших літературних джерел і творів мистецтва (зокрема «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра, «Марміон» В. Скотта, «Пори року» Дж. Томсона, «Снігова Королева» Г.К. Андерсена, «Аліса в Країні Див» Льюїса Керролла та ін.) [2]. Загалом у романі «Енн із Зелених Дахів» можна знайти прямі й непрямі цитати, алюзії та ремінісценції, що пов'язані з понад п'ятдесятьма романами, казками, ліричними творами, есе, піснями, п'єсами й періодичними виданнями. У тексті роману «Енн із Зелених Дахів» також знаходимо апеляцію до релігійних джерел, зокрема до Біблії та Книги спільних молитов.

Постановка мети дослідження. Мета нашої наукової розвідки – дослідити семантико-функціональні особливості біографічного інтертексту

в романі «Енн із Зелених Дахів» (“Anne of Green Gables”, 1908) канадської письменниці Люсі Мод Монтгомері (Lucy Maud Montgomery, 1874–1942).

Виклад основного матеріалу. Роман «Енн із Зелених Дахів» Л.М. Монтгомері вперше був опублікований у 1908 році. Подібності між образом головної героїні роману та постаттю біографічної авторки помітили такі дослідники, як М.Х. Рубіо, Е.Р. Епперлі, Х. Беллон, Д. Їст. Вони відзначили, що обом жінкам були притаманні любов до природи, фантазій, книжок, прагнення знайти своє місце у світі та подолати самотність. На прикладі історії життя рудоволосої дівчинки Енн Ширлі простежимо, як у романі «Енн із Зелених Дахів» трансформовано та інтерпретовано реальні факти життя Л.М. Монтгомері.

Л.М. Монтгомері народилася в невеликому містечку Кліфтоні (нині Нью-Лондон) на північному березі Острова Принца Едварда 30 листопада 1874 р. Її батьками були Х'ю Джон Монтгомері й Клара Вулнер МакНілл. Оскільки мати письменниці померла, коли дівчинка була ще зовсім маленькою, її прихистили в себе дідусь та бабуся з боку матері, які проживали в містечку Кевендіш. У дитинстві Л.М. Монтгомері відчувала холод із боку нової родини батька, який переїхав до провінції Саскачеван (Канада) і одружився вдруге. Провівши деякий час у м. Принц Альберт із Х.Дж. Монтгомері та його новою сім'єю, юна Люсі Мод писала: «Так добре бути знову з татом. Він такий чудовий. <...> Але, чесно кажучи, боюсь, що мені *не* подобається його нова дружина. <...> Я помітила, що вона постійно знущається з нього, й іноді він не може навіть слова сказати, щоб вона не почала насміхатися з нього» [5, pp. 42–43].

Відчуття самотності й непотрібності дівчинки (жінки) у світі яскраво втілено в образі Енн Ширлі вже на початку роману «Енн із Зелених Дахів». Енн Ширлі – рудоволоса сирота з Нової Шотландії, позбавлена батьківської любові й покинута всіма, кого вона коли-небудь знала. Дівчинка прибуває до м. Ейвонлі в надії знайти безпечний притулок, нову сім'ю і життя, сповнене радості. Прибувши в нове (спочатку чуже) для неї містечко, Енн неодноразово повторює, що вона нікому не була потрібна («Я ще ніколи нічия не була – так, щоби по-справжньому» [1, с. 18]; «Бо я вже тоді була нікому непотрібна» [1, с. 45]). А дізнавшись, що вона потрапила до родини Метью і Марілли Катбертів помилково (адже спочатку брат із сестрою хотіли всиновити хлопчика, який би допомагав їм по господарству), Енн глибоко обурена: «Я вам не потрібна, бо я не хлопець! <...> Я ніколи нікому не була потрібна» [1, с. 29].

У невеличкій спільноті містечка Кевендіша важливу роль відігравали дві сім'ї: рід МакНіллів і рід Монтгомері, які мали шотландсько-канадське походження. У щоденниковому записі від 8 квітня 1898 р. Л.М. Монтгомері писала: «В мені поєдналися пристрасна кров Монтгомері й пуританська свідомість МакНіллів. Жодна з них не є достатньо сильною, щоб контролювати іншу. Пуританська свідомість не може спинити мою гарячу голову – принаймні не завжди – але вона *може* отруїти всю радість, і їй це вдається. Пристрасть каже: “Давай. Збирай крихти щастя, що трапляються на твоєму шляху”. А совість каже: “Роби, як хочеш. Підгодовуй свою душу цим криваво-червоним лушпинням, однак я покараю тебе за це пізніше”» [5, р. 401]. Попри глибокий духовний конфлікт між обов'язком і пристрастю, який переживала Л.М. Монтгомері протягом усього життя, її проживання в Кевендіші мало вирішальний вплив на формування творчих здібностей та її становлення як письменниці. Старші покоління МакНіллів і Монтгомері цінували влучне слово й почуття гумору, відтак часто розповідали нащадкам про події зі свого життя або вигадували різноманітні історії.

Л.М. Монтгомері виросла в домі дідуся й бабусі з боку матері – Люсі та Александра МакНіллів. Люсі Енн Вулнер (1824–1911) народилася в Англії й згодом переїхала на острів Принца Едварда. Між сім'ями МакНіллів і Вулнерів було декілька шлюбів – зокрема, сусіди Л.М. Монтгомері в м. Кевендіші, Маргарет Рейчел Вулнер і Франклін Пірс МакНілл, були одружені. Одного дня ця пара вирішила всиновити хлопчика з сирітського притулку, проте трапилася помилка, і хлопчика відправили в іншу родину – а Маргарет і Франкліну прислали його молодшу сестру. Запис про цю подію знаходимо в нотатках Л.М. Монтгомері від 1892 р. Згодом саме ця історія була покладена в основу сюжету роману «Енн із Зелених Дахів».

Творчість Л.М. Монтгомері тісно пов'язана з мальовничим островом Принца Едварда. Мисткиня вважала острів найгарнішим місцем на землі й писала про нього: «Я була надзвичайно близько до королівства ідеальної краси» [7, р. 24]. Саме Кевендіш дав поштовх для створення художнього простору – містечка Ейвонлі, де розгортається дія роману «Енн із Зелених Дахів».

Як пізніше стверджувала Л.М. Монтгомері в автобіографічному есе «Альпійська дорога» (“The Alpine Path”, 1917), вона ніколи не могла уявити своє життя без творчості. Однак життя письменниці було сповнене випробувань. Коли її бабуся захворіла у 1898 р., Л.М. Монтгомері була

змушена залишитися з нею і піклуватися про неї, а також захищати дім свого дитинства від зазіхань жадібних родичів. Біля ліжка хворої бабусі мисткиня провела понад десять років – до 1911 р. Саме в цей період було створено роман «Енн із Зелених Дахів», у якому відображено природну, соціально-історичну й духовну атмосферу провінційної Канади кінця XIX – початку XX ст.

Захоплення Л.М. Монтгомері природною красою острова Принца Едварда знайшло яскраве відображення в романі. У щоденниковому записі від 28 серпня 1901 року вона описала ідеальний сад, завершивши опис словами: «Дорогі старі сади! Їхній подих – уже благословення» [6, р. 20]. Авторка також ввела в художній простір роману своє улюблене місце в Кевендіші – Алею Закоханих (Lover's Lane). «Вона гуляла в тіні біля струмка, під високими деревами, насолоджуючись ароматами диких квітів, папороті, кедру й сосни. Маленькі рибки стрибають в прохолодних ставках. В кінці Алеї Закоханих шелестіли білі берези, а стежка вела до дому Девіда й Маргарет МакНіллів – стареньких брата й сестри, які були родичами дідуся й бабусі Л.М. Монтгомері. Девід і Маргарет частково стали прототипами образів Метью і Марілли Катбертів у романі “Енн із Зелених Дахів”» [8, рр. 29–30]. Енн Ширлі також любить гуляти садами й мальовничими стежками, а Алея Закоханих стимулює її творчу уяву і дає дівчині натхнення.

У романі «Енн із Зелених Дахів» знайшли відображення й інші природні деталі. У щоденниковому записі від 21 серпня 1889 р. Л.М. Монтгомері писала про герань, якій дала ім'я Бонні: «Мені подобається, коли речі мають імені, навіть якщо це лише герані» [5, р. 3]. Головна героїня роману «Енн із Зелених Дахів» також любить давати імена довколишнім предметам, особливо тим, які належать до світу природи, – квітам, деревам, садкам, долинам тощо. У IV розділі Енн також назвала герань на підвіконні в Марілли «Бонні» (англ. *Bonny*, в українському перекладі А. Вовченко – «Любонька»): «Звідки нам знати – а раптом герань ображається, що ми кличемо її тільки геранню й більше ніяк? Вам би теж не сподобалось, якби вас кликали тільки жінкою» [1, с. 41]. Прийом наративної заміни, який авторка постійно використовує в романі, свідчить про активне і творче дослідження головною героїнею навколишнього світу, пізнання його особливостей.

Відлуння реальних фактів із життя письменниці простежуємо й в інших розділах роману, зокрема в розділі XXXIII «Концерт у готелі». Подібно до своєї героїні, у дитячі та юнацькі роки

Л.М. Монтгомері також декламувала різні ліричні твори на різноманітних шкільних і міських концертах. 19 листопада 1890 р. вона була присутня на виступі відомої канадської ораторки – панни Агнес Нокс із Торонто: «Слухати її та дивитися на неї було справжнім задоволенням, бо вона дуже гарна жінка і виглядала як королева у чорній оксамитовій сукні, з вишуканим букетом на плечі» [5, р. 51]. У романі «Енн із Зелених Дахів» знайшла відбиток ця реальна подія: «На лихо для Енн, у готелі саме перебувала професійна декламаторка, що теж зголосилася до участі в концерті. Була то струнка темноока жінка в дивовижній лисучо-сірій сукні, мовби витканій з місячних променів, із самоцвітами на шії та в чорних косах. Мала вона гнучкий прекрасний голос, неймовірно сильний та виразний, тож від її виступу слухачі були в справдешньому захваті» [1, с. 274–275].

Л.М. Монтгомері здобула педагогічну освіту, закінчивши дворічну програму підготовки вчителів у Шарлоттауні за один рік. У 1895 і 1896 роках вона вивчала літературу в Університеті Далхаузі (Dalhousie University) в м. Галіфаксі (Нова Шотландія), а згодом працювала вчителькою в різних школах на острові Принца Едварда. Наприкінці роману «Енн із Зелених Дахів» головна героїня також вирішує стати вчителькою, щоб піклуватися про Марієлу, яка після смерті брата почала хворіти й втрачати зір. Викладацький досвід Л.М. Монтгомері виявився в другому романі циклу «Енн» – «Енн із Ейвонлі» (“Anne of Avonlea”, 1909), у якому зображено життя і професійну діяльність Енн як молодій вчительки.

Яскраве інтелектуальне й духовне життя Енн перегукується із внутрішнім самовідчуттям самої Л.М. Монтгомері. 11 лютого 1910 р. вона писала: «Коли я була дитиною і дівчинкою, то мала дивне, глибоке, приховане внутрішнє життя, сповнене мрій і бажань, про які майже ніколи не писала» [6, р. 286]. Контраст між зовнішнім світом, сповненим вимог і заборон, і багатим внутрішнім світом головної героїні, посідає важливе місце в романі «Енн із Зелених Дахів».

Прагнучи подолати самотність, маленька Енн Ширлі вигадує собі уявну подругу на ім'я Кеті Моріс: «У пані Томас, коли я в неї жила, стояла у вітальні книжкова шафа зі скляними дверцят-

тами. <...> Я дивилася на своє відображення у склі й уявляла, що це не я, а інша дівчинка, яка живе в шафі. Я назвала її Кеті Моріс, і ми дуже потоваришували. Я часто приходила трохи з нею поговорити, особливо в неділю, і все-все їй розповідала» [1, с. 64]. Образ Кеті Моріс було запозичено Л.М. Монтгомері з власного життя. В дитинстві вона мала двох уявних подруг – «Кеті Моріс» і «Люсі Грей», які жили в «чарівній кімнаті» за книжковою шафою у вітальні МакНіллів. Заглядаючи крізь скляні двері шафи, Л.М. Монтгомері бачила своє відображення двічі. Дівчину праворуч вона назвала Кеті Моріс, а дівчину ліворуч – Люсі Грей. У своїх щоденниках мисткиня згадувала, що могла стояти перед Кеті й «базікати з нею годинами, слухаючи її секрети й ділячись власними <...> опівночі, коли запалювали вогонь <...>, і кімната та її відображення ставали маревом із світла й тіні» [6, р. 127].

Багата творча уява головної героїні роману «Енн із Зелених Дахів» породжує уявних нараторів, з якими дівчина вступає у фікційну комунікацію в процесі пізнання довколишнього світу, природи, себе. Спілкування героїні з вигаданими нараторами є важливою особливістю наративної структури роману Л.М. Монтгомері і засобом виразнення творчих можливостей дівчини/жінки, яка шукає своє особливе місце в тогочасному суспільстві.

Висновки. Отже, дослідження біографічного інтертексту в романі «Енн із Зелених Дахів» на матеріалі щоденників Л.М. Монтгомері дозволяє простежити конкретні факти з особистого життєвого досвіду письменниці, що були творчо переосмислені й інтегровані нею в текст роману. Романну структуру твору «Енн із Зелених Дахів» визначає сюжет прибуття дівчинки-сироти в чуже для неї місце. Процес активного творчого пізнання нового простору відображений у романі крізь призму численних фікційних історій Енн Ширлі, які є алюзіями та ремінісценціями на досвід Л.М. Монтгомері дитячих та юнацьких років. Точка зору наратора в романі не є сталою, вона змінюється не тільки під впливом певної ситуації, але й залежно від актуалізації життєвого досвіду авторки, крізь призму якого подано історію про дорослішання Енн Ширлі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Монтгомері Л.М. Енн із Зелених Дахів / переклад з англійської А. Вовченко. Львів : Урбіно, 2020. 320 с.
2. Ніколенко О. Різновиди інтертексту в романі Люсі Мод Монтгомері «Енн із Зелених Дахів». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 65. Т. 2. С. 223–232.
3. Iser, W. The Reading Process: A Phenomenological Approach. *New Literary History*. 1972. Vol. 3. № 2. P. 279–299.

4. Klempa, M.-M. *Passionate Blood, Puritan Conscience: An Intertextual Study of the Private and Public Works of L.M. Montgomery*. A thesis ... for the Degree of Master of Arts. Montreal: Concordia University, 1998. 120 p.
5. Montgomery, L.M. *The Complete Journals of L.M. Montgomery. The PEI Years, 1889–1900* / edited by M.H. Rubio, E.H. Waterston. Ontario: Oxford University Press, 2017. 496 p.
6. Montgomery, L.M. *The Complete Journals of L.M. Montgomery. The PEI Years, 1901–1911* / edited by M.H. Rubio, E.H. Waterston. Ontario: Oxford University Press, 2018. 444 p.
7. Rosenberg, L. *House of Dreams: The Life of L.M. Montgomery*. Crawfordsville: Candlewick Press, 2018. 227 p.
8. Rubio, M.H. *Lucy Maud Montgomery: The Gift of Wings*. Toronto: Anchor Canada, 2010. 720 p.
9. Wilmshurst, R. L.M. Montgomery's Use of Quotations and Allusions in the 'Anne' Books. *Canadian Children's Literature / Littérature canadienne pour la jeunesse*. 1989. Vol. 56. P. 15–45.
10. Worton, M., Still, J. *Intertextuality: Theories and Practices*. Manchester: Manchester University Press, 1990. 194 p.
11. Woster, E.S. *Intertextuality and Life Writing: The Reading Autobiography of L.M. Montgomery*. A Dissertation ... for the Degree of Doctor of Philosophy. Normal: Illinois State University, 2013. 164 p.
12. Yeast, D.E. *Negotiating and Articulating a Self: An Intertextual Reading of L.M. Montgomery's Public and Private Writings*. A thesis ... for the Degree of Master of Arts. Calgary: University of Calgary, 1993. 156 p.

ТИПОЛОГІЯ ФЕМІННИХ ОБРАЗІВ У СЕРІЇ РОМАНІВ «ЕНН» Л. М. МОНТГОМЕРІ

TYPOLOGY OF FEMININE IMAGES IN THE SERIES OF NOVELS “ANN” BY L. M. MONTGOMERY

Кравець О. М.,

orcid.org/0000-0001-7428-8535

кандидат філологічних наук, доцент,

*завідувач кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

У статті виявлено і проаналізовано типологію жіночих образів, особливості поетики їхнього характеротворення в серії романів «Енн із Зелених Дахів» (“Anne of Green Gables”, 1908–1942) канадської письменниці Л. М. Монтгомері. Виявлено традиції і новаторство романістики авторки, значення створених нею образів для розвитку канадської англомовної прози.

З’ясовано, що у романах Л. М. Монтгомері втілено типові проблеми канадського жіноцтва кінця ХІХ – початку ХХ ст. (дорослішання; соціалізація, входження у світ; стосунки із батьками, однолітками, подругами, чоловіками; пошук свого місця в суспільстві; формування моральних цінностей; побудова гармонійних сімейних стосунків).

У першому романі «Енн із Зелених Дахів» важливу роль в авторській концепції відіграють образи дітей (дівчаток) – Енн Ширлі, Діана Баррі, Рубі Джилліс, Джейн Ендрюс та ін. Зауважмо, що ці персонажі є повторюваними, тобто вони представлені також у романах серії «Енн». Суперечність між «дорослим» (прагматичним, логічним, раціональним) і «дитячим» (фантазійним, вільним, ірраціональним) світосприйняттям є значущою опозицією роману.

Особливістю концепції героїні Л. М. Монтгомері є звернення до композиційного прийому контрасту (молода – стара; заміжня – незаміжня; учителька – домогосподарка; щаслива – нещаслива; «Нова жінка» – «Стара жінка» та ін.). У серії романів «Енн» представлені варіативні моделі «жіночих доль». Авторка концентрує увагу на зображенні суто жіночого світу. На прикладах життєвих історій різних персонажів розкрито складні взаємодії у «жіночому світі», ставлення жінок до життя, роботи, сім’ї, їхні моральні цінності й причини їхніх вчинків. Тож у творах Л. М. Монтгомері знайшли відображення спосіб життя й проблеми жінок у канадському суспільстві кінця ХІХ – початку ХХ ст., а також пошуки жінками свого місця в змінному світі, їхнє прагнення до активної діяльності, творчості й незалежності.

Ключові слова: фемінний дискурс, образ, персонаж, герой/героїня, Л. М. Монтгомері, роман, канадська література.

The article identifies and analyzes the typology of female images, the peculiarities of the poetics of their characterization in the series of novels “Anne of Green Gables” (1908-1942) by the Canadian writer L. M. Montgomery. The author’s traditions and innovations, the significance of the images she created for the development of Canadian English-language prose were revealed.

It is discovered that the novels by L. M. Montgomery show the typical problems of Canadian womanhood of the late 19th – early 20th centuries (growing up; socialization, entry into the world; relationships with parents, peers, girlfriends, men; finding your place in society; formation of moral values; building harmonious family relationships).

In the first novel, “Anne of Green Gables”, an important role in the author’s concept is played by the images of children (girls) – Anne Shirley, Diana Barry, Ruby Gillis, Jane Andrews and others. It is noted that these characters are repetitive, that is, they are also represented in the novels of the series “Anne”. The contradiction between the “adult” (pragmatic, logical, rational) and the “childish” (fantasy, free, irrational) worldview is a significant opposition to the novel.

A feature of the concept of the heroine L. M. Montgomery is an appeal to the compositional reception of contrast (young – old; married – unmarried; teacher – housewife; happy – unhappy; New Woman, etc.) The Ann series of novels presents variable models of “female destinies”. The author focuses on depicting a purely female world. Examples of life stories of different characters reveal the interaction of women with other girls and women, their attitude to life, work, family, their moral values and the reasons for their actions. Therefore, the works of L. M. Montgomery reflect the way of life and the problems of women in the Canadian society of the late nineteenth and early twentieth centuries, as well as women’s search for their place in a changing world, their desire for activism, creativity and independence.

Key words: feminine discourse, image, character, hero/heroine, L. M. Montgomery, novel, Canadian literature.

Постановка проблеми. Важливим для розуміння авторської концепції канадської письменниці Люсі Мод Монтгомері (Lucy Maud Montgomery, 1874–1942) є аналіз образної системи її творів як художнього цілого. У романах цієї авторки зображено велике розмаїття жіночих образів. У серії романів «Енн із Зелених

Дахів» (“Anne of Green Gables”, 1908–1942) розкрито історію життя дівчини на ім’я Енн Ширлі, котра творчо сприймає світ і силою своєї уяви трансформує довкілля. Паралельно із сюжетною лінією Енн у творах розгортаються й інші життєві історії: її подруг, знайомих, сусідок та інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ейдології, в якій досліджуються художні образи, здавна цікавили ще Аристотеля, Платона, Г. В. Ф. Гегеля й інших філософів та естетиків. Хоча поняття «художній образ» широко вживається у літературознавстві, існують розбіжності у трактуванні термінологічних нюансів категорій «образ», «персонаж», «герой/героїня», «дійова особа». Художній образ визначається як «особлива форма художнього структурування дійсності, якій притаманна яскрава предметна чуттєвість» [4, с. 139]; «категорія художньої гносеології, завершений і знаково виражений результат художнього пізнання» [3, с. 378]. На думку науковців, (О. Потебні [6], Д. Наливайка [5], С. Чернокової [8] та ін.) художній образ є передовсім культурним кодом мистецтва. Мистецтво осягає буття людства, суспільства, особистості, природи в художніх образах. «Художній образ – основа будь-якого художнього тексту, мета і одночасно засіб, альфа і омега тієї «літературності», яка переводить текст у «вищий регістр», робить його мистецтвом» (С. Чернокова) [8, с. 9]. Художній образ поєднує реальний світ і творчий задум митця (художній вимисел), уявлення (або ідею) та конкретне, індивідуальне втілення (в предметах, явищах, особах персонажів тощо).

Отже, у статті ми будемо звертатися до такого визначення художнього образу – це втілення загального (уявлень про життя, людину, людські стосунки, ідеали тощо) в конкретно-чуттєвій формі (тобто в предметах, явищах тощо). Ознаками художнього образу є конкретність, цілість, діалогізм, динамізм, умовність, знаковість, багатозначність, невичерпність, існування в часі.

Для розуміння художнього образу важливим є не тільки те, який зміст у ньому втілено (ідея чи уявлення), але й те, які художні засоби використовує митець для уявлення образу (наприклад, портрет, пейзаж, мова, вчинки тощо). Художній образ виконує різні функції в тексті: це засіб пізнання світу і людини, він втілює духовний ідеал (митця, народу, епохи, людства). Він має естетичну, дидактичну та аксіологічну функції, формуючи уявлення про моральні якості, призначення людини у світі, національні та загальнолюдські цінності. У науковій літературі поняття «образ», «персонаж» і «герой/героїня» «дійова особа» тощо, нерідко використовують як синоніми. Проте українські дослідники З. Кирилюк [2], К. Гнатенко [1], А. Ткаченко [7] розрізняють ці поняття і вважають, що поняття «художній образ» є ширшим. На думку дослідників, персо-

наж або герой/героїня – лише види художнього образу. Персонаж – будь-яка дійова особа літературного твору. Персонажами у творі можуть виступати люди, тварини, олюднені образи речей, явища природи, алегоричні істоти тощо.

Отже, в сучасному літературознавстві категорії «художній образ», «персонаж» і «герой/героїня» є дискусійними. Існують різні підходи до їх визначення. Зважаючи на те, що хоча поміж ними є дещо спільне, вони розрізняються між собою як загальне і конкретне, як ціле і часткове. Персонаж є різновидом художнього образу. А герой/героїня є провідним персонажем у художньому творі. Для кожної епохи, літературного напрямку і течії характерні свої герої/героїні, які є важливими чинниками літературного процесу. Визначення типів героїв/героїнь є важливим для розуміння індивідуального стилю Л. М. Монтгомері та специфіки канадської літератури загалом. У вітчизняному і зарубіжному літературознавстві відсутні наукові студії, присвячені типології фемінних образів у романах Л. М. Монтгомері.

Постановка мети дослідження. Мета статті – проаналізувати типологію жіночих образів та їхні засоби характеротворення в серії романів «Енн із Зелених Дахів» (“Anne of Green Gables”, 1908–1942) Л. М. Монтгомері.

Виклад основного матеріалу. У романах Л. М. Монтгомері представлено широку галерею фемінних образів, оскільки саме жінки є провідними героїнями її творів – зокрема в серії романів «Енн із Зелених Дахів» М. Х. Рубіо вважає, що за складністю системи комунікативних взаємодій і розмаїття стосунків між різними членами суспільства, романи Л. М. Монтгомері можна зіставити з романами британської письменниці Джордж Еліот [16].

Типологія жіночих образів Л. М. Монтгомері має низку ознак – поведінкова модель, соціальний і сімейний статус, вік, портретування і риси характеру. У першому романі «Енн із Зелених Дахів» (“Anne of Green Gables”, 1908) важливу роль в авторській концепції відіграють образи дітей (дівчаток) – Енн Ширлі, Діана Баррі, Рубі Джилліс, Джейн Ендрюс та ін. Зауважмо, що ці персонажі є повторюваними, тобто вони представлені також у романах серії «Енн». Життєвий шлях Енн та її подруг показано впродовж тривалого часу, тож відображено зміни в їхніх долях (здобуття освіти, зміна місця роботи або проживання, зміна сімейного статусу, народження дітей тощо). Натомість інші образи жінок з’являються в романах епізодично – лише як персонажі вставних оповідей, і згодом не фігурують у подальшому сюжеті роману.

Персонажі-діти у творі характеризуються креативним, нестандартним світосприйняттям, бажанням активно пізнавати й змінювати світ довкола себе. Маленька Енн Ширлі, їдучи до ферми Зелени Дахи разом зі своїм новим опікуном Метью Катбертом, втрачає дар мовлення від споглядання краси природи. Згодом дівчинка починає досліджувати околиці містечка Ейвонлі, дає нові назви звичним місцям (the White Way of Delight, Lover's Lane, Willowmere, Violet Vale, the Birch Path), вигадує фантастичні історії про їхніх мешканців. Суперечність між «дорослим» (прагматичним, логічним, раціональним) і «дитячим» (фантазійним, вільним, ірраціональним) світосприйняттям є значущою опозицією роману.

Дослідниця Т. Фрівер звернула увагу на зв'язок образів дівчат у творах Л. М. Монтгомері зі світом літератури й культури: «Героїні Л.М. Монтгомері – це різні типи дівчат. Деякі з них мислять. Деякі активно діють. Хтось сидить вдома. Хтось – на свіжому повітрі. Більшість – мрійниці. Майже всі – читачки» [9]. На думку Т. Фрівер, процес читання у романах Л. М. Монтгомері представлено як активний, творчий процес, що впливає на динаміку образів юних героїнь і згодом зумовлює їхній вибір власного життєвого шляху, пов'язаного з творчою діяльністю (наприклад, Енн Ширлі стає письменницею й журналісткою).

У другому романі «Енн із Ейвонлі» (“Anne of Avonlea”, 1909) образи Енн та її колишніх однокласниць розкриваються як образи молодих фахівців – учительок, які мають навчати й виховувати нове покоління учнів. Образ Енн Ширлі, якій на момент початку оповіді виповнилося «шістнадцять із половиною років», зіставляється з іншими учнями та ученицями, що увиразнює «дитинність» світосприйняття юної героїні: “You both have the advantage of me <...> You're going to teach children who don't know you, but I have to teach my own old schoolmates” [10, p. 34]; “Anne Shirley, you're only pretending to be grown up. I believe when you're alone you're as much a little girl as you ever were” [10, p. 97]. Порівняно з дорослими, діти в романах «Енн із Зелених Дахів» та «Енн із Ейвонлі» прагнуть мислити вільно, бешкетувати, творити, пізнавати нове. Вони втілюють потужне джерело творчої енергії, що змінює все навколо.

У романі «Енн із Шелестких Тополь» (“Anne of Windy Poplars”, 1936) головна героїня продовжує свою педагогічну кар'єру, працюючи на посаді директорки школи в містечку Саммерсайді. У цьому творі з'являється образ «маленької Елізабет» – дівчинки на ім'я Елізабет Грейсон, яка

втратила батьків і жила в непривітній родині пані Кемпбелл. Енн відчула духовну спорідненість із дівчинкою, назвавши її своєю «рідною душею» (“kindred spirit”). Світосприйняття Елізабет відрізняється підвищеною чутливістю до світу краси, природи, літератури – вона сповнена любові до життя й тонко відчуває найменші зміни довкілля. Контраст між ніжною й чутливою особистістю дівчинки і суворістю її прийомної родини розкривається через зображення образів інших жінок у домогосподарстві Кемпбеллів. Зокрема, жінка, яка піклується про Елізабет, має невласне ім'я – «Жінка», що посилює опозицію «дорослий» – «дитячий» світ. Ця Жінка ненавидить котів, забороняє дівчинці гуляти ввечері й вважає свою підопічну «дурненькою». Наприкінці роману Елізабет возз'єднується з батьком завдяки старанням Енн.

Згодом у романі «Енн із Інглсайду» (“Anne of Ingleside”, 1939) з'являються образи дітей Енн і Гілберта Блайтів, а у творі «Діти з Долини Райдуг» (“Rainbow Valley”, 1919) їхніх сусідів – дітей пастора пана Мередіта. У зображенні цих персонажів також значну роль відіграє принцип контрасту: порівняно з маленькими Блайтами (Джемом, Волтером, Нен, Діаною, Ріллою і Ширлі) діти Джона Мередіта постають нещасними, самотніми й занедбаними. Письменниця порушує проблему важливості родинних стосунків, сімейного піклування й любові для ментального здоров'я дітей.

У творі «Діти з Долини Райдуг» зображено долі різних поколінь, кожне з яких має власну історію й долає власні випробування. Образи дорослих жінок (Енн, Діани, Розмарі Вест) у романі розкриваються через їхні взаємини з дітьми й осмислення власного досвіду, фізичних і духовних змін, що відбулися. На початку роману акцентовано зв'язок Енн із «дитинною», «дівчою» частиною її «Я», що втілює духовну молодість головної героїні. Головна героїня усвідомлює, що плин часу незупинний навіть попри її бажання знову стати маленькою дівчинкою. Однак у фіналі твору Енн постає жінкою, котра набуває життєвий досвід і тепер поєднує в собі різні іпостасі.

В «Енн із Інглсайду» показано сприйняття статі з погляду дитини в гумористичному модусі повісткування. Наратор оприявнює дитячі запитання й думки, в яких відображається їхнє сприйняття «жінки» як чогось абстрактного, тобто категорія статі їх не цікавить (“So Jem never heard anything more of the “woman” and didn't care, for he was not interested in the sex” [12]), проте для них органічним є сприйняття родинних і соціаль-

но-побутових ролей жінки (мати, сестра, хатня робітниця та інші): “They were not “women.” They were just Mother and Susan” [12]. З другого боку, поняття «жінка/дівчинка» інтерпретується також з погляду того, які дії дівчаток (порівняно з хлопчиками) є дозволеними або соціально схвалюваними (“I wish I was a girl”, he thought fiercely, “so’s I could cry *and* cry!” [12]).

У романі «Рілла з Інглсайду» (“Rilla of Ingleside”, 1921) образ дівчини-підлітка Рілли Блайт є головним. Саме з погляду Рілли у романі зображено події Першої світової війни та емоції, які переживали канадці в той час. Рілла Блайт – молода дівчина, яка переживає важливий етап свого життя в епоху Першої світової війни. На початку твору вона постає як типовий образ легковажної дівчини (марнославна, зацікавлена лише власними справами), однак з часом вона стикається з великими випробуваннями та розв’язує завдання, які раніше здавалися їй неосяжними. Брат Рілли, Волтер, акцентує увагу на тому, що вона, як і інші жінки, теж пережила складні випробування цієї війни. Спостерігаючи за тим, як її брати й друзі ідуть добровольцями на війну, Рілла прагне приносити користь своїй батьківщині вдома, тому вона організовує роботу молодіжного Червоного Хреста, допомагає рідним і знайомим переживати цей скрутний час. Війна змінила Ріллу: наприкінці роману вона постає як сильна й віддана особистість, яка цінує щирі людські стосунки.

У романах Л. М. Монтгомері утверджується важливість соціального складника життя для жінок і дівчат, зокрема, освіти й роботи. Саме тому оточуючі підтримують Енн, коли вона вирішує вступати до коледжу, а згодом починає працювати в школі. Після смерті Метью Енн стає головною в домі й утримує Маріллу, заробляючи на життя своєю працею. Серед образів молодих вчительок у романі – Енн Ширлі, Стелла Мейнард, Джейн Ендрюс, Рубі Джилліс, Кетрін Брук. На початку ХХ ст. в Канаді професія педагога була однією з небагатьох доступних жінкам професій, і у своїх романах Л. М. Монтгомері утверджує важливість їхньої матеріальної незалежності.

Жінки, які здобувають освіту, є утіленнями образу «Нової жінки» в романах канадської письменниці. Поняття «Нова жінка» (англ. *New Woman*), що засвідчило зміну гендерних норм, з’явилося наприкінці ХІХ століття. С. Леджер зазначила, що цей термін вперше з’явився в есе Сари Гренд “The New Aspect of the Woman Question” і згодом був популяризований британською романісткою Уїдою (Ouida, 1839–1908;

справжнє ім’я – Марія Луїза Раме (Maria Louise Ramé)) [16]. У культурі кінця ХІХ – початку ХХ ст. «Нова жінка» стала втіленням індивідуальності та особистої незалежності жінок, їхнього активного способу життя, побудови власної кар’єри, участі в житті суспільства на противагу вікторіанським цінностям, що звеличували роль жінок як дружин і матерів, однак не заохочували їх до розвитку в інших сферах життя.

Контрастом до образів «Нових жінок» у романах Л. М. Монтгомері є образи провінційних жінок з обмеженим світоглядом, для яких улюбленим заняттям в житті є пліткування. До цього типу жінок належать образи пані Рейчел Лінд, пані Райт, пані Белл, пані Слоун. Вони виконують функцію «нагляду» за іншими в своїй маленькій спільноті мешканців Ейвонлі. Уже в першому реченні роману «Енн із Зелених Дахів» стверджується, що навіть струмок не міг текти повз будинок пані Лінд, не дотримуючись правил «пристойної поведінки» (“for not even a brook could run past Mrs. Rachel Lynde’s door without due regard for decency and decorum; it probably was conscious that Mrs. Rachel was sitting at her window, keeping a sharp eye on everything that passed, from brooks and children up” [11]). У такий гумористичний спосіб у романі розкрито головні характеристики цього типу жінок – спостережливість, допитливість, прискіпливість, бажання вивідати будь-яку інформацію про життя інших людей. Постійний обмін новинами про великі й маленькі події, що відбуваються в містечку, створюють особливий, суто жіночий дискурс пліткарства. Чутки, які ширяться містечком завдяки жінкам-пліткаркам, показано в романах Л. М. Монтгомері як потужну комунікативну силу, яку бояться інші жителі Ейвонлі.

У романах Л.М. Монтгомері також втілено образи старих дів. У багатьох випадках небажання жінок одружуватися, тобто змінювати соціальний статус, представлено як результат свідомого вибору: наприклад, панни Патті й Марія Спофорд демонструють приклад щасливого співжиття тітки та її племінниці, які подорожують і здають невеличкий будиночок студенткам (Енн та її подругам): “I have never been in Europe in my life, and never expected or wanted to go. But my niece there, Maria Spofford, has taken a fancy to go. Now, you know a young person like Maria can’t go globetrotting alone” [13]; “Maria and I have never married, but we have no objection to other people doing so” [15, p. 24]. Подібний приклад гармонійного співжиття старих дів – тітки Кейт і тітки Четті – наявний і в романі «Енн із Шелестких

Тополь». Панна Корнелія Брайант тривалий час не одружувалася, тому що зневажала чоловіків, натомість прагнула допомагати жінкам і підтримувати їх у скрутних життєвих ситуаціях. “A most inveterate man-hater! <...> She’s got the bitterest tongue and the kindest heart in *Four Winds*. Wherever there’s any trouble, that woman is there, doing everything to help in the tenderest way. She never says a harsh word about another woman” [15, p. 45].

Іноді образи старих дів постають у комічному світлі – як, наприклад, образи «панянок Ендрюс», котрі є втіленням двох протилежностей, тобто позитивного і негативного світосприйняття. У характеристиці цих персонажів вжито саме слово «дівчата» (“girls”) для підкреслення їхнього статусу незаміжніх жінок: “The Andrews girls had been “girls” for fifty odd years and seemed likely to remain girls to the end of their earthly pilgrimage” [10, p. 56].

Одним із типів жіночих образів у романах письменниці є жінки похилого віку, котрі здебільшого не мають власних дітей і чоловіків, однак стають матерями, усиновивши або в дочеривши дитину. Прикладом такого образу є Марілла Катберт, яка взяла до себе маленьку сирітку Енн Ширлі, а також панна Корнелія Брайант, яка опікувалася безпритульною дівчинкою Мері Венс.

У художньому світі Л. М. Монтгомері також представлено образи жінок, які не одружилися через трагічну історію кохання. Зокрема, Нора Нельсон, яка посварилася із нареченим і згодом пожалкувала про це (“I love Jim...and I want to get married. I want to have a home of my own and be ‘Mrs.’ and shut Aunt Mouser’s mouth” [14, p. 167]), а панна Джанет Світ не могла вийти заміж двадцять років, бо хвора мати нареченого не хотіла, щоб у домі жила інша жінка (“She implored me to promise not to ask you to marry me while she was alive. <...> She just didn’t want another woman – ANY woman – there while she was living. She said if I didn’t promise she’d die right there and I’d have killed her” [13]).

Трагічну історію жіночності спостерігаємо в образі Леслі Мур, яка поховала брата і батька, а згодом вийшла за нелюба, щоб зберегти свій дім. В образі Леслі Мур втілено нерозкритий жіночий потенціал, яким молода дівчина пожертвувала заради своєї родини (“She’s taken care of Dick and she’s never been away from him for eleven years <...> And after all the dreams and hopes she once had! You can imagine what it has been like for her, Anne, dearie – with her beauty and spirit and

pride and cleverness. It’s just been a living death” [15, p. 112]). Образи жінок похилого віку в романах Л. М. Монтгомері можуть мати як позитивне, так і негативне забарвлення. До позитивних образів належать, зокрема, Марілла Катберт і Корнелія Брайант, які піклуються про оточуючих і підтримують інших жінок довкола себе. Проте в романі «Енн із Шелестких Тополь» бачимо образ пані Гібсон, яка маніпулює своєю донькою Поліною за допомогою почуття провини: “Mrs. Adoniram Gibson is eighty and spends her days in a wheelchair. They moved to Summerside fifteen years ago. Pauline, who is forty-five, is the youngest of the family, all her brothers and sisters being married and all of them determined not to have Mrs. Adoniram in their homes. <...> Pauline dares not do anything without asking her mother. She can’t even buy her own clothes...not so much as a pair of stockings” [14, pp. 123–124].

З часом Енн доводиться більш близько спілкуватися з неприємною родичкою свого чоловіка – тітонькою Мері-Марією Блайт, яка зневажає Енн, втручається у виховання її дітей, поводить себе нетактовно і навіть нахабно (“Is that jolly old soul of a Mary Maria just tormenting you to death?” [12, p. 100]; “She says Mary Maria Blythe never had a friend in her life. She says her name should be Blight, not Blythe” [12, p. 101]).

Висновки. Отже, у романах Л. М. Монтгомері втілено типові проблеми канадського жіноцтва кінця XIX – початку XX ст.: дорослішання; стосунки із батьками, однолітками, подругами, чоловіками; пошук свого місця в суспільстві; формування моральних цінностей; побудова гармонійних сімейних стосунків. Особливістю концепції героїні авторки є звернення до композиційного прийому контрасту (молода – стара; заміжня – незаміжня; учителька – домогосподарка; щаслива – нещаслива; «Нова жінка» – «Стара жінка» та ін.). У серії романів «Енн» представлені варіативні моделі «жіночих доль». Авторка концентрує увагу на зображенні суто жіночого світу. На прикладах життєвих історій різних персонажів розкрито взаємодії жінок з іншими дівчатами й жінками, їхнє ставлення до життя, роботи, сім’ї, моральні цінності й причини їхніх вчинків. Тож у творах Л. М. Монтгомері знайшли відображення спосіб життя й проблеми жінок у канадському суспільстві кінця XIX – початку XX ст., а також пошуки жінками свого місця в змінному світі, їхнє прагнення до активної діяльності, творчості й незалежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнатенко К. І. Проблеми вивчення художнього образу в літературному творі. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Серія: філологічні науки (літературознавство). Миколаїв, 2016. № 1 (17). С. 59–64.
2. Кирилюк З.В. Характер – основа образу літературного героя. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2000. № 5. С. 45–48.
3. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.
4. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М – Я. 624 с.
5. Наливайко Д.С. Теорія літератури і компаративістика. К.: Києво-Могилянська академія, 2001. 347 с.
6. Потебня О.О. Думка й мова. Естетика і поетика слова. Київ : Мистецтво, 1985. С. 32–71.
7. Ткаченко А.В. Художній образ як ключове поняття в естетичному вихованні. *Наука і освіта*. 2016. № 12. С. 63–67.
8. Chernokova Y. The Essence of an Image in English-American Imagism: Singular Versus Universal. «Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки». № 1 (25) 2023. С. 8–19.
9. Frever, T.S. Seeing Female Readers, Reading Female Readers, Making Meta-Readers: Montgomery as Depictor and Creator of Scholars. *Journal of L.M. Montgomery Studies*. 2021. <https://doi.org/10.32393/jlmms/2021.0006>
10. Montgomery, L.M. *Anne of Avonlea*. London : Puffin Books, 2009. 400 p.
11. Montgomery, L.M. *Anne of Green Gables*. London : Puffin Books, 2008. 464 p.
12. Montgomery, L.M. *Anne of Ingleside*. London : Puffin Books, 2015. 448 p.
13. Montgomery, L.M. *Anne of the Island*. New York : Bantam Books, 1980. 247 p.
14. Montgomery, L.M. *Anne of Windy Willows*. London : Puffin Books, 2015. 432 p.
15. Montgomery, L.M. *Anne's House of Dreams*. London : Puffin Books, 2015. 320 p.
16. Rubio, M.H. *Lucy Maud Montgomery: The Gift of Wings*. Toronto : Anchor Canada, 2010. 720 p.

РОЗДІЛ 8 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 165.742:316.42(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.31>

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ В МАЛІЙ ПРОЗІ ГЕО ШКУРУПІЯ І ЛУ СІНЯ (鲁迅)¹

THE EXISTENTIAL DIMENSIONS IN THE SHORT PROSE OF GEO SHKURUPIY'S AND LU XUN (鲁迅)

Ван Сяоюй,

orcid.org/0009-0000-4841-9888

кандидат філологічних наук,

викладач факультету української мови

Сичуанського університету іноземних мов (Китай)

Стаття присвячена вивченню екзистенційних вимірів малої прози Гео Шкурупія і Лу Сіня. Так у творах Гео Шкурупія «Переможець дракона» (1925), «Ми чистимо картоплю» (1931), «Чорна неміч» (1931), «В долині ріки Іро» (1932), Лу Сіня «Достеменно історія А-к'ю» (1921), «Щоденник божевільного» (1918), «Щаслива сім'я» (1924) розглянуто образ «маленької людини» як культурний архетип активного борця за справедливість, любов і щастя. Утім в українського і в китайського митців подвиг «героїчного вчинку» простої людини наскрізь пройнятий екзистенційною проблематикою, а відтак розвінчуються стереотипи його сприйняття. У дослідженні порушено проблеми вибору людини в «межовій ситуації», а також неусвідомлюваних психічних процесів і їхню роль у поведінці героя. З погляду екзистенціалізму наведені паралелі творів не тільки за аналогією, а й за контрастом, де домішується загадка менталітету людини Європи і Далекого Сходу. Адже діалектика душі значно глибша і складніша від розумових процесів виведення її нових наукових суджень. Людина чи бідна, чи заможна стає заручником у своїх пристрастей до збагачення. Різниця полягає лише в тому, що в одних є така життєва необхідність, а в інших – її немає. Художня типізація індивідуального і соціального характерів персонажів у белетристиці Гео Шкурупія і Лу Сіня передбачає момент «екзистенційного відбору». Звідси – висновок: сутність ментальності українського письменника проявляється в тяжінні до індивідуальної свідомості, натомість китайського – до колективної. Однак у статті здебільшого акцентовано на екзистенційній універсалізації образів-символів творчості митців, на те загальне, що присутнє в будь-якій культурі.

Ключові слова: екзистенційні виміри, особистість, смисл життя особистості, гуманістична мораль, любов, справедливість, автор, герой, прототип, образи-символи культурологічний простір, система цінностей, версалії.

The article is devoted to the study of existential dimensions in the short prose of Geo Shkurupiy's and Lu Xun. In the story by Geo Shkurupiy «The Dragon's Winner» (1925), «We peel the potatoes» (1931), «Black Weakness» (1931), «In the valley of the river Iro» (1932) and the story by Lu Sinya «The True History of the Aung» (1921), «Diary of a Madman» (1918), «The Happy Family» (1924) the image of the «little man» as an archetype of an active fighter for justice, love and happiness is considered. Both Ukrainian and Chinese writers describe the «heroic deed» of a common man existential problems, and thus stereotypes of his perception are debunked. The study raises the problems of a person's choice in the «boundary situation», as well as unconscious mental processes and their role in the character's behavior. From the point of view of existentialism, parallels of works are presented not only by analogy, but also by contrast, where the riddle of the human mentality of Europe and the Far East is mixed. After all, the dialectics of the soul is much deeper and complicated than the inference of scientific judgments. A person, no matter poor or wealthy, becomes a hostage of his passion for enrichment. The only difference is that some have such a vital need whereas others do not. However, artistic typology of the individual and social nature of characters in artistic writings by Geo Shkurupiy and Lu Xun involves «existential selection». Hence, we may conclude that the essence of mentality of the Ukrainian writer manifests itself in the tendency towards individual consciousness, whereas Chinese authors tend to the collective. However, the article focuses mostly on the existential universalization of symbolic images of the writers under consideration, on general notions present in any culture.

Key words: the existential dimensions, personality, the meaning of an individual's life, humanistic morality, love, justice, author, character, prototype, images-symbols.

Постановка проблеми зумовлена необхідністю перегляду і реструктуризації екзистенційних категорій людського буття в малій прозі Гео

Шкурупія і Лу Сіня, незважаючи на різноманітність світоглядно-культурних парадигм народів Заходу і Сходу. Творчість обидвох письменників, які

¹ Університетський науково-дослідний проект (sisu202313)

жили і творили у єдиномісся, об'єднувала передусім епоха революційних змін. Вони були предтечею своєї сучасної вітчизняної літератури перших декад ХХ ст. У цьому зв'язку доцільно розглянути типологію текстів українського й китайського письменників та екзистенційні виміри їхньої творчості, які охоплюють усі сфери життя людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. За концептуальними баченнями багатьох провідних українських та китайських вчених, зокрема, Я. Гординського, О. Ільницького, А. Яшека, О. Кіктенка, А. Печарського, Я. Цимбал, Лу Сюнь Чжуаня, Ван Жунь-хуа, Фан Сян-дуня, Лін Чжі-хао, образ «нової людини» став альфою і омегою формування екзистенційного дискурсу літератур Заходу і Сходу. З огляду на міжнаціональні культурологічні зв'язки відповідну типологічну мотивацію обумовлюють і ті факти, що чимало українських письменників, зокрема Гео Шкурупій, були ознайомлені з творчістю китайських письменників.

Мета статті. Метою дослідження є виявлення спільних екзистенційних мотивів у малій прозі Гео Шкурупії і Лу Сіня. Внаслідок цього точкою біфуркації нашої інтерпретаційної стратегії белетристики обидвох митців є основний постулат екзистенційного світогляду їхніх героїв: екзистенція (існування) передуює есенції (сутності).

Виклад основного матеріалу. У своїх творах український і китайський письменники прагнули збагнути справжні причини трагічної невлаштованості людського життя. Так у творах «Чорна неміч» (1931), «Ми чистимо картоплю» (1931), «Переможець дракона» (1925), «В долині ріки Іро» (1932) Гео Шкурупії, а також «Щоденник божевільного» (1918), «Достеменна історія А-к'ю» (1921), «Щаслива сім'я» (1924) Лу Сіня, розглянуто образ «маленької людини» як культурний архетип «активного борця» за щастя, любов і справедливість. Утім подвиг «героїчного вчинку» простої людини наскрізь пройнятий екзистенційною проблематикою вибору головного героя в «межовій ситуації». Часто для перемоги потрібна боротьба із самим собою.

Цікаво, що в оповіданні «Переможець дракона» Гео Шкурупій зумів передбачити перемогу простого китайського народу і Комуністичної Партії Китаю над тогочасною несправедливою владою «Гоміньдана», що символічно уособлює в творі страшного, залізного дракона – паротяга. Але автор розглядає перемогу простого китайського народу в екзистенційному ключі повсякденного існування. Це передусім перемога над самим собою – над своїм страхом і відчаєм.

Предмет розповіді – особистість і водночас суспільно вагома масштабність проєкції зображаного: «Хай скигнуть і вис радіо, хай гудуть телеграфні стовпи, хай проносяться з гуркотом скажені дракони-поїзди, хай крутить своїм хвостом і вдивляється в ніч огняними очима паротяг, – Тен-Гу вже не боїться, він звик до темних, мов вугіль, ночей... <...> Тен-Гу добре знає, що, коли він хоч на хвилину присяде де-небудь у зручнішому місці, – як боги сну заморочать йому голову дивними краєвидами і фантазіями, а страшний дракон вчинить йому яку-небудь неприємність. <...> Сидить маленький китаєць на бильцях, вартує ніч, а ніч чигає на китайця, щоб вчинити йому яку-небудь неприємність, і так силкуються вони перемогти один одного» [5, с. 204–205].

Так кочегар Тен-Гу, що уособлює лідерські якості робітничого класу китайського народу, зумів подолати в собі екзистенційну приреченість, відчай і зневіру. «Бо інших товаришів не видно, вони зовсім стерлись серед вугілля, – їх багато. Тут і Фен-Зін, Цзянь-Сянь і Ван-Хунь, і багато інших. Вони страшно втомились і майже мертві, всі їх можна прийняти за великі відламки камінного вугілля у великій чорній пустелі естокади» [5, с. 204].

Тут порушена проблема екзистенційного часу, соціального випробовування і становлення людини. Крім цього, слід зазначити великий інтерес українського письменника до тогочасного життя і культури Китаю. В оповіданні «Переможець дракона» Гео Шкурупії відображено не так революційні події Піднебесної, як внутрішню «революцію» душі героя. Прості люди уподібнюються *відламкам камінного вугілля*. Їхнє життя стає мов чорна пустеля естокади, а час мчить паротягом в легко-червону даль надзвичайного щасливого майбутнього, яке можливе, леше тоді, коли перемогти в собі страх перед страшним, залізним драконом.

Образ залізного дракона уособлює несправедливий тогочасний суспільний лад, який непомітно пожерає людину, немов паротяг вугілля. Усі люди мимоволі стають жертвами того страшного звіра. Відповідні думки і пошуки Шкурупіїв героїв мають художні паралелі і в оповіданні «Щоденник божевільного» Лу Сіня, в якому головний герой глибоко переконаний, що живе поміж людоджерів і що рано чи пізно і його самого з'їдять. Автор у монологах використав прийом незрозумілих намірів, сумнівів, недомовленостей і натяків персонажів, що виконують особливу функцію втаємничення й напруженості епізодів. Так письменник очима божевільної людини

воліє показати, що за буденною ширмою справедливості, моралі й так званої доброти приховано здичавілий жорстокий світ, де сильніший пожирає слабшого. Герой воліє схопитися бодай за соломинку морального порятунку, відкрити очі людям, допомогти їм усвідомити жахливий стан їхніх душ. Проте всі його намагання – марні, і він із розпачем і тугою в серці промовляє: «Я, чие минуле нараховує чотири тисячі років людоджерства, лише тепер зрозумів, як важко знайти справжню людину! Може, ще є діти, які не їли людей? Врятуйте, врятуйте дітей!..» [1, с. 25–26]. Так закінчується оповідання. Насправді ж у ньому значно більше людяності, ніж людоджерства! За словами одного із сучасників, твір справляє враження «бомби, кинуті в табір феодальних сил».

Доцільно зіставити лейтмотив «Щоденника божевільного» Лу Сіня з екзистенційною кризою людства, що містить у собі гіпотезу З. Фрейда про виникнення тотемізму, пов'язане з убивством і актом поїдання синами авторитарного батька; унаслідок цього виникло почуття провини. «Тотемічна трапеза, – на думку психоаналітика, – можливо, була першим святкуванням людства, а також повторенням і спогадом цього знаменного злочинного діяння, від якого багато взяло своє начало: соціальні організації, моральні обмеження й релігія» [2, с. 126]. Звідси – виникнення й формування на світанку цивілізації екзистенційної кризи: почуття провини, ізоляваності й самотності, що породжує Едіпів комплекс. Так виникла, на думку Фрейда, найфундаментальніша екзистенційна дихотомія людства – це дихотомія між життям і смертю, що породило несвідоме почуття провини

Провідна ідея «Щоденника божевільного» Лу Сіня не лише узгоджується із Фрейдівською гіпотезою про екзистенційну кризу, первісне виникнення Над-Я індивіда чи моральним обличчям суспільства, а і якоюсь мірою кидає їм виклик, коли герой запитує себе: «Що ж це – споконвічна звичка не вважати людоджерство за злочин чи цілковита втрата совісті, коли людина ладна свідомо чинити злочин?» [1, с. 22].

Подібну проекцію колективного несвідомого, де панує страх і правило «виживання сильнішого», характеризує й Гео Шкурупій в новелі «Ми чистимо картоплю»: «Є велика сила, що перебуває в крові будь-якої живої істоти – це страх... Страх – це містика фізіології. Він засліплює очі й дурманить мозок, як релегія. Страх – це єдина релігія всіх безвірників. І як у релігії є відступники, так серед безвірників є ті, що не бояться страху. Таких людей звать героями.

Люди майбутнього всі будуть героями. Бо вони нічого не боятимуться. А тепер ще страшно навіть прочитати книжку, яку не так написано, як до цього звикли» [5, с. 18].

Китайські мотиви екзистенційних вимірів в малій прозі Гео Шкурупія звучать і в оповіданні «В долині ріки Іро», в якому представлено сновидіння робітника-китайця, що розкриває внутрішній світ його душі. Сновидіння героя пронизане історією його колишньої професії золотошукача і підсвідомим бажанням збагатитися. «Йому снилось, що його вбивають. Після довгих, важких мандрів серед дикої природи він нарешті знайшов у долині ріки Іро золоті розсипини...» [4, с. 33].

Але в тексті сновидінню, за висловом самого автора, потиставляється «реальний» сон. Сновидіння мета-морфізується в дійсність, що проявляється в ламанні предковичних стереотипів щодо нездійсненої мрії будівництва моста над річкою Іро. Наприкінці твору китаєць приєднується до лав будівників світлого майбутнього, стаючи прихильником усього нового. Таким чином автор дає змогу збагнути, що сенс земного багатства полягає не в егоїстичному самозбагаченні людини, а в її трудомісткій праці на благо усього суспільства.

Екзистенційний мотив колективного неусвідомленого, імпульсів Реального та Уявного мають місце і в сюжетній канві «Достеменної історії А-к'ю» Лу Сіня. Кожний епізод твору ставить проблеми: суспільство–особа–справедливість. Автор не засуджує поведінки своїх героїв, а лише проникливо аналізує їх настрої і помисли.

Ось один із завершальних фрагментів твору: «Що стосується колективної думки, то у Вейчжуані всі сходилися в одному: А-к'ю був негідником. Безпрецедентним доказом того – його смертна кара. Якщо він не був би негідником, то невже його могли б розстріляти? Суспільна думка в місті також не схилилася на його користь. Майже всі залишилися невдоволеними, вважаючи, що розстріл не таке вже й цікаве видовище, як відрубання голови. А втім, що за дивний смертник! Його так довго возили по вулицях, а він не проспівав жодної пісні! * Даремно за ним стільки ходили, лише час згаяли...» [10, с. 182].

У луснівській нарації текстуального простору індивідуального і соціального характеру персонажів проблема сприйняття, судження, оцінювання тих чи інших учинків інтерпретується як криве дзеркало суспільства – його спотворена духовно-моральна сутність. Адже за Ж. Лаканом «бажання визнання» панує в світі Уявного, яке пов'язане із пошуком цілісності Я людини.

Як бачимо, через почуття ненависті народ-суб'єкт проектує свій образ на засудженого до страти А-к'ю. Це відбувається на несвідомому рівні з метою позбутися від почуття провини. Тому люди переконують себе в тому, що «якщо він не був би негідником, то невже його могли б розстріляти» [10, с. 182].

Такий спосіб подачі інформації Отто фон Бісмарк називав «умінням брехати за допомогою правди». Але в художньому контексті відповідний самообман людей – це насправді прихована агресивність, садизм, який волає: *Panem et circenses* (хліба та видовищ)! Ось що потрібно було загалу: «Майже всі залишилися невдоволеними, вважаючи, що розстріл не таке вже й цікаве видовище, як відрубання голови» [10, с. 182].

Подібні паралелі деградації суспільства простежуємо і в оповіданні «Чорна німеч» Гео Шкурупія, де автор змальовує картину здичавіння регулярної частини якоїсь невідомої армії, котра метаморфізується у вовчу зграю. Усі жажиття війни проходять повз спогади і хворобливу уяву ліричного героя, якого зачинили в сірій кімнаті шпиталю. Він часто розмірковує над екзистенційними вимірами своєї нудьги: «Кажуть, що нудьга з'являється без усіляких причин, без усякого тла. І я теж так само думав, але це неправда. Нудьга – це хвороба, тяжка хвороба, бо від неї немає ліків. А причин у неї безліч» [5, с. 190–191].

Роздуми героя нагадують якоюсь мірою лейтмотив роману «Нудота» Жана-Поля Сартра, в якому французький письменник утілює засадничі питання філософії екзистенціалізму, відповідей на які він, як і його герой Антуан Рокантен, дошукувався впродовж усього життя. Він фіксує на папері свої роздуми про абсурдність буття і нудотні міркування про ворожість доквілля.

У чому ж причина цієї «екзистенційної» нудьги!? Відповідь на це питання Гео Шкурупій шукає в соціальній деструктивності суспільства. Адже агресивність несвідомого, що виражається людьми як егоїзм, за Ж. Лаканом, означає недооцінку іншого у світі «власного Я», а відтак відсутність любові у перенесенні (за законом задзеркалля).

Ця збіжність дуальної інтроєкції простежується і в «Достеменній історії А-к'ю» Лу Сіня, в якій автор з'ясовує і кримінальну тенденцію екстерналізації у екзистенційних вимірах проблеми: суспільство–особа–справедливість. «Але, збіднюючи людину докорами й картаннями, – слушно відзначала К. Горні, – роблячи її мстивою і сповненою острахом перед іншими людьми, екстерналізація замінює внутрішні кон-

флікти зовнішніми, докладніше, вона вкрай посилює той конфлікт, який і послужив першопричиною відруху, приводячи в дію весь невротичний процес: конфлікт між індивідом і зовнішнім світом» [7, с. 146].

Відповідний механізм соціопсихологічного вияву простежується і в А-к'ю. Вернувшись із міста у рідне село Вейчжуан, він із насолодою розповідав як страчують людей: «– А бачили ви, як відрубують голову, – несподівано спитав А-к'ю. – Ой, красиво революціонерів... О-о, це видовище! <...> Усі завмерли при таких словах. <...> – Ш-ша... – прошипів А-к'ю, імітуючи свист меча» [10, с. 84].

Ці розповіді так вразили односельчан, що А-к'ю відразу здобув серед них велику повагу. Утім революція, бунтарство, заколот для нього – це не зміна соціального устрою, а передусім засіб помсти негідних йому людей, розвага, підвищення власного авторитету і т. п. Він уявляв як його покличуть до революціонерів і всі, стоячи на колінах, будуть просити в нього пощади. Але він нікого не слухатиме, а лише розмірковуватиме кого залишити в живих, а кого ні. Однак герою не судилося приєднатися до революціонерів. Він проспав політичний переворот у своєму селі і дуже шкодував з цього приводу, обурюючись, що його не покликали. «Невже, – думав він, – вони ще не знають, що я вирішив перейти на бік революціонерів?» [10, с. 132].

Саме ім'я героя А-Q – безпритульного наймита, який немає ні дому, ні прізвища, викликає певні смислові психолінгвістичні асоціації. Адже префікс «А» в китайській мові інколи використовували в особових іменах при безцеремонному зверненні до людини, а «Q» має вигляд косички, яку носив на голові герой. У цій авторській «грі слів» літературні критики вбачали передусім гостру сатиру на буржуазну революцію в Китаї 1911 року, внаслідок чого було повалено маньчжурську династію Цин і відбулося проголошення республіки.

Якщо говорити про екзистенційні виміри в малій прозі Гео Шкурупія і Лу Сіня в аспекті дихотомії життя і смерті, любові і ненависті, то на перший план виступає комплекс думок, які називають сьогодні ідеями громадянського гуманізму. На думку американського психоаналітика Е. Фромма, є два основні шляхи пізнати таємниці соціального «Я» людини: конструктивний, що проявляється в любові і деструктивний – в ненависті. Літературний твір як результат метаморфоз цих феноменів людини – єдиний в своєму роді, що дає емоційне та інтелектуальне враження їх художнього синтезу й аналізу.

Щоправда типізація та індивідуалізація зображуваних характерів у творах Гео Шкурупія і Лу Сіня передбачає момент відбору, що об'єктивно пов'язаний із світоглядно-екзистенційною проблемою схожості та відмінності між народами Сходу і Заходу – їхнього дуалістичного й моністичного розуміння добра і зла.

Е. Фромм витлумачував у термінах фундаментальну відмінність цих екзистенційних установок так: «Від часів Арістотеля західний світ дотримується логічних принципів його філософії. Ця логіка ґрунтується на законі тотожності ($A \in A$), законі суперечності ($A \notin \text{не-}A$) та законі вилученого третього (можливі тільки A і $\text{не-}A$, третього бути не може)» [3, с. 112–113]. Арістотель дуже чітко пояснив свою позицію: «Неможливо, щоб те саме в той самий час було і водночас не було притаманне тому самому в тому самому аспекті. Якщо нам треба надати якісь уточнення для уникнення діалектичних заперечень, нехай їх буде додано. Таким чином, це найбільш достовірний принцип з-поміж усіх...» [6, с. 234].

«На противагу логіці Арістотеля, – як писав Е. Фромм, – існує так звана парадоксальна логіка, в якій стверджують: A і $\text{не-}A$ не виключають одне одного як предикати X . Парадоксальна логіка переважала в китайському й індійському мисленні, у філософії Геракліта, а відтак під іменем діалектики стала філософією Гегеля і Маркса». Основний принцип парадоксальної логіки чітко описав Лао-цзи: «Слова, що є істинними, здаються парадоксальними» [8, с. 86], а також Чжуан-цзи: «Я це також не-Я, не-Я це водночас я». Ці формулювання парадоксальної логіки є позитивними: це так і не так. Інше формулювання негативне: це ані так, ані не так. Перше формулювання можна знайти в даосизмі, у Геракліта і знову-таки в гегелівській діалектиці, друге часто трапляється в індійській філософії. [3, с. 113–114].

Парадоксальна логіка, в основі якої лежить принцип полярності, стверджує, що людина може одночасно бути духовно багатою і матеріально бідною, любити і ненавидіти, тому «духовне багатство» і «соціальна бідність», «любов» і «ненависть» є різними аспектами однієї і тієї ж системи [див: 9], а звична – запевняє, що «духовне багатство» і «соціальна бідність», «любов» і «ненависть» є діаметрально протилежними, абсолютно різними і непримиренними станами душі, тому вони не мають нічого спільного між собою.

Яскравим прикладом цієї екзистенції «любви-ненависті» і «духовного багатства-соціальної бідності» є оповідання «Щаслива сім'я» Лу Сіня. На перший погляд в родині начебто усе гаразд:

шлюб по любові, чоловік – письменник-інтелектуал, жінка – прекрасна господиня і здорова трирічна дівчинка, а з іншого – усе натягнуто і штучно. Наведемо декілька фрагментів з оповідання, які відображають усю суть їхніх стосунків:

«Щаслива сім'я! Прислухаючись до плачу дівчинки, він подумав:

«Дитина у них буде пізніше, буде пізніше. А може краще, щоб дітей узагалі не було? У бездітних завжди так чисто... Або краще подружжю жити в готелю на всьому готовому. А у одинака ще чистіше...»

Плач ставав усе частішим. Він встав і прислухався крізь гардину.

«Не завадило ж Марксу дитячі крики написати «Капітал», – продовжував розмірковувати, – але Маркс був великою людиною...» [див. 11].

Як бачимо, екзистенційний вектор творчості Лу Сіня часто прямує і до психологічних пошуків самого героя письменника. Адже бінарні опозиції персонажів, їхня індивідуальна особливість перетворюються у двоєдиний інструмент для з'ясування якихось стосунків спільної ситуації.

Загалом екзистенційний дивосвіт малої прози китайського письменника Лу Сіня і українського – Гео Шкурупія пройнятий гуманістичною психологією, носить актуальний характер і в сучасних умовах нашого суспільства.

Висновки. На прикладі дослідження малої прози Гео Шкурупія і Лу Сіня можемо стверджувати, що пізнавальне осягнення екзистенційних вимірів творчості українського та китайського письменників перебуває у міжкультурному діалозі народами Заходу і Далекого Сходу. Такі художні паралелі пов'язані передусім із екзистенційною парадигмою пам'яті, що мають міжкультурний та позачасовий характер.

З погляду філософського екзистенціалізму порівняльна характеристика творів «Чорна неміч», «Ми чистимо картоплю», «Переможець дракона», «В долині ріки Іро» Гео Шкурупія, а також «Щоденник божевільного», «Достеменна історія А-к'ю», «Щаслива сім'я» Лу Сіня дає можливість пізнати різноманітні світоглядно-культурні моделі індивідуального і соціально-го характеру людини. В основі творів українського та китайського митців порушено проблему Самості людини, що містить у собі гармонійну єдність особистого почуття та громадського обов'язку.

Отже, доходимо висновку, що дослідження екзистенційних вимірів художньої прози Гео Шкурупія та Лу Сіня відкривають нові горизонти і перспективу для сучасного порівняльного літературознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лу Сінь. Твори. Перекл. з кит. Київ: Дніпро, 1981. 271 с.
2. Фройд З. Тотем і табу. Перекл. з нім. Харків: Фоліо, 2019. 272 с.
3. Фромм Е. Мистецтво любові. Перекл. з англ. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 192 с.
4. Шкурупій Г. Монгольські оповідання. Харків: Вид-во Рух, 1932. 97 с.
5. Шкурупій Г. Проза. Т. 1. Новелі нашого часу. Prose. Tome premier. Les nouvelles de notre temps. Харків – Київ: Держ. вид-во «Література і мистецтво», 1931. 211 с.
6. Aristotles *Metaphysics*, Columbia University Press, New York, 1952. 394 p.
7. Horney K *Our inner conflicts, a constructive theory of neurosis*. Norton, New York, 1992. 250 p.
8. Lao-tse, *The Tito Teh King, The Sacred Books of the East*, ed. by E Max Mueller, Vol. XXXIX, Oxford University Press, London, 1927, P. 56–120.
9. 季广茂. 灵魂的秘密:精神分析的社会史和文化史[M]. 金城: 金城出版社, 2013. 577页.
10. 鲁迅. 阿Q正传[M]. 广州: 花城出版社, 2009. 184页.

ВІДОБРАЖЕННЯ МІФОЛОГІЧНИХ І ЛІТЕРАТУРНИХ СЮЖЕТІВ У ДАВНЬОГРЕЦЬКОМУ ВАЗОПИСІ

REPRESENTATION OF MYTHOLOGICAL AND LITERARY PLOTS IN ANCIENT GREEK VASE PAINTING

Голубішко І.Ю.,

orcid.org/0000-0003-0722-1482

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті розглянуто репрезентативність античної кераміки як засобу відображення античних міфологічних і літературних джерел. Представлено сюжети вазопису, що відображають зміст згаданих творів; підкреслено те, що вазопис певною мірою є єдиним доказом існування античної міфології, оскільки письмові джерела не могли існувати через відсутність писемності на час їх виникнення.

Бібліографія питання включає праці О.О. Білецького, статті Н.В. Корольової та ін., О.О. Вар'ян. Серед зарубіжних досліджень виділяємо праці М. Робертсон [6], Г. Хедріна [7]. Більшість з них присвячена видовому аналізу кераміки та проблемі її атрибуції. Сюжети, пов'язані з міфологічно-літературною і соціальною складовою, безпосередньо не висвітлювались. У статті аналізуються розписи ваз з музейних колекцій (Берліна, Мюнхена тощо) та опублікованих досліджень.

Метою, викладеною у статті, є репрезентація античного вазового розпису в дослідженні міфів і літературних джерел; розгляд впливу соціального устрою Давньої Греції на літературу і відображення подібних сюжетів на вазах.

Тематика розписів, які стосуються міфологічних сюжетів, надзвичайно різноманітна. В першу чергу це стосується Богів, їхніх пригод і подвигів. Майже всі сюжети містять в собі помсту, боротьбу за першість, що мають досить жорстокий характер. Знайшло своє місце і відображення гендерної нерівності: можна сказати, що жінка, наприклад, в Аттиці, є чимось «іншим». Її не сприймають як рівну чоловікові. Це яскраво видно на деяких вазах.

Вивчення вазопису стародавньої Греції надзвичайно важливе для розуміння культури античного світу. Крім художньої цінності, судини, прикрашені розписом і малюнками найрізноманітнішого змісту, несуть у собі чимало цінної інформації про світогляд людей тієї далекої епохи. Дане дослідження надзвичайно перспективне. Цікаво буде дослідити інші давньогрецькі міфологічні і літературні сюжети, що стали предметом зображення на вазах як чорнофігурних, так і червонофігурних.

Ключові слова: міфологія, давньогрецька література, вазопис, поетика, «іншість», гендерність.

The article studies the representativeness of ancient ceramics as a means of displaying ancient mythological and literary heritage. The subjects of the vase painting, which reflect the content of the mentioned above works, are presented in a unique way; it is emphasized that vase painting is respectfully the only proof of the existence of ancient mythology, since written sources could not exist due to the lack of writing at the time when vases were made.

The bibliography of the studied problem includes the works by O.O. Biletskyi, articles by N.V. Korolev, O.O. Varyan. Among the foreign studies, we highlight the works by M. Robertson [6], G. Hedrin [7]. Most of the studies are devoted to the type analysis of ceramics and the problem of its attribution. Plots, which are related to the mythological, literary and social component, were not directly covered. The article analyzes vase paintings from museum collections (Berlin, Munich, etc.) and published results of the studies.

The purpose of the article is to outline the representation of ancient vase painting in the study of myths and literary sources; to consider the influence of the social system of Ancient Greece on literature and the depiction of similar subjects on vases.

The topics of vase painting, which relate to mythological subjects, are extremely diverse. First of all, the topics are about Gods, their adventures and deeds. Almost all plots contain revenge, a struggle for supremacy, which are in terms quite brutal. The reflection of gender inequality also found its place: it can be said that a woman, for example, in Attica, is something "other". She is not perceived as equal to a man. This is clearly visible on some vases.

The study of vase painting of ancient Greece is absolutely important for understanding the culture of the ancient world. In addition to the artistic value, the vessels, decorated with paintings and drawings of the most diverse content, carry a lot of valuable information about people of that distant era. This study is quite promising. It will be interesting to research other ancient Greek mythological and literary subjects that became the subject of images on both black-figure and red-figure vases.

Key words: mythology, ancient Greek literature, vase painting, poetics, "otherness", gender.

Постановка проблеми і завдань. Давньогрецька міфологія – це народна творчість, фолклор, який породив і живив літературу. У Давній Греції міф був надзвичайно різноманіт-

ним, а оскільки релігія в Елладі мала антропоморфічний характер, міфологія постійно надихала митців – поетів, художників, скульпторів тощо. Це не часто спостерігається в мистецтві

інших античних народів. Адже їхня релігія була більш втаємниченою, слугувала інтересам жерців, щоби можна було керувати народом (Індія, Єгипет, Фінікія та ін.). Більше того, давньогрецький міф розвивався разом з літературою. Цікаву думку з цього приводу висловив О. Білецький: «Міфологічний переказ не був канонізований, не перетворювався на «святе письмо». Про ту саму подію з життя богів і шанованих героїв існували часто різноманітні оповідання, якими поети користувалися на свій розсуд, іноді безборонно змінюючи їх» [2].

Аналіз досліджень. Бібліографія питання включає праці О.О. Білецького, статті Н.В. Корольової та ін., О.О. Вар'ян, котрий розглядає сюжети давньогрецького вазопису у дослідженні концепції «ідеального громадянина». Серед зарубіжних пошуковців назвемо Я. Парандовського, Р. Менара, дослідження яких стосуються власне історії міфології і деякою мірою відображення міфів у пам'ятках культури і мистецтва, що дійшли до нашого часу; праці М. Робертсон, Г. Хедріна, більшість з них присвячена видовому аналізу кераміки та проблемі її атрибуції». Сюжети, пов'язані з міфологічно-літературною і соціальною складовою, безпосередньо не висвітлювались. У статті аналізуються розписи ваз з музейних колекцій (Берліна, Мюнхена тощо) та опублікованих досліджень.

Метою, викладеного далі, є репрезентація античного вазового розпису в дослідженні міфів і літературних джерел; розгляд впливу соціального устрою Давньої Греції на літературу та їх відображення на вазах.

Виклад основного матеріалу. Крім художньої цінності, судини, прикрашені розписом і малюнками найрізноманітнішого змісту, несуть у собі чимало цінної інформації про світогляд людей тієї далекої епохи: мотивами розпису керамічних виробів могли бути побутові сцени, зображення рослин і тварин, зовсім не пов'язані з міфологічними персоналіями і сюжетами. Але вазопис об'єднує ці два тематичні напрями, демонструючи, що «сцени, представлені на вазах, дозволяють судити про сприйняття навколишньої дійсності стародавніми греками, оскільки досить часто ці картини являли собою уривки з міфологічних історій» [7]. До прикладу, на одній з ваз (так званій вазі Архемира) зображено історію заснування Немейських ігор, які проводились під час поховань, аби уславити Богів покійного. Композиційно малюнок поділений на дві частини. Нижня зображає прощання з Архемиром, вбитого драконом. Дитина лежить на поховальному

ліжку, жінка в сльозах прикрашає його миртовим вінком. Інша – тримає в нього над головою парасольку. Вчитель з лірою і палицею в руках, що є символами, які характеризують його обов'язки, теж дивиться на мертву дитину. Під ліжком стоїть висока ваза, призначена для очищення душі. Взагалі Немейські ігри, як і Олімпійські, «також були присвячені Зевсу (другі за значенням), їх проводили через кожні два роки в Немейській долині Арголіди; нагородою був вінок з петрушки» [6, с. 228].

Слід підкреслити, що тема смерті, вбивства, помсти були популярними в митців, мабуть тому, що посідали дуже важливе місце в житті давніх греків. Вазопис передає жахливі вбивства. Клітемнестра разом з коханцем Егісфом жорстоко зарубує Агамемнона. Вона мстилася чоловікові через ревності й за те, що той приніс у жертву власну доньку заради прихильності богів у Троянській війні. Їй невідомо, що Іфігенія залишилася живою. Інший приклад – вбивство власних синів Медесю, котра намагалася таким чином помститися Ясону за зраду.

Тому цілком зрозуміло, чому з такою пошаною ставилися давні до царства Аїда (Плутона). Всім відомі зображення пантеону богів на горі Олімп, де вони веселі, живуть розвагами і пригодами. А ось у царство Аїда спускаємося не дуже часто. Можливо, це певною мірою прототип Пекла, але завдяки малюнкам на античних вазах так воно не сприймається. На одному з малюнків «Царство Аїда» перераховані «мешканці» царства: в центрі у своєму палаці (побудованому подібно земному) бачимо Аїда і Персефону – володарів підземного царства, судді, фурії, триголовий Цербер, прокляті, серед яких Тантал, Сізіф та ін. Тантал розташований праворуч внизу, його можна впізнати по фрігійському одягу, а Сізіф зображений ліворуч у момент, коли він з напругою котить уламок скелі на вершину гори. У центрі нижньої частини зображення бачимо Геракла, котрий за допомогою Меркурія уводить триголового пса Цербера.

Ще одна тема – боротьба за першість в усіх її проявах. Як підкреслював О. Вар'ян, «змагальність пронизувала всі сфери життєдіяльності греків, що знаходило прояв у численних спортивних, музичних, театральних змаганнях. Цінним призом за перемогу в змаганнях були амфори, які відтворювали сюжет змагання. На Панафінейських амфорах з одного боку зображували богиню Афину, з іншого – сцени змагань» [3, с. 245]. Тому не випадково дуже популярними на малюнках грецьких ваз були подвиги Геракла і події Троянської війни. Наприклад, Геракл і Алкіоней,

вони стали персонажами чорнофігурної судини. У грецькій міфології Алкіоней один з гігантів, син Геї та Урана. Його сила була така велика, що він знищив відразу дванадцять колісниць і дванадцять воїнів, але його переміг Геракл. Малюнок на вазі, виконаний в архаїчному стилі, зображує переможеного у запеклому зіткненні Алкіоней, який впав, намагаючись доторкнутися рукою до рідної землі, щоби повернути собі втрачені сили, адже поки він стояв на рідній землі, його ніхто не міг подолати. Геракл за допомогою Афіни завдав йому дотягнутися до жаданої допомоги землі, і гігант загинув. Це один з варіантів міфу, що знайшов відображення на вазі. Є й інші. Наприклад, «Алкіоней (дав.-гр. Ἀλκυονεύς) – гігант, що намагався вбити Геракла, скинувши на нього скелю. Геракл ударом палиці відкинув скелю на Алкіоней і вбив його (варіант: Алкіоней був непереможний, бо стояв на рідній землі; тільки витіснивши гіганта з неї, Геракл подолав його); за іншою версією міфа, Геракл убив Алкіоней за те, що він повстав проти богів [1]. бунтаря.

Яскравим прикладом гендерної несправедливості, ставлення до жінки як до чогось «іншого» є соціальна несправедливість Давньої Греції, що знайшло відображення у міфології і літературі, стало сюжетами для вазопису. Розглянемо це питання.

Як відомо, історія античних літератур – це історія літератур античного суспільства, що охоплює приблизно 1200 років. єдиною постійною перешкодою для громадянства, а отже, і повних політичних та громадянських прав, у Стародавніх Афінах була стать. Жодна жінка ніколи не набувала громадянства в Атиці (на відміну від римлянок або жінок етрусок), і тому жінки були принципово і на практиці виключені з давньоафінської демократії. Дівчата у батьківській родині майже не отримували освіти. Матір мала навчити доньку ткацького ремесла, ведіння господарства тощо. В Афінах жінка була абсолютно безправна – все, що вона приносила у дім чоловіка, вже не було її власністю. Важливу роль відігравав релігійний чинник і у виникненні специфічних форм і методів соціального виховання жінок. Їх у грецькому суспільстві виділялось декілька категорій: вільні громадянки, наложниці (звичай рабині) і гетери (куди можна зарахувати жінок-куртизанок усіх розрядів, у тому числі танцівниць і аутрийд). Савлення вільного чоловіка-громадянина Еллади до жінки повністю характеризує вислів Демосфена: «Нам дані гетери для задоволення, наложниці для повсякденних нужд, дружини, щоб давати нам законних дітей і вести господарство».

Цікавою в цьому сенсі є розмова двох жінок в одному з творів Теокрита:

«Горго: Невимірною ж іще путь: далеченько ти маєш домівку...

Праксіноя: Все ж оце дурень отой: на краю майже цілого світу

Лігво, – не дим уподобав: сусідками нам щоб не жити...

Вигадав, ворог, мені навпоперек, завжди такий він» [4, с. 103].

Таким чином, зрозуміло, що афінська жінка у соціальному плані була майже безправною, тому, як приклад, до нас не дійшло імен афінських поетес, хоча, безумовно, вони були.

Безумовно, вази зберігли для нас деякі моменти життя жінки у Давній Атиці. Наприклад, для жінки надзвичайно важливою подією було весілля. Ці сцени на декількох вазах стосуються одруження Фетіди і Пелея. Слід підкреслити, що зазвичай батьками героїв були чоловіки-боги і смертні жінки. У даному випадку все навпаки. Фетіда – у грецькій міфології nereїда. Її руки домагалися Зевс і Посейдон. Але на Олімпі пішли чутки, що син Фетіди стане сильнішим за батька і скине його з трону, nereїду віддали за фесалійського царя Пелея. Але Ахілл народився. Цікаво, що головну роль на весіллі вже відіграє Пелей, саме він зустрічає і пригощає вином гостей. Цікавою в цьому плані є ще одна ваза. Сюжетно вона складається з двох частин: у верхній відбувається весілля, а у нижній показане майбутнє нареченої – замкненість на жіночій половині будинку, відсутність права голосу, заняття прядінням і ткацтвом. І так кожного дня.

Інколи це уміння допомагало все ж таки жінці захистити себе. З відомих нам історій Троянського циклу – це історія Пенелопи. Вона і її майстерність постає у центрі декількох ваз. Так, на одній з них зображені Пенелопа і Телемах на фоні дуже красивого поховального полотна, присвяченого свекру, який помер. На другій вазі зовсім інша картина. Вона відображає кораблі, на одному з яких повертається до дому Одіссей. У будинку бешкетують бажуючі одружитися з Пенелопою, щоб стати володарем земель Одиссея, оскільки ніхто, крім неї, не вірить у його повернення. Думкою самої жінки, зрозуміло, ніхто не цікавився. Вона вигадала історію, що вибере одного з них, коли закінчить ткати. Але щоночі розпускала полотно і починала знову.

Ще один момент: поведінка чоловіків-переможців у містах, захоплених ними. Це була звичайна справа – насилля, перетворення вільної жінки на рабину, грабіж тощо. Подібні вчинки

переможців сприймалися нормально і ніхто нікого за це не карав. Виключенням можна вважати згвалтування Аяксом Кассандри, яка трималася за фігуру Афін. Тільки це не врятувало її. Але Аякс був покараний, єдиний з ахейців. Дівчина стала полонянкою Агамемнона, і загинула від рук Клітемнестри.

Отже, за жінку все вирішував чоловік. Якщо маленька дівчинка (зазвичай сирота) мала землі або інші статки, доля епіклери, так їх називали, вирішувалась просто – її віддавали заміж. Є свідоцтва, що вони могли бути ще зовсім маленькими, наприклад, років шести.

Боги і наближені до них зображуються на барельєфах, монетах, прикрасах (камнях, наприклад), античних медалях, скульптурах або етрусських дзеркалах («Зважування долі») величними, далекими від занять простих людей. Адже вони вирішують людську долю, встановлюючи закони буття, втручаються у дії і вчинки смертних. Але багато з філософів не згодні з думкою щодо все-

ладності богів. І можливо, саме ці судження, що заперечують їхню всемогутність, породили один з «веселих» і незвичних сюжетів на вазі – «Боги, що ловлять рибу». Це Посейдон (Нептун) зі своїм тризубом, Гермес (Меркурій) з кадуцеєм і Геракл (Геркулес) у левовій шкірі через плече. Адже зазвичай олімпійці не займаються справами простих людей. Занадто вони далекі від їхніх проблем.

Висновки. Вивчення вазопису стародавньої Греції надзвичайно важливе для розуміння культури античного світу. Крім художньої цінності, судини, прикрашені розписом і малюнками найрізноманітнішого змісту, несуть у собі чимало цінної інформації про світогляд людей тієї далекої епохи.

Дане дослідження надзвичайно перспективне. Цікаво буде дослідити інші давньогрецькі міфологічні і літературні сюжети, що стали предметом зображення на вазах як чорнофігурних, так і червонофігурних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алкіоней. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%BA%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%B9> (дата звернення 18.06.2024)
2. Білецький О.І. Античні літератури. URL: <https://osvita.ua/school/literature/b/66477/> (дата звернення 12.02.2024)
3. Вар'ян О. О. Використання сюжетів давньогрецького вазопису у дослідженні концепції «ідеального громадянина». *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2013, вип. XXXV. Запоріжжя : ЗНУ, 2013. С. 244–247.
4. Мегела І.П. Елліністична поезія. Антологія. Київ : Видавець Карпенко В.М., 2007. 380 с.
5. Палатинська антологія. *Енциклопедичний словник класичних мов* / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін. ; за ред. Л. Л. Звонської. 2-ге вид. випр. і допов. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. С. 367–368.
6. Парандовський Я. Міфологія. Київ : Молодь. 1977. 232 с.
7. Сюжети малюнків. URL: <https://publish.com.ua/nashi-dni/vidi-vazopisu-starodavnoji-gretsiji.html#siuzhety-maliunkiv> (дата звернення 09.02.2024)
8. Hedreen Guy M. Silens in Attic Black-Figure Vase-Painting: Myth and Performance. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1992. 219 p.
9. Robertson M. Attic Red-Figure Vase-Painters. *The Journal of Hellenic Studies*. 1965. Vol. 85. Pp. 90–101.

РОЗДІЛ 9 ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.33>

FEATURES OF LANGUAGE IN CINEMA AND LITERATURE IN THE CONTEXT OF THE FILM ADAPTATION OF S. ANDRUKHOVYCH'S NOVEL "FELIX AUSTRIA"

ОСОБЛИВОСТІ МОВИ КІНО ТА ЛІТЕРАТУРИ В КОНТЕКСТІ КІНОАДАПТАЦІЇ РОМАНУ С. АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»

Zemliana S.V.,

*orcid.org/0009-0007-5109-603X**PhD student at the Department of Literary Theory and comparative literature
Ivan Franko National University of Lviv*

This article investigates the intricate relationship between literature and its cinematic adaptations, specifically focusing on the distinct narrative strategies each medium employs. It explores the historical precedence of novels in shaping reader perceptions and narrative conventions, juxtaposed with the visual and auditory storytelling techniques characteristic of cinema. Utilizing C. Peirce's semiotic theory, the article delineates between literary «signs» and cinematic «icons», elucidating their respective methods of meaning-making.

The study scrutinizes how cinematic language simplifies reality through visual imagery and sound, while grappling with the depiction of internal states and abstract concepts. Conversely, literature excels in illustrating characters' psychological depth and internal experiences through descriptive prose and varied narrative perspectives. Central to this analysis is the adaptation of S. Andrukhovich's novel «Felix Austria» into the film «Viddana» («Віддана»), examining how the film reinterprets subjective narratives and challenges viewer perceptions.

The article delves into the narrative techniques used in «Felix Austria», such as the diary format that offers a rich, introspective exploration of the protagonist's inner world, providing ample interpretive latitude. It contrasts this with the cinematic adaptation's use of voiceovers and point-of-view shots to maintain the protagonist Stefania's subjective perspective, while highlighting the limitations of the visual medium in conveying abstract literary elements.

Further, the article addresses the complexities of translating literary symbolism and metaphor into cinematic visuals, acknowledging the interpretative disparities inherent between these mediums. It discusses the limitations and potentials of both forms of storytelling, highlighting how each medium uniquely shapes narrative interpretation and audience engagement. The cinematic adaptation of «Felix Austria» serves as a case study to illustrate these broader thematic concerns, demonstrating the nuanced process of adapting literary works for the screen.

In conclusion, this study enriches the understanding of how cinematic and literary languages contribute to narrative interpretation and adaptation in contemporary contexts. It underscores the distinctive semiotic potentials and cultural impacts of both literature and film, providing insight into the dynamic interplay between these forms of artistic expression. The analysis emphasizes the importance of recognizing the unique capabilities of each medium and the inherent challenges in translating narratives from one form to another.

Key words: S. Andrukhovich, Felix Austria, Viddana, cinematic language, literary adaptation, semiotics, narrative perspective, intermediality, Ukrainian literature.

Ця стаття досліджує складний зв'язок між літературою та її кінематографічними адаптаціями, особливо зосереджуючи свою увагу на різних наративних стратегіях, які використовує кожен із засобів. Стаття досліджує історичне передування романів у формуванні сприйняття читача та наративних конвенцій у порівнянні з візуальними та слуховими техніками оповіді, характерними для кіно. Використовуючи семіотичну теорію Ч. Пірса, у статті проведено розмежування між літературними «знаками» та кінематографічними «іконами», з'ясовуючи їхні відповідні методи смислотворення.

У дослідженні розглядаємо як кінематографічна мова адаптує реальність за допомогою візуальних зображень і звуку, звертаючи особливу увагу на труднощі зображення внутрішніх станів і абстрактних понять. І навпаки, звертаємо увагу на спроможність літератури чудово демонструвати психологічну глибину й внутрішній досвід персонажів за допомогою описової прози та різноманітних оповідних перспектив. Центральним у цьому аналізі є адаптація роману С. Андрухович «Фелікс Австрія» та фільм «Віддана». Текст звертає особливу увагу на те як фільм переосмислює суб'єктивні наративи та кидає виклик сприйняттю глядача.

Стаття заглиблюється в методи оповіді, використані у романі «Фелікс Австрія», такі як формат щоденника, який пропонує багате, інтроспективне дослідження внутрішнього світу головного героя, надаючи широку свободу інтерпретації. Це резонує з використанням у кінематографічній адаптації голосу за кадром і POV Стефанії, щоб зберегти суб'єктивну перспективу головної героїні, підкреслюючи при цьому обмеження візуального середовища в передачі абстрактних літературних елементів.

Крім того, у статті розглядаємо складності перекладу літературного символізму та метафори у кінематографічні візуальні ефекти, визнаючи відмінності в інтерпретації, властиві цим засобам. Також обговорюємо обмеження та потенціал обох форм оповідання, підкреслюючи, як кожен засіб унікальним чином формує інтерпретацію оповіді та залучення аудиторії. Кінематографічна адаптація роману «Фелікс Австрія» служить прикладом для ілюстрації цих ширших тематичних проблем, демонструючи нюанси процесу адаптації літературних творів мовою кінематографу.

Це дослідження збагачує розуміння того, як кінематографічні та літературні мови сприяють інтерпретації та адаптації оповіді в сучасному контексті. В статті підкреслюємо відмінний семіотичний потенціал і культурний вплив як літератури, так і кіно, надаючи розуміння динамічної взаємодії між цими формами художнього вираження. Дослідження підкреслює важливість визнання унікальних можливостей кожного медіа та властивих проблем, пов'язаних з перекладом наративів з однієї мови в іншу.

Ключові слова: С. Андрухович, Фелікс Австрія, Віддана, мова фільму, літературна адаптація, семіотика, наративна перспектива, інтермедіальність, українська література.

Formulation of the Problem. Cinematography represents a convergence of ancient artistic traditions, utilizing visual narratives to explore and interpret life, paralleling the profound storytelling capabilities of literature, which continues to influence cinematic expression. As emphasized by L. Bryukhovetska [14, p. 15], the reciprocal influence between literature and cinema within a broader cultural milieu captures only a portion of the overarching artistic trends. This phenomenon emerges from the intricate intersection of diverse artistic forms, rooted fundamentally in the realities of human experience.

The extensive history of film adaptations prompts theoretical inquiries into the complexities of translating literature to the screen. The examination of the interface between literature and cinema holds significant sway in contemporary studies of intermediality. Amidst various forms of artistic collaboration, the dynamic interplay between these media serves as a central focus engaging scholars and artists alike.

Analysis of recent research and publications. Despite the pivotal contributions of international scholars such as Bluestone G. [4], Hutcheon L. [7], Andrew J. [1], Hopfinger M. [6], Wagner G. [10], Hendrykowski M. [5] and Ukrainian academics including Bryukhovetska L. [13], Generaliuk L. [15], Dubinina O. [16, 17], Arkhypova L. [12], Trimbach S. [20], Nalyvaiko D. [18], comprehensive exploration of the intricate dynamics and evolutionary dimensions of literature-cinema interaction remains insufficient. Significant gaps persist within literary and art studies, particularly concerning contemporary adaptations of Ukrainian literature.

Therefore, **this investigation aims** to elucidate the nuanced semiotic features of cinematic and literary language in the context of the film adaptation of S. Andruhovych's novel «Felix Austria» [11].

People frequently draw comparisons between a novel and its cinematic adaptation that narrates the same story, positing that films struggle to surpass novels. This proclivity may arise from the primacy of the novel in acquainting readers with history, solidifying the author's rendition in their minds as

the sole «correct» method of storytelling. However, the intrinsic differences between novels and films indicate that the two mediums exert disparate effects on the recording of history. Central to this dichotomy is the distinctive semiotic language employed by literature and cinema, each possessing signs that are not entirely interchangeable.

C. Peirce [8, p. 4–10] elucidated a connection between the two concepts using the terms «sign» and «icon», forecasting instances where one meaning supplants the other. The term «sign» denotes an arbitrary linkage between two concepts; for instance, the word «cloud» signifies a cloud. Conversely, a cloud image can be construed as a cloud icon, exhibiting a less arbitrary relationship. Clearly, the image of a cloud bears a closer resemblance to the cloud itself than the word «cloud».

Cinema utilizes icons as its semiotic language, whereas prose relies on signs. This dichotomy implies that images in film establish a more direct correlation with their referents, whereas words maintain a relatively indirect relationship. As O. Dubinina [17, p. 89–97] observes, in addition to visual elements, cinematic language encompasses other components, such as sound, to facilitate audience comprehension. This aspect renders the depiction of reality in film more straightforward and lucid. This accessibility, however, entails a trade-off, as films grapple with representing abstract concepts such as the inner realms of human cognition. The camera, confined to displaying the external attributes or «shells» of objects, necessitates unique linguistic tools to convey internal aspects such as thoughts and experiences. The inherent inconsistency of the linguistic signs of cinema and literature underscores that films and novels indeed leave different impressions on viewers and readers.

The researcher [17, p. 89–97] further notes that the film, as a narrative devoid of a narrator, can be perceived as a story without an author – a narrative unfolding directly before the viewer without mediation. This characteristic stems from the intrinsic nature of films that visually present a story, while novels narrate a story. The narrator of a literary story

can be the first person or the so-called «omniscient author», whereas cinema predominantly employs the perspective of the «omniscient narrator», providing the audience with a comprehensive view orchestrated by the director.

The method of transposing the narration of S. Andruhovich's novel «Felix Austria» [11] is particularly noteworthy. In the novel, the story is presented in the form of a diary, which offers ample scope for interpretation while unambiguously suggesting the form of film narration. The authors of the film «Viddana» («Віддана») [19] do not employ this technique, or at least use it inconspicuously, only occasionally hinting at such a solution. The film commences with the voiceover of the main character, establishing her as the narrator, thereby indicating that we will perceive everything through Stefania's eyes. The authors of the film revisit this several times, literally depicting the world from her perspective. For instance, in the dinner scene, with the aid of appropriate camera settings, we observe the scene from the heroine's point of view (POV – a shot in which we perceive reality not objectively, but subjectively, from someone's perspective). Additionally, the names of the sections that appear in the film are formatted as diary entries, indicating a connection with excerpts from the diary or a book. Consequently, Stefa's story can be classified as a private discourse, as she describes the world from her perspective, discussing what directly concerns her (primarily matters related to household management, but also her feelings and emotions).

This method of narration, in turn, provides considerable latitude for maneuvering when transposing the work into the cinematic language. For example, in the film «Viddana» («Віддана») [19] we see that the world the viewer perceived through Stefania's worldview turned out to be fictitious. The viewer realizes that everything that seemed true has transformed into an illusion. Using the cinematic language, the creators managed to convey this effectively (utilizing the same scenes that the audience identified as true, but now from a completely different, even opposite, perspective). For instance, we see the scene of Stefa's last conversation with Dr. Adler twice, at the beginning and at the end of the film. This scene appears as a flashback of the heroine's memory. Since the story is told precisely from her perspective, the viewer (as well as the reader) perceives all information as true. Thus, contemplating this scene at the end, but altering the last phrase of the dialogue between Stefania and the doctor, we acquire a completely different vision of reality.

Another critical aspect is sound in movies. It significantly enhances audience comprehension, offering information through both visual and auditory cues, unlike literature, which relies solely on textual information.

In terms of sound and silence, cinematic language employs sound as a powerful element, including dialogue, music, and «noise» (i.e., sound effects). Silence is used strategically for emphasis. Literary language relies exclusively on written words. Although descriptions can convey auditory impressions, silence in literature is more subjective and depends on the reader's interpretation.

Divided into speech, music, and «noise» (environmental sounds), film sound can, in certain scenarios, independently convey a narrative. While literature adeptly articulates characters' emotions and feelings, cinematic sound creates an environment where the audience can viscerally experience the characters' emotions. The cinematic craft lies in the reproduction of real sounds combined with visual effects to authentically bring life to the audience. A. Bazin [3, p. 72] successfully delineates this concept, incorporating it into the notion of «technical realism». Literature, by contrast, is predominantly limited to words and can merely describe events. Thus, the director can orchestrate a vivid ball scene with enchanting music, joyous laughter, lively conversation, and a variety of noises – effects that a writer can only achieve with words. Multidimensional film creates and conveys «real life» much more effectively. At the same time, it is the silent and arbitrary nature of the signs in the novel that opens up unlimited space for the reader to create the most beautiful and outstanding «film» in their imagination.

The scene from «Viddana» («Віддана») [19] is illustrative, where Stefania throws tenches out of the window. Despite the fact that this element of the literary work is too literally transferred to the system of the cinematographic language, it appears somewhat strange and even inappropriate. The creators of the film attempted too literally to convey the metaphorical nature of the literary text, resulting in a rather odd outcome. A metaphor is not a literal figure, hence it cannot be translated literally. However, from an auditory perspective, this scene is also telling. It is constructed exclusively on sound and visual effects without additional semantic load. Here, with the aid of sound and image, the film's creator endeavors to convey the effect of a metaphor in a literary work. However, due to its untranslatability, the meaning was ultimately lost. For viewers who lack a broader context and are not familiar with the literary work, this scene seems strange and out of context.

In general, when discussing symbolism, metaphoricity, and semiotic methods of representation, cinematic language employs visual elements such as symbols, iconic images, camera movement, frame perspective, repetition of images, and color correction to convey meaning. Visual elements often exert a direct and immediate impact. Literary language, on the other hand, depends on words to create metaphors and symbols, necessitating interpretation by the reader, thereby promoting interpretation and imagination. This presents significant challenges in transposing the signs of one semiosphere to another, but as Y. Lotman [18, p. 84–90] posits, to implement literary signs in the realm of cinematography, one must first master its language.

Thus, the properties of cinematic and literary language arise from differences in their means of expression. The principal attribute that determines their difference is the so-called visual expression of film and the imaginary expression of literature. Cinematic language depends on visual elements: moving images, composition, light, and colors. It offers a concrete and literal representation of the plot, whereas literary language utilizes the reader's imagination. Descriptions in literature encourage readers to create their own images, contributing to a more subjective and personalized experience.

The realism of the film sign can provoke the deformation or absolute reduction of the literary sign, as this property sometimes entirely precludes the possibility of literal transposition. This is particularly relevant concerning the chronotope. As O. Dubinina [16, p. 40–53] points out, cinematic language tends to present the plot linearly, contingent on the flow of time, enhancing the immediacy of events, whereas literary language can manipulate time through various narrative techniques, such as flashbacks or changing points of view, offering a different temporal experience. It is much easier to construct a character in a literary work using a non-linear narrative, that is, oscillating in time from the present to the past. In the film text, the authors of «Viddana» («Віддана») [19] employ numerous flashbacks to depict Stefania's memories. Interestingly, we see flashbacks and memories solely from the maid's point of view. This is explained by the type of narration chosen by both the author of the literary work and the film's creators. Namely, the film attempts to emulate the narrative style of its literary counterpart – the maid's diary.

In terms of narrative and perspective, cinematic language typically uses an omniscient perspective, where the audience observes events as external spectators. Characters' voices or narratives are often presented visually, whereas literary language offers a

variety of narrative perspectives: first-person, third-person, or an omniscient narrator. The narrator can even reveal the inner thoughts and feelings of the characters.

Regarding a multidimensional experience, L. Hutcheon's [7, p. 61–70] viewpoint is noteworthy, asserting that cinematic language engages several sensory organs simultaneously through visual, auditory, and occasionally even tactile impressions, providing a complex sensory experience. In contrast, literary language primarily involves visual and auditory analyses. Descriptions stimulate the reader's imagination but are constrained by what can be conveyed through language.

A. Bazin [3, p. 119–121] notes that due to translatability, cinematic language is often adapted from other forms, such as novels or plays, presenting the challenge of translating written narratives into visual and auditory experiences. Literary language allows for the exploration of characters' inner worlds and complex ideas, which are often challenging to directly convey in visual form.

Understanding these differences aids in appreciating the unique potentials of literary and cinematographic signs, affecting their semiotic meaning when translated from one semiosphere to another.

Conclusion. The distinct semiotic languages of literature and cinema result in fundamentally different ways of encoding and interpreting narratives. While novels use arbitrary signs that engage readers' imaginations and offer deeper explorations of internal states and abstract concepts, films rely on more immediate, iconic representations that utilize visual and auditory elements to create a direct and multifaceted sensory experience. This divergence in expression underscores the inherent challenges in adapting literary works into cinematic forms. The translation from text to screen involves more than mere replication; it requires an intricate recoding of narrative techniques to fit the visual and auditory language of film. Understanding these semiotic differences enhances our appreciation of each medium's unique capabilities and limitations, emphasizing that novels and films, despite telling the same stories, ultimately provide distinct interpretive and experiential encounters.

Specifically, in the case of S. Andruhovich's novel «Felix Austria» [11] and its cinematic adaptation «Viddana» («Віддана») [19], the narrative techniques and perspectives underscore these challenges and differences. «Felix Austria» [11], presented as a diary, allows for a rich, introspective exploration of the protagonist's inner world, providing

ample interpretive latitude. The film «Viddana» («Віддана») [19] attempts to emulate this narrative style through the use of voiceovers and point-of-view shots, striving to maintain the subjective perspective of the protagonist, Stefania. However, the film's reliance on visual and auditory elements means that certain abstract concepts and internal states depicted in the novel are less accessible. The film's creators faced the challenge of translating the metaphorical language of the novel into a visual medium, resulting in scenes that may appear disjointed or out of context to viewers unfamiliar with the source material.

The adaptation highlights the difficulty of transposing the subjective, introspective nature of a diary format into a visual narrative while retaining the depth and nuance of the original literary work. Despite these challenges, «Viddana» («Віддана») [19] succeeds in capturing the essence of Stefania's perspective and the fictional reality constructed by her worldview. This case study illustrates the broader complexities and potential of adapting literary narratives into cinematic form, affirming the unique interpretive and experiential value inherent in both mediums.

REFERENCES:

1. Andrew J. The well-worn muse: adaptations in film and theory. Narrative strategies. Illinois, 1980. 308 p.
2. Barthes R. Wstęp do analizy strukturalnej opowiadań. *Pamiętnik Literacki*. 1968. № 4. S. 327–359.
3. Bazin A. What is Cinema? / trans. Gray H. California: University of California Press, 1967. V II. 200 p.
4. Bluestone G. Novels into Film. Berkeley: University of California Press, 1968. 237 p.
5. Hendrykowski M. Przekaz filmowy a język filmu. *Język ruchomych obrazów*. Poznań: Ars Nova, 1999. 149 s.
6. Hopfinger M. Adaptacje filmowe utworów literackich. Problemy teorii i interpretacji. Wrocław: Ossolineum, 1974. 197 s.
7. Hutcheon L. Theory of Adaptation. London: Routledge, 2006. 273 p.
8. Lotman, J. Semiotics of Cinema. Ann Arbor: University of Michigan, 1981. 107 p.
9. Peirce C. The Essential Peirce. Selected Philosophical Writings. *What is a sign?* Indiana University Press, 1998. V. 2. P. 4–10.
10. Wagner G. The novel and the cinema. Vancouver: Fairleigh Dickinson University Press, 1975. 394 p.
11. Андрухович С. Фелікс Австрія. Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. 288 с.
12. Архипова Л. Переклад як інтерпретація. *Записки «Перекладацької майстерні 2000–2001»* / упоряд. Прокопович М. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, Центр гуманітарних досліджень, 2002. Т. 3. 360 с.
13. Брюховецька Л. Кіномистецтво. Київ: Логос, 2011. 391 с.
14. Брюховецька Л. Література і кіно: проблеми взаємин : літературно-критичний нарис. Київ: Рад. письменник, 1988. 183 с.
15. Генералюк Л. Шляхи формування інтермедіальних досліджень. *Слово і Час*. 2020. Вип. 3. С. 3–27.
16. Дубініна О. Екранізація літературного твору як предмет компаративного дослідження. *Слово і час*. 2016. Вип. 2. С. 40–53.
17. Дубініна О. Екранізація літературного твору: семіотичний аспект. *Іноземна філологія*. 2014. Вип. 126 (1). С. 89–97.
18. Наливайко Д. Стан і завдання українського порівняльного літературознавства. *Літературознавство*. 2000. Вип. 2. С. 42–50.
19. Сиволап Х. (реж.) «Віддана», 2020.
20. Тримбач С. Олександр Довженко. Загибель богів: Ідентифікація автора в національному часопросторі. Вінниця: Глобус-Прес, 2007. 800 с.

РОЗДІЛ 10 РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.161.2-84 Д07

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.34>

БАГАТОГРАННІСТЬ ДМИТРА ДОНЦОВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЙОГО СЕНТЕНЦІЙ-ЦИТАТ

Рецензія на словник Оксани Микитюк «Щастя – бути сильним. Афоризми та сентенції Дмитра Донцова». Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2021. 392 с.¹

Харчук Л.В.,
orcid.org/0000-0003-0063-1956
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

Промовиста назва словника афоризмів і сентенцій Дмитра Донцова «Щастя – бути сильним» авторства Оксани Микитюк – відомої філологині та дослідниці мови видатного українського політичного мислителя – говорить сама за себе, позаяк потужна енергетика думки Дмитра Донцова не залишить байдужим і поціновувачів його творчості, й усіх прихильників влучного, меткого, полум'яного та вогненного слова.

Рецензований тематичний збірник афоризмів та сентенцій-цитат дає розуміння багатого джерела мовного матеріалу, почерпнутого з праць Дмитра Донцова, адже сьогоднішня культур-

но-політична царина знань немислима без аксіоматичних визначень термінів та роботи над текстами ідеолога українського націоналізму, позаяк мислитель у своїх працях апелює до ідеологічних засад тогочасних реалій, викриває деморалізаційну функцію комуністичної ідеології та формує державотвірну свідомість.

Передусім зазначимо, що оформлення збірки є надзвичайно креативним і доречним: на обкладинці та в тексті словника використано зорові маркери – меч і перо. Це підтверджує читачеві, який бере до рук цю працю вперше, чітко усвідомлення того, що Дмитро Донцов, як геніальний публіцист, літературний критик, філософ, політичний діяч вправно володів словом-мечем.

Грунтовно написана передмова «Енергетика мислі виняткової людини», автором якої є літературознавець, публіцист, редактор-упорядник низки видань, засновник та керівник Науково-ідеологічного центру ім. Д. Донцова Олег Баган, з перших сторінок занурює у світ слова визначного українського мислителя. Автор передмови показав Дмитра Донцова як неперевершену особистість, яка вміла обстоювати державницькі цінності та надихала своїми ідеями на боротьбу. Як влучно зазначає автор переднього слова: «Афористика Дмитра Донцова – це, може, одна з найцікавіших тем в українській гуманітаристиці ХХ ст. Цей автор захоплює читача вже самим стилем і способом свого мислення» [1, с. 4], тому саме завдяки виданню «Щастя – бути сильним» можна відчутти «...колосальну силу волі, подану

¹ Щастя – бути сильним. Афоризми та сентенції Дмитра Донцова / автор ідеї та укладач Оксана Микитюк. Науковий консультант – Ірина Фаріон. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2021. 392 с.

в енергетиці слова» видатного Дмитра Донцова, адже «...його динаміка мислі, пекучість стилю, барвистість образу чарують, проймають, болять, поривають» [1, с. 4]. Олег Баган також слушно зауважує, що збірка «є правдивою скарбівнею думки» великого митця, а її особливістю є те, що його авторка Оксана Микитюк вправно зуміла передати через сентенції-цитати всю глибочінь філософії Донцова, влучність суджень, розмах бачень, ірраціональну енергетику узагальнень, войовничість тверджень [1, с. 10].

Авторці ідеї Оксані Микитюк вдалося в слові до читача чітко й лаконічно окреслити призначення словника, зазначивши, що «Афоризми та сентенції Дмитра Донцова: «Щастя бути сильним» – це: СИЛА Божої мудрости, ідеї, правди, віри, характеру, переконань, незнищенности нації, величі України та українців, національної культури та літератури. Усі ідейні та ідеологічні настанови пропонованого збірника є базою, щоб гідно пройти життєву дорогу» [1, с. 3]. Зазначимо, що укладачка збірки продумала подання матеріалу через логічні дороговкази, якими є сім тематичних розділів, що відтворюють Божу мудрість, духові цінності, ментальні риси, життєвий і суспільний устрій, державницьку та національну політику, світоглядіві доктрини, напрями, течії, літературу та культуру. Саме такі домінанти, стимулюючи образне мислення читача, допомагають з'ясувати складні мовно-історичні реалії.

Доречно наголосити, що кожен розділ відтворено через підрозділи, зокрема, «*Божя мудрість*» наповнена цитатами Д. Донцова про силу Божих законів, християнську віру, Старий та Новий Заповіт. У розділі «*Духові цінності*» Оксана Микитюк зробила ретельну вибірку сентенцій Д. Донцова, в яких розкрито такі фундаментальні категорії як правда, мудрість, віра, воля, любов, сила. Тематична категорія «*Ментальні риси*» презентує сентенції-цитати Дмитра Донцова, в яких він розкриває ідеали життя, чесноти, занепад цих чеснот, героїзм та патріотизм, характер, славу, свободу, щастя. Розділ «*Життєвий і суспільний устрій*» подано через засадничі категорії: Україна та українці, суспільна ієрархія, традиції та закони життя, характеристика провідної верстви нації, суть природи об'єднання, поразницька залежність від росії, суспільно-політичне тло державного устрою тощо.

У тематичній категорії «*Державницька та національна політика*» авторка вдало зробила вибірку засадничих і прогресивних векторів думки видатного політика, а саме: презентовано розуміння таких понять як ідеологія та ідея («Те,

що перестає існувати як ідея, зникає як дійсність» [1, с. 196]); аргументаційні ідеї («У слабкого ніхто не шукатиме опори» [1, с. 207]); нація як сутність («Нашим ідеалом має бути невіддільна нація із власним національно-політичним ідеалом» [1, с. 216]); національні чинники («Єдиним революційним чинником на Сході Європи є тепер національна ідея, бо лише вона веде до визволення народів» [1, с. 242]); політика («Політика народу впливає з його духа, з духа його вождів. А цей дух – з його містичних праджерел» [1, с. 252]); види політиків («Не виведуть нас на спасенну путь ті, що пропагують безідейність у політиці й безхарактерність у житті» [1, с. 261]); держава («Оборонитися від Москви – частина нашої програми, ціла програма – се знищення її великодержавности, се її стале ослаблення» [1, с. 282]); влада («Чия влада, того і правда» [1, с. 287]); ворог («Щоби не довіряти ворогові, треба його уважати за такого» [1, с. 291]); війна («Головні моральні потенції, які грають ролю на війні, є такі: таланти воєначальника, войовничі чесноти війська і його дух» [1, с. 294]); містика («Як віра втілюється в церкві, так національна містика – в політиці» [1, с. 295]). Зауважено, що кожен з розділів збірки відтворює ідеологічну спрямованість тексту, а кожна сентенція яскраво ілюструє державницьке мислення Д. Донцова, що наразі так актуально й гостро звучить в умовах московсько-української війни.

У розділі «*Світоглядіві доктрини, напрями, течії*» укладачка ретельно й скрупульозно зробила вибірку політичних доктрин Д. Донцова, що формують розгалужену терміну систему з розлогою базою аргументації. Оксана Микитюк віднайшла дефініції політичних термінів у творах видатного мислителя й чітко згрупувала їх за підтемами: доктрини та догми («Хто не нагинає доктрини до своїх цілей, того нагинає до своїх доктрин – знаряддя в спритніших руках» [1, с. 299]); демократія («Що є демократія? Демократія – це форма політичної організації (держави, нації чи партії), основною прикметою якої є стремління якнайбільшому числу членів збірноти забезпечити участь у формуванні загальної волі. Але ся форма не є панацеєю» [1, с. 302]), націоналізм («Націоналізм – це інтегральна ідея, це свіжа ідея. Вона потребує для пропаганди голосної зали, не напханої старими меблями, що вбивають звук. Націоналізм – новий світогляд, а новий світогляд має вчити ходити інших, а не спиратися на чужі костурі» [1, с. 316]); соціалізм («Соціалізм, тоталітаризм і терор нерозлучні одне від другого» [1, с. 322]); большевізм («Большевізм,

поставивши собі одну мету – захоплення влади, не лякався збудити звіра – народний гнів, на гребені якого дійшов до шпилів влади» [1, с. 324]); комунізм («Досвід гітлеризму, та й теперішніх демократів, показує, що не можна поборювати комунізм, переймаючи доктрини ворога чи кокетуючи з ними» [1, с. 328]), капіталізм («Справа ні трохи не зміниться, хоч би хто репрезентував московський капіталізм – дияволи реакції чи ангели лібералізму» [1, с. 330]), імперіялізм («Дух імперіялізму, вічного неспокою, праці, підприємливості є міцний, як саме життя, і непоборний, як смерть. Він лише робить націю сильною економічно, здоровою духово і шанованою політично. Він лише може вирвати наріз з провінційної трясовини на широкий шлях історії. І біда цій нації, в якій завмирає сей дух!» [1, с. 332]); інтернаціоналізм («Інтернаціоналізм – це завжди маска носіїв чужої правди» [1, с. 334]); збірні доктрини в цьому розділі презентовано яскравими сентенціями-цитатами про течії та напрямки, про доктрину гуманітаризму та лібералізму, ідеалізм, головні сили суспільності, про віру в демократію та соціалізм тощо.

Надзвичайно цікавою є тематична категорія «Література та культура», в якій ґрунтовно зроблено вибірку сентенцій-цитат Дмитра Донцова про літературне життя, Тараса Шевченка та його оточення, гроно таких класиків як Іван Франко, Леся Українка, Олена Пчілка, Василь Стефаник, літературу ХХ століття, культурну царину, демократизаційну суть російської літератури.

Праця «Щастя – бути сильним» створена на основі публіцистичних праць Д. Донцова, що дає змогу подати матеріал словника вмотивовано, логічно, доступно, чітко. Варто наголосити, що в збірці подано паспортизацію до кожного вислову, що науково виправдано, позаяк це змога побачити назву праці мислителя, а сторінкове покликання дозволяє читачеві звернутися до джерельного матеріалу (а це 18 фундаментальних праць Д. Донцова) і уможливує відтворення контексту цитати.

Усі розділи словника увиразнюють мовні риси, притаманні стилю Д. Донцова. Приміром, за матеріалом можна вивчати лексико-семан-

тичний склад мови, зокрема, багатозначність лексем, явище паронимазії в системі дискурсу, тавтологію як свідчення сили мови та антитезу з широким діапазоном відтінків. Сентенції збірки також насичені численними мовними засобами, передусім чіткими дефініціями, умотивованими синонімами, яскравими метафорами, інтелектуальними антитезами та аргументованими фразеологізмами.

Отже, сила Божої мудрости, сила ідеї, сила правди, сила характеру, сила переконань, сила незнищенности нації, сила величі України та українців, сила національної культури та літератури – це ті ідейні та ідеологічні настанови пропонуваного збірника, що є базовими для життєвої дороги.

«Щастя – бути сильним» – це перша в українському письменстві збірка афоризмів та сентенцій геніального та універсального автора – доктора філософії, політичного діяча, ідеолога українського націоналізму, публіциста, мислителя – Дмитра Донцова. Багатогранний світ подано крізь різноматичну призму вдало дібраних цитат його гострого мислення.

Практичне значення збірки полягає в потребі та важливості відновлення думок великого Дмитра Донцова щодо державницької позиції, що, безперечно, є матеріалом для національного виховання в реаліях сьогодення, адже «За яку Україну? За Україну вільну від обіймів московського спрута, вільну від всякої Москви, Україну на руїнах потворної імперії і захланницького народу. За Україну, звільнену від змори тоталітаризму, советського то соціалістичного, який тепер прокладає собі тріумфальну дорогу в цілий світ. За Україну вільну від держави-тирана, вільну від колхозної панщини. За Україну не пацифістичну, що ставить мир в рабстві понад все, лиш за Україну, в якій віджив би давній войовничий дух нації, яка свою правду і Божу справедливість ставляла б понад життя і добробут.

І найголовніше, на прапорі тієї України, за яку маємо боротися, яку маємо пояснити усім, має стояти не дрібна ідейка біжучого часу – соціалізм, чи інша «кратія», а наша прадавня ідея, ідея нашої нації – ідея християнської культури» [1, с. 92].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Щастя – бути сильним. Афоризми та сентенції Дмитра Донцова / автор ідеї та укладач Оксана Микитюк. Науковий консультант – Ірина Фаріон. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2021. 392 с.

РОЗДІЛ 11 НЕКРОЛОГ

УДК 81'1:Фаріон

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.35>

НАША НАЦІОНАЛЬНА ЛЕГЕНДА (СЛОВО ПАМ'ЯТИ ПРО ІРИНУ ФАРІОН: 29.04.1964–19.07.2024)

OUR NATIONAL LEGEND (A WORD IN MEMORY OF IRYNA FARION: 29.04.1964–19.07.2024)

Микитюк О.Р.,

*orcid.org/0000-0003-3922-4610**кандидат філологічних наук,**доцент, доцент кафедри української мови**Національного університету «Львівська політехніка»*

Особливе слово сьогодні про НАШУ українську Національну Легенду.

Її «професія вже давно – Ірина Фаріон» (з інтерв'ю).

Її прізвище стало брендом незламності та великої сили успішної українки.

Її життєве кредо «Моліться Богові одному, моліться Правді на Землі» (Тарас Шевченко).

Її улюблена цитата – це слова Юрія Ілленка «Народитися, полюбити, вмерти». Ірина вмiла любити життя, а в цьому житті вмiла служити Україні, Людям, великій національній Ідеї.

Її вислів «Мова – це кордон» став визначальним для державної окремішності.

Її улюблений текст «Розрита могила» на слова Тараса Шевченка, який у виконанні Андрія Середи та гурту «Кому Вниз», змушував здригтися від значущості слова.

Її святкова пора року – літо... У її вітальні навіть не було штор, бо Сонце мало зігрівати та давати життя..... З Божої ласки у день похорону Ірини світило яскраве і сильне літнє сонце. Усе було так, як вона любила.

Знаковим є фільм, який Ірина подивилася востаннє, бо це «Будинок Слово», себто показ того, як мова живе в літературі. Варто зостановитися на світоглядному відгукові нашої Національної Легенди: «Позаяк еліти зраджують – прості люди

гинуть з Голоду. Позаяк еліти пристосовуються до Зла, Зло верховодить над усім суспільством. Позаяк еліти – це інфантили, суспільство не зростає. Позаяк еліти не навчені бути сильними, вільними і цілісними – ними керують чужинці і юди» (Телеграм-канал Ірини Фаріон).

Символічними стали слова Ірини в Донецьку, коли вона 2013 року презентувала свою монографію «Мовна норма: знищення, пошук, віднова». У час національно-визвольної війни українців вони звучать особливо гостро: «Я прилетіла сюди як корінна львів'янка, щоб сказати вам: я не вмiю, не хочу й не буду жити без Донецька, бо ми – один великий сильний український народ і, незалежно від того, в Ужгороді, Львові, Луганську, ми одержимі мати свою, ніким не керовану зовні, українську державу. Саме це прагнення нині сягає своєї кульмінації».

Її позиція «Змінимо свідомість – змінимо ВСЕ! «Борітеся – поборете!» була опублікована у відкритому листі до президента МАУ (Міжнародної асоціації українців).

Вона встигла створити 160 програм «Велич особистості» та понад 130 студій «Ген українців». Приголомшливо, що її перша студія була «Олена Пчілка – перша жінка націоналістка» (2019 р.) та остання її земна мандрівка –Всеукраїнська наукова конференція, де я мала щастя бути з нею, теж була присвячена цій величній пані і мала назву «Олена Пчілка. Повернення. До 175-ліття Великої Українки» (29 червня 2024 р., м. Луцьк). Усі «Гени» і «Величі» – це відновлення історичної пам'яті. Вона напрацювала дев'ять студій про всіх полковників УПА! Дев'ять, бо саме стільки

полковників було. Впевнена, що їхні імена не були відомі широкому загалові доти, поки за справу не взялася Ірина. Тепер вона разом з ними. Недаремно Ірина говорила, що взяла на себе долю цих героїв. Остання її студія – про генерала армії УПА Івана Трейка на псевдо «Немо». Йому в обличчя вистрелив селянин-зрадник. Ірина про це сказала: «Зло само по собі – безсиле. Якщо йому не помагають інші». Ці слова теж символічні, бо куля, випущена в Ірину, теж, за волею обставин, була в голову...

Про таких, як Ірина Фаріон, кажуть, що «вона більше працювала, ніж жила». Пригадую її розповідь, як у студентські роки Ірина їхала до Одеси і брала зі собою польський розмовник (для вивчення мови), а коли їхала додому, то читала в оригіналі польською національний епос «Пан Тадеуш» Адама Міцкевича.

Усе робила за своїм внутрішнім покликом. Вона вмiла йти в житті по вертикалі і мірку щодо всього ставила щоразу вищу й вищу. Її надважлива цитата – це «Україні потрібна українізація, мілітаризація, бандеризація».

Якою ж дорогою праці йшла наша Національна Легенда, красива, аристократична, переможна пані, зброєю якої було Слово? Це не риторичне питання. Це питання має відповіді. Їх багато.

Українська маєстатична особистість Ірина Фаріон уперше а нашому просторі подала ідею її величність Мову зобразити крізь призму малюнка та плаката. Вона по мачинці визбирала найцікавіші вислови про мову, відповідно до яких студенти-архітектори почали роботу. У висліді Мову було намальовано в трьох площинах: як явище духове (має божественну природу); як політичний феномен (обстоювання права на державність мови – це «свідчення нашої національної самоповаги та сили») та як очевидна потреба українства. Ці плакати вийшли чотирма альбомами: «*Мова – твого життя основа*» (2001), «*Я на сторожі коло їх поставлю слово*» (2002), «*Мова – краса і сила*» (2007), «*Слово – меч духовний*» (2012). Пари, які проводила Ірина, це був лакмусовий папірець, коли кожен або назавжди полюбить українську мову, або (теж назавжди) зрозуміє, що він на цій землі чужинець або окупант.

Як філолог та політик Ірина подарувала Львову інтелектуальне обличчя та організувала в маршрутках мовну акцію (2007–2012) «*Мова на колесах*», а в садочках – «*Любі хлопчики й дівчатка! Називаймося правильно і красиво*». На рекламних носіях вона започаткувала акцію «*Скарб нації*» (2006–2015), де було подано

вислови та портрети українських культурно-політичних діячів (Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Олени Пчілки, Дмитра Донцова, Павла Чубинського та низки інших). Це все змінило наш національний простір.

Ірина Фаріон йшла до парламенту, щоб скасувати закон Ківалова-Колесніченка (К.-К.) «Про засади державної мовної політики» і домаглася скасування цього закону. Згодом вона про це напише так: «*Влада, що не здатна захистити державної мови, – ніколи не захистить державної території*».

Ірина Фаріон була пасіонарною Особистістю, Людиною ідеї, Людиною характеру, Людиною праці, яка «дерла на шмаття» стереотипи суспільства.

Вона вмiла любити свою роботу, своїх студентів, свою політичну діяльність... Численним є її науковий доробок (монографії, статті, навчально-методичні праці), журнальні публікації та науково-популярні дописи в газетах та журналах; літературне редакторство, укладання, редагування, блоги на сторінках «Української правди» [1].

Особливо вагомими є монографії Ірини Фаріон.

- Перша книжка «*Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником)*» вийшла 2001 р. і була зануренням у світ прізвища та його етимон.

- Монографія «*Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір*» (2004 р.) – це вимога часу, позаяк у рік виходу Проекту правопису 1999-го року потрібно було загострити увагу на постатях, що творили національну правописну систему та проаналізувати норми, які закріплював соборний Правопис 1928 року та продовжував Правопис 1999-го року.

- Праця «*Мова – краса і сила. Суспільно-креативна роль української мови в XI – середині XIX ст.*» (2007 р.) актуалізувала самобутні риси української мови: її неперевершену красу та незбориму силу.

- «*Отець Маркіян Шашкевич – український мовотворець*» (2007 р.) завдяки перу Ірини Фаріон був відтворений як велет українського культурно-просвітницького простору, що не відступився (попри всі обставини) від рідного коріння.

- «*Мовна норма: знищення, пошук, віднова*» (2009 р.) та «*Мовна норма: пошук істини*» (2017 р.) – це опис вічної боротьби за питомі форми українських слів, що понівечені суржи-

ком, замінені чужомовними кальками та живуть як покручі на нашій споконвічній землі.

- **«Степан Бандера – практик, теоретик, містик націоналістичного руху»** (2009 р.) – це не лише лекція з нагоди столітнього ювілею Провідника, це прочитання робіт С. Бандери («за визначальними концептами сприйняття світу: Бог, Душа, Духовність, Ідея»). Саме ця феноменальна постать українського народу дає нам змогу зрозуміти, що *«ідейно-духовний зв'язок поколінь міцніший за кам'яні фортеці»* (І. Фаріон).

- **«Суспільний статус староукраїнської мови в XIV–XVII століттях: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива»** (2015 р.) – це та книжка, що утверджує державотвірне мислення, налаштовує оптику на націєцентричний світогляд, засвідчує, що ми господарі на своїй землі, знищити нас неможливо, бо з найменшої української іскри спалахне вогонь.

- **«Мовний портрет Івана Пулюя (за листами мислителя)»** (2017 р.) – монографія про світогляд та Мову видатного перекладача Біблії, знаного фізика та електротехніка, людини, що засвітила Європу в прямому й переносному значенні слова. До століття від дня відходу Івана Пулюя у вічність І. Фаріон показала його життя як постійну боротьбу за українську Правду.

- Монографія зі словником **«Англiзми i прoтианглiзми: 100 iсторiй слiв у соціoкoнтексті»** (у співавторстві) – це дороговказ для українців з метою пізнати самих себе.

Ірина Фаріон автор ідеї, співукладач та літературний редактор цінної книжки **«Афоризми та сентенції Юрія Ілленка. Криниця для спраглих»** (2010 р.), думки з якої відроджують ген української свободи.

Останній проєкт «Мовно-літературні виклади» на Ютуб-каналі Ірини Фаріон став найдовшим в історії курсом з вивчення історії

української мови, її природи та неперевершеної Сили.

Працездатність Ірини за своїм осягом може дорівнювати цілій науковій інституції...

Ірина Фаріон завжди казала, що вона є символом батарейки, де «плюс» – це запал до боротьби, вогняна любов до Мови, пристрасна – до України, ніжно-лагідна – до дітей (донечки Софійки й зятя Василя) та внуків (Евоньки та Дмитрика). «Мінус» у цій батарейці дуже промовистий – це ворог, який спопеляє нашу землю (її слова: «Я завжди зла до зла»).

Ірина Фаріон не просто мріяла про Перемогу. Вона працювала на цю Перемогу і повертала приспану пам'ять українців через «Гени», мовно-літературні виклади, ПолітОгляди, постійну участь в медійних проєктах. Вона любила цитувати Франкове «“Чи побіди довго ждати? / Ждати довго!” То й не жди ж! / Нині вчися побіждати, / Завтра певно побідиш».

Ірина Фаріон була невідступна у своєму прагненні будувати сильну, національну державу, водночас вважала, що цього ніколи не зрозуміють ті, хто проти неї, бо велич великих не під силу малим.

Слово БУЛА не може бути історією, воно має стати вертикаллю руху та бути перетвореним нашою працею в слово БУДЕ. Ірина Фаріон завжди БУДЕ символом національної ідеї, символом невсипущої праці, символом вічної боротьби проти всіх ворогів України, символом матері, яка дала світові доньку, що народила нових борців та захисників.

На завершення... Юрій Ілленко молився так: «Спасибі, Господи!» Ми теж кажемо: **«Спасибі Ірині Фаріон за неповторність, за непохитність, за мудрість, за позицію, за характер».**

Ірина Фаріон назавжди у нашому українському просторі є Крицею духу, є Правдою, є Величчю та нашою Національною Легендою!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фаріон Ірина Дмитрівна: Біобібліографічний показник / Упор. О. Микитюк, Л. Харчук, І. Ментинська. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2019. 168 с.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 34
Том 2

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Оксана Молодецька*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 23,95.
Підписано до друку: 03.07.2024. Замов. № 0824/582. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.